Süleyman Çelebi'nin İzinde
Buluşmak

Merhabâ

Editör
Bilal KEMİKLİ

Bursa - 2022

Bursa Büyükşehir Belediyesi Kitaplığı /
Süleyman Çelebi'nin İzinde Buluşmak-Merhabâ

Editör / Bilal KEMİKLİ

Kapak Tasarım / Hakan Cömert

ISBN / 978-625-7546-13-3

Basım Yılı ve Yeri / Kasım 2022, Bursa

BURSA
KÜLTÜR A.Ş.

Yapım / © 2022 Bursa Kültür A.Ş. Bu kitabın tüm yayın hakları Bursa Kültür A.Ş.'ye aittir.
Yazılı izin olmadan kısmen ya da tamamen yeniden basılamaz.
Dağıtım / Bursa Kültür A.Ş. –
Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezi B Kapısı Osmangazi-Bursa/Türkiye
Tel: + 90 224 253 26 46 Faks: + 90 224 253 14 85
info@bursakultur.com / www.bursakultur.com

İçindekiler

İçindekiler ..... **iii**

Takdim ..... **vii**

Önsöz ..... **x**

Besmeleyle Başlamak
Bilal KEMİKLİ 3

Mevlid'in Perde Arkası
Osman ÇETİN 11

Kurtuluş Vesilesi
Beşir AYVAZOĞLU 19

Varlığın Sebeb-i Hilkati Mevlid'in Sebeb-i Telifi
Salih YILMAZ 27

Süleyman Çelebi'nin Kurtuluş Çağrısı
Sefer GÖLTEKİN 33

Aşk ile Gel İmdi
Mustafa Bâki EFE 45

Tevhid ve İrfân Kaynağı Olan Kutlu Elçi
Ali İhsan AKÇAY 51

Tevhide Çağrı
Süleyman SAYAR 57

Ümmet ve Rahmet
Mustafa KARA 67

Peygamber'in (s.a.v.) Sündüs Yüreği
Sadık YALSIZUÇANLAR 75

Devlet Bulayım Dersen
Amet MOLLA MEMET 83

Bir Beyti Farklı Zaviyelerden Temaşa
Ömer LEKESİZ 91

Uyup Aşk İmamına Gönül Cemaatinde Saf Tutmak
Hidayet PEKER 101

Âdem'deki Âlem
Yunus Nadir ERASLAN 107

Gönül Gözü Can Kulağı
Dursun ÇİÇEK 111

Merhabâ Ey Sırr-ı Furkân
Mahmud Erol KILIÇ 119

Varlığın Sevinci
Olcay KOCATÜRK 125

Peygamber Annesi Olmak
Yıldız RAMAZANOĞLU 131

Bir Bulutun Gölgesinde
Ali AYÇİL 139

Dinin Sultanı Doğdu
Bayram Ali ÇETİNKAYA 147

Velâdet Bahri'nden Bir Beyit
Hüseyin ALGÜL 157

Varlık Deryasında Bir İnci
Hüseyin MEHMET 165

Süleyman Çelebi'nin Mevlid'inin Bir Beytinde Hz. Peygamber'in Doğum Yılı Gizlenmiş midir?
İsmail YAKIT 171

Kur'an'ın İnişi ve Mucizeliği
Cağfer KARADAŞ 177

Sâkî-i Aşk
Celalettin DİVLEKCİ 187

Orada Mekân Yer ve Gök Yok
Hayreddin KARAMAN 193

Ümmetin Miracı
Tubanur KAYA 199

İyi Olmak İyilerle Olmakla Mümkündür
Dursun Ali TÖKEL 207

Övülmüş Ahlâk
Savaş Ş. BARKÇİN 217

Ahlâk-ı Muhammedî
Adem APAK 225

O'nun Ahlâkı Doğuştan Güzeldi
Enver UYSAL 233

Kurban Olmak
Mehmet KURTOĞLU 245

Kâmil Olan Cümleyi Kâmil Bilir
Muhammet TARAKÇI 251

Mucizât-ı Nebî
Nevzat ÇALIKUŞU 259

Dinin Direği
Ömer Faruk YİĞİTEROL 263

Mevlid'den Bir Beytin Şerhi -Vasf, Resm, Tertîb ve Terğîb-
Yusuf Turan GÜNAYDIN 267

Yürekler Delen Bir Sedâ
Sedat ANAR..... 275

Aşkın Bir Aşk Şiiri: Mevlid
Memiş OKUYUCU..... 281

Ölüm ile Yüzleşmek Ölüm ile Yaşamak
Nuh Muaz KAPAN 289

Hazret-i Hasan ve Hazret-i Hüseyin'in Vâveylâ'sı
Özlem GÜNGÖR 299

Kaynakça..... 305

Takdim

Biz Müslümanlar; hemen her fırsatta, örnek aldığımız, rehber edindiğimiz Peygamber Efendimize olan sevgimizi bir şekilde gösteririz. Bu sevgi; esmâ-ı nebî, sîret, mevlid, mirâc-nâme, mucizât-ı nebî, gazavat-ı nebî, hilye, ahlâku'n nebî, hicretü'n-nebî, vefât-ı nebî, şefâ'at-nâme, kırk hadis, bin hadis gibi manzumeler şeklinde tezahür eder.

Bu eşsiz sevgi seline Bursa'dan da katılıp, sevgisinin büyüklüğünü bizlere kadar ulaştıran güzide insanlar var. Mevlid yazarı Süleyman Çelebi'miz işte bu insanlardan.

Malum, Osmanlı İmparatorluğu'nun mimari anlamda ilk kaynaklarını bünyesinde barındıran Bursa, sadece mimari anlamda değil, kültürel ve sanatsal anlamda da ilklerin uygulandığı bir şehirdir. Bursa aynı zamanda İslam medeniyetinin değerlerinin Osmanlı elinde yeniden yorumlanarak evrensel değere dönüştürüldüğü bir şehirdir. "*Vesîletü'n-Necât*" da böyle bir değer. Bursa'da yazıldı, dünyanın her yanına yayıldı.

1409 yılında kaleme alınan ve altı yüz yıldır okunagelen "*Vesîletü'n-Necât*" yani "Mevlid"in yazıldığı dönem çok önemli.

Ankara Savaşı'nın beraberinde getirdiği boşlukta, tarihçilerin nitelendirmesiyle her bakımdan Fetret Dönemi olan bir zamanda, iktidar mücadelelerinin sebep olduğu gergin bir ortamda, insanların inancını, güvenini ve iktisadi zenginliğini tükettiği bir sırada yazılmıştır. Bu yüzden de Süleyman Çelebi yazdıklarını "*Vesîletü'n-Necât*" yani "Kurtuluş Vesilesi" olarak adlandırmıştır.

Her bakımdan bir şaheser olan Mevlid'in sese ve ahenge bürünmesinin tabii neticesi olarak ortaya büyük bir gelenek çıkmıştır. Musikiye canlılık kazandırdığı gibi şiire de önemli katkılar sağlamıştır. Hayır sahipleri, Mevlid'iyle birlik ve dirlik vesilesi olan Süleyman Çelebi'nin gönülleri şenlendiren eserine katkı olsun diye vakıflar kurmuşlar, fakir fukarayı Mevlid metni etrafında toplayıp yedirip içirmişlerdir.

Osmanlı Devleti'nde "Mevlid Alayı" denen mevlid merasimleri Kanuni Sultan Süleyman zamanında devlet teşrifatında yer almıştır. 3. Murad zamanında da tamamen resmîleşmiştir.

Bizim milletimizin Mevlid okuma ve okutma vesilelerine baktığımızda çok geniş bir alanı kapsadığını söyleyebiliriz. Halkımız, önemli olduğunu düşündüğü her eylemini Mevlid'le süslemektedir. Kutsal geceleri, doğumları, ölümleri, adakları, dinî ve içtimai açılış günlerini, hac dönüşlerini, sünnet merasimlerini, okula ve okumaya başlamayı, askerliği, evlenmeyi, şükrü, yağmur dualarını, köy veya mezar hayırlarını ve hıdırellez gibi özel günleri Mevlid'le idrak etmektedir.

Bu yıl Süleyman Çelebi'nin vefatının 600. yıl dönümü. Bu yıl, aynı zamanda Cumhurbaşkanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan ve UNESCO tarafından da "Süleyman Çelebi Yılı" ilan edilmişti. 2022 Türk Dünyası Kültür Başkenti olan Bursa'mızda, Süleyman Çelebi'nin vefat yıldönümü vesilesiyle sergiler, sempozyumlar, Mevlid okuma programları gerçekleştirdik. Bu yıldan geriye kalan en güzel eserlerden biri de elinizdeki bu eser oldu.

Prof. Dr. Bilal Kemikli hocamızın editörlüğünde hazırlanan "Süleyman Çelebi'nin İzinde Buluşmak-Merhabâ" kitabı,

birbirinden değerli kırk yazarı buluşturan ve bu alanda çalışma yapanlara da ilham olacak nitelikte bir eser oldu.

Emeği geçenlere teşekkür ediyor, hayırlara vesile olmasını diliyorum.

Alinur AKTAŞ
Bursa Büyükşehir Belediye Başkanı

Önsöz

Süleyman Çelebi, Osmanlı'nın "taş u toprak arasında" kurulduğu şehirde, Bursa'da, tam da o kuruluş sürecinde doğmuş; bildiğimiz kadarıyla burada ilim tahsil ederek yetişmiş ve yine burada çeşitli vazifeler ifa ederek ömrünü geçirmiş bir "büyük ruh"tur. Bu "büyük ruh" tabirini, merhum Nurettin Topçu'dan ödünç alarak kullanıyorum. Evet, o büyük bir ruhtur; zira o, bir yandan kuruluşa şahitlik ederken, "Bey İmamı" olarak Yıldırım Beyazıt'ın çok yakınında bulunduğu gibi, Osmanlı'nın ufkunu tescil eden Ulucâmi'de imamlık yapmış ve Ankara Savaşı'nın devleti sarsan haberini burada almış, böylece ortaya çıkan Fetret Dönemi'nde yazdığı *Vesîletü'n-Necât* ile toplumu derleyip toparlama görevini yerine getirmiştir.

Vesîletü'n-Necât, halk arasındaki ismiyle *Mevlid*, yazıldığı dönem ve yüklendiği vazife açısından değerlendirildiği gibi, bir yönüyle bu milletin yeniden doğuşunun destanıdır. Bu destan, Hz. Peygamber'in manevî şahsiyeti etrafında toparlanarak yeniden var olmayı temin eden bir "milli mutabakat metni" olarak tarihte yerini almıştır. Hem bu vazifesi icabı, hem de şiiriyet ve dil zenginliği itibariyle Türk edebiyatının şaheserlerinden biridir. Nitekim bu şaheser "kurucu" vasfı ile edebiyatımızda Hz. Peygamberi merkez alan zengin bir edebiyatın doğuşuna zemin hazırlamıştır. *Mevlid* türünden başka, *mirâciye, mucizât, esmâ-ı nebî*, *ahlâk-ı nebî* ve *hilye* gibi türlerin doğuşuna öncülük etmiştir. Keza mısralarda saklı buluşlarıyla, naat edebiyatımızın mazmunlarını beslemiştir. Bununla da kalmayarak sosyal hayatımız içinde mevlid

meclislerinin oluşmasına öncülük ederek milletimizi aynı duygu ve düşünce etrafında buluşturmayı başarmıştır. Bu meyanda mevlithanlık, duahanlık ve tevşih gibi dini kültürel hayatımıza ilişkin kavramların oluşmasını temin etmiştir. Böylece dil ve edebiyatın yanında musikiyi de beslemiş, sosyal hayatı tezyin etmiştir.

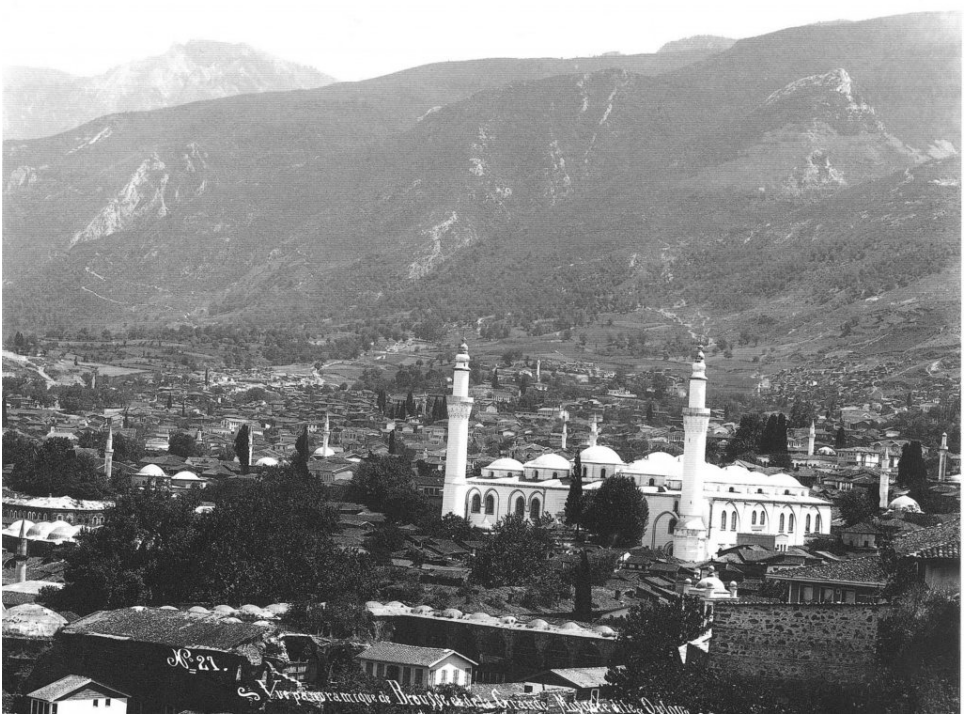
Bu güzide eserin şairi, Ulucâmi'nin bilge imamı Süleyman Çelebi vefatının 600. yılında ülkemizde ve gönül coğrafyamızda anılmaktadır. Ona olan borcumuzu hatırlatan bu anma yılı, millet olarak hafızamızı tazelemeye vesile olmaktadır. Fakat ona asıl borcunu ödemesi gerekenler, doğrudan hemşerileri olan Bursalılar olmalıdır. Nitekim Bursa, devleti kuran bir şehir olduğu gibi, kültür ve sanatımızı da kuran bir şehirdir. Şehrin bu kurucu kimliğinde, eseri altı yüz yıldır gönül coğrafyamızda okunarak inananları bir araya getiren Süleyman Çelebi'nin yeri ayrı bir öneme sahiptir. Bu sebepledir ki, Bursa'da 2007 ve 2009 yıllarında yaptığımız gibi, bu sene de uluslararası bir sempozyum düzenleyerek konuya akademik imkânlar çerçevesinde bakmaya gayret ettik. Fakat asıl yapılması gereken hususlardan birinin, bu "büyük ruhun" eseri üzerinde münevverlerimizin gönül aynasına yansıyan manayı tespit etmektir. Asırlar önce kaleme alınan bu metin, bugünün kalem erbabına ne düşündürmektedir? Bu soru etrafında bir çalışma yapmanın faydalı olacağını düşündük.

Elinizdeki bu kitap, bahse konu düşüncenin eseridir. Bunun için kalem ehli dostlarımızdan kendilerinin seçecekleri bir beyit etrafında kısa metinler yazmalarını arzuladık. Tamamen "çağrışımlar"dan oluşan bu metinlerin, *Vesîletü'n-Necât*'ı yeniden okumaya vesile olacağı aşikârdır. Ancak elinizdeki bu kitap, sadece edebî metinlerden ibaret bir çalışma olmasın istedik. Yazılan metni

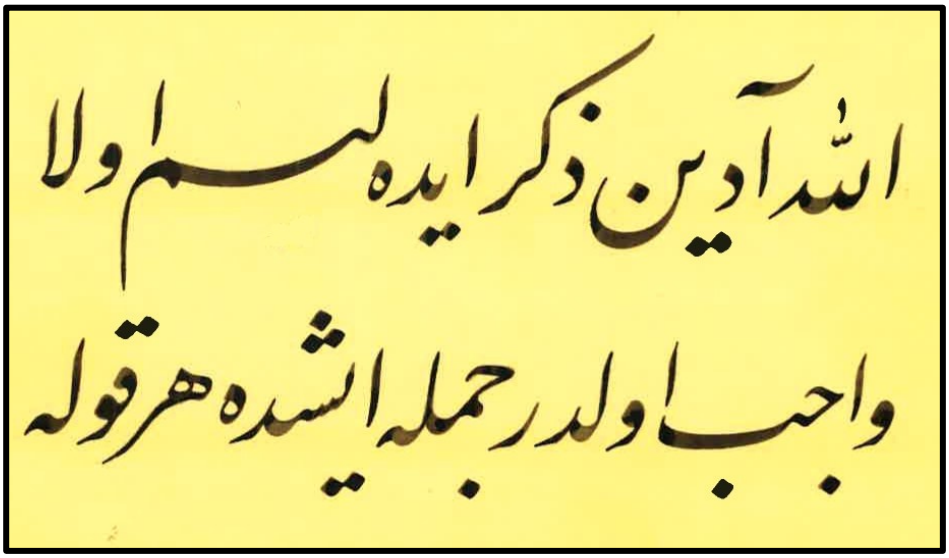
hüsnühatla buluşturalım, metin-sanat ilişkisi sağlayalım diye düşündük. Muradımız okuyucuya, bu şaheserin yaşadığımız zaman dâhilinde nasıl anlaşıldığına dair bir fikir sunmaktır. Nitekim şaheserler, sahip oldukları vasıfları hiçbir zaman yitirmezler. Bu itibarla her dönemde yeniden yorumlanabilir, zamanın ruhuna uygun olarak yeni eserlere ilham verecek şekilde ele alınabilirler. Bu fikirden hareketle hazırlanan kitaba kültür hayatımızın değerli kırk kalem erbabı yazılarıyla destek verdi, hattatlarımız adeta yeniden *Mevlid'*i meşk etti. Henüz yolun başındayken, bu çalışmaya *Çağrışımlar* adını vermek istiyorduk; ancak metinler geldikçe, şunu gördük: Dostlarımız kendi lisanlarıyla, Süleyman Çelebi'nin izinde giderek efendimize "merhaba" diyorlar… *Vesîletü'n-Necât*'taki "merhaba bahri", Süleyman Dede'nin gönül gözü açık torunları tarafından yeniden dile gelmiştir. Bu sebepledir ki kitaba, *Süleyman Çelebi'nin İzinde Buluşmak-Merhaba* adını vermeyi uygun bulduk.

Süleyman Çelebi'nin İzinde Buluşmak-Merhabâ, hazırlamakta olduğumuz Süleyman Çelebi Belgeseli üzerinde çalışırken zuhur eden bir fikrin eseridir. Bu fikre sahip çıkan başta Bursa Büyükşehir Belediyesi Kültür Dairesinin değerli hizmetkârları Hüseyin Buran ve Yusuf Sevinç'e, projeyi takip eden öğrencim Dr. Amet Molla Memet'e, yazılarıyla esere hayat veren kıymetli hocalarıma ve öğrencilerime, hattat Osamaa Alhamzawi'ye ve eseri neşreden Bursa Kültür A.Ş. Genel Müdürü Fetullah Bingül'e müteşekkirim. Bu mütevazı gayretin, *Vesîletü'n-Necât* üzerinde yeni çalışmalara vesile olmasını dilerim.

Bilal KEMİKLİ
Kasım 2022, Bursa

Ulucami

الله آدین ذکر ایده لسم اولا
واجب اولدر جمله ایشده هر قوله

Besmeleyle Başlamak

Bilal KEMİKLİ*

Allâh adın zikr idelim evvelâ
Vâcip oldur cümle işde her kula

Söze Besmeleyle başlamak esastır. Söz; düşüncedir, tasavvurdur, düştür, harekettir, eylemdir… Söz, ilk var olandır. "Kün"dür. Dedem Korkut'un ifadesiyle, "ol deyince olduranın" adıyla başlamak, berekete, huzura, güvene vesiledir. O'nun adıyla başlamak, varlığın sahibine iltica ederek yol almaya niyet ettiğimizi ihsas eder. Zaten insan nedir ki? İnsan, niyet eden ve bu niyetini tahakkuk ettirmek için gayret eden varlık. Bu sebepledir ki, Süleyman Çelebi, şaheserine Besmeleyle başlar. Nitekim Türkçeyi hakikat dili haline getiren Pîr-i Türkistan da hikmetlerine böyle başlamıştır.

Bismi'llâh dip beyân eyley hikmet aytıp

* Prof. Dr., BUÜ İlahiyat Fakültesi.

Talihlere dürr ü güher saçtım muna
Riyâzetni katığ tartıp kanlar yutup
Min defter-i sâni sözin açtım muna

(Bismillah'la başlayarak hikmet söyleyip tâliplere inci, cevher saçtım işte. Riyâzeti katı çekip, kanlar yutup, ben defter-i sâni sözünü açtım işte.)

Süleyman Çelebi, Pîr-i Türkistan'ın izinde giderek söze Besmeleyle başladı ve bize "doğmak" ve "dirilmek" ekseninde bir "kutlu hayat"ı muhtasar olarak sundu. Bu kutlu hayat, âlemlere rahmet olan yegâne örnek hayattır. O, el-Emîn, el-Muallim, el-Mübelliğ, el-Beşîr ve es-Sâdık olan mürebbimiz, biricik rehberimiz, önderimiz, ed-Dîn olan İslam'ı tamamlayan son peygamber (hâtemü'l-enbiyâ) Hz. Muhammed (sa)'dir. O, rahmet olarak gönderilen (rahmeten li'l-âlemîn), âlemin övüncü (fahr-i âlem) ve irfânın menbaı (kân-ı irfân)'dır. O, şu hayat denizinde sığınağımız, ruh ufkumuz, deniz fenerimizdir. İki cihânın pâdişahı (pâdişâh-ı dü-cihân), şefaatçimiz, düşkünlere el veren, inananlar istikamet gösteren, derdimizin dermânı, gönlümüzün şenliği, sultanımız, efendimizdir. Ondan öğrendiğimiz veçhile söze Besmeleyle başlar, hamd ve salâvatla devam eder ve netice de şükrederiz.

Allâh adın zikr idelim evvela
Vâcip oldur cümle işde her kula

Malum olduğu gibi, Süleyman Çelebi *Vesîletü'n-Necât*'ı "mesnevî" nazım şekliyle yazmıştır. Mesnevî, kafiye düzenindeki kolaylık sebebiyle, uzun metinlerin yazımında kullanılmaya uygun bir nazım şeklidir. Bu nazım şekliyle tertip edilen metinler genellikle tevhidle başlar. Bu yaklaşım, İslam ilim geleneğinde, Besmele,

hamdele ve salveleyle ilmî metni yazma geleneğine uygun bir tasnif biçimidir. Tevhid, Besmeleye ve hamdeleye denktir. Salvele ise, hemen tevhid faslından (bölüm) sonra gelen "na't" kısmını karşılar. Bilahare sebebi telif bölümleriyle birlikte asıl konuya girilmiş olur.

Tevhîd, kelime olarak vahdet kökünden türemiş olup "birkaç şeyi bir etme, birleştirme, bir addetme, bir nazarıyla bakma" ve "Allah'ın bir olduğuna inanma, kâil olma, birleme" anlamlarına gelir. Edebiyatımızda ise Allah'ın varlığına ve birliğine dair yazılan şiirlere verilen addır. Diğer bir ifadeyle tevhîd, Allah'ın varlığından, birliğinden, tek olduğundan; eşi ve benzeri olmadığından, sıfatlarından ve kudretinin tecellilerinden bahseden manzûm ve mensûr eserlere verilen addır. Her ne kadar birkaç mensur örnek olsa da, tevhid türü, münacat ve na'at gibi, daha çok manzum yazılmıştır. Tevhid türü, bilhassa mürettep divanların (tamamlanmış divanlar) ilk kasideleri olarak karşımıza çıkar. Şair, varlığın yegâne sahibi olan Allah'a dair inancını ifade ederek şiire başlar. Ulucâmi'nin bilge imamı da böyle yapmıştır; Besmeleyle söze girmiş, tevhid ilkelerini sarih bir şekilde okuyucuya sunmuştur.

Esasen Süleyman Çelebi'nin Besmelesi, konuyla alakalı Hadîs-i Şerifleri mana olarak iktibas eden bir manaya sahiptir. O, Allah'ın adını "zikrederek" işe başlamanın önemine dikkat çeker. Zikretmek, kelime anlamı itibariyle, "anmak, hatırda tutmak ve yâd etmek" anlamlarına gelir. Dinî bir kavram olarak ise, Allah'ı güzel isimleriyle anmak ve hatırlamak, onu unutmamak suretiyle gafletten ve nisyandan kurtuluş" anlamında kullanılır. Kur'an'da türevleriyle birlikte birçok âyette geçen zikir, Allah'ı dille hamd, tesbih ve tekbir şekliyle övmek; nimetlerini anmak, bunları kalple

hissetmek ve tefekkür etmek anlamlarında kullanılmaktadır. Keza zikir, namaz kılmak, dua ve istiğfarda bulunmak anlamına geldiği gibi varlık üzerinde düşünmek anlamına da gelir. Bu bakımdan zikir, tevhid idrakinde olmayı sağlayan bir ibadettir. Nitekim *Vesîletü'n-Necât*'ın tevhid bahri, Besmele ve lafza-i celâl zikriyle okuyan ve dinleyenleri tevhid ilkesiyle buluşturur. O, sadece bir şiir metni yazmamış; o sade ve samimi anlatışıyla, didaktik ve hikemî bir üslup takip ederek temel ilkeleri metnin muhataplarının dimağına nakşetmiştir.

Şöyle demektedir: "Öncelikle Allah'ın adını analım. Zira her işe, Allah'ın adıyla başlamak gerekir."

Vesîletü'n-Necât, her ne kadar asırlar önce yazılmış bir metin olsa da sade bir dil ile yazılmış olması hasebiyle günümüzde de kolay anlaşılan bir metindir. Bununla birlikte bazı arkaik kelimeleri de kullandığı görülmektedir. Keza kimi zaman cinas yahut söz tekrarlarıyla kelimeye farklı anlamlar verdiğine de şahit olmaktayız. Fakat bütün bunlara rağmen dikkatli bir okuyucu, şairin muradını kolayca anlayacaktır. Bu beytin kelime kadrosu bugün de kullanılmaktadır.

Bu başlangıç beytinde şair, "Öncelikle Allâh'ın adını zikredelim. Çünkü inananların, işlerine Allah'ın adını anarak başlamaları vaciptir." demektedir. Zikirden muradın, Allah'ın adını manasını müdrik olarak anmak ve hatırlamak olduğunu biliyoruz. Burada şunu söylemek istiyor: "Evet, bir eser yazmaya, bir mesnevî tertip etmeye karar verdik... Verdiğimiz bu kararı hayata geçirmeye, Allah adını anarak başlıyoruz." Öte yandan bu çağrının okuyucuyu ve dinleyiciyi de muhatap aldığı düşünülmelidir. Bu itibarla beytin münderecatı içinde, "madem bu eserin muhatabısınız, siz de

okumanıza ve dinlemenize Allah'ın adıyla başlayın" ifadesinin sırlandığını söylemek mümkündür.

Bilindiği gibi Allah lafzı, diğer bütün isim ve sıfatları câmidir. Dolayısıyla Allah'ın adını anmaktan maksat, onun bütün güzel simlerini anmaktır. Bu da Besmele de saklıdır. Nitekim Besmele, Allah lafzının yanında er-Rahmân ve er-Rahîm isimlerini de içeren bir ayettir. Yapılacak olan işe Besmeleyle başlamak, "*Beni zikredin* (anın / hatırlayın) *ki, ben de sizi anayım.*" (Bakara, 152) emrini yerine getirmek için elzemdir. Mamafih Hz. Peygamber, "Besmele ile başlanmayan işin bereketsiz ve neticesiz kalacağı"nı ifade etmiştir. Keza işe Besmele ile başlamak, bir yönüyle o işin bereket ve huzura tebdil etmesi için niyaz etmek anlamına da gelir. Bunun için Allah adını zikrederken, "*Bana dua edin ki, icabet edeyim.*" (Mü'min, 60) ilahi emirlerine de atıf yapılmış olur. Bir sonraki beyit de buradan hareketle, "Allah'ın adını anarak yapılacak işin kolay ve bereketli olacağı ifade edilmektedir.

Besmele, işi kolay kılmaya vesile oluyor. İşi kolay kılmak, insana sunulan en büyük lütuflardan birisidir. Bu hakikati devam eden beyitte şöyle dile getirmektedir:

Allâh adın her kim ol evvel ana
Her işi âsân ider Allâh ana

Bir bakıma Besmele'nin tamamlayıcısı olan bu beyitte Süleyman Dede şu temel ilkeyi bize telkin eder: "Her kim ki Allah'ın adını önce anarsa, Allah onun her işini kolaylaştırır."

Burada tekrara ederek kafiye düzenini temin eden "ana" kelimesi, her ne kadar sesteş olsa da mana yönünden ayrıdır. İlkinde "anmak" fiilinden "anarsa, derse" anlamında "an-a"

kullanılmaktadır. İkincisinde ise, "ona" anlamında Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan bir işaret zamiri olarak "ana" geçmektedir. Günümüzde pek kullanılmayan "âsân" kelimesi ise, "ider" yardımcı fiiliyle, "kolaylaştırır" anlamındadır. Bu kelime kadrosuyla şair, didaktik bir üslup ile şu genel ilkeyi ifade etmektedir: " Allah, bir şeye adını anarak başlayanların işini kolaylaştırır."

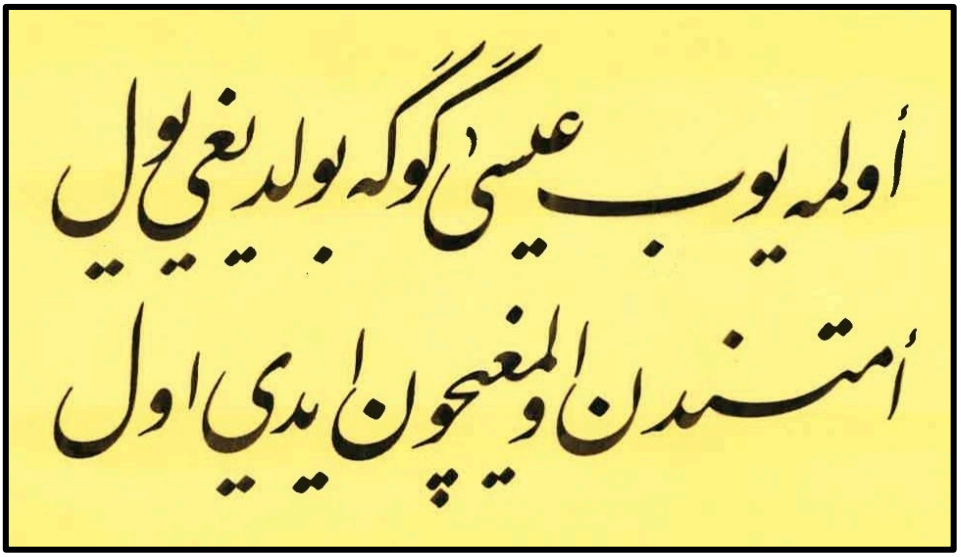
Evet, Allah'ın adını anarak, Besmele çekerek işe başlamak, o işin kolay bir şekilde yapılmasını temin eder. Burada, yapılacak olan iş, insana ait olan iştir. İnsanın günlük hayatta yapması gereken her hangi bir iş... Bununla birlikte bu işin evvelinde Allah'ı anmak; evvela o işi yapacak gücü kuvveti verenin Kâdir-i Mutlak olan Allah olduğunun farkına varmaktır. Kâdir-i Mutlak olan, bize o işi yapacak istidadı, iradeyi ve kudreti sunmaktadır. İkinci olarak da Allah'ın adını anarak o işteki niyetimizi onun rızasına uygun hâle getirmiş oluruz. Hak rızası ile iş yapmak, berekete vesile olacaktır.

İkinci mısrada geçen "âsân" kelimesiyle işin kolaylaştırılarak yapılıp tamamlanması kastedilmektedir. Böylece insan başarılı olur. Bir işin başarılı olması, iki anlama gelir. İlkin o işin, doğru olduğu, helâl yollarla yapıldığı, adalet ve hakkaniyet çizgisinde icra edildiği, o iş yapılırken kimsenin hakkına ve hukukuna geçilmediği anlamındadır. İkincisi de yapılan işin neticesinde hayırlı ve bereketli olmasıdır. Hayırlı olmasından murad, insana, topluma ve sair mahlûkata yararlı olmasıdır. Bereket ise, hem helâl olmasında, hem de faydalı olmasında saklıdır. Bu şekilde bir neticenin alınması, yukarıda zikredilen Hadîs-i Şerîf'in gereğince amel etmekle mümkün olacaktır.

Evet, "*Besmele her hayrın başıdır*." Daha ilk iki beyitte bu hakikati muhatabına öğreten Süleyman Dede, Hz. Peygamber'in "*Allah'ın*

adıyla başlatılmayan hiçbir işte hayır ve bereket yoktur." tembihini gönlümüze nakşeder. Böylece bir farkındalığa ulaşmamızı temin eder. Bu farkındalıkla dili zikre alıştırmak, kalbî uyanışa vesile olacaktır. Kalbî uyanış, varlığın mahiyetini, zamanın ve hayatın lütfedilen bir nimet olduğunu idrak etmeyi sağladığı gibi, yapılan işlerin künhüne vâkıf olmayı da temin edecektir. Bu uyanışla ve bilinç hâliyle insan, "bir kez Allah dese, sonbahar yapraklarının dökülmesi gibi cümle günahları dökülecektir."

Bir kez Allâh dise aşk ile lisân
Dökülür cümle günâh misl-i hazân

اُولمه یوب عیسیٰ گوگه بولدیغی یول
اُمتندن المغیچون ایدی اول

Mevlid'in Perde Arkası

Osman ÇETİN*

Ölmeyüb İsa göğe bulduğu yol
Ümmetinden olmağiyçün idi ol

Vesîletü'n-Necât (Mevlid), her kelimesiyle Resulullah (s.a.v.) sevgisinin ifade edildiği eşsiz bir manzumedir. Büyük şair ve gönül adamı Süleyman Çelebi tarafından yazılan, pek çok dile çevrilen ve asırlardır büyük bir vecd ile okunup dinlenen *"Mevlid"*in ne olduğu sorulsa, galiba vereceğimiz en kestirme ve doğru cevap, *"Peygamber sevgisinin samimi bir Müslümanın gönlünde ulaştığı şahikadır"* sözü olur.

Süleyman Çelebi'ye göre kendisine derin bir aşkla bağlanılacak, tereddütsüz peşinden gidilebilecek tek insan Resulullah'tır. Allah (c.c.), onu âlemlere rahmet olarak göndermiştir. O, hayrü'l-beşerdir, yeryüzüne ondan daha hayırlı bir varlık gelmemiştir. O, sadece insanların değil, peygamberlerin de padişahıdır. Bütün kâinat onun varlığı ile şeref ve izzete kavuşmuştur. O, habibullah,

* Prof. Dr., BUÜ İlahiyat Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi.

yani Allah'ın sevgilisidir. Öyleyse onu sevmek bir vecibedir. O, bütün güzellik ve faziletleri kendisinde toplamıştır. Dolayısıyla her türlü övgüye lâyıktır. İşte bu düşünce ile Süleyman Çelebi, *"Mevlid"*inde Hz. Peygamberi övmeğe koyulur. Fakat bir süre sonra:

Ol ki meddahı ânun Allah ola
Var kıyas eyle ki ol ne şah ola

diyerek, kendisini Allah tealanın methettiği bir insanı lâyıkıyla övmeğe ve anlatmağa gücünün yetmeyeceğini ifade eder.

Mevlid manzumesi okunduğu zaman neredeyse bütün mısralarında işte bu derin sevginin yansımalarını görmek mümkündür. Mevlidi eğer bir *"sevgi mozayiği"* olarak düşünebilseydik burada sadece biri "*âşıkı*" diğeri "*maşuku*" temsil eden iki renk görürdük. Bu durumda Mevlid'in yazılmasını, Süleyman Çelebi'nin çok samimi ve derin Peygamber aşkından ve sevgisinden ibaret bireysel bir tavır olarak değerlendirmek mümkündür. Ancak Mevlid hakkında anlatılanlar ve tarihi süreçte yaşananlar bu edebiyat şaheserinin ortaya çıkmasında şahsi duygular kadar, belki ondan daha çok toplumsal gelişme ve endişelerin etkili olduğunu da düşündürmektedir. Mevlid manzumesinin orijinal adının *"Vesîletü'n-Necât" (Kurtuluş Vesilesi)* olması bile bu hususa işaret etmektedir.

Süleyman Çelebi Bursa Ulucâmi'i imamı bulunduğu sırada, muhtemelen 1409 yılında, rivayete göre Acemistan/İran'dan gelen bir vâiz kürsüye çıkarak *Bakara suresinin 285'inci* ayetini tefsir etmiş ve bu ayete göre peygamberler arasında hiç bir fark bulunmadığını, derece ve fazilet bakımından Hz. Muhammed (s.a.v.)'in diğer peygamberlere, meselâ Hz. İsa'ya bir üstünlüğünün olmadığını

iddia etmişti. Bu iddia cemaat arasında huzursuzluğa, itiraz ve tartışmalara yol açmıştı.

Rivayete göre, mertebe ve fazilet bakımından Hz. Peygamberin diğer peygamberlerle eşit gösterilmesine çok üzülen Süleyman Çelebi, Resulullah aşkı ve bağlılığı ile vâize cevap olmak üzere Mevlid'i kaleme aldı. İşte bu noktada sorulması gereken soru, acaba Süleyman Çelebi'nin bu tepkisinin Peygamber sevgisini ifade etmenin ötesinde başka bir amacının olup olmadı, başka bir anlam taşıyıp taşımadığıdır.

Süleyman Çelebi'nin yaşadığı devir, Osmanlı devleti bakımından büyük hadiselerin vuku bulduğu, önemli sosyal çalkantıların yaşandığı bir devirdir. Süleyman Çelebi, Timur'un Yıldırım'ı mağlup ederek Anadolu'yu işgal ettiğini ve askerlerinin Bursa'ya kadar geldiğini görmüştü. Bu mağlubiyetin arkasından ortaya çıkan şehzade kavgaları, neredeyse devleti yok olma noktasına getirdi. Yıllarca devam eden bu mücadeleler, halk arasında bezginliğe yol açtı. Sosyal çalkantılara, fikrî karışıklıklara sebep oldu. Selçuklu iktidarının çöküşü ve Osmanlı devletinin kuruluşu sırasında ortaya çıkan *gayr-i İslamî* ve *gayr-i Sünnî* akide ve düşünceler, özellikle Orhan Gazi'nin dirayetli idaresi ve bu konularda gösterdiği hassasiyet ile sindirilmişti. Bazı *Batınî* gruplar, Yıldırım sonrası karışıklıklardan yararlanarak, yeniden fikirlerini yaymağa hatta Anadolu'daki Hıristiyanları yanlarına almak için onlara hoş gelecek fikirler ortaya atmaya başlamışlardı. Böylece daha sonra *"Hub Mesihiler"*, yani *"Hz. İsa'yı Sevenler"* denilen bir grup ortaya çıktı.

Anadolu'da dinî, siyasî ve sosyoekonomik sebeplerle sıkıntıların baş gösterdiği dönemlerde *Batınî* ve *Hurufî* görüşleri benimseyen kişi ve grupların ortaya çıktığı ve fikirlerini yaymaya çalıştıkları

daha önce de görülmüştür. Büyük ölçüde Moğol İşgali'ne bağlı olarak XIII. Yüzyıl ortalarında, Anadolu'da yaşanan sıkıntıların arkasından patlak veren Babaî İsyanı böyledir. 1240 yılında başlayan bu isyan sırasında da *Batınî* fikirlerin ve *Mehdici* bir ideolojinin etkisiyle devlete baş kaldırıldığı anlaşılmaktadır.

Görüldüğü kadarıyla *"Fetret Dönemi"* siyasî ve sosyal sıkıntılarının Anadolu ve Rumeli halkını sıkboğaz ettiği günlerde de benzer dinî ve fikrî hareketler ortaya çıkmış ve Şeyh Bedreddin, kurtarıcı bir *mehdî* edasıyla isyan başlatmıştı. Aslından başlangıçta tasavvufî düşünceye karşı olan Şeyh Bedreddin tahsil için Kahire'ye gidince orada Şeyh Hüseyin Ahlatî'ye intisab etti ve onun işaretiyle İran'a gitti. Tebriz'de bulundu. Bu seyahat esnasında Kazvin'e de giden Bedreddin, oradan tasavvuf konusundaki fikirleri değişmiş olarak geri döndü. Bu değişimin farkına varamayan Musa Çelebi onu kazaskerlik görevine getirdi. Ancak iyi bir eğitim alan, dini ilimlerde ihtisasını yapan Bedreddin, halkın, hatta ulemanın karşı çıktığı görüşlerini çevresinde yaymaya başlayınca görevinden alındı. Daha sonra kaçarak Rumeli'ye geçti ve Dobruca'da, XIII. yüzyılda Sarı Saltık tarafından kurulan bir zaviyede yerleşerek buradaki *Batınî* görüşlere sahip Kalenderî dervişleriyle işbirliği halinde isyan hazırlığına başladı.

Şeyh Bedreddin'in Anadolu'da, biri Hristiyan mühtedisi olan Börklüce Mustafa diğeri Yahudi dönmesi olan Torlak Kemal adında iki halifesi vardı. Bunlar bulundukları yerlerde *Batınî* ve *Mesiyanî* fikirleri esas alan, *İslam*, *Hıristiyanlık* ve *Museviliğin* bazı esaslarının birleştirilmesi temeline dayanan *gayr-i Sünnî* düşüncelerini yaymaya başladırlar. Her ne kadar Şeyh Bedreddin'in bu tür fikirleri olup olmadığı tam olarak bilinmiyorsa da sonuç olarak hem Rumeli'de temasta bulunduğu çevreler hem

adı geçen iki Kalenderî şeyhin onun en yakınında yer alıyor olmaları onu da zan altına almıştır. Bu fikirler Hristiyan zümrelere de cazip geliyordu. *"Dede Sultan"* lakabıyla anılan Börklüce'nin zaten Sakız adası rahipleriyle sıkı ilişkileri vardı.

Bedreddin'in bu iki halifesi, 1416 yılında, muhtemelen onun emriyle Manisa ve Aydın yöresinde ayaklanma başlattılar. İsyan kısa zamanda yayıldı. Bu sırada Bedreddin de Rumeli'de isyan başlatmıştı. Bu kalkışma sırasında isyancıların yanında Hıristiyan rahipler, ellerinden toprakları alınmış Hristiyan feodaller ve henüz eski dinlerinin etkisinden kurtulamamış bazı mühtediler de yer almışlardı.

Acem vâizin, Bursa Ulucâmi kürsüsünde yaptığı konuşmayı, yukarıda çok kısa olarak özetlenen ve Osmanlı Devleti için önemli bir gaile oluşturan bu isyanla birlikte düşünürsek, bunun, daha önceden Anadolu ve Rumeli'de isyan zemininin hazırlanması için başlatılan *Batınî - Hurufî* faaliyetlerin bir parçası olduğunu anlamak kolaylaşacaktır. Bu durumu önceden fark eden Süleyman Çelebi, mevlidini yazmakla ve burada en içten ve samimi bir şekilde Peygamber (s.a.v.) sevgisini dile getirmekle adeta *gayr-i İslamî* ve *gayr-i Sünnî* akımlara karşı İslam itikadının ve Sünnî akidenin savunmasını yapmış olmaktadır.

Şurası unutulmamalıdır ki, bu isyanın bastırılması, liderlerinin idam edilmeleri, sözünü ettiğimiz düşüncelerin büsbütün yok olması anlamına gelmemektedir. Bu sebeple devlet bu tür kişi ve zümreleri daima gözetim altında bulundurmaya çalışmıştır. Yine de XVI. Yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman zamanında yaşananlar tehlikenin devam ettiğini göstermektedir. Teke yöresinde Şahkulu (1511), Orta Anadolu'da Nur Ali Halife (1512), Bozoklu Celal/Şah Veli (1520) ve Şah Kalender (1526-1527) isyanları Şii doktrinine

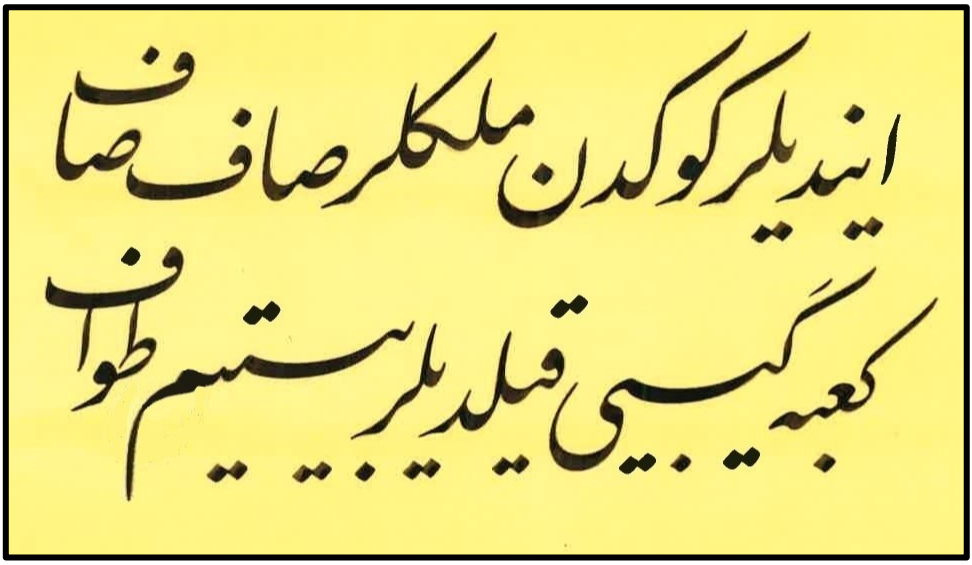
sahip Safevilerin desteklediği önemli olaylar arasında yer almaktadır. Bu isyanların başında bulunanlar müesses nizamı yıkmak için kurtarıcı bir *mehdi* rolüyle taraftarlarını arkalarına almışlardı.

Bu devirde, sebebi ne olursa olsun, ileri derecede *Batınî* fikirlere hatta *ilhada* varan düşüncelere sahip kişi ve zümreler de ortaya çıkmıştı. Mesela İsmail Maşûkî zındıklık ve mülhitliği yaymakla suçlanmış ve Şeyhülislam İbn Kemal'in fetvasıyla idam olunmuştu (1539). Bosnalı Hamza Bali de 1561 yılında fikirleri ve isyanı sebebiyle aynı akıbete uğradı. Allah'ı tabiatla özdeş gören, Ahreti, Cennet ve Cehennem'i kabul etmeyen, helal ve haram anlayışını reddeden, böylece İslam inançlarından çıktığı anlaşılan Şeyh Muhyiddin Karamanî de 1550 yılında idam edildi.

Bu devirde *"Hub Mesihi"* eğilimini en iyi yansıtan kişi Molla Kabız'dır. İran asıllı olan Molla Kabız, açıkça Hz. İsa'nın Hz. Muhammed'den daha üstün olduğu iddia ediyordu. Hatta bu iddiasını Kanuni'nin de hazır bulunduğu mahkemede savunmuş, ulema ilk celsede fikirlerini çürütemeyince Şeyhülislam İbn Kemal'in bulunduğu ikinci celsede idamına hükmedilmişti. Bu devirde İncil ve Tevrat'ın nesh edilmediğini, Kur'an-ı Kerim gibi hükümlerinin geçerli olduğunu ileri süren başka kişiler de vardı. Hatta XVII. yüzyılda bile bazı çevrelerde bu tür gayr-i İslamî düşünceler devam etmişti.

Bütün bunlar Şeyh Bedreddin'le başlayan hareketin uzun yıllar boyunca devam ettiğini göstermektedir. XVII. yüzyılda Osmanlı belgelerinde *Bedreddiniler'*den ve *Bedreddin Ocağı'*ndan söz edilmesi de bunu göstermektedir. Rumeli'de günümüzde bile bunun izlerine rastlanmaktadır.

Sonuç olarak Süleyman Çelebi ve Mevlid'i ele alınıp değerlendirilirken, bir kişinin Hz. Peygamber (s.a.v.)'e karşın şahsen beslediği sevginin ötesinde, işaret etmeye çalıştığımız bu dini, siyasi ve sosyokültürel karşı çıkışı, daha açık bir ifadeyle Ehl-i Sünnet inancının savunulması gerçeğini de görmek gerekir. Benzer fikir ve davranışların Süleyman Çelebi'den yüz yıllar sonra bile dinî ve sosyal bir problem olarak yaşanmış olduğu gerçeği bize onun endişelerinde ne kadar haklı olduğunu göstermektedir.

اینديلر کوکدن ملککلر صاف صاف
کعبه گيبی قيلديلر بيتيم طواف

Kurtuluş Vesilesi

Beşir AYVAZOĞLU[*]

İndiler gökten melekler sâf sâf
Kâbe gibi kıldılar beytim tavâf

Bu beyit, halk arasında *Mevlid* diye bilinen *Vesîletü'n-Necât*'ın "Velâdet" bahrindeki beyitlerden biridir. Süleyman Çelebi, altı yüz küsur yıl önce, peygamberimizin doğumunu benzersiz hayal gücünü kullanarak tasvir ettiği gerçeküstü sahnede müminlere adeta meleklerin kanat seslerini dinletir.

Mesnevi formunda yazılmış eserlerde bir süre sonra bıkkınlığa yol açan bir yeknesaklık vardır. Fakat *Mevlid*'de, şairi Süleyman Çelebi'nin derin imanı, peygambere sevgisini ifade edişindeki tarifsiz samimiyeti ve tükenmez vecdi sayesinde, mesnevi formunun bu zaafı aşılmıştır. Halkımızın altı yüz yıldır hiç bıkmadan okuyup dinlediği bu benzersiz eser hâlâ rahatça anlaşılan klasikleşmiş bir metindir. Ziya Paşa'nın *Harabat*

[*] Araştırmacı Yazar, Şair.

Mukaddimesi'ndeki ifadesiyle "baştan başa sehl-i mümteni" olan *Mevlid*'in altı yüz küsur yıldır bir benzeri yazılamamıştır.

Sehl-i Mümteni, *Mevlid*'in estetik yapısını çok iyi tarif eden bir terimdir. Sözlüklerde "kolayca söylenivermiş zannedilmekle beraber büyük bir ustalık ve tecrübe gerektiren, herkesin söyleyemeyeceği söz" gibi tarifler verilmişse de temel bir estetik ilke olarak ele alınabilir. Okuyucusunu, her okuyuşta ilk okunuşta alınan zevk ve heyecanın ötesine götüren, bütün inceliklerini ve derinlerindeki zenginlikleri hemen ele vermeyen, kurgusu sağlam eserler için de "sehl-i mümteni" denebilir. Nitekim *Tevhid*, *Münacaat*, *Velâdet*, *Mucizat*, *Mirac*, *Vefat* ve *Dua* bölümleriyle sağlam bir kurguya sahip olan *Vesîletü'n-Necât*, daha sonra yazılmış onlarca *Mevlid* arasında hâlâ güneş gibi ışıldamaktadır.

Ahmet Hamdi Tanpınar'a göre de "Türkçede *Mevlid*'den başka hiçbir kitap, bu kadar herkesin dilini konuşuyor hissini bırakmamıştır." Bu başarının sırrını hiç şüphesiz Türkçenin o güne kadarki tecrübelerini kendinde toplamış olmasında aranmalıdır. Hakikaten Süleyman Çelebi'nin Türkçesi, Yunus Emre, Âşık Paşa ve Gülşehrî gibi kudretli şairlerin dilinde şekillenen eski Anadolu Türkçesinin kendine has tatlarını ve inceliklerini taşır. Adı geçen şairler ve daha niceleri Türkçeye emek vermemiş olsalardı *Mevlid*'in diline elbette ulaşılamazdı. Ancak böyle eserlerin doğması için dil yeterli değildir. Süleyman Çelebi, yavaş yavaş kıvamını bularak şiir dili haline gelen Türkçeyi zengin hayal gücü, derin imanı, taşkın vecdi ve engin peygamber sevgisiyle yoğurmuş, böylece bütün büyük şairler gibi dil içinde kendi dilini inşa etmiş, kendine has bir ses yaratmıştır. Bayatlamış hiçbir teşbih, mecaz, klişenin bulunmadığı *Vesîletü'n-Necât*, baştan sona orijinal söyleyiş ve imajlarla dolu bir metindir.

*

Mevlid o kadar sevilmiş ve etkili olmuştur ki asırlarca başta peygamberimizin doğum günleri olmak üzere, çeşitli vesilelerle okutulmuştur ve okutulmaktadır; saraylardan fukara evlerine kadar... Zamanla kendine has gelenekleri teşekkül eden Mevlid törenleri, dinî musikimiz açısından da büyük önem taşır. Mevlid besteleri ayrı bir bahistir; ancak çok büyük mevlidhanların yetiştiğini kaydetmek gerekir. Mevlitçiliği bir kazanç kapısı haline getirdikleri için ayıplananlar varsa da gerçek mevlidhanlar sadece Allah rızasını gözetenlerdir. Mehmed Âkif, "Said Paşa İmamı" isimli manzumesinde böyle bir mevlidhanı, Hasan Rıza Efendi'yi anlatır. Bu nefis manzumede Hasan Rıza Efendi'nin yolunu kesen fakir ve yaşlı bir kadının o günlerde kaybettiği kızı için hayrına bir *Mevlid* okumasını istemesi ve onun bu arzusunu hiç tereddütsüz yerine getirdiği için Mevlid okuması için davet edildiği padişah kızının yalısına geç kalışı anlatılır.

Mehmed Âkif, büyük bir şair olarak *Vesîletü'n-Necât*'ın erişilmez bir eser olduğunun farkındaydı. "Yetişilmez ki, Süleyman Dede yükseklerde!" mısraı *Altıncı Safahat*'ta, yani *Âsım*'da geçer. Bu, Âkif'in kendi şairliği üzerine tartıştıkları sırada, ona birilerinin "Mevlitçi" de dediğini söyleyen Köse İmam'a verdiği cevaptır. Âkif hiç şüphesiz *Mevlid*'in her şairin altından kalkamayacağı yükseklikte bir sanat eseri olduğunu söylemek istiyordu. Böyle eserlerin ortaya çıkabilmesi için belirli şartların oluşması gerekir. *İstiklâl Marşı* gibi... Nasıl *İstiklâl Marşı* bir daha yazılamazsa, *Mevlid* gibi "herkesin dilini konuşan" başka bir eser de artık yazılamaz. Elbette bu, peygamber sevgisi hakkında güçlü şiirlerin yazılamayacağı anlamına gelmez; ama hiçbirinin onun yaygınlığına ulaşması mümkün değildir.

Sadeliği, samimiyeti, okudukça artan etkisi ve derinliği *Mevlid*'i okuyan ve dinleyen herkesi etkilediği gibi şairleri de etkilemiş, şiirimizi yeraltı suları gibi günümüze kadar beslemiştir ve beslemeye devam edecektir. Eskiler bir yana, Mehmed Âkif'ten Arif Nihat Asya'ya, Sezai Karakoç'a kadar çok sayıda şairin eserlerinde *Mevlid*'in izlerini ve sesini dikkatli gözler görür, hassas kulaklar mutlaka işitir. Sezai Karakoç'un *Hızırla Kırk Saat*'inde de 33. şiir, Süleyman Çelebi'ye yirminci yüzyıldan gönderilmiş bir selam niteliği taşıyan mini bir *Mevlid*'dir.

Sineklibakkal romanında bir Mevlid törenini tasvir eden Halide Edib Adıvar da *Mevlid*'le yakından ilgilenmiş, hatta bir yazısında bu muhteşem eserin oratoryo formunda bestelenip Bursa'da Süleyman Çelebi'nin kabrinin bulunduğu yere amfiteatr şeklinde bir mekân inşa edilmesini, bu oratoryonun orada büyük bir orkestra tarafından seslendirilmesini teklif etmişti. Yazıdaki şu cümleler dikkat çekicidir: "Süleyman Dede'nin Mevlûd'u, bilhassa 'Velâdet' kısmı, yalnız Türkçenin değil, dünya edebiyatının dinî şiirleri arasında mevki almış bir şaheserdir (...) Bu eser insan kafasının ve kalbinin derin ve mukaddes tarafının bir ilhamıdır. Velâdet parçası ise bütün insaniyetin necatına hasret çeken bir sanatkârın gönlünden kopan bir şiirdir."

*

Velâdet bahri, *Mevlid*'in gerçekten en etkileyici bölümüdür. **Â**mine Hatun'u bir sadefe ve Muhammed'i bu sadefte oluşmuş bir inci tanesine benzeterek söze başlayan Süleyman Çelebi'nin anlatışına göre, o incinin sadeften çıkması yaklaşınca çok alâmetler belirmiş, Rebiyülevvel ayının on ikinci gecesi, insanların en hayırlısı doğmadan önce annesi neler görmüştür, neler! Önce birdenbire parlayıp evinden yükselerek gökleri dolduran acayip bir nur... Bu

öyle bir nurdur ki güneş onun etrafında bir pervane gibi dönmektedir.

Süleyman Çelebi'nin Âmine Hatun ağzından anlattığı bu olağanüstü sahnede gök kapıları açılır, karanlıklar aydınlanır ve Âmine, ellerinde birer sancak bulunan üç melek görür. Sancakların biri batıya, biri doğuya, biri de Kâbe'nin damına bu üç melek tarafından dikildikten sonra diğer melekler gökten saf saf iner ve Âmine'nin doğum yapacağı kutlu evi tavaf etmeye başlarlar. Onları takip eden hurilerin yüzlerinden yayılan nur Âmine'nin evini ışığa boğar. Sonra bir melek, havada asılı duran bir döşek serer; döşeğin adı Sündüs'tür. Bütün bunların ayan beyan gösterildiği Âmine hayretler içindedir, fakat görecekleri henüz bitmiş değildir. Ansızın duvar yarılır ve üç huri görünür. Derlermiş ki, bu üç huriden biri Asiye, biri Meryem, üçüncüsü de hurilerden bir güzeldir. O üç ay yaz lütfedip gelip selam verir, Âmine'nin çevre yanına oturur, Mustafa'nın doğacağını birbirine müjdeler ve derler ki:

"Dünya yaratılalı beri senin oğlun gibi bir oğul gelmiş, Allah tarafından onun kadar yüce biri başka bir anneye verilmiş değil. Öylesine yüce bir talihin var ki, ey dildar, o güzel yaratılışlı senden doğacak. Bu gelen ledün ilminin sultanı, Tevhid ve bilgelik madenidir. Gökler onun aşkıyla döner; insanlar ve melekler onun yüzüne hasrettir. Bu gece öyle bir gecedir ki, o şerefli insan âlemi kendi nuruyla güzelleştirip cennete çevirecek ve Allah rahmetini yağdıracaktır yeryüzüne. Bu gece gönül sahipleri şad olacak ve bu geceye can verecekler. Çünkü Mustafa âlemlere rahmettir; çünkü Mustafa günahkârlara şefaat edendir."

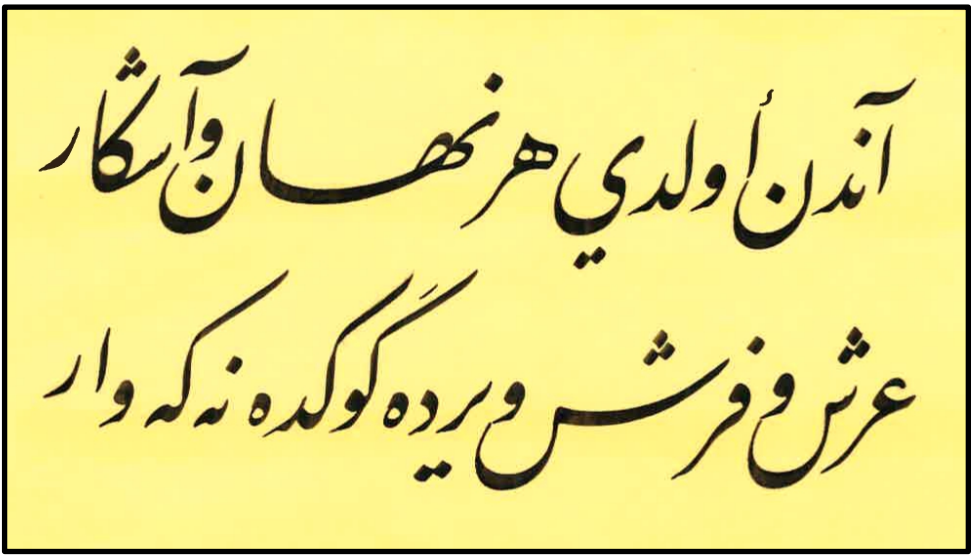
Üç huri, doğacak nur yüzlü çocuğun vasıflarını böyle sayıp döker ve daha nice övgü dolu sözler söylerler.

Âmine Hatun, sözlerine şöyle devam eder: "Vakit tamam olup yaratılmışların en hayırlısı olan o bebeğin doğum ânı geldiğinde hararetten çok susamıştım, o huriler bana bir kadeh dolusu şerbet sundular. Bu, lezzeti şekerde bile olmayan, kardan beyaz ve soğuk şerbeti içince bedenim baştan ayağa nur kesildi. Öyle ki kendimin nurdan ayırt edemiyordum. O sırada bir ak kuş belirdi ve kanadıyla arkamı güçlü bir şekilde sıvazladı. İşte o anda o din sultanı doğdu. Yer ve gökler o doğunca nura boğuldu."

O, *Vesîletü'n-Necât*'tı, yani kurtuluş vesilesi...

Ulucami

آندن اُولدي هر نهان و آشکار
عرش و فرش و بریده کوکده نه که وار

Varlığın Sebeb-i Hilkati Mevlid'in Sebeb-i Telifi

Salih YILMAZ*

Ândan oldu her nihân u âşikâr
Arş ü ferş ü yerde gökde ne ki var

Kadim klasik eserlerin telifini bir sebebe bağlamak bir gelenek hâlini almıştır. Bu geleneğin teşekkülünde ayetlerin bir sebeb-i telifinin, hadislerin esbâb-ı vürûdunun olmasının tesiri olduğu açıktır. Eserlerinde Kur'an'ın ayetlerini ve Hz. Muhammed'in hadislerini rehber edinen müelliflerin inşa ettikleri her eserde en başta bu iki kaynağın izlerine rastlanır. Bu tesir sadece muhteva olarak değil usul olarak da kendini gösterir. Allah'ın hiçbir şeyi sebepsiz yaratmaması gibi müellif de ilhamını yaratıcıdan ve onun en sevgili rasulünden alarak bir eser vücuda getirecekse bunu bir sebeple yapmak ister. Şüphesiz *Vesîletü'n-Necât* müellifi Süleyman Çelebi'nin eserini telif etmesine Hz. Peygamber'e duyduğu aşk bir

* Dr., Araştırmacı Yazar.

sebeb-i telife ihtiyaç duymayacak kadar kuvvetlidir. Böyle de olsa *Mevlid* bir sebeb-i teliften mahrum kalmamıştır.

Rivayet olunur ki Süleyman Çelebi, Bursa Ulucâmi'de bir vaizin Bakara suresinin 285. ayetini tefsirine şahit olur. Vaiz, ayette geçen "Onun peygamberlerinden hiçbirini (diğerinden) ayırt etmeyiz." cümlesinden Hz. Muhammed'in diğer peygamberlerden üstün olmadığı anlamını çıkarır. Bunu duyan bir âlim, bu ayette peygamberler arasında resullük, nebilik anlamında bir farkın olmadığına işaret edildiğini, fazilet yönünden bir farkın kastedilmediğini söyler. Bu düşüncesine aynı surenin 253. ayetindeki "Biz, onların bir kısmını bir kısmına üstün kıldık." hükmünü delil olarak gösterir. Tartışma büyür, halkın bir kısmı vaizi haklı bulur.[1] Bir peygamber âşığı olan Süleyman Çelebi, şahidi olduğu bu hadiseden son derece müteessir olur. Bu tesir Hz. Muhammed'e muhabbetini aksettiren, çağına ayna tutan, asırlarca sürecek bir geleneğin çekirdeğini teşkil eden o muazzam eserin telif sebebi olur. Mevlid'i anlamak için onun her beytinde bu tesirin ve bu sebebin izlerini aramak gerekir.

Klasik eserler, gelişigüzel telif edilmez. Onun bir tertibi, usulü vardır. Tevhid ile esere başlamak bu usulün en başta gelen hususiyetlerinden biridir. Süleyman Çelebi de bu usule uyar ve eserine Allah'ın adını anarak başlar. Vesayet faslıyla adeta kısa bir girizgâh yapar ve asıl söyleyeceklerini söylemeye başlar.

Mevlidin bir sebeb-i telifinden bahsedilse de Süleyman Çelebi bu sebebi eserinde açıkça dillendirmemiştir. Manayı hissettirerek ifade etmek onun bir ifade tarzı olmalıdır. "İşte başlarız söze" dedikten sonraki faslın başlığı olan "Faslun fî Hilkati Nûr'ın-Nebî Kable

[1] Bilal Kemikli, *Süleyman Çelebi ve Mevlid* (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2018), 18.

Külli Şey" [2] ifadesi ve bu fasılda anlatılanlar, açıkça beyan edilmeyip okuyucuya ya da dinleyiciye hissettirilen bir sebeb-i telif niteliğindedir.

Şifahî kültürde Hz. Muhammed diğer peygamberlere göre bir tesbihin imamesine teşbih edilir. O tesbihin taneleri birer boncuk, tesbihin başını ve sonunu teşkil eden ve boncuk tanelerine nisbetle daha yüce olan imame Hz. Muhammed olmaktadır. Önce o anılır, o evvelin evvelidir. Tüm tanelerden sonra gelen son peygamber de odur. Hz. Muhammed mahlûkatın ilk yaratılmışıdır. Önce onun nuru var olmuştur. Allah onu mükemmel ve faziletli eylemiştir. Görünen ve görünmeyen ondan aşikâr olmuştur. Şayet o olmasaydı zemin ve gökler olmayacaktır. Hak onun vesilesiyle Hz. Âdem'in tövbesinin kabul etmiş, insanoğlu onun gelişiyle eşref-i mahlûkat (yaratılmışların en şereflisi) olmuştur. Hz. Nuh, Hz. Muhammed'in yüzü suyu hürmetine boğulmaktan kurtulmuş, o daha dünyaya gözlerini açmadan onun mucizeleri görünür olmuştur. Hz. İbrahim'e ateşin cennet olması onun atası olması vesilesiyledir. Hz. Musa'nın elindeki asa onun hürmetine ejderhaya dönüşmüştür. Hz. İsa onun ümmetinden olmak için göğe yol bulmuştur. Peygamberler resuldür ancak en mükemmel ve faziletli olarak yaratılan Hz. Muhammed'dir. Hüsnütaliller ile peygamberler tarihini öz olarak anan Süleyman Çelebi "hilkat" faslında bu hususları beyan ederken eserinin sebeb-i telifiyle birlikte sebeb-i hilkati de beyan etmektedir. İşte bu sebep, Hz. Muhammed'in âlemlere rahmet olarak gönderilmesi ve peygamberler de dâhil olmak üzere insanlık için Vesîletü'n-Necât (kurtuluş vesilesi) olmasıdır. Hülasa, Allah'ın rahmetini isteyen, onun yoluna tabi

[2] Her şeyden önce Nebî'nin nurunun yaratılması faslı.

olmalıdır. Süleyman Çelebi'nin eserinin adı dahi bu vechile bizatihi sebeb-i telif niteliğindedir.

Süleyman Çelebi'nin manayı açıkça beyan etmek yerine okuyucu ya da dinleyiciye hissettirme yolunu tercih ettiği ve bunu bir ifade tarzı olarak benimsediği düşüncesinden yukarıda bahsedilmişti. Bunun bir örneğini manen "levlâke"[3] kutsi hadisine iktibas yaptığı

Ândan oldu her nihân u âşikâr
Arş ü ferş ü yerde gökde ne ki var

beytinde görebiliyoruz. Tasavvuf şiirinde genellikle "levlâke" lafzıyla anılan kutsi hadis, Hz. Muhammed'in varlığın yaratılış sebebi olmasına delil olarak sıkça iktibas edilmiştir. Süleyman Çelebi ise bu hadise lâfzen iktibas yapmak yerine manen iktibas yapmayı tercih etmiştir. Tasavvufun temel esaslarından olan vahdet-i vücut düşüncesine göre hakikatte var olan yegâne varlık Allah'tır. Onun dışında var olduğuna vehmedilen ne varsa onun yaratmasıyla var olmuştur. İşte bu yaratılışa vesile de Hz. Muhammed'in nurudur. Bu düşünce tasavvufun varlık felsefesinin –modern tabirle ontolojik düşüncesinin- temelini teşkil eder.

Varlığın yaratılış sebebi hakkında iktibas edilen diğer bir kutsi hadis ise "küntü kenzen"[4] ya da "kenz-i mahfî" lafızlarıyla iktibas edilmiştir. Sûfî şairler bu hadisi iktibas ederken varlığın yaratılma

[3] "Levlâke levlâk le mâ halaktü'l-eflâk" (Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım.) Ebü'l-Fida İsmail b. Muhammed Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ ve müzilü'l-ilbas amma iştehere mine'l-ehâdîs ala elsineti'n-nas* (Haleb: Mektebetü't-Türasi'l-İslâmî, Tarihsiz), 2/232.

[4] "Küntü kenzen mahfiyyen fe ahbebtü en u'rafe fe halektü'l-halke." (Gizli bir hazineydim. Bilinmeyi sevdim. Bu yüzden âlemi yarattım.) Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ,* 2/191.

sebebi olarak aşkı vurgulamışlardır. Hz. Muhammed, Allah'ın en sevgilisi yaratılmışların en mükemmeli olarak Allah'ı en güzel bildiren elçisi olmasıyla da varlığın yaratılış sebebi olmuştur:

Sevdi anı ol Kerîm ü Kird-gâr

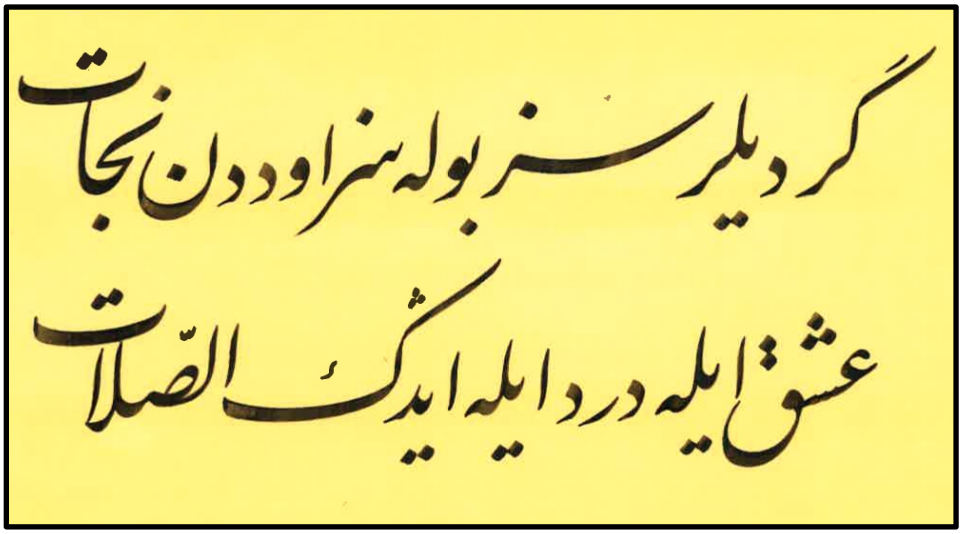
Mevlid, vaiz aklının kifayetsiz sığlığına karşı marifetullaha ulaştıracak engin ilahî aşkla verilen bir cevap gibidir. Aşkla yaratılmış kâinatı ve onu yaratanı bilmek için akıl yetersizdir. Akıl düz bakar, her sert nesneyi taş zanneder.

Muhammedun beşerun lâ ke'l-beşer
Bel huve ke'l-yâkût beyne'l-hacer[5]

Eşyadaki cevheri aşk ile bakan görebilir. Aşkın mahalli gönüldür. Gönülse ilahî ilhamları yansıtan bir aynadır. Gönül aynası nefsin arzularından ve dünyalık kaygılardan temizlenince ilâhî ilhamlar ona yansır ve kul eşyanın hakikatini bu vesile ile görmüş olur. Bu bakıştan mahrum olan ve hakikati sadece akıl ile idrak etmeye çalışan kişi eksiktir. Süleyman Çelebi'nin "*Eksik olan eksik görür*." sözünü bu vecihten anlamak da mümkündür.

Süleyman Çelebi, Mevlid'i öylesine gönülden ve aşk ile söylemiş olmalıdır ki onun hem sözleri hem nağmeleri asırlar öncesinden günümüze kadar her zümreden insanın gönül telini titretmiş ve Mevlid aşkla, şevkle nice mecliste terennüm edilerek okuyanı ve dinleyeni mest edegelmiştir. Vesileye vesile olan Çelebi'nin ruhu şad olsun.

[5] Muhammed diğer beşerlere benzemeyen bir beşerdir. O, taşlar arasında bir yakut gibidir.

گر دیلر سنز بولہ سنز اودد دن نجات
عشق ایلہ درد ایلہ ایدگ الصلات

Süleyman Çelebi'nin Kurtuluş Çağrısı

Sefer GÖLTEKİN*

Ger dilersiz bulasız oddan necât
Aşk ile derd ile idin es-salât

İnsan, peygambersiz bir hayattan sakındırılmıştır. Çünkü hayat, peygamber yoksa eksik ve anlamsızdır. Allah, kulunu sevmeye ve günahlarını affetmeye sebep saymıştır peygambere itaati. Peygamber'i sevmek müminler için bir gerekliliktir (Âl-i İmran, 31). "*De ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, mensup olduğunuz oymak ya da boy, kazanıp (biriktirdiğiniz) mallar, kötüye gitmesinden kaygılandığınız ticaret, hoşlandığınız konutlar size Allah'tan ve O'nun Elçisi'nden ve O'nun yolunda kavga vermekten daha gönül bağlayıcı geliyorsa, bekleyin o zaman Allah iradesini açığa vuruncaya kadar; ve [bilin ki,] Allah, günaha gömülüp gitmiş bir topluluğa asla hidayet etmez*" (Tevbe, 24) gibi ayetler ve "Sizden birinize Ben,

* Yazar, Şair.

annesinden, babasından, çocuklarından ve bütün insanlardan daha sevimli olmadığım müddetçe tam iman etmiş olamaz"[1] gibi hadislerde bu sevginin önemine dikkat çekilmiştir.

İslam tarihi, peygambere duyulan sevgi ve bağlılığın müstesna örnekleriyle doludur. Hicretin dördüncü yılında gerçekleşen bir olayda Zeyd b. Desinne'nin Ebu Süfyan'a verdiği cevap, peygamber âşıklarına, sevgi ve bağlılığın tezahüründe ilham olmuştur. Zeyd'le birlikte on kişi, Hz. Peygamber tarafından İslam'ı öğretmek üzere görevlendirilir. Ancak yolda iki yüz kişilik silahlı bir grubun saldırısına uğrarlar ve sekizi şehit olur. Sadece Zeyd ve Hubeyb kalır. Onları da Mekke'ye götürüp idam ederler. İdam öncesinde Ebu Süfyan, Zeyd'e sorar: "Senin çoluk çocuğunun yanında olmana karşılık Muhammed'in elimize düşmesini ister misin?" Zeyd "Asla!" der, "Canımı kurtaracağımı bilsem de Resulullah'ın değil burada öldürülmesine, Medine'de ayağına bir dikenin batmasına bile dayanamam." Ebu Süfyan bu derin sevgi ve bağlılığa hayret ederek, "Muhammed'in arkadaşları tarafından sevildiği kadar bir başkasının sevildiğini görmedim."[2] demekten kendini alamaz.

Dünyada Hz. Muhammed kadar övülmüş, hayatının her safhası bir edebi türe kaynaklık etmiş başka bir kimse yoktur. O'nun doğumu, büyümesi, evlenmesi, miracı, savaşları, mucizeleri ve vefatı günümüze kadar işlene gelmiştir.[3] Ebu Nuaym'ın *Delâilü'n Nübüvve* adlı eserinde yer alan ve Hz. Âmine'nin vefat etmeden

[1] Buharî, *İman*, 8; Müslim, *İman*, 69, 70.

[2] "Zeyd bin Desinne (r.a.)", *Sahabeler Ansiklopedisi*, ed. Kollektif (İstanbul: Nesil Yayınları, 2020).

[3] Mahmut Kaplan, "Divan Şiirinde Hz. Muhammed", *Köprü Dergisi* 74 (2001), 106-117.

önce oğlunun yüzüne bakarak söylediği; "Ey mübarek çocuk! Ey dünyaya bulaşmadan bir konup, sonra uçup giden güvercin (Abdullah)'ın oğlu!.."[4] sözleriyle başlayan bu gelenek; kasideler, naatlar, esma-ı Nebi'ler, mucizatlar, gazavat-ı Nebi'ler, hilyeler, ahlaku'n Nebi'ler, hicretu'n Nebi'ler, şefaat-nameler, kırk hadisler, yüz hadisler, bin hadisler,[5] mevlitler, miraciyeler ve regaibiyelerle zenginleşerek bugünlere kadar gelmiştir.

Sözlüklerde doğma, doğum anlamına gelen mevlid; edebiyatta Son Peygamber Hz. Muhammed'in hayatından pasajların aktarıldığı, özellikle O'nun doğumunu anlatan mesnevi tarzındaki eserlerdir.

Mevlidin, merasim olarak resmi mahiyet kazanması Fatımîler döneminde gerçekleşmiştir. Osmanlılarda mevlid geleneğinin Osman Gazi döneminden itibaren mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte toplumda kabul görüp yaygınlaşması, 1409'da Süleyman Çelebi'nin *Vesîletü'n-Necât*'ı yazmasından sonra gerçekleşmiştir. [6] Osmanlı Devleti'nde "Mevlid Alayı" denen mevlid merasimleri, Kanuni Sultan Süleyman zamanında devlet teşrifatında yer almıştır. III. Murad zamanında tamamen resmileşmiştir.[7]

Türk edebiyatında mevlid geleneği, genel kabule göre, Süleyman Çelebi'nin *Vesîletü'n-Necât* adlı mevlidi ile başlar. Bu metnin, kendisinden sonra yazılan bütün mevlitler için bir model

[4] Editör, "Annesi Hz. Âmine'nin Hz. Peygambere Son Sözleri", (Erişim 10 Ekim 2022).

[5] Kaplan, "Divan Şiirinde Hz. Muhammed".

[6] Adem Efe, "Türk Kültüründe Mevlid Geleneği", *Islamic University of Europa Journal of Islamic Research / Avrupa İslam Üniversitesi İslam Araştırmaları* 3/1 (2010), 21.

[7] Efe, "Türk Kültüründe Mevlid Geleneği", 23.

oluşturduğu söylenebilir. Dolayısıyla kendinden sonraki mevlid metinlerini hem şekil hem de muhteva açısından etkilediği ifade edilebilir.[8]

Bugün edebiyatımızda 200 civarında mevlid ve mevlid ile ilgili eser bulunduğu bilinmektedir. Örneğin Süleyman Çelebi ile birlikte; Bursa'da yaşayan, Bursalı olup da başka şehirlerde ikamet eden veya hayatının bir bölümünde Bursa'da bulunmuş yaklaşık 15 şairin mevlid geleneğine katkıda bulunduğunu biliyoruz. Bursa ile bir şekilde bağlantısı olan (İbnü'l Cezerî, Bursalı Eşref-zade Abdülkadir Necib Efendi, Lamiî Çelebi, Mehmed Şemseddin (Ulusoy) Efendi, Bursalı Kitapçı Mustafa Efendi, Bursalı Âkif Efendi, Kerimî, Akşemseddinoğlu Hamdullah Hamdî, Yahya b. Bahşî, Ahmedî, İznikli Selamî Mustafa Efendi, Mürid-i Aydınî, Aziz Mahmud Hüdayî)[9] kişiler, Süleyman Çelebi'nin *Vesîletü'n-Necât*'ı kadar meşhur olmasa da mevlid geleneğini zenginleştiren eserler yazmışlardır.[10]

Süleyman Çelebi; Osman Gazi'nin silah arkadaşı olan ve kendisine İznik'te bir medrese yaptırdığı Şeyh Mahmud'un torunu. İlimle uğraşan, kültürlü bir ailede yetişmiş. 'Çelebi' unvanı, onun kâmil ve arif bir insan olduğunu ortaya koymaktadır. Süleyman Çelebi; Orhan Gazi, Murad Hüdavendigâr, Yıldırım Bayezid, Emir Süleyman, Musa Çelebi ve Çelebi Mehmed dönemlerini idrak etmiş, Sultan Murad'ın da saltanatının ilk yılına erişmiştir.

[8] Necdet Şengün, "Hz. Fatıma Mevlidi ve Vesiletü'n-Necat ile Mukayesesi", *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12/2 (2008), 435.

[9] Bursalı Mehmet Tahir'in *Osmanlı Müellifleri* adlı eserinde Bursalı veya bir şekilde Bursa ile ilgisi olup da mevlid yazan şairlerle ilgili bilgiler yer almaktadır.

[10] Sefer Göltekin, "Mevlid Geleneğine Bursa'nın Katkıları", *Bursa'da Zaman Dergisi* 5 (2013), 58

Dolayısıyla Osmanlı'nın kuruluşundan gelişimine kadar geçen sürecin bizzat tanığı olmuştur. Dervişliğinden dolayı "Süleyman Dede" diye de anılmaktadır.[11]

Vesîletü'n-Necât'ın yazıldığı dönem çok önemlidir. Zira Ankara Savaşı'nın beraberinde getirdiği boşlukta, tarihçilerin nitelendirmesiyle her bakımdan fetret dönemi olan bir zamanda, iktidar mücadelelerinin sebep olduğu gergin bir ortamda, insanların inancını, güvenini ve iktisadi zenginliğini tükettiği bir sırada yazılmıştır. Öte yandan, İranlı bir vaizin vaazı sırasında peygamberler arasında fark bulunmadığı, Hz. Peygamberin de Hz. İsa'dan üstün tutulmadığı yolundaki açıklamaları Mevlid'in yazılmasını tetiklese de Süleyman Çelebi'nin, eserini sadece bir tartışmadan hareketle değil, aynı zamanda ortaya çıkan kurtarıcı fikirleri dikkate alarak yazdığı anlaşılmaktadır. Nitekim eserin adının *Vesîletü'n-Necât* yani "Kurtuluş Vesilesi" olması bunun önemli kanıtlarından biridir.

Süleyman Çelebi, *Vesîletü'n-Necât*'ın (nakarat olarak da bilinen) bazı beyitlerinde,[12]

Ger dilersiz bulasız oddan necât
Aşk ile derd ile idin es-salât

[11] Bilal Kemikli, *Mevlid Külliyatı* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016), 1/17.

[12] *Faslun fi't-Tevhîd* bölümü 18. beyit, *Faslun fî Velâdeti Aleyhi Etemmü's-Salavât* bölümü 34. beyit, *Merhaba bahri* bölümü 20. beyit, *Çünki ol mahbûb-ı Rahmân u Rahîm / Kıldı dünyâyı cemâlinden naîm* ile başlayan bölüm 20. beyit, *Faslun fî Ba'zı Mu'cizâtihî* bölümü 9. beyit, *Faslun fî Bî'seti'n-Nebî* bölümü 20. beyit, *Faslun fî Mi'râcihî* bölümü 66. beyit.

(Eğer cehennem ateşinden kurtulmak istiyorsanız, Hz. Peygamber'e aşkla, şevkle salât ve selam getirin)

ifadesini kullanır. Peki, Süleyman Çelebi bu beyitle aslında ne demek istemiştir?

İslam, bir kurtuluş dinidir. İslam, dünya hayatında da ebedî hayatta da insanı huzur ve selâmete erdirecek olan yegâne dindir. Zira Allah, "*Kim İslam'dan başka bir din ararsa bilsin ki, ondan* (böyle bir din) *asla kabul edilmeyecek ve o ahirette de zarar edenlerden olacaktır*" der (Âl-i İmrân, 85). Ve bu dinin öğreticisi de Son Peygamber Hz. Muhammed'dir. Allah, her konuda ama her konuda bir anlaşmazlığa düşüldüğünde, sorunun mutlaka Kendisi'nin yanında, Peygambere de götürülmesini emretmiş (Nisa, 59). Allah'ın kendisine tabi olunsun diye gönderdiği ol peygambere itaat edenlerse, (Nisa, 64) Allah tarafından nimetlerin bağışlandığı kimseler olacak denilmiş ve böyle bir birliktelik, birlikteliklerin en güzeli seçilmiş (Nisa, 69). Bu Allah'ın bir lutfudur (Nisa, 70). Ancak bu sayede Allah'a itaat tam şekline kavuşur (Nisa, 80) ve kurtuluşa, esenliğe ulaşabilmek için ol peygamberden duyulan her söze "işittik ve itaat ettik" (Nur, 51) demekten başka hiçbir söze gerek yoktur. Çünkü o'na itaat, nihai zafere ulaşmak (Nur, 52) demek; çünkü o'na itaat, doğru yola erişmek (Nur, 54) demek; çünkü o'na itaat, esirgenip bağışlanmak (Nur, 56), iyi ve güzel amelleri heder etmemek demek… (Muhammed, 33) Kalbi ve aklı doğrultacak ve düzeltecek olan da sadece ve sadece o'na itaattir (Muhammed, 1). O'na itaat aynı zamanda onun yanında olmaktır ve ancak bu sayede hakikat inkârcılarına karşı kararlı ve tavizsiz ama inananlar olarak birbirlerine karşı merhamet dolu (Fetih, 29) olunabilir.

Bu bilgilerden hareketle Süleyman Çelebi, *Vesîletü'n-Necât*'ında adeta, kurtuluşa giden yolun Peygambere duyulan sevgi, saygı ve itaatten, onu çokça anmaktan, bu vesileyle de ol peygamberi hayatımızın merkezinde tutmaktan geçtiğini söylemektedir.

Süleyman Çelebi, *Vesîletü'n-Necât*'ın nakarat beyitlerinde "*Ger dilersiz bulasız oddan necât / Aşk ile derd ile idin es-salât"* diyerek, peygambere sevgi/saygı göstermeye davet eder. Bu aslında Allah'ın kullarından isteğidir ve Kur'an'ın birçok ayetinde bu davet yapılmıştır. Süleyman Çelebi bu beyte sığdırdığı anlam ile adeta Kur'an'da geçen onlarca ayete gönderme yaparak Peygambere neden saygılı davranmamız, onu neden incitmememiz gerektiğini hatırlatmıştır.

Kur'an'dan ilhamla demiştir ki Süleyman Çelebi: Ona saygı gösterin çünkü o, hakikati ortaya koyan mesajların iletildiği (Bakara, 252) ve buna hiç kimsenin Allah'ın şahitliği gibi şahitlik yapamayacağıdır (Nisa, 79). Ona saygı gösterin çünkü o bir bekçi değil, bir peygamber (Nisa, 80), hakikatin Rabbimizden gelen bir tezahürü ve aydınlatıcı bir ışıktır (Nisa, 174). Ona saygı gösterin çünkü o, "Allah'ın hazineleri bendedir" demiyor, "insan idrakini aşan şeyleri biliyorum" demiyor, "ben bir meleğim" demiyor, "ben sadece bana vahyedileni yerine getiriyorum" diyor (En'âm, 50). Ona saygı gösterin çünkü o; kendisinden önce nice toplumların gelip geçtiği bir [inanmayanlar] toplumu içinden Elçi olarak çıkarılıp kendisine vahyedilenleri, biz, bilmezliğimiz yüzünden O Rahman'ı inkâr etmeyelim diye bize okuyup açıklayandır (Ra'd, 30). Ona saygı gösterin çünkü o; ölümlü bir insan olmasına rağmen, kendisine Tanrı'nın, Bir ve Tek Tanrı olduğu vahyolunandır (Kehf, 110). Ona saygı gösterin çünkü o Allah'ın elçilerinden bir elçi ama Kudret Sahibi ve Rahmet Kaynağı'ndan indirilmiş olanın

sayesinde, dosdoğru bir yol üzere olandır (Yasin, 3-5). Ona saygı gösterin çünkü o, herhangi bir topluma değil, bütün insanlığa gönderilmiş bir uyarıcıdır (Furkan, 51). Ona saygı gösterin çünkü o, insanların çoğu bilmese de insanlığa müjdeci olarak gönderilen (Sebe, 28) evrensel bir mesajın Elçisidir (Cuma, 3). Ona saygı gösterin çünkü o, hakkımızda hayırlı olanı [vahyi] duyup dinlemek için kulaklarını açık tutan, Allah'a inanıp müminlere güvenen ve imana erişenler için (Allah'ın) rahmetinin bir tecellisidir (Tevbe, 61). Ona saygı gösterin çünkü o, biz insanlar içinden çıkan bir Elçi olarak bizim öte dünyada çekmek zorunda kalabileceğimiz sıkıntıdan ötürü kendini [zihnen] büyük bir yük altında hisseden, bize çok düşkün ve müminlere karşı şefkat ve merhametle dolu bir Elçidir (Tevbe, 128). Ona saygı gösterin çünkü o Allah'ın, "Biz seni yalnızca, bütün âlemlere rahmetimiz[in bir işareti]olarak gönderdik" dediğidir (Enbiya, 107). Ona saygı gösterin çünkü o, Allah'ın; mesajlarını onlara iletmek, onları arındırmak ve onlara ilahi kelamı ve hikmeti öğretmek için müminlere lütufta bulunduğu Elçisidir (Âl-i İmrân, 164). Ona saygı gösterin çünkü o, bize bilmediklerimizi öğretendir (Bakara, 151). Ona saygı gösterin çünkü o, insanlığa başından beri indirilegelen mesajın aslını belki düşünürler diye olanca açıklığıyla insanlığa ulaştırması için seçilendir (Nahl, 44) ve bu mesajlar, sorumluluğu ağır mesajlardır (Müzemmil, 5). Ona saygı gösterin çünkü o, yaptıklarına karşılık hiçbir karşılık beklemeyendir (En'âm, 90). O'na isyan etmeyin. Ona isyan demek, Allah'a isyan demektir. Allah'a ve Elçisi'ne isyan etmek ve O'nun koyduğu sınırları ihlal etmek, içinde yerleşilip kalınan ateşi ve alçaltıcı bir azabı hak etmek demektir (Nisa, 114). Ona isyan etmek demek, onunla bağı koparmak demektir ki, artık o isyankâr kendi tercih ettiği yolda bırakılarak kötü bir sonla cehennemi tadacaktır (Nisa, 115). Ona isyan etmek demek, Allah'a

ve Elçisi'ne karşı haince davranıp emanete bilerek ihanet etmek demektir (Enfal, 29).

O'nu incitmeyin çünkü O'nu incitmek demek Allah'ı incitmek demek. O'nu incitmek demek, mahrum olmak demek her güzellikten. Allah'ı ve Resulünü [bilerek] incitenler, bu dünyada ve ahirette Allah'ın rahmetinden yoksun bırakılacak ve onlar için alçaltıcı bir azap hazırlanacaktır (Ahzâb, 57). Anlaşmazlığa düşülen her konuda hakem, ol peygamberdir. Çünkü o'na tam bir teslimiyetle tabi olmadıkça gerçekten inanmış olunamaz (Nisa, 65). Öyle bir makamdaki ol Peygamber; *"Allah ve melekleri, şüphesiz, peygamberi kutsarlar:* [o hâlde] *ey iman etmiş olanlar, siz de onu kutsayın ve kendinizi* [o'nun rehberliğine] *tam bir teslimiyetle terk edin!"* (Ahzâb, 56). Erişilmez bir derece varsa budur ancak. Allah ve melekler sürekli o'nu överler. Ve bütün evrene yayılan, işte bu övgünün ışığı... Bu övgü ile cevap veriyor yine evrenin bütün parçaları; bu övgüye. Bütününün özüne siniyor bu ezeli, ebedi, sürekli ve kesintisiz övgü.[13]

İşte O, En Güzel'i sevebiliyor olmanın en güzel işareti: Allah ve meleklerle birlikte O'na salât u selam etmek... Allah ve melekleri O'na dua ediyorlar ve O'nu sevenleri de bu duaya davet ediyorlar. Öyleyse adı her anıldığında salât ve selam edilecek ol peygambere; sevdiğimizin delili olarak: "*Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ âl-i Muhammedin kemâ salleyte alâ İbrahime ve alâ âl-i İbrahime inneke Hamid'ün-Mecid ve bârik alâ Muhammedin ve alâ âl-i Muhammedin kemâ bârekte alâ İbrahime ve alâ âl-i İbrahime inneke Hamid'ün Mecid*" ve buna ek olarak acizlik ifadeleri: "Allah'ım ben Resulüne gerektiği gibi salât gönderemem. Bu yüzden sana yalvarıyorum,

[13] Seyyid Kutub, *Fî-Zilal-il Kur'ân*, çev. M. Emin Saraç – Bekir Karlığa (İstanbul: Hikmet Yayınları, 1979), 8/348.

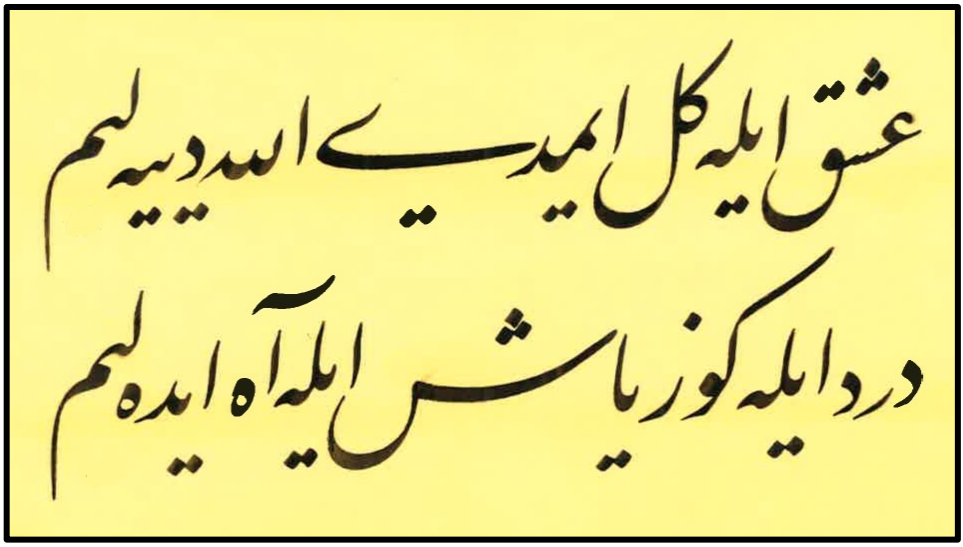
benim yerime Sen ona salât et ve bu hususta benden dilediğin hizmeti al."[14] Ve bu konudaki peygamber sözleri: "Bana bir kez salât gönderen kimseye Allah on misli salât gönderir." "*Bana çok salât gönderen kimse, kıyamet gününde bana yakın olmayı hak edecektir*"; "*Yanında adım zikredildiği halde bana salât göndermeyen kimse ne kadar cimridir*."

Doğumdan ölüme kadar, hayatımızın hemen hemen önemli her anında okuduğumuz *Vesîletü'n-Necât*'ın; "*Ger dilersiz bulasız oddan necât / Aşk ile derd ile idin es-salât"* beyti ile bizleri, Peygamber Efendimize salât edenler kervanına dâhil eden Süleyman Çelebi'ye rahmet olsun.

[14] Ebu'l-Ala Mevdudî, *Tefhim-ül Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayani vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, 2020), 4/450-455.

Ulucami

عشق ایله کل امیدیے اللہ دیه لیم
درد ایله کوز یاشیں ایله آه ایده لیم

Aşk ile Gel İmdi

Mustafa Bâki EFE*

Aşk ile gel imdi Allah diyelim
Derd ile gözyaş ile âh idelim

Dâvet Allah'adır. Aşk ile Allah'adır. Derd ile gözyaşı ile *âh*'adır. Dâvet *yol*adır. *Yol*daki aşkın yolcularınadır. Yolcuyu *zikr*e davettir: Dâvet *zikr*edir, dâvet *zikir*ledir: Allah. Aşk ile: Allah.. Allah.. Allah…

Şair bunu kendi zikrinde şöyle zikreder:

> *Aşk ile gel imdi Allah diyelim*
> *Derd ile gözyaş ile âh idelim*

Zikrin âşinâları bilir ki aşktır candan ve cân ile sevmek, bilir ki yoktur bu *yol*da dönmek. *Yol*un esasıdır terk edip her şeyi, O'ndan gayrı ne varsa, terki de terk edip: Allah Allah demek aşk ile, koyup

* Dr., Emir Sultan Camii İmam Hatibi, Şair, Yazar.

cümle varlığı. Tevhid edip dilleri, aşk ile: Allah. Görmek için cân gözüyle dîdârı, sıdk ile döne döne meydan içre: Allah.

Cânı cânâne kurbân eyleyen gelsin bu meydâne
Soyup benliğini üryân olan gelsin bu meydâne

Kelâmî

Aşk ile Allah. Yalnız Allah için Allah. Bütün benliğinden soyunup, *Tevhîd*in sırrını duya duya. Aşk ile üryân: Allah. Allah. Yerde ve gökte her şey O'nu zikrederken, O'nu anarken, zikri unutan bir kalp, ne bedbahttır.

Semâdan sırr-ı tevhîdi duyan gelsin bu meydâne
Derûn içre bugün Allah diyen gelsin bu meydâne

Abdülehad Nûrî

Ne bilsin derdimi derdsiz olanlar anlamaz hâlim
Bu Allah derdidir âgâh olan gelsin bu meydâne

Kelâmî

Kalp şehrinde mukîm, cânânına cânın fedâ kılan, nice âşıkların hâtıraları ile doludur bu meydan… Şehit, diri, hiç ölmemiş âşıkların hâtıraları. Mürâi ne bilsin bu dili, nasıl işitsin bu zikri. Bu zikrin kapısından giremez riyâkâr, giremez bu zikrin meydanına, Şan, şöhret, makam, mevki, unvan peşinde olan, şöhret pazarının simsarları giremez bu saf zikrin meydanına. Çok ıraktırlar bu aşkın ruhundan. Aldanma seni Allah ile aldatan riyakârlara. Dışarıda kalır Allah'tan gayrı derdi olan. Dışarıda kalır *ben*lik iddiası taşıyan.

Riyâsız aşk ile zikreder teslim olan: Allah.

Visâliyle diyen Allah mürâî gelmesin kâfî
Riyâsız aşk ile Allah diyen gelsin bu meydâne

Âh olur aşkın nişânı. Gözyaşıdır âşıkların bürhânı. Anmaz dili bu meydanda sevdiğinin adından gayrısını. Bilmez sevdiğinden başkasını. Allah'tan gelir, Allah'a gider. Sakın uzatma dilini bu *yol*un yolcularına. Allah adamı, merd-i Hüdâ, ricâlullah, ehlüllah, evliyaullah olanlara, Hak dostlarına. Uzatma zinhar dilini. Zikrederler kalbiyle dîvâne, kalbi titreye titreye: "Onlar Onu sever, O da onu sever". Allah'ın sevgili kulu olur. Allah'ı seven Allah'ın sevdiklerini sevmez mi, Allah diyenleri hiç sevmez mi? Allah.

Uzatma dilini Allah diyen âşıklara zinhâr
"Fezkürûnî" emr u fermân duyan gelsin bu meydâne

Kelâmî

Kelâmî kalbden Allah de seni dîvâne sansınlar
Seherde zikredip lezzet alan gelsin bu meydâne

Kelâmî

Tevhîd neş'esini, ma'nâ zevkini ilimle anlamak, akılla duymak kâbil midir? Dostu zikretmeden zikredilmek mümkün müdür? Mümkün müdür sevdiğini anmadan anılmak? Zâkir olmadan mezkûr olmak ne mümkün ah!

Hâlik'ı zikr-i kesîrle zikr idüp kıl fikr-i tâm
Kimse mezkûr olabilmez Hakk'ı zâkir olmadan

Şemsî-i Mısrî

Allah.

Lillah.

Lehû.

Hû…

Ehli tevhid olmak isteyen sivâ'ya meyli kes
Aç gözün merdâne bak: Allah bes bâki heves!

"Hasbünallahü ve ni'me'l-vekîl"

…

Âh!

"Bir kez Allah dese aşk ile lisân"

Âh!

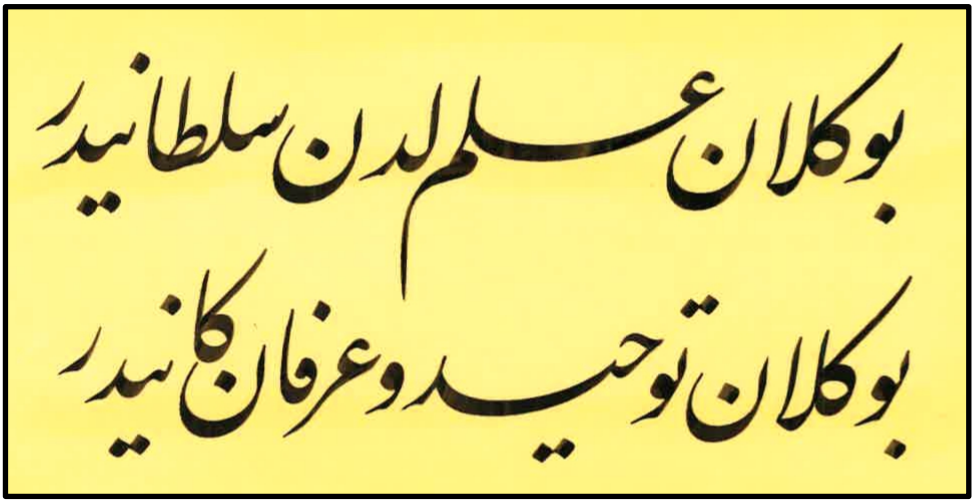
"Allah'ı kaybetmiş insan, neyi aramaktadır? Allah'ı aramayan insan, neyi bulacaktır?" Allah'ı anmayan neyi anacaktır? Allah'ı bilmeyen neyi bilecektir? Bilir mi aşksız insan aşk ile Allah diyeni? Âşık olmamış insan duyar mı aşk ile Allah'ı zikredeni? Aşksız insan neyi duyacaktır?

Aşksızlara verme öğüt öğüdünden alır değil
Aşksız âdem hayvân olur hayvân öğüt bilir değil
Yûnus

Bir kez daha dönelim şairin kendi dilinde zikrine. Davetini can kulağıyla dinleyelim Zikrinde davetine mukabele edelim:

Aşk ile gel imdi Allah diyelim
Derd ile gözyaş ile âh idelim

Allah. Allah. Allah…

بو کلان علم لدن سلطانیدر
بو کلان توحید و عرفان کانیدر

Tevhid ve İrfân Kaynağı Olan Kutlu Elçi

Ali İhsan AKÇAY*

Bu gelen ilm-i ledün sultânıdır
Bu gelen tevhîd ü irfân kânıdır

Seçkin kullara katre katre verilen ledünnî ilmin menbaından kana kana içen ve ona susayan kulları hikmet denizine gark eden Kutlu Nebi'yi gönderen Yüce Rabbimize hamd ederiz. O ilim ki her peygambere verilmemiş ve Hızır'ın makamını âlî kılmıştır.

Mecma'u'l-bahreynde tevhid ilminin ve irfanın cem olduğu âb-ı hayatın sahibi Kutlu Nebi'ye salât ve selam ederiz.

Vesîletü'n-Necât, evliyâ-yı güzîn ve sıddîkların kendi hakikatlerini bulduğu Ufuk İnsan'ın nice mucizelerini hâvi bir menâkıb-ı mukaddes ve kemal yolculuğunun Türkçe ifadesidir. Seçkin zümrelerin insan hakikatine doğru çıktıkları kemal yolculuğunda

* Dr. Öğr. Üyesi, BUÜ İlahiyat Fakültesi.

Fahr-i Âlem Efendimiz'in ayak izlerini bulsun diye nazmedilmiş bir eserdir Mevlid-i Şerîf…

O Resul ki kendisinden sonra bu ilmi, Sâkî-i Kevser Hz. Ali Efendimize bırakmış ve yüzbinlerce seçkin dostu o pınardan hâlâ kana kana içmektedir.

O pınar ki Pîr-i Türkistan, yönünü Horasan'a Anadolu'ya çevirmiş Yunus'un susuzluğunu gidermiş şiir şeklinde Anadolu'ya Kafkaslara ve Balkanlar'a akmıştır.

O ilim ki Resûl-i Kibriya, kapısını Hz. Ali kılmıştır. Bu kapı asırlardır âşıkların eşiğinde yattığı Sevgili'nin kapısıdır.

O kapı ki küfrün kapısını Hayber'de devirene emanet edilmiştir. O kapı ki okyanusa açılan gerçek yüzücülerin ve şecaat erlerinin tevazu ve sabırla bekledikleri bir yüce geçittir.

O engin okyanus ki dalgıçlarının şah incilerle şiir vadisini süslediği hikmet gerdanlığının kaynağıdır.

O gerdanlık ki Yüce Allah'ın kutlu elçisinin şairlere hilat giydirdiği ve giydirmeye devam ettiği övgü ufkunun zafer tâkıdır.

O tâk ki altında binlerce âşık her an Fahr-i Âlem'e övgüler düzülen tesbihin bitmek tükenmek bilmeyen tanelerini dizmede ve bu hususta meleklerle yarışmaktadır.[1]

O melekler ki en seçkini Resul'ün övgüsünde şairi teyitle vazifelendirmiştir.[2]

---

[1] إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا

[2] Oku seni teyit eden Cibril'dir.

O teyit ve yardım ki şairlerin övgü ödevinin dizgi ipinde ilham incilerini dizen ellerdir. O eller ki şairlerin elinden tutmuş ve gönüllerini marifet ve hikmet nurlarıyla doldurmuştur.

İşte o marifet ve hikmet nurlarıyla çelebilik makamında taht kurmuş Süleyman Dede…

Bir kendini bilmezin yeryüzündeki beşinci büyük mabedde bozgunculuk ve firak tohumları ekmesine

Ölmeyüp İsa göğe bulduğu yol
Ümmetinden olmak için idi ol

dizeleriyle engel olmuş ve birliğin sünnete sarılmakla mümkün olacağını irfan dili olan şiirle ifade etmiştir.

Niceler

Bu yolda İmâm-ı ehl-i irfân
Mevlid eserin yazan Süleymân

olduğunu müdrik bir halde Resul'ün övgüsünde Şuarâ-yı Rûm'un üstadı olan Süleyman Çelebi'nin izinde giderek kutlu elçiyi onun yolunda övmeyi seçmiştir.

O manzum menakıb-ı mukaddes, aşk ve sözün buluştuğu mecma'u'l-bahreyndir ki ledün ilmini asırlarca bu manzumenin sırrında aramış şairler… Sabâ rüzgârının Tevhid bahrini dalgalandırdığı sularda aramış asırlarca Allah aşkını…

O şairler ki rast makamında müjdelemiş kutlu elçinin doğum sürûrunu…

O aşkla yola çıkanlar Haremeyn yollarını develere mâvel ile değil mevlid ile buldurmuş asırlarca. Coşkuyla eşlik etmiş müminler o ulvî neşîdenin aşk notalarına…

Süleyman Çelebi beklenen Nebi'nin herhangi bir nebi olmadığını teyit eden mısralara Veladet bahrinde de devam eder:

Bu gelen ilm-i ledün sultânıdır
Bu gelen tevhîd ü irfân kânıdır

Ledün ilmi, tevhid ve irfân sırları bir beyitte toplanmıştır burada…

Tevhid ilminin inceliklerini Tevhid bahrinden çıkardığı incilerle ipe dizen Süleyman Dede, bu ilmin derinliklerine dalan âşıklara yol göstermiş, şairlere ilham vermiştir…

Ancak Ledünnî ilimdir ki Hz. Musa'nın Hızır'dan talim ettiği ve Cenâb-ı Hakk'ın has kullarına nasip ettiği bir özel bilgi... Sultânıdır bu ilmin, O İki Cihan Serveri…

Has kullara talim ü tedris ettirilen inceliklerle dolu bir ilim… İlm-i Ledün Sultanı tarafından Şâh-ı Merdân Hz. Ali'ye sunulan ve onun irfan kadehiyle Allah'ın seçkin kullarının gönüllerini dirilttiği bir âb-ı hayat gibi…

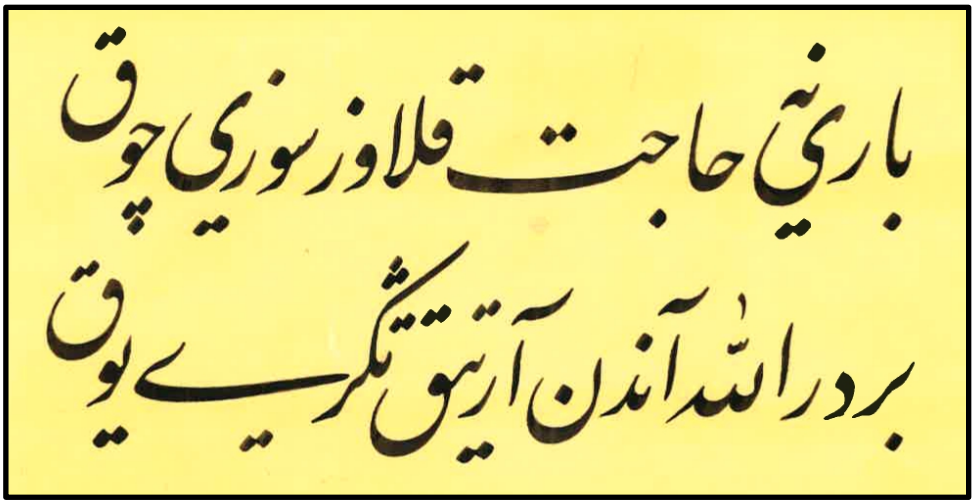
O ledün ilmi, Allah dostlarının seçkinlerine ve sıddîklere mahsus bir mevâhib-i İlâhiyye'dir. Bu ilim diğer ilimlerin yol açabileceği dünya sevgisi, hevâ ve nefse uyma ve makam ve mevki sevdasından azadedir. İlm-i ledün, ancak ihlâs ve takva ile elde edilebilecek gaybî ihsandır.

Şeytan ve nefsin türlü tuzaklarından geçerek nice zorluklara katlanan (seyr u sülûk) ve bu kutlu nehrin suyuna susayan marifet yolcuları için irfan nehrinin sâkîsidir Cenâb-ı Peygamber.

Tevhid ilminin zahiri İslam; bâtını iman olarak anlaşılmıştır seçkinlerce…[3] Zahir ve bâtın bütün ilimlerin hakikatlerini cem eden tevhid ihsana yükselir…

Tevhid ve irfânın kaynağı olan Kutlu Elçi…

[3] İslâm" zâhir, "iman" bâtındır; "ihsan" ise zâhir ve bâtın hakikatlerinin birliğidir.

باری نیه حاجت قلاوز سوری چوق
بر در الله آندن آریق تکریسی یوق

Tevhide Çağrı

Süleyman SAYAR*

Bârî ne hâcet kılavuz sözi çok
Birdir Allah ândan artık Tanrı yok

Bâri ne hâcet kılavuz sözi çok
Birdir Allah (Bir dürür ol) ândan artık (artuk) Tanrı yok

(Sözü çok etmeye/uzatmaya ne gerek var?
Allah birdir, O'ndan başka Tanrı yoktur.)

Tevhid İslam inanç dünyasının temeli ve özüdür; o yoksa diğer inançların hiçbir anlamı ve değeri yoktur. Tevhid, inanç bağlamında İslam'ın temeli olduğu kadar sosyal anlamda İslam toplumunun/ümmetinin birliğini, bütünlüğünü temsil eden bir unsurdur. Tevhid, Allah'ı bir tanımak; tek kabul etmektir. Karşıtı şirktir. Kur'an'da Allah'ın birliği çeşitli kavram ve ifadelerle konu edilirken ayrıca O'nun ortağının (şerikinin) bulunmadığı da anlatılır. İnsan Allah'ı bir kabul etmeye yatkın bir tabiata (fıtrat)

* Dr. Öğr. Üyesi, BUÜ İlahiyat Fakültesi.

sahiptir. Bu tabiatın karakteristik özelliği haniflik/şirkten uzaklıktır (Rûm, 30). Zaten Allah, "elest" bezminde Âdemoğullarının bütün nesillerinden bu konuda söz almıştır (A'râf, 172). Kur'an'a göre eğer yerde ve gökte Allah'tan başka tanrılar olsaydı her ikisinde de kaos meydana gelir, düzen bozulurdu (Enbiyâ, 22). Kur'an'da tevhid; "ehad", "vâhid" ve "vahdeh" kelimeleriyle vurgulanmıştır.

Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i (Vesîletü'n-Necât) Peygamber sevgisi ve fazîletini konu edinmiş klasik bir metin olsa da, benzerleri gibi "Tevhid" ile başlar. Bu bahirde yer alan ve ikinci mısraının az çok farklı bir şekli yukarıda parantez içinde verilen beyit, "şirk"i (Allah'a eş koşmayı, Allah'ın yanında başka tanrılar edinmeyi) bertaraf ederek net bir biçimde "tevhid"i (Allah'ın birliğini) vurgular. Açıklamalarımız söz konusu beyitle sınırlı gibi görünse de, ona gelinceye kadar hazırlık safhası niteliğindeki beyitlerin gözden uzak tutulmaması gerekir. Çünkü ilk olarak Allah adının her işin başında anılması gerektiği, ancak bu yolla işlerin kolaylaşacağı ve sürekli anılması halinde ise işlerin hayırla tamamlanacağı, sonuçsuz (ebter) olmayacağı belirtilir. Ardından, "Birdür ol birliğine şek yok durur" mısraıyla kesin olarak tevhid ortaya konulur: Allah'ın birliği şüphesizdir. Çelebi'ye göre hiçbir şey yokken Allah vardı; O, her şeyi yoktan yarattı. Birliğine delil kıldığı bütün varlıklar onu ikrar ettiler… Ve son merhale: İşte o Allah birdir ve O'ndan başka Tanrı yoktur.

Süleyman Çelebi, Mevlid'inde hem Allah hem de Tanrı adlarını; hatta bunun dışında İlâh, Hak, Hudâ kelimelerini birlikte kullanmıştır. Bu yazıda inceleme ve açıklama konusu yapılan beyit, "birdir Allah andan artık Tanrı yok" mısra'ı ile Allah ve Tanrı'yı bir araya getirmiştir. Çelebi, hiçbir ihtirazî kayıt/çekince koymaksızın yaşadığı dinî ve kültürel çevrenin dilini kullanarak Tanrı

kavramına hem de defalarca yer vermiş; bunda bir beis görmemiştir. Hemen belirtelim ki Kur'anî bir terim ve özel isim (ism-i hâs, ism-i zât) olan lafza-i celâl = Allah, başka hiçbir isimle mukayese edilemez. İslam'ın biricik ilâhı/tanrısı bütün zât, sıfat ve fiilleriyle ancak Allah isminde tecelli eder. Allah lafzının çoğulu yoktur ve olamaz. Tanrı kelimesi ise Allah'tan başka ilahlar/tanrılar için de kullanılabilen ve çoğulu yapılabilen bir isimdir. Ne var ki Türk kültüründe Tanrı kelimesi özel olarak İslam'daki Allah karşılığı kullanılmıştır ve hâlâ kullanılmaktadır. Bunun geçmişteki en önemli tanıklarından biri de Süleyman Çelebi'dir. Dolayısıyla bu kelime bizimdir; kullanılmasında bir sakınca yoktur. Kendini Süleyman Çelebi'den daha dindar görerek İslamî olmadığı gerekçesiyle "Tanrı"ya karşı çıkmak olsa olsa bir taassup tezâhürüdür. Çünkü kelime Kur'anî değilse de, en az Hudâ kadar İslamîdir.

Burada tarihe dönüp Türklerde Tanrı kavramı ve inancını kısaca hatırlatmak yararlı olacaktır: Türklerin İslam öncesi dinî inançları arasında en belirleyici, en merkezî unsur Tanrı (Tengri) kavramıdır. Kökeni kesin olarak bilinemeyen Tengri kelimesi hem gök hem de tanrı anlamına gelmektedir. Farklı telaffuzları bulunmakla birlikte, Türk kavimlerinde ve Moğollarda öteden beri mevcuttur. Bu yüzden geleneksel Türk dinine Gök Tanrı dini veya inancı denilmiştir. Gök Tanrı önce gökte yaşayan ve Türkleri koruyan bir yüce varlık/Türklerin millî tanrısı şeklinde tasavvur edilmiş; sonradan daha soyut ve evrensel bir tanrı anlayışına dönüşmüştür. Bu inanç aynı zamanda Çinlilerle de paylaşılan, hatta Çinlilere Türklerden geçtiği iddia edilen bir inançtır. Çinlilerde, Gök Tanrı'nın karşılığı Şang-ti (gökteki efendi) veya Konfüçyüs'ün tercih ettiği deyimle Tien'dir. Türklerde Gök Tanrı, aksine açıklamalara rağmen Tek Tanrı olarak yorumlanmıştır. Buradaki

Gök, ululuk/yücelik anlamında bir sıfat olarak değerlendirilmiş; böylece Gök Tanrı, tek olan Yüce Tanrı şeklinde anlaşılmıştır. Hatta Türklerin İslamlaşmasında bu inancın kolaylaştırıcı bir işlev gördüğü kimi dinler tarihçileri ve Türk tarihçilerinin dikkat çektiği bir husustur.

Türklerin İslam kültür dairesine girmesinden itibaren "Tanrı" (Tengri) kelimesi "Allah" karşılığı kullanılır olmuştur. Eski Türk (Orhun ve Göktürk) kitâbelerinde; Oğuz Kağan Destanı, Dîvân-ı Lügati't-Türk, Dede Korkut, Kutadgu Bilig, Vesîletü'n-Necât vb. kültürel/edebî metinlerde geçen Tanrı kavramı Türk millî kültürünün bir unsuru ve değeridir. Zikredilen eski metinlerde Ulu Tanrı, Kadir Tanrı, Aziz Tanrı, Cebbâr Tanrı, Settâr Tanrı; Tanrı buyruğu, Tanrı emri, Tanrı evi, Tanrı kulu, Tanrı kulluğu, Tanrı takdiri, Tanrı dostu, Tanrı ilmi, Tanrı hakkı.. gibi deyimlere sıkça rastlanır. Hatta Tanrı azze ve celle, Tanrı Teâlâ şeklindeki kullanımlar da görülür. Meselâ Kutadgu Bilig'in başında "Tanrı azze ve celle"ye hamdedilir. Onbeşinci yüzyılın başlarında Muhammed b. Hamza'nın hazırladığı Kur'an Tercümesi'nde Fâtiha suresinin ilk ayeti "Ögmek Tanrı'nundur" şeklinde tercüme edilir. Ayrıca Türkçede Tanrı misafiri deyimi vardır… Hâsılı, bu konuda metin taraması yoluyla daha birçok örneğe ulaşılabilir.

Onuncu milsdi asırda yaşamış Mutahhar b. Tahir el-Makdisî ile İbn Fadlân, Türklerin tanrıya "Bir Tengri" (Bir Tanrı) dediklerini; "bir"in kendi dillerinde "vâhid" anlamına geldiğini yazmışlardır. Meselâ Oğuz Türkleri arasında dolaşan İbn Fadlan şöyle bir anlatıma yer verir: Oğuz Türklerinden biri zulme uğrar veya sevmediği bir şey görürse başını göğe kaldırıp "Bir Tanrı!" diye seslenir. Bu, Türkçe "Bir Allah" demektir. Zira Türkçede "bir" vâhid ve "Tengri" Allah'dır.

Mevlid metninde tevhid vurgusuna ve "Tanrı" kelimesinin kullanımına dair örneklere geçmeden önce Dede Korkut Kitabı'ndaki bazı ifadeleri kaydedelim:

Tanrı'nın birliğine yoktur gümân

(Tanrı'nın birliğinde şüphe yoktur. Bu ifade, Mevlid'deki "Birdür ol birliğine şek yok durur" mısraıyla mukayese edilebilir.)

Yücelerden yücesin
Kimse bilmez nicesin Aziz Tanrı
…
Yücelerden yücesin Yüce Tanrı
Kimse bilmez nicesin güzel Tanrı

Mevlid'e gelince, Hz. Peygamber'in fıtratından ve konumundan söz edilen bölümde şu örnek görülür:

Her kim ana irdi irdi Tanrı'ya
Tanrı dîdârını gördi bî-riyâ

(Her kim ona erdiyse Tanrı'ya erdi;
Tanrı'nın dîdârını/yüzünü gördü.)

Vilâdet bahrinin sonlarında "mevlid" için şöyle denilir:

Her ki dinlerse bu sözi ışk ile
Lâ cerem Tanrı ana rahmet kıla

(Her kim bu sözü aşk ile dinlerse, şüphesiz,
Tanrı ona rahmet kılar.)

Teblîğ-i risâlet bahrinde Hz. Peygamber'in görevi şöyle belirtilir:

Kıldı da'vet Tanrı'ya hem kulları
Şer' ile gösterdi toğrı yolları

(Kulları da Tanrı'ya davet etti; şer'/şeriat ile doğru yolları gösterdi. Burada "kulları Tanrı'ya davet etti" ifadesi, Bûsırî'nin Kasîde'sindeki "de'â ile'llâh: (insanları) Allah'a davet etti" ifadesiyle örtüşmektedir.)

Tanrı emrini getürdi yirine
Her kim anı tutmadiyse yirine

(O, Tanrı'nın emrini yerine getirdi; her kim o emri tutmazsa yerinir/bundan pişmanlık duyar.)

Hz. Peygamber'in vasıflarından/ahlâkından şöyle söz edilir:

Tanrı'nun adını zâkirdi müdâm
Her ne Hak'dan gelse şâkirdi müdâm

(Tanrı'nın adını dâima zikrederdi; Hak'tan gelen her şeye dâima şükrederdi.)

Yine ahlâka dair nükte ve nasîhat bölümünde şu beyitler dikkat çekicidir:

Ehl-i kibr ü dahi hem ehl-i riyâ
İkisi dahi yaramaz Tanrı'ya

(Kibir ehli/kendini beğenmişler ile riyâ ehli/ikiyüzlüler, ikisi de Tanrı'ya yaramaz; yani Tanrı'nın hoşlandığı kişiler değildir.)

Cümle işde bî-riyâ, hôş, sâdık ol
Tanrı'ya, Peygambere hem lâyık ol

(Bütün işlerde riyâsız, iyi, sâdık/doğru ol; Tanrı'ya ve Peygambere de lâyık ol.)

Mevlid'in sonu (hâtime) nasîhatler ve dua ile noktalanır. Burada da meselâ şu tavsiye önemlidir:

Tanrı kulluğına meşgul olunuz
Nefse kul olman Hakk'a kul olunuz

Mevlid'in adı (Vesîletü'n-Necât), yazılış tarihi (812/1409) ve yazıldığı şehir (Bursa) belirtildikten sonra şu duaya yer verilir:

Tanrı'dan yüz bin dürûd ile selâm
Mustafâ'nun rûhına her subh u şâm

(Mustafa'nın ruhuna her sabah ve akşam yüz bin senâ/övgü ile selâm olsun!)

Mevlid şu tamamlayıcı dua ile son bulur:

Tanrı rahmet eyleye ol hân içün
Kim duâ kıla bunı yazan içün

(Tanrı, bunu –Mevlid'i- yazana dua eden okuyucuya rahmet etsin!)

Konu tevhid olunca, perdeyi Mevlid sonrası yahut çağdaş dönem şiirinden bazı örneklerle kapamak yerinde olur. Şiirinde tevhid vurgusu "Allah bir" ifadesiyle dile gelen üç şaire yer vereceğiz: Muallim Nâci, Necip Fâzıl Kısakürek, Hasan Âli Yücel.

Muallim Nâci şöyle der:

Hak-perestim arz-ı ihlâs ettiğim dergâh bir
Bir nefes tevhidden ayrılmadım Allah bir

Necip Fâzıl, kendisi öyle tanımlamasa da, mevlid hüviyetindeki *Esselâm* adlı eserinde 63 levha ile Hz. Peygamber'in hayatını tablolaştırır. Son levha şöyle başlar:

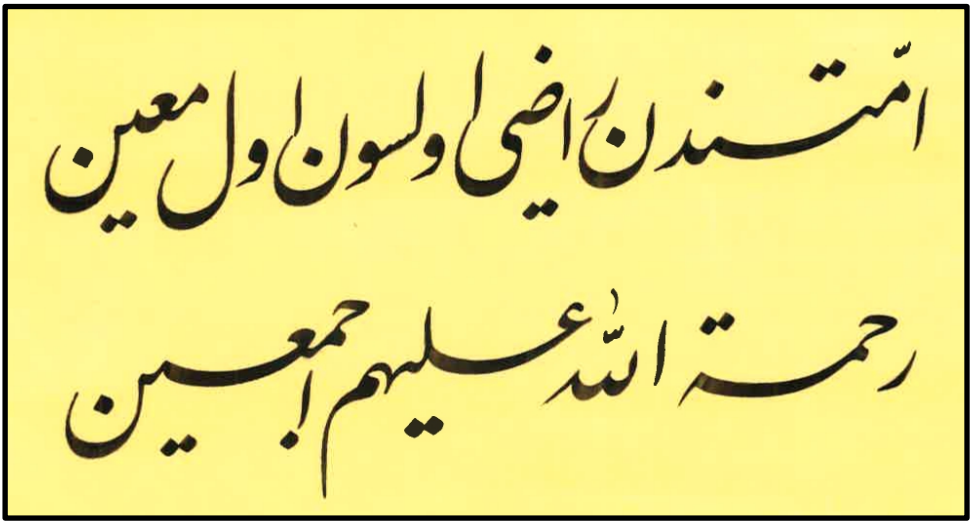
Göklerden son ilâm:
Allah bir; bir İslâm...

Ayrıca *Sakarya Türküsü*'nde hüzün barındıran şu haykırış var:

Mermerlerin nabzında hâlâ çarpar mı tekbir?
Bulur mu deli rüzgâr o sedâyı: Allah bir!

Son ve ilginç örneğimiz Tek Parti döneminin Köy Enstitüleri ile özdeşleşmiş ünlü Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'dir. O, aynı zamanda bir şairdir. Babası Mevlevî dervişi olduğu için çocukluğu tekke çevresinde geçmiş ve Mevlevî terbiyesiyle yetişmiştir. 1940'lı yılların ikinci yarısında siyasette ikbâli sönüp kenara itilince bir nevi çocukluğuna/aslına dönüp mesnevî tarzında uzun bir şiir kaleme alır. Bu, bir tevhid şiiri yahut mesnevîsidir ve "Allah Bir" adıyla şairin ölümünden sonra yayımlanmıştır (Ankara 1961). Konumuzla ilgili ve tamamlayıcı nitelikte gördüğümüz bazı beyitlerini sırasıyla aktararak yazımızı sonlandıralım:

Tanrım, sana söylerim ki, birsin.
Kimdir, birsin diyen, bilirsin.
…
Son elçine son sözün bu, Rabbim.
Varsın, birsin; özün bu, Rabbim.
…
Yoktur ebedî küfr cihanda,
Varsın, birsin bütün zamanda.
…
Tevhîdin olunca bunda maksat,
Âyet dolu muhteşem tabiat.
Kur'an da bir âyetindir, ey Rab!
Tevhîde delâletindir, ey Rab!..
…
Ben sendeyim ey büyük İlâhım!..
Tevhîdindir dilimde âhım!...
Mü'mindir "İlâhenâ" diyenler,
Tevhîdi "İlâheküm" de söyler.
…
Bir zelzele geçti menzilimden,
Tevhîdindir çıkan dilimden.
…
Yalnız seni Hak bilip güvendim,
Sensin dü cihanda tek efendim.
Taptım sana, başka Tanrı bilmem;
Fânîler önünde ben eğilmem…

امّتسندن راضی اولسون اول معین
رحمة الله علیهم اجمعین

Ümmet ve Rahmet

Mustafa KARA*

Ümmetinden râzı olsun ol Muîn
Rahmetullahi aleyhim ecmaîn

Mevlid'in 21 beyitten oluşan son bölümü dua ve ilticadır. Bu bölüm şöyle başlar:

Ya İlâhî ol Muhammed hakkıçün
Ol şefâ'at kânı Ahmed hakkıçün

Mevlid törenlerinde genellikle metnin hepsi okunmaz. Fakat

Allah âdın zikr edelim evvela
Vâcib oldur cümle işte her kula

diye başlayan ilk bölüm ile son bölüm her zaman okunur. Dolayısıyla bu beyitler hemen herkesin ezberindedir. Süleyman Çelebi bu son bölümde Allah'a yalvarıp yakardıktan sonra eserini yine Habibullah ve onun sevgilileri ile sonlandırmaktadır:

* Prof. Dr., BUÜ İlahiyat Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi.

Tanrıdan yüz bin dürüd ile selam
Mustafa'nın ruhuna her subh u şam

Olsun âl'ine dahî ashâbına
Tabiîn ensâr u hem ahbâbına

Ümmetinden razı olsun ol Muîn
Rahmetullahi aleyhim ecmaîn

Son beytin kısaca anlamı şöyle: Herkese yardım eden, Muin olan Allah, onun ümmetinden razı olsun ve Allah'ın rahmet ve merhameti hepsinin üzerine olsun!

Bu yazıda Mevlid'in son beytinde yer alan iki terim üzerinde durulacaktır: "Ümmet ve rahmet."

Mevlid'in şu beytinde her iki terim birlikte geçmektedir:

Şer'ini tut ümmeti ol ümmeti
Tâ nasib ola sana Hak rahmeti

(Peygamber'in tebliğ ettiği dinin/şeriatın gösterdiği yolu tut ve onun gerçek ümmetinden ol ki Allah'ın rahmeti de sana nasip olsun)

1. Ümmet

Sözlük anlamı itibariyle yönelmek, öne geçmek, imam olmak gibi manalara gelen kelimenin terim anlamları da birden fazladır: Kendilerine peygamber gönderilmiş topluluk, kendisine uyulan önder, her toplumdan bir gurup insan… Âl-i İmrân suresinin 104.

ayeti bu son anlamdadır: "*Sizden hayra çağıran iyiliği emredip kötülükten sakındıran bir ümmet bulunsun.*" Nahl suresinin 120. ayetinde ise kelime ile Hz. İbrahim arasında daha başka ve derin bir ilişki kurulmaktadır: "*İbrahim gerçekten Allah'a itaat eden, tevhid ehli, başlı başına bir ümmetti.*"

Dil ve kültür tarihimizde ümmet kelimesiyle ilgili iki terim daha vardır. "Ümmet-i davet, ümmet-i icabet." Hz. Peygamber bütün insanların peygamberi olduğu ve onları Hakk'a, hakikata davet ettiği için onun tebliğine kulak verip inananlara ümmet-i icabet; henüz inanmayanlara ise ümmet-i davet adı verilir. Yani bütün insanlar ümmet-i Muhammed'dir. Müslümanlar için kullanılan şu ifade de konumuz olan iki terim bir araya gelmektedir: Ümmet-i merhume (rahmet ve merhameti hak etmiş ümmet). Ümmet-i ahir zaman da aynı anlamdadır.[1]

Vesîletü'n-Necât'ta kelime farklı konular vesilesiyle defalarca gündeme gelir. Okuyalım:

Ölmeyip İsa göğe buldugı yol
Ümmetinden olmak için idi ol

Çok temenni kıldılar Hak'tan bular
Kim Muhammed ümmetinden olalar

Şer'ini tut ümmeti ol ümmeti
Ta nasip ola sana hak rahmeti

[1] Ne yazık ki son yıllarda ümmet kelimesine olumsuz anlamlar yükleyerek ümmet-i Muhammed rencide edilmektedir.

Merhaba ey âsî ümmet melcei
Merhaba ey çaresizler eşfai

Der ki ey Mevlâ yüzüm tuttum sana
Yâ İlâhî ümmetim vergil bana

Hakk'a bağlayıp gönülden himmeti
Der idi kim ümmeti vâ ümmeti

Tıfl iken ol diler idi ümmetin
Sen kocaldın terkedersin sünnetin

Ümmetim dedi sana çün Mustafa
Ver salâvat sen de ona bul safâ

Yalın ayak baş açuben saf saf
Eyleyiser ümmeti beni tavaf

Yâ İlâhî hazretinden hacetim
Budurur kim ola makbûl ümmetim

Ümmetini sana verdim ey Habîb
Cennetimi onlara kıldım nasîb

Lîk din emri tamam olmak içün
Ümmetin de bana yol bulmak içün

Sen ki Mi'râc eyleyip ettin niyâz
Ümmetin mi'râcını kıldım namâz

Ümmetin olduğumuz devlet yeter
Hizmetin kıldığımız izzet yeter

2. Rahmet

Şefkat, severek ve acıyarak korumak, merhamet etmek gibi anlamlara gelen bu kelime, Allah'ın Rahman ve Rahîm isimleriyle aynı kökten türer. Kur'an-ı Kerim'de 114 defa tekrar edilen bu terim 92 yerde Allah için kullanılmıştır.

A'râf suresinin 156. ayetinde, O'nun sonsuz rahmetine işaret etmek için *"…rahmetim her şeyi kuşatmıştır..."* buyrulduğu gibi bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber: "*Ben rahmet peygamberiyim*" ifadesini kullanmıştır. Mevlid'in ana konusu Hz. Peygamber olduğuna göre metnin her satırında şu ayetin tefsiri olarak bakmak da mümkündür: "*Seni âlemlere ancak rahmet olarak gönderdik*" (Enbiya, 107). Mevlid'in ilk mısraında Allah kelimesinin, son satırında ise rahmetullah ifadesinin geçmesi de dikkat çekicidir.

Rahmet, halk dilinde yağmuru ifade ettiği gibi rahmet-i Rahman'a kavuşmak da ölüm anlamındadır. Dilimizde rahmet oku(t)mak deyimi olduğu gibi ölülerimiz için dua makamında kullandığımız "rahmetullahi aleyh" (Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun!) ifadesi de konumuzla ilgilidir.

Rahmet terimiyle ilgili Süleyman Çelebi'nin beyitlerini tekrar okuyarak bu eserle rahmet arasındaki yakınlığı anlamaya çalışalım.

Ola kim rahmet kıla ol Padişâh
Ol Kerîm u ol Rahîm u ol İlâh

Hak teâla rahmet eyleye âna
Kim beni ol bir dua ile ana

Bu gece dünyayı ol cennet kılar
Bu gece eşyâya Hak rahmet kılar

Rahmeten li'l âlemîndir Mustafa
Hem şefî'u'l- müznibîndir Mustafa

Merhaba ey rahmeten li'l âlemîn
Merhaba sensin şefî'u'l-müznibîn

Çünki ol mahbûb-i Rahman u Rahîm
Kıldı dünyâyı cemâlinden naîm

Dem-be-dem avâz gelirdi yâ Emîn
Seni kıldım rahmeten li'l- âlemîn

Kaldı Cebrâil makâmında hemîn
Dedi ona rahmeten li'l-âlemîn

Mustafa dedi eyâ Rabb-i Rahîm
Ey hata-pûş u atâsı çok Kerîm

Cümlemiz isyânımızı bilmişiz
Hazretine rahmet uma gelmişiz

Umarız senden inâyetler ola
Rahmet erişe şefâ'atler ola

Mustafa'ya hem-civâr et yâ Kerîm
Cennetü'l-firdevs içinde yâ Rahîm

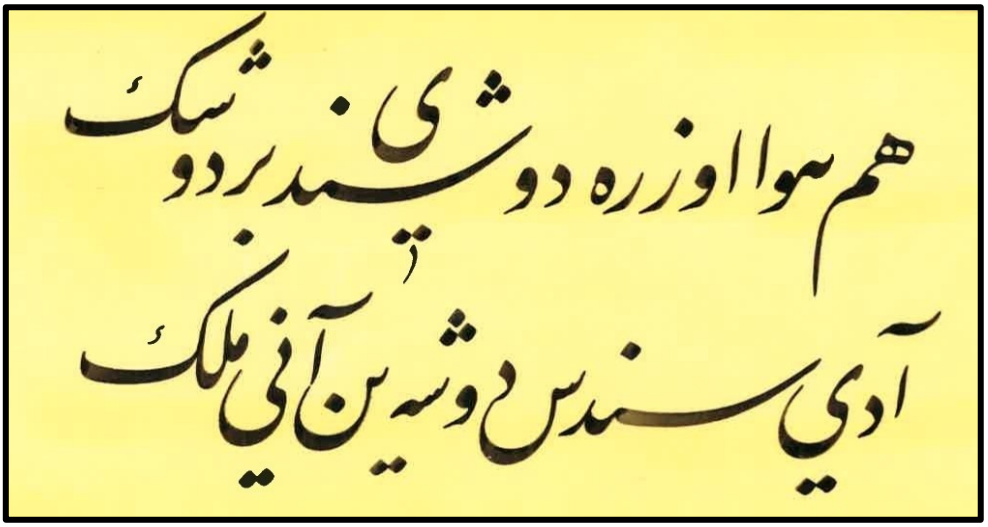
Afv idüp isyânımız kıl rahmeti
Ol Habîb'in yüzü suyu hürmeti

Netice

Bir söz vardır: "Salihlerin/ Allah dostlarının anıldığı toplantılara rahmet iner." Şüphesiz salih insanların en büyüğü rahmet peygamberi Hz. Peygamber'dir. İslam ümmeti O'nu anmak ve anlamak için değişik vesileler arayıp bulmuştur, bulmaktadır. Bunlardan biri de yüzyıllardan beri farklı İslam ülkelerinde icra edilen Mevlid törenleridir. Şiir ve musiki ile iç içe olan bu merasimlerle rahmete talip olmaktadır. Söz konusu rahmete vesile olan yüzlerce kitaptan birini de Süleyman Çelebi 1409 tarihinde Bursa'da kaleme almıştır: *Vesîletü'n-Necât* / Kurtuluş sebebi.

Kurtuluş gününde "Kurtuluş Vesilesi" olan kitabı dostlarla birlikte makamlar, ilahiler, tevşihler eşliğinde okumak, dinlemek ne güzel…

Muhammed'le (s.a.) muhabbeti, rahmet ve merhameti hatırlamak ne güzel…

هم سوا اوزره دوشی سندر بردوشک
آدی سندس دوشه ین آنی ملک

Peygamber'in (s.a.v.) Sündüs Yüreği

Sadık YALSIZUÇANLAR*

Hem hava üzre döşendi bir döşek
Adı Sündüs döşeyen ânı melek

İnsanlık için "kurtuluş vesilesi" olan sevgili Peygamberimizin doğumu, manevî şahsiyeti, hayatı, Hakk'a urûcu ve vuslatına ilişkin Türk dilinde yazılmış en güzel şiirlerden biri olan Mevlid'in, kulağıma ilk geldiğinden bu yana, en çok etkilendiğim beyti, "*Hem hava üzre döşendi bir döşek / Adı Sündüs döşeyen ânı melek*"tir. Çocukluk ve ilkgençlik yıllarım Malatya'da geçti. Beş-altı yaşlarımdan itibaren, ailemizden veya yakınlarımızdan, komşularımızdan, ahbaplarımızdan birinin sünnet düğünü, evliliği, taziyesi veya asker uğurlaması ya da karşılaması olduğunda mutlaka Mevlid okutulurdu. Çocukken, dedemin, Eski Malatya Ulucâmi'den dönerken cebinde getirdiği fasulye

* Yazar, Yapımcı.

şekerlerinden sonra en çok sevdiğim ve heyecanla beklediğim, Mevlid şekeri olurdu. Ne zaman Mevlid okutulacağını duysam, kardeşlerimle birlikte tarifi zor bir sevinç yaşardık. Her defasında, insanlığın ufku olan Habîb-i Hüdâ'nın hayatını, güzelim hâfızların muhteşem sedalarından dinlemenin heyecanıydı bu. Bizi olağan âlemden ayırıp olağanüstü âlemlere taşıyan bu kozmik hikâyeye bayılırdık. Yüce Nebi'nin doğumunun, hayatının ve göçünün ayrıntılı biçimde, capcanlı, gerçekçi ve manevî yönleriyle anlatıldığı bu muhteşem manzumenin içinde kendimizi yitirir ve tekrar bulurduk. Bilhassa selam ve salâvat bölümlerinde ayağa kalkılarak kıbleye teveccüh edilmesi, birlikte tekbir ve salâvat okunması tüylerimizi ürpertirdi. Mübarek Kur'an'dan okunan ayetlerin lezzeti bambaşkaydı. Mevlid-i Şerîf'in Kuran'ın ruhundan ve sırrından neş'et ettiğini ayrıca hissederdik. Nihayet şölen biter, biz çocuklar için damak şöleni başlardı. Mevlid şekeri, altmış yaşına merdiven dayadığım şu günlerde hayatım boyunca yediğim en leziz şeydi, diyebilirim. O'nun lezzetini hiçbir şeyde bulamadım. Mevlid-i Şerîf'in şiirsel zevkini ve helecanını ise, hiçbir şiirde tadamadım. O, şiirden öte bir şeydi. Şeker de öyleydi. Belki sade, basit bir şeydi ama onun damağımda ve dimağımda bıraktığı lezzet bambaşkaydı. Bizim ve bizden önceki nesillerin hafızasında Mevlid-i Şerîf'in ne türden bir yere sahip olduğunu anlayabilmek için sadece edebiyat ve maneviyat yetmez; bunun psikolojik ve sosyolojik açıdan da tahlili gerekir. Türkçe'nin tarihinde Mevlid kadar, bireysel ve toplumsal yapının dokularına nüfuz etmiş, yaygınlaşmış, insanları derinden etkilemiş, manevî olarak beslemiş, kollektif bilinç dışını şekillendirmiş başka bir yazılı ileti yoktur. Mevlid-i Şerîf'in andığım gibi, bendenizi en çok etkileyen mısraları, sevgili Peygamberimize doğumdan hemen sonra layık görülen "hava yatağı"nın anıldığı bölümdür. "*Hem hava üzre döşendi bir*

döşek / Adı Sündüs döşeyen ânı melek…" Türkçe, en çok naat yazılan/söylenen dildir. Milletimiz, Habib-i Hüdâ'yı o kadar derin aşkla sevmektedir ki, O'nun yer yatağında yatmasına dahi gönlü râzı olmamaktadır. Bu kelimelerin, bendenizdeki ilk çağrışımı budur. Vesîletü'n-Necât'ın, "Veladet" bahrinde yer alan bu beyitte geçen Sündüs kelimesi için sözlükler şöyle diyor: "*Dokunuşunda altın ya da gümüş tellerin de bulunduğu, genellikle kaftan dikiminde kullanılmış olan bir tür ipekli kumaş.*" Bu, ilk bakışta, maddî değeri yüksek, pahalı bir malzeme/nesne olarak görülebilir. Ama asıl imâ edilen, asla maddî değer değildir, tamamen manevîdir. Sündüs'e, Mübarek Kuran'ın İnsan suresinin 21. ayet-i celîlesinde rastlıyoruz : "*Üzerlerinde yeşil-ince ipeklerle, sırmalı, kalın ipeklerden giysiler vardır. Gümüşten bileziklerle süslenmişlerdir. Ve Rableri onlara tertemiz bir içki ikram etmiştir.*" Burada tasvir edilen, cennetten bir parçadır. Peygamberimizin civarı cennettir, kendisi cennettendir, huzuruyla müşerref olanlar cenneti tatmışlardır, ahlakı cennettir. O, bizatihi, kişiyi Hakka vâsıl edecek bir vesiledir ve Hak, hakikî cennetin sahibidir, cemâli, cennetin en yüce mertebesidir. Peygamberimizin, -hâşâ- sıradan bir "elçi", "bizim gibi –yine- sıradan bir beşer" olduğunu sürekli vurgulayanların, Mübarek Kur'an'daki şu ayetleri devamlı hatırda tutmalarında yarar vardır: "(Resûlüm!) *Biz Sen'i ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.*" (Enbiya, 107); "(Ey Resûlüm!) *Şüphesiz ki Sen, yüce bir ahlâk üzeresin!*" (Kalem, 4); "*(Ey müminler!) And olsun ki Resulullah'ta sizin için, Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için bir «üsve-i hasene»* (iktidâya şâyan en güzel bir örnek) *vardır.*" (Ahzâb, 21); "*Şüphesiz ki Allah ve melekleri, Peygamber'e* (çokça) *salât ederler. Ey müminler! Siz de O'na salavât getirin ve tam bir teslîmiyetle selâm verin!*" (Ahzâb, 56); "*Ey iman edenler! Allah'a itâat edin ve Peygamber'e itâat edin ki amellerinizi boşa çıkarmayın!*" (Muhammed, 33); "*Kim*

Allah'a ve Resul'e itâat ederse, işte onlar, Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberler, sıddıklar, şehitler ve sâlihlerle beraberdir. Onlar ne güzel dost(lar)*dır.*" (Nisa, 69); "(Resulüm!) *De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah son derece bağışlayıcı ve esirgeyicidir.*" (Âl-i İmrân, 31).

Bu İlahî beyanlardan da anlaşılacağı üzre, Efendimiz, bütün insanlığın hakikatinin en yüce ifadesi, ufku, özeti ve hâtemidir. Beyitte geçen hava kelimesi, Sündüs denilen ve bir melekçe döşenildiği beyan buyurulan o özel yatağın bulunduğu yer olduğu kadar, dört unsurdan biridir ve metafiziksel açıdan imâ ettiği hakikat, "mânâ"dır, "ruh"tur, "nurânî akıl"dır. Efendimiz'in temsil ettiği bu sırlara da işaret edilen bu kelimelerin arkasında muazzam bir anlam dünyası bulunmaktadır. Su, hayatın kaynağı, hava ise, devamının sırrıdır. Soluk alıp vermeksizin yaşamamız nasıl mümkün değilse, kâinattan Efendimiz'in (Muhammedî) Hakikat'i çekilse, âlem, ruhsuz ve cansız bir kütleye dönüşecektir. Ayrıca, soluduğumuz havanın içinde, toprak mineralleri, su ve ateş de bulunmaktadır. Diğer unsurları da ihtiva etmektedir. Dolayısıyla Sündüs'ün durduğu "hava", sadece yerden yüksek bir "yer" değil, aynı zamanda bütün varoluşun kendisine içkin olduğu muazzam bir sırdır. Bir mekân değil kevndir, mekânettir. Yatağın adı Sündüs'tür, onu bir melek döşemiştir. Melek, güç, kudret, kuvvet demektir. Manevî kuvvelerin kendisinde en kâmil şekilde yansıdığı Habib-i Hüdâ, cevâmiü'l-kelimdir, hâtemdir, câmidir, cemü'l-cemdir, tevhid-i sırftır, kâmil ahlaktır, saf güzellik ve iyilik ve gerçekliktir. Mücella bir aynadır. O'na bakanın gördüğü kendisidir. O, bütün insanlık için bir göredir, ölçüttür. O'na göre sıralanır ve saflanır insanlık. İnsanın bütün hallerinin kendisinde cem olduğu bir gerçekliktir. Bu beytin, çocukluk dünyamdaki yankılarını düşündükçe, hafızamın en dip köşelerinde daima fiziksel bir resim

canlanıyor. Habib-i Hüdâ'nın mübarek annesi yer döşeğinde yatıyor. (Kanatlı) bir melek, çehresinde dünyanın en şefkatli ifadesi yansıyan bir melek Efendimiz'in havada duran ve ışıl ışıl parlayan, o güzelim atlas döşeğinde mışıl mışıl uyuyor. Dünyanın en güzel kokuları yayılıyor etrafa. Dünyanın en tatlı sesleri aksediyor çevreye. Odada bir tüy hafifliği, en içteki sesleri hatta akıldan geçenlerin bile çıtırtılarının duyulabildiği bir sessizlik ve sükûnet. Bir ruh sükûneti. Yerçekimi yok gibi. Melek elsiz ayaksız ama kanatlı. Efendimiz'in yatağı, dalgasız hatta kıpırtısız bir denizin yüzeyindeki kuş tüyü gibi. Bu beyti hâfız okuduğunda içim ürperir, şen hakikatin en özgür uçlarında adeta dans ederdi ruhum. O kadar sevinirdim, yüreğim yerinden hoplardı, gözlerim nemlenirdi, içim kabarırdı. O zamanlar Sündüs'ü de canlı gibi hissederdim. Sonraları Mevlid-i Şerif'in güzelim şerhini Hüseyin Vassaf Efendi'den okuyunca bir nebze olsun fark edebildim: Bu şiir, Hakk'ın şevkiyle Süleyman Çelebi Efendi'ye imla ettirilmişti. Söz, söyleyenin neresinden çıkarsa, dinleyenin orasına ulaşırmış. Yine bir Bilge'den öğrendim, gönül deniz, dil ise sahilmiş; denizden ne varsa kıyıya o vurur, gönülde ne varsa dile o gelirmiş. Çelebi Hz.leri, bu muazzam şiiri gönülden, cem makamından, mutlak tevhitten söylediği için, biz okuduğumuzda veya dinlediğimizde, ruhumuzun ait olduğu yerlerin heyecanlarıyla dinliyoruz. Bizi, asıl ait olduğumuza yöneltiyor. Adeta tevil yapıyor, bizi, evvele götürüyor. Zaten tevhit de bu değil midir: Sonradan olanı, kâdim olana bitiştirmek… Ardından Çelebi Hz.leri

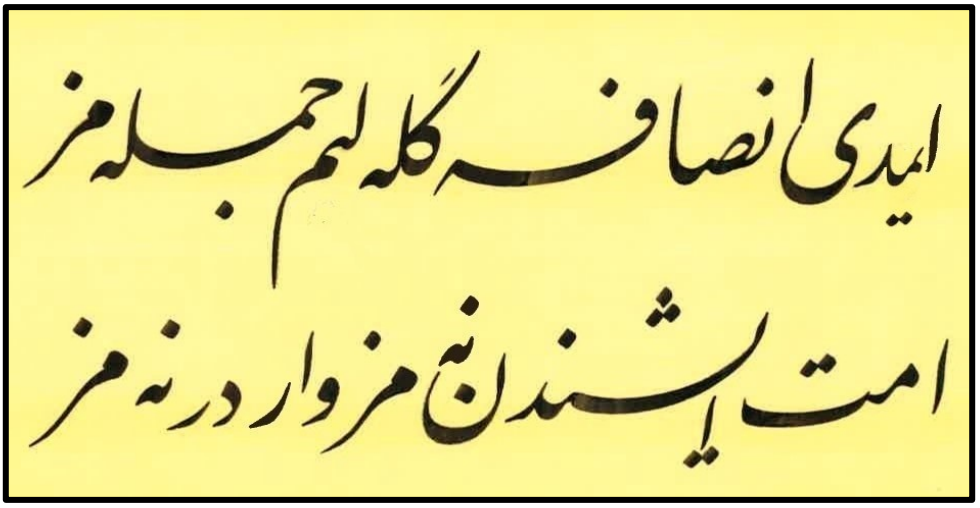
Bildim anlardan ki ol halkın Beyi
Kim yakın oldu cihâna gelmeği

Çün göründü bana bu işler ayân
Hayret içre kalmış idim ben hemân

der. Böylesi bir beyan, ancak, "bu işlerin kendisine âyân" olduğu birine ait olabilir.

Yeşil Türbe

امیدی انصاف گله لیم جمله مز
امت ایشندن نه مزوار درنه مز

Devlet Bulayım Dersen

Amet MOLLA MEMET*

İmdi insâfa gelelim cümlemiz
Ümmet işinden nemiz vardır nemiz

Metinler vardır, kaderi tozlu raflarda mahkûmiyet olan… Ve eserler vardır, üzerinden asırlar geçse de her devirde taze kalan, dillerde ve gönüllerde bulunan, karanlıklara kandil, sıkıntılara çare, kaybolmuş ve yolunu yitirmişlere rehber olan…

Samimiyet ve muhabbet kâsesinden ebedîlik iksirini içerek zaman denilen sınırlandırıcının kıskacından kurtulmuş, mâverâdan verâya konuşan İmam Gazzâlî'nin İhyâu Ulûmi'd-Dîn'i, Nevevî'nin Riyâzü's-Sâlihîn'i ve Süleyman Çelebi'nin Vesîletü'n-Necât'ı gibi eserler bu kabildendir. Bunlar, okunmuş, okundukça sayısız kalbe dokunmuş, nice ruhu uyandırmış, insana özündeki kıymete yaraşır şekilde inanmayı, düşünmeyi ve yaşamayı salık vermiştir. Kısacası ahlâkı öğütlemiştir. Zira ahlâk, sadece iyi davranış sahibi olmayı

* Dr., Araştırmacı Yazar.

değil; akıl, kalp ve fiil üçlemesini besleyen ve şekil veren geniş bir tesir gücünü de ifade eder.

Ahlâklı insan, arzulanan ideal insandır yani insan-ı kâmildir. Kemal yolcuğunu tarif edenlerin ve bu yolculuğa çıkanların yegâne mihveri ise Peygamber Efendimizdir. Çünkü o, noksan sıfatlardan münezzeh Allah tealanın terbiyesine mazhar olmuş ve tüm kemâl sıfatlarını kendisinde toplayan mükemmel insandır. Onun kavline, fiiline ve her hâline ittiba etmek, özetle has ümmeti olmak, kâmil insan olmakla aynı anlama gelmektedir. Fakat bu öyle kolay bir iş değildir. Kıymetli olana ve kıymet verecek şeye ulaşmak fedakârlık, bedel ve gayret istemektedir. Dünya gözüyle Efendimizin nazar-ı pâkine erişmemiş biz bedbahtlar için masiva türlü desiseler hazırlamış, kızgın çöllerde biçare bırakan seraplar ve yanlışı doğru gösteren gaflet perdeleri kurmuştur. Bu hayal perdesini yırtıp hakikati ayan kılacak kişiler ise Efendimizin hâli ile hemhâl olup kemal yolcuğunu ikmâl etmiş mürşitler ve mürşit mesabesindeki eserlerdir.

Gayesi adında aşikâr olan Süleyman Çelebi'nin eseri, yazıldığı andan günümüze değin bir mürşit edasıyla okuyanlarına ve dinleyenlerine tevhidi, peygamber muhabbetini ve peygamber ahlâkını ilan ederek, iman etmiş kulları ümmet şemsiyesi altında toplamaya çalışmıştır. Mevlid'in bölümlerinin dizilişine bakıldığında esere tevhit ile başlandığı sonra âlemlerin ve Efendimizin nurunun yaratılması ve intikali, veladeti ve mucizelerinin anlatıldığı görülür. Kitabın sonuna doğru Efendimizin evsâfı ve nasihat bölümü gelir. Bu dizin elbette geleneğin ve mantıksal silsilenin tezahürüdür fakat bunun yanında okuyucu ve dinleyiciyi uyarma, uyandırma ve belli bir kıvama getirme amacı da taşımaktadır. Tasavvuf literatüründe bu farkına

varma hâline yakaza denilmektedir. Yüz tasavvufî mertebeyi tanıttığı Menâzilü's-Sâirîn isimli eserine yakaza ile başlayan Abdullah Herevî, bu basamağı; "Allah için ayağa kalkmak, gaflet uykusundan uyanmak ve fetret vartasından sıyrılmak" şeklinde tanımlamaktadır.[1] İlâhî nurların kulun kalbine tecelli etmeye başladığı ilk safha olan yakazada, bir silkinme, bulunduğu hâlin farkına varma ve iyiye doğru yönelme niyetinin oluştuğu görülür. Mevlid'in nasihat bölümüne kadar işlenilen konularında da okuyanı ve dinleyeni yakaza mertebesine getirip "ümmet işinden nemiz vardır" diye sorgulatmak, evsâf ve nasihat bölümleriyle de gidilecek yolu ve bürünülecek hâli göstermek istenmiştir.

Efendimizin evsâfını mahdut söz ve yazı kalıplarıyla ifade etmek elbette mümkün değildir fakat ummanı görmek isteyene katre deryadan bir cüzdür. Bu sebeple Süleyman Çelebi, Efendimizin özelliklerinden bazısını sayar ve hakiki ümmet olma derdine düşenlere kılavuz olur. Peki, nedir onlar?

O, yüce bir ahlâk üzereydi, der. Mürebbisi Allah'tı ve ahlâkı Kur'an'dı. Kur'anı okuyan Hak teala ile mülaki olduğu gibi onun ahlâkına da aşina olur.

Hilm ve cömertlik sahibiydi. Sakin huyluydu. Onun yanına gelenler sükûn bulurdu, gönülleri ferahlardı.

Gecesini ve gündüzünü ibadetle tezyin ederdi. Bu konuda sabitkademdi ve asla taviz vermezdi.

Kin, düşmanlık ve intikam gütmezdi.

[1] Abdullah Herevî, *Menâzilü's-Sâirîn*, çev. Abdurrezzak Tek (Bursa: Emin Yayınları, 2008), 75.

Kalbi temizdi ve Allah aşkıyla doluydu. Zira Allah teala temiz kalbe tecelli eder ve onun gireceği gönülde kirli hislerin yeri yoktur.

Evvelin ve âhirin, zahirin ve batının, dünyanın ve ukbanın sultanı, en kıymetlisi olmasına rağmen miskinlerle, fakirlerle, kalbi mahzun kişilerle arkadaşlık eder; makam-mevki, zenginlik sahiplerini kayırmaz, hususi itibar etmezdi.

Fakirlik övüncüydü. Bu haline isyan etmez bilakis iftihar ederdi. Allah'tan başka bir şeye sahip olmak zenginlik değil muhabbete şerik almaktı.

Riyadan kaçınır, her işini ihlâsla yapardı.

Mütevazı, şerefli ve onurluydu.

Beşerî münasebetlerinde güler yüzlü, mültefit, tatlı ve yumuşak sözlüydü.

Nefsin arzusuna uymaz, şehvete esir olmaz, gaflet uykusuna dalmazdı.

O, ümmetinin lideriydi fakat bir makama gelme hırsı yoktu. Hükmedeceği zaman adaletten şaşmaz, haksızlık ve kayırma yapmazdı.

Giyimi temiz fakat gösterişli değildi. Genellikle aba giyer, fakir ve düşkünlerin de sıkılmadan huzuruna çıkmasına imkân tanırdı.

Her şeyde olduğu gibi yemek bahsinde de israftan kaçınır, şaşaalı sofralar kurmazdı. Beğenmediği yemek yoktu. Kimsenin kalbini kırmaz, ikramı hakir görmez kabul ederdi.

Aç gözlü değildi. Kimsenin mahremini ve ayıbını söylemezdi.

Her an Allah'ı zikreder ve her hâline şükrederdi.

Hırslı değil, azimliydi. Çünkü hırs hasedi, azim ise gayreti besler.

Tüm uzuvlarıyla harama uzaktı. Göz ucuyla dahi harama bakmışlığı yoktu.

Ömründe hiç yalan söylemedi. Hatta söylemeye bile kastetmedi. Hayatın sıradan akışı içerisine ve basit dünyalık meselelere asla yalanı dâhil etmedi. Emindi.

Hayatı boyunca ne sözü ne de fiiliyle kimseyi kırmadı, incitmedi ve üzmedi. Allah'ın dediğinin dışına çıkmadı.

Nasihat kısmına gelindiğinde ise Süleyman Çelebi; hakiki ümmet olmak, insan-ı kâmil mertebesine çıkmak için onun -saydığı ve sayamadığı- ahlâkını takınmak, yaptığını yapıp, yapmadığından kaçınmakla mümkündür. Kaçınılmadığı takdirde dünya ve ukba pişmanlığı mukadderdir, der.

Ölüm ve ahirette bekleyen durum; inanç, fikir ve eylem ekseninde senin mihengin olsun. İyi ve kötü ayrımını bu ayar taşlarına bakıp belirle ve pahalıyı ucuzla değişme.

Kibir ve hasetten kaçın. Bunları gönlüne koyma. Zira bunlar kâfirlik alametidir, şeytan huyudur.

Gıybet, yalan ve riyadan kaç, Hakk'a ulaş. Allah için, riyasız işler yap. Çünkü Allah, o işin gayesini bilir. Mükâfat ve kurbiyet ihlâs ile yapılana verilir.

Sözünde sâdık, işinde güvenilir ol. Bu seni Allah ve resulüne layık eder.

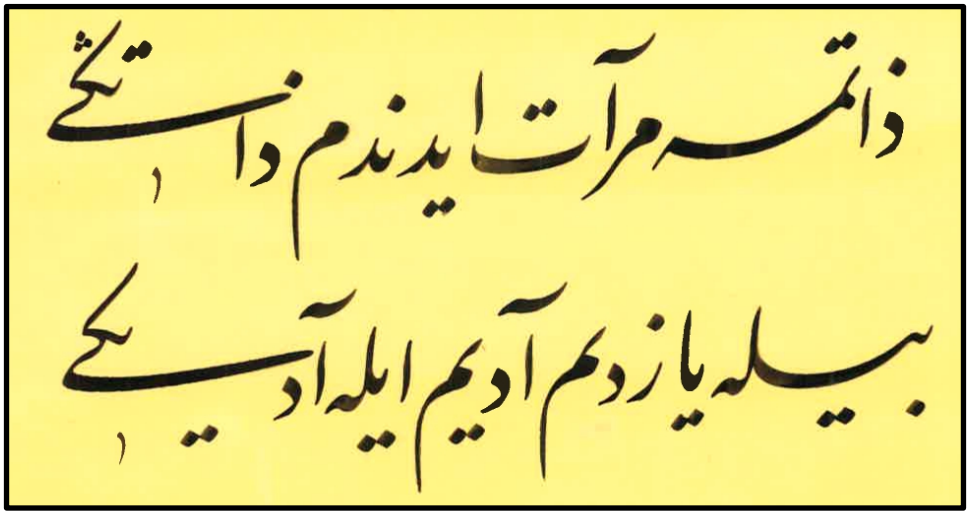
Kimsenin ayıbını araştırma. Bundan bir kâr elde edemezsin. Zira hepimiz noksanız. Sen başkasının kusurunu söylersen, diğerleri de seninkini söyler ve bir dedikodu silsilesi doğar.

Az konuş, çok dinle. Hikmetli ve işe yarar söz söyle.

Süleyman Çelebi, Allah ve peygamber muhabbetiyle beyit beyit ördüğü ve özüne Muhammedî ahlâkı aldığı Vesîletü'n-Necâtı'nda çok şey söyler. Onu okuyan ve dinleyenler neye ihtiyacı varsa, ruhunda hangi gıda eksikse bulur. Allah'ın sevgilisi ve Efendimizin hakiki ümmeti olma yolunda terakki eder. Şimdi biz de insafa gelelim ve ümmet işinde neyimiz olduğunu, ne kadar ümmet olduğumuzu kendimize bir soralım. Allah'ın sevgilide aradığı kriterleri, Allah'ın Habibi ve insanlığın üsve-i hasenesi olan Efendimize bakıp öğrenelim ve ona layık ümmet olalım inşallah…

Yeşil Camii

دائما مرآت ایدندم دائما تکی
بیله یازدم آدیم ایله آدیکی

Bir Beyti
Farklı Zaviyelerden Temaşa

Ömer LEKESİZ*

Zâtıma mir'ât edindim zâtını
Bile yazdım adım ile adını

Aşağıdaki makalede, Süleyman Çelebi'nin *Mevlid* adıyla meşhur olan *Vesîletü'n-Necât*'ında, *Refref'in Zuhuru* faslında yer alan "*Zâtıma mir'ât edindim zâtını / Bile yazdım adım ile adını*" şeklindeki beyit dil, İslam ontolojisi bağlamında kelam ve İslam metafiziği anlamında tasavvuf yönlerinden -ana hatlarıyla- ele alınacaktır.

Çünkü, bu beyitte söyleniş olarak ilk bakışta çok sade görünen mana, neredeyse her kelimenin zikrettiğimiz üç yönde ayrı ya da müşterek suretler taşıması cihetinden üzerinde düşündükçe derinleşmekte ve giderek Tanrı - âlem - varlık bilgisi, zaten *Cevâmîü'l-kelîm* olarak nitelenen Hz. Muhammed'de (s.a.v.)

* Araştırmacı Yazar.

birleştirilerek, İslam inancının sair şeriatlara göre en öncelikli ve en büyük farkı olan Tevhid'e bağlanmaktadır.

Bu sebeple mezkûr beyitteki mana genelde felsefenin konusu olan parça-bütün ilişkisini de aşarak dil yönünden belâgatın / edebi yetkinliğin, kelam ve tasavvufun konusu hâline gelmektedir.

1.

Zat: *Kamus-ı Türkî*'ye göre müennes bir kelime olan zat kendi, nefis; sahibe, mutasarrıfe, mâlike, hâ'ize, ehil demektir. Çoğulu zevâttır.

Mir'ât: *Ahter-i kebir*'de gözgü / ayna olarak açıklanan mi'râtın çoğulu merây / mer'â ve merâyâ olarak belirtilmiştir.

Misalli Sözlük de zat kelimesinin anlamını örneklendirmek suretiyle daha genişçe şöyle açıklamıştır:

"1.Kimse, kişi, şahıs, özellikle saygıdeğer kimse: *Çünkü bir zât-ı şerîfin türbesi vardı* (Ömer Seyfeddin). *Harb-i hâzıra dâir konuluşurken bir zat dedi ki...* (Cenap Şahâbeddin). *Siz o zâtı daha evvelden tanıyorsunuz, daha iyi bilirsiniz* (Peyâmi Safâ). 2. Bir şeyin ta kendisi, maddi varlığı, maddi varlığının özü, öz varlık: *Meselâ şarabın içine tuz konsa bozulup sirke olur; zâtı bozulduğundan artık şarap olamaz* (Ahmet A. Konuk). 3. Bir varlığın hakikati, hüviyeti, mâhiyeti: *Zâtıma mir'ât edindim zâtını / Bite yazdım adım ile adını* (Süleyman Çelebi). *Hoşça bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen / Merdüm-i dîde-i ekvân olan âdemsin sen* (Şeyh Galib). *Hakk'ın zâtı, nefsi, kendi dediğimiz zaman O'nun idrak edilemeyen hakikati ve varlığı zamandan, mekândan, madde ve cisimden münezzeh sâdece kendine mahsus olan hakikati kastedilmiş olur* (Mustafa Tahralı)."

Bile - Yazdı: *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*'ne göre kökü "bil"; Anadolu / Türkiye Türkçesi ağızlarındaki türevleri bilem, bileme, bilen, bilene, bileneg, bilenek, bile, bille, billikle, biremle, birle-, bürüle olan bile kelimesi "bir araya getirmek, toplamak" demektir.

Beyitteki şekliyle bizle-yazdı'nın bizim zamanımızın edebiyatındaki en meşhur kullanımı Behçet Necatigil'in *Bile/Yazdı* adlı eseriyle olsa gerektir.

Bile/Yazdı, Necatigil'in, (kendi kelimeleriyle) Türkçenin çok yönlü anlatım imkânlarına tanık, tek sözcükte ya da sözcükler arası anlam kaymalarına yaslanan şiirlerin, şiir uçlarının, Divan şiirindeki müfred'ler, mısra-ı bercesteler gibi düşünülebilecek olan mısraların yer aldığı kitabının adıdır.

Necatigil, okurunu fazla yormak istememiş ya da zamanla Divan şiirinden çok uzaklaşılacağını gözetmiş olmalı ki, kitabına Bile/ Yazdı adını vermesinin nedenini kendisi bizzat şöyle açıklamıştır:

"Bir adda kaç anlam? Görünüşte bir, aslında çok adı var bu kitabın. 'Bile' ile 'yazdı' arasına o eğri çizgi, birçok anlam aynı anda düşünülsün diye kondu.

'Bile' sözcüğünün, dilbilgisinde, belirteç ve bağlaç olarak, eylemin umulmazken olduğunu ya da umulmayan biri tarafından yapıldığını ya da umulmayan bir tümleçle ilgisini belirten örnekler, örneğin Türkçe Sözlük'te 'Bile' maddesinde bulunur.

'Bile' eski metinlerde 'birlikte, beraber' anlamında da kullanılıyordu. Bile ağlardı ağlasan enhâr / Bile inlerdi inlersen kûhsar (Sen ağlasan nehirler de birlikte ağlardı / İnlesen dağlar da beraber

inlerdi.[1] Yani şiir üzerine düşünceler yazma işine bu satırların yazarı da katıldı.

Bu 'birlikte'lik üzerinde durunca 'Bile yazdı'nın bir anlamı da 'Onları (başka şeyleri) yazarken bunları da yazdı' olabilir sanıyorum.

Bir de '-eyazmak' var, yani 'yaklaşma' fiili. Düşe yazmak, öle yazmak. (Az kaldı düşüyordum, az kalsın ölüyordu). Yazmak fiili burada sözlük anlamından kopuyor ve gövdeye, ilk fiile 'yakınlık' anlamı veriyor. İmdi 'bileyazmak'ta da, bir yandan 'bilmeye yaklaşmak, neredeyse gerçeği bulmak' anlamı olduğu hatırlanmalıdır.

Bu beylik bilgiler; sadece, sözcükleri tek anlama almaya, akla ilk gelen veya en yaygın anlamında kullanmaya, görmeye alışmış olanları biraz uyarmak için tekrarlandı. Bilenler bağışlasınlar!"

Necatigil'in dil yönünden bunca detay vermesine rağmen, "Bilenler bağışlasınlar!" ricasıyla okuruna 'pes' dedirten bir rikkate ve nezakete sahip olduğunu vurgulamakla kendimizi yükümlü hissederiz, ancak onun "bile yazdı"nın neredeyse tek örnek olarak ilkin Süleyman Çelebi'nin Mevlid'inde geçtiğini söylememesini de -nedeni her ne olursa olsun- bilgiyi saklama, en azından yaşadığı siyasi şartlara tabi bir korkaklık olarak niteleriz.

Necatigil'in kendi kullanma maksadı bağlamında bile yazdı'ya yüklediği yukarıdaki anlamlara şunları da eklememiz gerekmektedir:

[1] Başka örnekleri için bkz: *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1943) 1/99-100.

Onun da örnek olarak verdiği Taşlıcalı Yahya'ya (v. 1582) ait beyitteki "bile", "de / dahi" anlamında okunabilirken, fiil olarak bil, bileyazdı şekliyle, hatırlamasına ramak kaldı, duymaya durdu, nerdeyse o öyle olacaktı gibi anlamları da yüklenebilmektedir.

Buna göre bileyazmak, duyayazmak ya da göreyazmaktan farklı olarak, salt yazmak'la birlikte çok daha geniş bir anlam yelpazesine oturarak, yukarıda belirttiğimiz ilim alanlarına yerleşebilmektedir.

Buna rağmen, Kamus-ı Türkî sahibi Şemseddin Sâmi'nin bile kelimesini beraber, ma'an, hatta, velev kelimeleriyle karşılayıp, Taşlıcalı Yahya ile Süleyman Çelebi'deki kullanımlarını ıskalamış olması, yine Redhouse'a kadar birçok sözlükçünün de onu izlememiş bulunmaları ancak kendilerinin ilgi dünyasıyla izah edilebilir.

Bile ve yazmak kelimelerinin ikisinde birden bile-yazmak terkibine yer verilmese de, en azından iki kelimeye hatırı sayılır bir yerin ayrıldığı Çağbayır Sözlüğü'nden yazmak'la ilgili şu alıntıyı yaparak dil yönünden yürüyüşümüzü tamamlayabiliriz:

Yazmak: 1. Söz ya da düşünceyi özel işaret ve harflerle ifade etmek. 2. Süsleyip bezemek; resmetmek; nakşetmek. 3. Yazı ile anlatmak. 4. Yazıya aktarmak. 5. Bir yazı içinde anlatmış olmak. 6. Mektupla bildirmek; yazı ile bildirmek. 7. Bir bilim ve sanat eseri meydana getirmek, 8. (Sayaç vb. için) rakam ile niceliği göstermek. 9. Kayıt etmek. 10. mecaz. (Doğaüstü güçler için) alınyazısı olarak belirlemek. 11. Yazıda kullanılan işaretleri öğrenmek, 12. Yazı gereçleri ile harfleri oluşturmak. 13. (Kalem, tebeşir vb. için) yüzey üzerinde iz bırakmak. 14. Yazarlık yapmak; yazar olmak. 15. Yazılarında belli bir üslup kullanmak. 16. Gelin yüzü süslemek. 17. Büyü yapmak…

2.

Seyyid Şerif Cürcânî *Şerhu'l-Mevakıf*'ını, Adudüddin el-Îcî'nin *el-Mevâkıf*'ındaki ilk bahis olan Cenab-ı Hakk'ın zatı, sıfatları, filleri ve hâline dair kayıtları şerh ederek başlatır ki, konumuzla doğrudan ilgisi itibariyle oradan sadece şu kısmı öne almamız yeterli olacaktır:

"O, (…) *Ferd'dir*, başkasıyla cinsdeşliği olmadığından eş ve çocuk gibi çifti yoktur. *Samed'dir*, bütün ihtiyaçlarda O'na gidilir. (…) Sıfatlarında kendisine ortak olan *benzerlerden* ve zâtının hakikatinde onunla uyuşan *denklerden münezzehtir*. *Celâl sıfatlarıyla muttasıftır*. (…) Allah'ın celâli de büyüklüğüdür. *Eksiklik şaibelerinden berîdir ve* zâtında, sıfatlarında ve fiillerinde kemâl yönlerini toplayandır. Bütün bunlarda başka varlıklardan müstağnidir ve zikrettiğimiz hususlarda hiçbir şeye muhtaç değildir. *Bütün ilimleri bilir*. (…) O'nun ilmini gerektiren şey, zâtının özel oluşudur. O'nun zâtının bilinenlerin tamamına nispeti eşittir ve dolayısıyla ilminin onları kuşatması zorunludur."

Dilde -cisim ve başkası hakkında kullanılması nedeniyle- zâtın daha genel, sadece cisim hakkında kullanılması nedeniyle de daha özel olduğunu söyleyen İsmail Hakkı Bursevî, *Kitabü'l-furûk*'unda zât kelimesinin müennes olması bakımından kimi dilciler tarafından Allah'a nispet edilmesinin uygun görülmediğini ancak kelamcıların bu tabiri çok sevdiklerini belirterek, Taftazanî'nin etimolojik incelemeyle onu müenneslikten çıkardığını, Zemahşerî'nin de Allah için kullanılabilirliği hakkında olumlu görüş belirttiğini iletir.

Salt bunlardan baktığımızda mezkûr beytin anlamı esasında kelamdan öğrenilebilecek hususların tenzih merkezli olduğunu

görürüz. Böylece beytimizde tenzihi ihlal eden bir durum olmamakla birlikte, ondaki asıl mananın kelamdan değil ancak tasavvuftan devşirilebileceği ortaya çıkmaktadır. Çünkü mısradaki iki zat kelimesi arasına giren mir'ât kelimesi zat lafzının bu mecazla birlikte düşünülmesini zorunlu kılmaktadır.

3.

Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü'nde Bâlî-i Sofyavî'den nakledildiğine göre, "Mir'ât (ayna), ancak yoğun bir karanlıktan ve gayet ince bir aydınlıktan meydana gelir. Âdem'siz âlem '*…cilalanmamış ayna gibi idi. İlâhî hüküm îcâbı…*' yani Hakk'ın hükmü gereğince '*…bir mahalle şekil verince*', o mahallin, Allah tealanın ona şekil vermesi sebebiyle (o şekli) ilâhî bir rûh olarak kabul etmesi gerekir. '*O (Allah) onu*,' yani ilâhî ruhu, '*…ona (Âdem'e) üflemekle tabir etmiştir.*"

Hür Mahmut Yücer'in Temsiller'indeki tespitiyle ayna, tasavvufta bizatihi semboldür ve "o tekabüllerin, bir mertebeden diğerine geçişi sağlayan şeyin ilham edicisidir. Rab ile kul, Hâlık ile mahlûk ve Hakk ile âlem arasındaki ayniyet ve gayriyet, bir şahıs ve aynadaki görüntüleri arasındaki münasebet gibidir. Her bakımdan ve her yönden ne bir *ayniyet* ve ne de bir *gayriyet* vardır neticesi çıkarılmaktadır."

Bu iki tespit, bu tespiti, Ekrem Demirli'nin İbnü'l-Arabî'nin *Fusûsu'l-Hikem*'inde yer alan "Muhtaçtır hepsi hiçbirisi doygun değil" mısraı için yaptığı şu şerhte daha açık hale gelmektedir.

"Bu cümle, İbnü'l-Arabî'nin 'ilah-ilah sahibi' ilişkisini, görelilik ve tamlama ilişkisi olarak görmesiyle ilgilidir. İbnü'l-Arabî, âlemin varlık sebebini Tanrı'nın bilinme arzusu saymıştı. Bu arzu, Tanrı'nın âlemle ilgili bir maksadının olduğu ve bir yönüyle bu

maksadın gerçekleşmesine ihtiyaç duyduğu anlamına gelir. Böylece İbnü'l-Arabî, 'mümkün-zorunlu' ilişkisinde daha önce dile getirilmemiş bir düşünceyi dile getirmiş olmaktadır. O da Tanrı'nın belirli bir ilişki tarzıyla âleme muhtaç olmasıdır. Bu ilişki, görelilik ilişkisinin gerektirdiği bir sonuçtur ve İbnü'l-Arabî, meseleyi sürekli olarak görelilik ilişkisine atıf yaparak açıklar."

Yine de bu yorumlarda öncelenen ilah-melûh, rab-merbûb ilişkisinde *dil* konusu kapalı bırakılmıştır. Söz manasında kelamdan hareketle söyleyecek olursak, aslında bu mir'âtın *sır*'ı dilden başka bir şey olamaz. Zira Abdülcebbar en-Nifferî'nin *Mevakıf*'ındaki söyleyişiyle "Ne *harf cehl*e iltica edebilir, ne de *cehl* ona. *Harf* ilmin delilidir ve ilim de *harf*in madenidir. *Harf*in yoldaşları keşften perdelenmişlerdir ve manalarıyla safları arasında kaimdir. *Harf*, iblisin cehlidir."

Bu nedenle hakikatin dili mecazi olmaz; bu bahiste mecaz gibi görünen şey, hakikatin özel keşfi gerektiren bir cephesinden ibaret olabilir. Dolayısıyla muhatabı olduğumuz manaya göre ne ayna vardır ne de aynaya bakan ya da beyte konu olan ilâh-melûh ilişkisinin varlığı bizzat aynadır, kendini o aynada göremeyen *a'yn*dan, aynîlikten, esmâdan… kısaca varlık zevkinden nasibini almamıştır. Bu zevkin tahakkuk etmediği dil, şeytanın nefesiyle işgal edilmiş demektir ki, nefesin olmadığı yerde ses, sesin olmadığı yerde harf kendi hakikatine göre zuhur etmez; zevk bahçesinde buluşmak ve katışmak ise zaten harfi gerektirmez.

Bunlardan hareketle Süleyman Çelebi'nin "Bile yazdım adım ile adını" derken, Kelime-i Tevhit ile Kelime-i Şehadet arasındaki tenzihe layık -genel olan- zât ile Peygamber olarak -özel olan- zat arasında İlâhtan şaha dönen bir ilişkiyi kastettiğine hükmedebiliriz. Elbette bunu muahhar devirde dile sokulmuş bulunulan *Tarikat-ı*

Muhammediye kavramıyla izah etmemiz de mümkündür. Nitekim Hüseyin Vassaf *Mevlid Şerhi - Gülzâr-ı aşk* adlı değerli eserinde mezkûr beytin şerhini bu kavram etrafında yapmıştır.

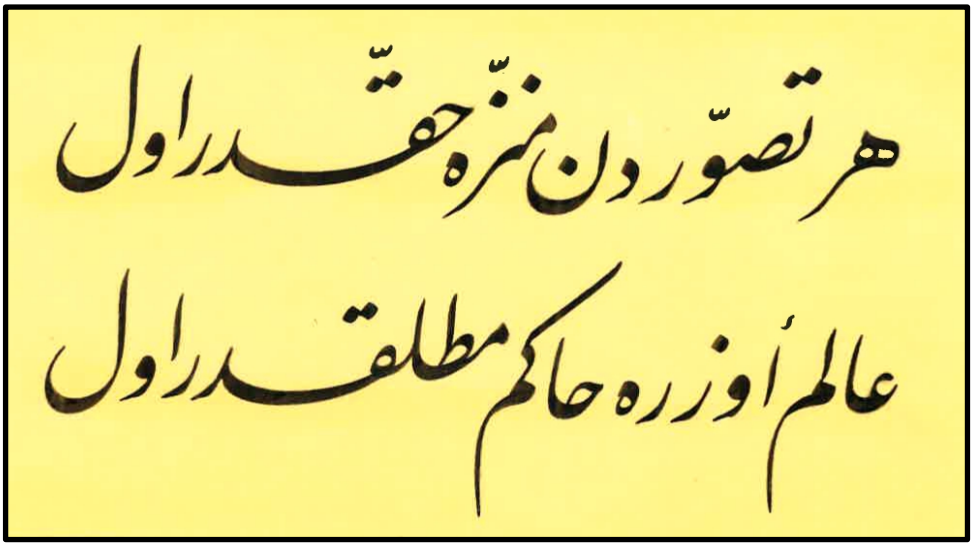
Oysa ki, *bile* kelimesinin *bir araya getirmek, toplamak* anlamını hatırladığımızda mana tahtında asıl vurgunun Kelime-i Tevhit ile Kelime-i Şehadet'in ilişkisine mahsus olduğunu anlarız. Bunlarsa ancak dile / kelama girdiklerinde hem tenzih esasında bir ayrıma hem de Resulullah'ın bütün hakikatleri ve isimleri kendinde toplayan anlamında *Cevâmîü'l-kelîm* oluşunda tümlenmeye durdukları için Zat'ın zâta dönmesindeki ve Zat'ın Kendi adına zâtın adını eklemesindeki tenezzül, aynı zamanda mir'âta sır olan dil sayesinde sır'ı ve bu sayede gözgüde görünürlüğe çıkmayı da yine kendinde tümlemektedir.

Netice olarak, "*Zâtıma mir'ât edindim zâtını / Bile yazdım adım ile adını*" beytini şöyle anlamamız mümkün olabilmektedir:

"Ben senin eşi, dengi, ortağı ve benzeri olmayan, doğurmayan ve doğrulmayan, hiçbir şeye ve kimseye muhtaç bulunmayan, kendisinden başka hiçbir şeyin bâkî olmadığı Rabbinim. Seni Kendime *kâmil bir merbûb* -Cevâmîü'l-kelîm- olarak seçtim ki, sana verdiğim akıl ve duyularla mukayyet dil nimetim yoluyla benim ilahlığımı âlemin kendisinde gösteresin ve sonra kendi göstermene seninle vaz' ettiğim şeriatımla şahitlik edesin. Bunun için Kelime-i Tevhidime senin adını şeriatımla bitiştirdim!"

Zira *"Seni bulan Beni bulur ve seni kaybeden Beni kaybeder / Seni bulan seni kaybeder ve seni kaybeden seni bulur."*[2]

[2] İbnü'l-Arabî, *Meşâhidü'l-esrâr – Şahit ve Anlattıkları*, çev. Zeynep Şeyma Özkan (İstanbul: Pinhan Yayınları, 2021).

هر تصوّر دن منزّه حقّ در اول
عالم اُو زره حاکم مطلق در اول

Uyup Aşk İmamına Gönül Cemaatinde Saf Tutmak

Hidayet PEKER*

Her tasavvurdan münezzeh Hak'dur ol
Âlem üzre Hâkim-i Mutlak'dur ol

Büyük millet olmanın en önemli özelliklerinde biri hiç şüphesiz kendi kültür tarihine yön veren pek çok kurucu metne sahip olmasıdır. Türk kültür tarihi söz konusu olduğunda Süleyman Çelebi'nin Vesîletü'n-Necât'ı tanınırlılığı ve etkisi bakımında ilk akla gelen eserlerden birdir. Vesîletü'n-Necât, bir doğum manifestosu olmakla beraber belki de daha çok hakikatin kutlu Nebi'nin şahsında dile gelişidir. O, aynı zamanda İslam'ın tanrı, evren ve insana yönelik tasavvurunu bir bütün olarak ortaya koyan destansı bir manzumedir.

* Doç. Dr., BUÜ İlahiyat Fakültesi.

İster ilahî ister beşerî bütün dinler kendine özgü bir tanrı tasavvuruna sahiptir ve bu tasavvura bağlı itikadî ve amelî bir sistemi ortaya koyar. Bir başka ifade ile dinin muhteviyatı kendine ait tanrı tasavvuru doğrultusunda şekillenir. İslamî tanrı tasavvuru kelim-i tevhidde dile gelir. "Allah'tan başka tanrı yoktur" ya da "tanrı, Allah'tır" ifadesi, İslam'ın hem kendinden önceki (ve de sonrası) muharref ve musavver birtakım dinlerin tanrı telakkilerine karşı bir meydan okumadır, hem de dinin ilke ve içeriğine anlam kazandırır ve yönünü tayin eder.

Tanrı, var oluşun bütün dinamiklerinin kendisine irca edildiği güçtür. İnsan, var oluşun dinamiklerini dayandırdığı güç ya da güçleri tanrı edinir. İslam, oluşa ait her bir şeyi Allah'tan, Allah'la ve Allah için tasavvur eder ki o nedenle "la ilahe illallah/Allah'tan başka tanrı yoktur/tanrı Allah'tır/Birdir Allah ondan artık tanrı yok" ifadesi Müslüman olmanın ilk şartı ve dinin temelidir.

Vesîletü'n-Necât, Tevhid bahri başta olmak üzere pek çok bölümde Allah ve Allah-evren ilişkisine, bir başka ifade ile ilahi mahiyetin müzakeresine dair önemli bilgiler vermektedir. Onlardan biri de:

Her tasavvurdan münezzeh Hak'dur ol
Âlem üzre Hâkim-i Mutlak'dur ol

beytidir. Allah'ın "her tasavvurdan münezzeh Hak" olmasında, "tasavvurdan uzak oluş" iki anlamda düşünülebilir. Birincisi, Hak, musavver/tasarlanabilen bir varlık olamaz. Yani O, beşeri bilme imkânlarının ürünü değildir. Şayet böyle olursa Hak, insan tarafında düşünülüp tasarlanan bir varlık olur ki bu, aklen muhaldir ve O, bundan uzaktır. Buna bağlı olarak, Allah'ın tasavvur edilememesi, her türlü insani tasavvurun O'nu ifade etmekten tam anlamıyla aciz olması anlamına da gelmektedir.

İkinci olarak tasavvur, insanın bilme imkânlarına bağlı olan idrak kapasitesidir ki bu da sınırlıdır. Tanrımız olduğunu kabul ettiğimiz Allah'ın zatı dışında sıfat, isim ve fiillerini müzakere etmek, insanın bilişsel imkânları, donanımları ve birikimleri çerçevesinde belirli bir düzeyde de olsa imkân dâhilindedir. Esasen Hak, bizatihi bilinemez değildir. Ancak insanın bilme/tasavvur gücünün sınırlılığı O'nu tam olarak idrake engeldir. Farabi'nin dediği gibi bu durum, güneşin tam görülememesinin nedeni onun özü gereği görünemez oluşu değil, gözlerin onu idrakindeki noksanlığa benzemektedir. Allah, insanın bilme kapasitesini, kendisini evrende en iyi şekilde tedbir edeceği şekilde dizayn etmiştir. Bu durum her bir varlık için olduğu gibi insan için de ilahi inayet gereğidir.

İnayet, Allah'ın, evreni bilgi, irade ve kudreti çerçevesinde, mümkün olan en iyiye rıza göstererek var etmesi demektir. Bu, O'nun evreni başka türlü var etmeyeceği/edemeyeceği anlamına da gelmez, ancak takdir bu yönde tecelli etmiştir. İnayetin tanımındaki "mümkün olan en iyi" ifadesini biraz açmak gerekir. Mümkün olandaki imkânlar yığını, eşyanın mükemmel olmadığını/ yaratılmadığını bize göstermektedir. Çünkü mümkün olan içindeki her bir imkân bir noksanlığa işaret etmektedir. Var olanlar içerisinde sadece insan sahip olduğu imkânları "iyiye/en iyiye" çevirebilir. Onun hayatı büyük oranda kendi kazanımlarına bağlı olduğu için, bir başka ifade ile "iyiyi/yetkinliği" iktisab etme kişinin etkinlikleri ile doğru orantılı olduğu için insanın yapıp etmeleri içinde bilme/tasavvur etme de belli bir düzeyde gerçekleşebilir.

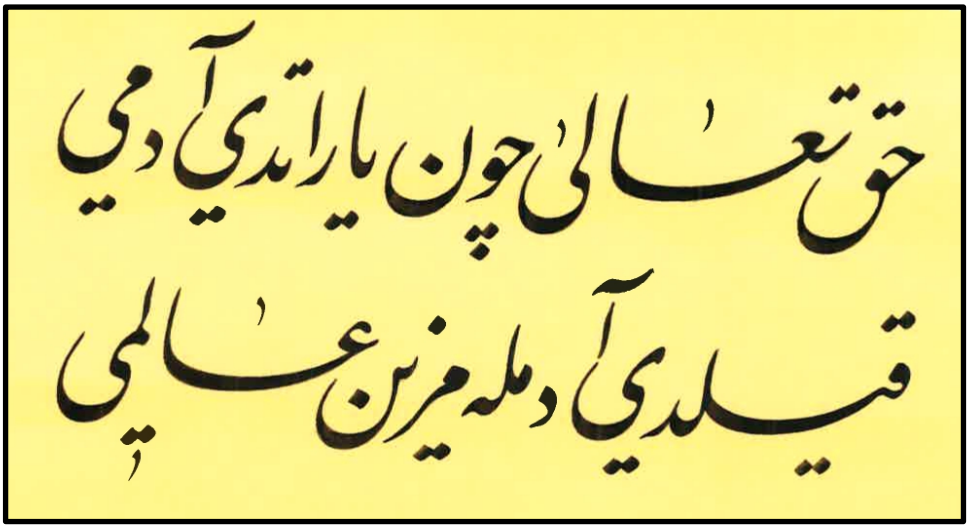
Allah'ın "âlem üzre Hâkimi Mutlak" olması birkaç anlamda ele alınabilir. İlkin hâkimiyetin mutlaklığı, O'nun evren üzerindeki

tasarrufunun hiçbir kayıtla sınırlı olmamasıdır. O'nun dışındaki her bir şey hâkim olma vasfını kendi dışındaki bir başka şey ile icra edebilir. Bu da eşyada belirli bir eksikliği gösterir. Bundan dolayı O, eksik bir varlık olmadığı gibi, fiilinde de mutlak irade sahibi yani tam özgürdür. Mutlaklık, yukarıdaki ifadelere bağlı olarak, fiilin ortaya çıkışının nedeninin de sadece o fiili gerçeklendiren de olmasıdır. O'nun fiilinin meydana gelmesi ve devamlılığında hiçbir dışsal neden etkili olmaz.

Mutlak hâkim olmaklığı âlem üzerinden okuduğumuzda, evrenin varlığa gelmesi ve varlığının sürekliliğinde Allah'ın yeter bir neden olmasını idrak edebiliriz. Yani âlem bu haliyle Allah'tan başkasına da ihtiyaç hissetmez. Âlemdeki hiçbir şey Allah'ın ilim, irade ve kudreti dışında değildir. Her şey O'ndandır, O'nunladır ve O'nun içindir. Allah'ın rab olması O'ndan; melik olması O'nunla ve ilah olması O'nun için olması anlamındadır. Ve de ilah/tanrı olmaklık ilk ikisini de içine alır.

Allah'ın, eşyanın ilahı olması, var oluşun sonsuz bir arzu ve şevkle gerçekleşmesidir. Varlığın devamını da bu anlamda en üst düzeyde sağlayan hal de aşktır. Yaratılmış her şeyde aşk vardır, çünkü eşya ışığın etrafındaki pervaneden başka bir şey değildir. Yaratılmış her şeyde aşk vardır da sadece insanda aşkın yanında bir de akıl vardır. Çünkü hayatını iktisab eden ve onu iradeyle tanzim eden yegâne varlık insandır. Hayat ise sınırlıdır; akıl sınırlı olanda belirleyici olabilir. Oysa aşk, sonsuz olanı terennüm eder. Süleyman Çelebi'nin Vesîletü'n-Necât'ı hakikatin aşk boyutunda dile gelişidir. Onun dizeleri sonsuz olanı arar, talep eder. O da tıpkı çağdaşı Nesimî gibi "aşk ile layemutem akıl ile hem hayatem" ilkesini destur edinir. Tevhid bahrinde geçen aşk ifadeleri bile bu durumu izaha yeter. Çelebi'nın yegâne amacı, sevgililer sevgilisi

olan kutlu Nebi'ye olan muhabbeti ortaya koymak ve her türlü tasavvurdan uzak Mutlak Hâkim'e doğru yola koyulmaktır. Ve bu yol akılla değil, Yunus'un ifadesiyle "gönlü, aşkı kılavuz ederek" kat edilir; dosta giden yol aşk güzergâhından geçer; hüner, "uyup aşk imamına, gönül cemaatinde saf tutabilmektir". Selam olsun onlara…

حق تعالی چون یار آدمی آمد
قیدی آمد ملهمه زن عالمی

Âdem'deki Âlem

Yunus Nadir ERASLAN*

Hak Teâlâ çün yaratdı Âdem'i
Kıldı Âdem'le müzeyyen âlemi

Algılayan ve algılanan arasındaki ilişkinin biricik örneği *Âdem* ile *âlem* arasındaki ilişkidir ki bu ilişki doğru kurulduğu vakit sonuç vahdete çıkar. İrfani gelenekte Âdem'in ilk insan olması münasebetiyle Hakk'ın bütün sıfatlarının Âdem'de cem olduğu kabul edilir. Aynı zamanda Hakk'ın sıfatları âlemde de tecelli eder. Doğallıkla Âdem insanın bir prototipi olmakla birlikte insanı kâmilin de en camit halidir. Hakk, âlemi âdem için halk etmiştir. Âlemin özü de yine Âdem'dir. Bu özden dolayıdır ki insan aklederek hakikati -bir şeyin aslını- bulmaya çalışır. İnsanın âleme gönderiliş sebebi de budur. Âdem aynı zamanda Hakk'ın ruhundan bir parçayı taşıyan olmasından dolayı diğer mevcudattan ayrılır. "*Sonra onu şekillendirip ona ruhundan üfledi. Sizin için işitme, görme ve idrak duygularını yarattı. Ne kadar az*

* Yazar.

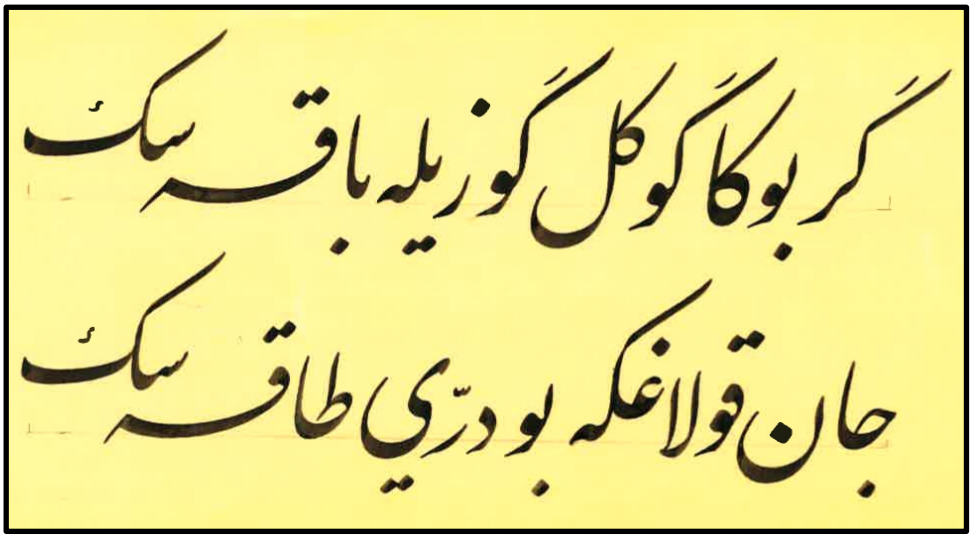
şükrediyorsunuz!" Secde Suresi 9. ayette bahsedilen özellikleriyle İnsan bir yaratılan olarak eşyaya nüfuz edebilme kabiliyetine sahip kılındığı gibi kendi varlığının farkına varma ve oradan gerçek varlığı bulma göreviyle de yükümlü kılınmıştır. Hakk tarafından insana bahşedilen bu yetenek öncelikle değişmeyen bir nizamı gerekli kılar. Bu nizama sünnetullah diyoruz. Mükemmel bir bütünlük içinde yaratılan bu âlem için onun mükemmeliyetini anlayacak ve o mükemmeliyete müsavi değerler üretecek yegâne varlık insandır. Süleyman Çelebi hazretin "Kıldı Âdem'le müzeyyen âlemi" mısraında âlemin Âdem'le tezyin edilmesi aynı zamanda âlemin Âdemle değerli kılınması anlamını da taşır zira Âdem'in özü de Hakîkat-i Muhammediyyedir. Hakk'ın sıfatlarının kendinde cem olunduğu varlık bu sıfatlardan uzaklaştığında özünden ayrı düşer. Bizatihi yokluktan gelen maddeyle oyalanmaya başlar.

Peygamberler âlemdeki bu mükemmel işleyişin unutulduğu -hatta bu mükemmel düzene muhalefet edildiği- dönemlerde gönderilmişlerdir. Onların görevi Hakk'ın kurduğu nizamı insanlara hatırlatmak, hakikatten ayrı düşenlerin yönlerini hakikate çevirmek için rehberlik yapmaktır; yoksa Hakk'ın kurduğu ilahi nizam hükmünü her dönmede yürütür. İnsan Âdem'den tevarüs ettiği günah işleme cihetiyle hakikatten ayrılmaya meyillidir. Oysa ona mükemmel bir âlem emanet edilmiştir. Onun asli görevi kendinde mündemiç olan Hakk'ın sıfatlarına uygun vasıflar sergileyerek onu tezyin etmek olmalıdır. Peygamberler insanın dağılan iç âlemini tezyin için gönderilirler.

Süleyman Çelebi hazretin Vesîletü'n Necât "kurtuluş vesilesi" adlı muhteşem eseri sözün şahikası olması münasebetiyle bir tezyin örneğidir. İki cihan serveri Hz. Muhammet Mustafa (s.a.v.)

efendimize olan övgü dolu latif beyitleri de asırlardır ruhumuzu tezyine vesile olmaktadır.

Ruhaniyetine selam olsun.

گر بوگا گوکل گوزیله باقه سگ
جان قولاغکه بو دریی طاقه سگ

Gönül Gözü Can Kulağı

Dursun ÇİÇEK*

Ger buna gönül göziyle bakasın
Cân kulağına bu dürri takasın

> "*Yeryüzünde dolaşmıyorlar mı ki, akledecek kalpleri ve işitecek kulakları olsun. Gerçek şu ki gözler kör olmaz, asıl sinelerdeki kalpler kör olur*." (Hacc, 46)

Gönül rahmettir derdi dedem. Rahman'ın tecellisidir. İnsandaki nefesin can halidir. İnsan, yüreğinde Hakk'ın nefesini hissettiğinde, nefesi Hak'tan bildiğinde gönlünün olduğunu fark eder. Nefesi kendinden bilirse gönlünü yitirir ve nefsini fark eder. İnsan, nefsi ile gönlü arasında gidip gelen bir varlıktır.

İnsan, hilafet, risâlet, eşref-i mahlukât, ahsen-i takvim üzere yaratıldığı için kendindeki hakikati bilerek ve görerek yaşar. Kendindeki hakikatle beraber kendinin hakikatini de insan-ı kâmilden öğrenir. Ahlak üzere yaratılan insan ile ahlakı

* Araştırmacı Yazar.

tamamlamak için gönderilen insan-ı kâmil mihengi derler eskiler buna… Kendini bilme, kendilik şuuru, kendi özü, yani ferdiyeti burada tezahür eder. Dolayısıyla ferdiyeti olan insandır gönül sahibi olmak. Burada kendini bilmek ile kendini görmek aynıdır.

Ferdiyeti olan insan, kendine Hak ile bakar, kendini Hak ile görür. Öyleyse eşya ve hadiselere de O'nunla bakar, O'nun nuru ile görür ve gördüklerini bu minvalde tevil ve tabir eder. Hak insanın görmesi ve işitmesi olur. Rahman'ın nefesi her şeyi kuşattığı için âlemde rahmet, insanda gönül olur. Gönül, insandaki rahmettir'in manası da budur. İnsan odur ki Hakk'ın kendisiyle âleme baktığı varlıktır. İbn Arabî'nin dediği gibi, Hak karşısında insan, göz için görmeyi sağlayan göz bebeği gibidir. Bu nedenle insan diye isimlendirilmiştir. Çünkü Allah onunla yarattıklarına bakar ve merhamet eder. Âlemde insan yüzükteki kaş gibidir."

Gönül insanın hakikati… Gönül ayna… Gönül berzah… Gönül Çalab'ın tahtı der Yunus. Ve ekler: Çalab gönüle baktı… Ferdiyetin mekânsızlık mekânı… Öyle bir ayna ki insan kendini de onunla görür Hakk'ı da. Öyle bir geçit ki hem kendine oradan geçer hem hakikate ve Hakk'a… İnsan âleme ve Hakk'a o aynada gördükleri ile bakar. Tecelli ve tezahürün, birliğin, tevhidin mahallidir gönül. İnsan nasıl Hak ile eşya arasında bir berzahsa, gönül de bizim mekân yanımızla mekânsızlık yanımız arasında bir berzah... Kendindeki Ben'i görenin ferdiyeti ortaya çıkar. Ferdiyeti ortaya çıkan ise ten gözünün, kulağının dışında bir can gözünün ve kulağının olduğunu bilir.

Gönül candır bu yolda… Tenin zemini… Ten gözü eşyayı, can gözü eşyanın hakikatini görür. Lakin ten gözü eşyayı da can gözünün nuruyla görür. Ten kulağı görüneni, can kulağı görünenin ötesini işitir, lakin ten kulağı görüneni can kulağının dürri ile görür. Can

gözüyle baktığında can kulağına, can kulağınla işittiğinde can gözüne bir nur verilir. Gözde ve kulakta nur yoksa perdeleri aşamaz. Ten gözü çok'u ve çokluğu görür, can gözü Bir'i ve birliği… Böyle birinde can kulağı her şeyde Hakk'ı işitir. Kuru bir ottaki tesbihi, dağlardaki ve taşlardaki zikri, semadaki musikiyi, varlıktaki nefesi...

Hakk'ı hakkıyla bilmek ancak kendindeki gönlü fark etmekle gerçekleşir. Kişi kendini nasıl bilir? Kişi kendini *asl*ını kullukla bilir. Kulluk sâlih amelle tezahür eder. Rey, ru'yet, seyir, nazar, irfan ve müşahede bu yolda ete kemiğe bürünür. Kendini bilmek *asl*ını bilmektir öyleyse. Bunun için de aşk gerektir. Gönlün görmesi, kalbin akması, dilin çağlaması ancak aşkla mümkündür. Bu minvalde sevmeyen, âşık olmayan göremez ve duyamaz; çünkü o kördür ve sağırdır. Yakîn aşktır, tasdik aşk… İman aşkla yöneliştir, emin âşık… Aşkla bakan göz görür, aşkla dinleyen kulak işitir. Neşet Ertaş "Can gözü görmeyen bilmez" derken bu hakikate dikkat çeker.

Öyleyse varlığın sırrını âşık bilir. Aşk/Işk ve ışık gönülde tezahür eder. İman ve emin gönülde zemin bulur. Dilin söylediği gönülde mekân tutar. Allah'a kalbinen iman demek onu gönülde görmek demektir. Görmediğine inanmaz gönül. Allah'ı kalp ile tasdik etmek O'nu can u gönülden bilmektir derlerdi eskiler. Görmediğini bilmez, bilmediğini görmez gönlü olan… Aşk, tasdik, ilim ve yakîndir.

Gönlünün farkında olmayan hem kendisi bakımından hem de Hak bakımından nasıl biri olduğunun farkında değildir. Bu anlamda gönül kırmak, gönül yıkmak insana değil gerçekte Hakk'a âsi olmaktır. İnsan gönül kırdığında sadece insanı değil Hakk'ı da kırar. Hakk'ın yeri gönüllerdir. Dolayısıyla gönlü kıran Hakk'ı

kırar. Öyleyse Yunus'un dediği gibi gönlü kıranın ameli amel değil, namazı namaz değildir:

Bir kez gönül yıkdınısa bu kıldığın namaz değil
Yetmiş iki millet dahi elin yüzün yumaz değil

Gönül yıkan kimsenin kıldığının namaz olarak nitelenmemesi, kılınanın namaz olmamasından ziyade, kılanın insan-kul olmamasıyla, kıldığını Hak için kılmamasıyla, yaptığının gönülden gelmemesiyle ilgilidir. Aşk ile yapılmayanın hakikati olur mu? Gönül nasıl ve niçin kırılır? Oraya Hak'tan gayrısını sokarsan kırarsın…

İbadetlerin amacı ve aslı, *insan olabilmek* ve *insan kalabilmektir*... İbadet kulluğu kaybetmemek için yapılır. Çünkü o Hakk ile sürekli bir irtibat halidir. Öyleyse yapılan ibadetler insan/kul kalabilmenin zemini demek gönlünü, kalbini, dilini yitirmemek, gönlü kirletmemek, kırmamak demektir. İnsan olmak aynı zamanda bir haddir. Haddini bilmek de kendini bilmenin gereklerindendir.

Gönül nasıl tecelligâh-ı ilâhî ise, sırların tecelli ettiği bir nur dağı ise aşkın da dağlandığı ve ebedileştiği mekândır. Onun için gönül bilmek başlı başına bir öz-bilince sahip olmayı gerektirir. Hakk'ın bile gönüllere sığdığı, gönüllerde bilindiği ve hissedildiği göz önüne getirilirse, gönülden gelmeyen bir insânî tutum ve değer anlamsızdır. Bu anlamda gönül bizim özümüz olur. Özünün farkında olanın gözü, sözü ve kulağı hem görmesi hem konuşması hem işitmesi anlamına gelir.

Kendi fikri olmayanda biz fikri olmaz. Dolayısıyla biz'i bilmeyen çokluktaki birliği bilemediği gibi âlemi de yekpare olarak göremez. Kendini bilmek, kendini müşahede etmek aynı zamanda varlığı ve

âlemi hakikati üzere görmek, kendindeki Hakkı bilmek anlamına gelir. Gördüğünü bilir insan, bildiğini yaşar ve yaşadığını müşahede eder. Bildiği ile amel ederse Allah bilmediğini öğretir, gösterir, müşahede ettirir. Gönül şehrinde bilmek de görmek de aynıdır.

Bunun içindir ki insan gönlünü Hak'tan ayrıştırdığı, kalbini O'ndan berî kıldığı zaman eşya ve hadiseleri Hakk'ın gözüyle değil benliğinin, hevâ ve hevesinin gözüyle görmeye gerçekte vehmetmeye başlar. İşte o zaman can gözü gider ten gözü kalır. Can kulağı gider ten kulağı kalır. İnsan müteâl bağlamını yitirir. Gönül insanın müteâl bağlamıdır. Aklı, gözü, kulağı, gücü kendinden bilmek en büyük akılsızlıktır. Eşya ve hadiselere akıl ve mantıkla bakmak, gönlünde ve kalbinde Hakk'ı bulmak ve bilmekle ilgilidir. Öyleyse benliğin olduğu yerde akıl ve mantık olmaz. O olsa olsa heva ve hevestir. Gönlünden Hakk'ı çıkaran ya da kalbinde Rabbin olduğunu bilmeyen eşya ve hadiselere bakmanın, onları görmenin idrakinde de olamaz. Çünkü gönül gözü hakikatin gözüdür. Bu, Gazzâlî'nin kalp gözü, peygamber tavrı dediğinden farklı değildir.

Eşya ve hadiseler arasındaki bağı kuran akıl gibi mana iklimindeki bağı kuran ve aklı da içeren de gönüldür. Akıl da gönüle bağlı… İnsanın zahirine bakan gözü, zahiri işiten kulağı, zahirdeki bağını kuran aklı gibi insanın mana iklimine bakan bir gözü, manayı işiten bir gözü de var.

Bu yolda kulak ilme'l yakîn, göz ayne'l yakîn, gönül hakka'l yakîndir. Yakîn gönülde hâsıl olur. Basiret gönülden görmek demektir. "Gözleri var görmez, kulakları var işitmez"in anlaşıldığı makamdır burası.

Nenem beşerî aklımızın almadığı bir hikâye, masal, menkıbe anlattığında; "Şaşırmayın can gözünüzle, gönül gözünüzle bakarsanız anlarsınız bunu. Can özünüzden can gözüyle bakarsanız Allah size can kulağı nasip eder ve dinlediklerinizi ancak o zaman anlarsınız derdi." Sonra da sıddıkiyetin, yakînin, imanın ve emin olmanın ne olduğunu, görmenin ve körlüğün hakikatini Hz. Ebubekir üzerinden anlatırdı.

Ebubekirce bir iman, Ebubekirce bir makamdır bu. Miracı duyan müşrikler kendi aralarında zahire batmış bir biçimde dalgalarını geçerken hiçbir şeyden haberi olmayan Hz. Ebubekir'le karşılaşırlar. Onunla dalga geçmek için hemen varırlar yanına. Emin olandan emin olanın farkında olmayarak. Sıddikiyetin ne olduğundan habersiz. "Duydun mu seninki ne diyor? Döşeği bile soğumadan buradan Mescid-i Aksa'ya oradan da makama gitmiş gelmiş…" Hz. Ebubekir: "O mu diyor" diye soruyor kendinden emin. "Evet" diyorlar karşıdakileri. "O diyorsa doğrudur." Can gözü ve can kulağı budur…

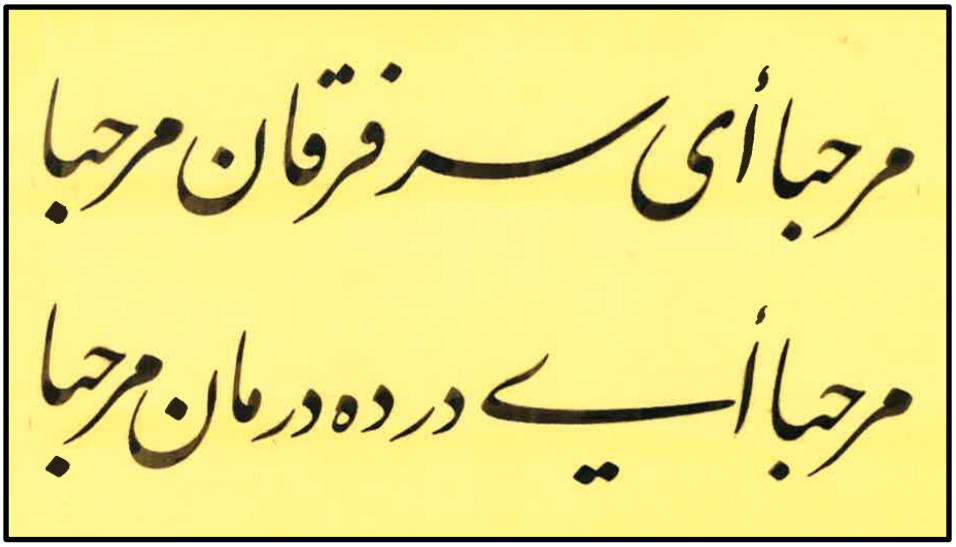
Karşıdaki dil zahir de olsa, karşıdaki kulak fizikle sınırlı da olsa onun söylediğinden bile hakikati gören bir göz ve kulak… Bir gönül ve kalp. Bir can ve ten… Gönül gözü açık olduğu için can kulağında bir nur var çünkü. Anlatan müşrik bile olsa o anlatıdan bile hakikati gören bir göz, işiten bir kulak. Gönlü olmayana kendi perde, gönlü olmayana gözü perde, gönlü olmayana kulağı perde…

Nitekim modern insanın en ayrıştırıcı niteliği gönlünü yitirmesidir. Gönlünü yitirmek müteâl bağlamını dolayısıyla nurunu yitirmek demektir. Rönesans'la birlikte başlayan varlığı matematik ve mekanik biçimde algılama, insanı, her şeyin hatta Tanrı'nın bile hesaplanabilir olduğu fikrine götürdü. Her şeyi matematik ve fizik

bağlama indirgeyen ve rasyonelleştiren bir insanın gönlünden hatta aklından bile söz etmek imkânsızdır. Çünkü böyle bir anlama ve anlamlandırma biçiminde gönül bir anlam ifade etmez. Her şeyi kendinden bilen insan önce kendini yok eder. Dolayısıyla eşya ve hadiseleri anlamak, aklı ve mantığı yerli yerine koymak gönlü hakkıyla anlamakla ilgilidir. Kendini Hakk'ın nurundan soyutlayan, nefesini kendinden bilen nursuz, ışıksız kalır.

Hâsılı âlemin nurunu ve zübdesini idrak etmeyen neyi görebilir neyi bilebilir neyi anlayabilir? Süleyman Çelebi'nin dediği gibi insan için gönlünü, kendini, Hakk'ı, kendindeki Hakk'ı bilmek, eşya hadiseleri hakkıyla fark etmek, kendi hakikatini bilmekle mümkündür. Bu hakikat de insan-ı kâmildir.

Sen Mustafâ'yı cân ile tekrâr eyle kim
Nûr arturur gönüllere tekrâr-ı Musta fâ

مرحبا ای سر فرقان مرحبا
مرحبا ای درد درمان مرحبا

Merhabâ Ey Sırr-ı Furkân

Mahmud Erol KILIÇ*

Merhabâ ey sırr-ı Furkân merhabâ
Merhabâ ey derde dermân merhabâ

Emîr Sultan'a bağlı bir Nurbahşî dervişi olan Süleyman Çelebi, Hz. Muhammed'in madde âlemini teşrifini edebî dil ile söyleyecek olursak 'Mevlîd' tarzında dizelere döktü. Ama bunun içine, zâhirde zuhûra gelen her şeyin bir de bâtında aslı, cevheri, hakikati olduğu gerçeğini de katarak. Zira bağlı bulunduğu tasavvufî İslam yorumunda zâhirde bohçalanmış bâtın'ın, bedene gizlenmiş rûh'un, maddeye inmiş mânâ'nın ne olduğu araştırılır. İnsanın hakikatinin ne olduğunun ve nereden geldiğinin bilinmesi onu terakki ettirecektir. Çünkü kişi ancak özünü bilince Rabb'ini tanıyabilecektir.

Yani Mekke coğrafî noktasında, Arap ırkının Kureyş boyundan Abdullah ile Âmine isimli bir çiftin çocukları olarak dünya hayatına başlayan Hz. Muhammed'in bu vasıflarından öte bir de

* Prof. Dr., Büyükelçi, IRCICA Genel Direktörü.

Hakikati vardır. Tıpkı bütün yaratılmışların hakikatlerinin olduğu gibi. Ne var ki onun hakikati diğer bütün varlıkların hakikati ile yakından irtibatlıdır. Zira "*Allah'ın ilk yarattığı şey benim nûrumdur*" veyahut "*Âdem yaratılmazdan evvel ben peygamberdim*" sözleri onun tarih ötesi veyahut dikey bir tarihi olduğunu göstermektedir. İlk İnsan o mu acaba? İnsân-ı Hakîkî veyahut Âdem-i Hakîkî o mu acaba? Astro-fizikçilerin 'İlk Madde' (Prima Materia) dedikleri şey acaba Sûfî metafizikçilerin bu Hakîkat-i Muhammediyye dedikleri şey olmasın… Eğer öyleyse o zaman 'en-Nebîyyü'l-Ümmî' tabiri sosyal manadan daha metafizik bir manaya yani 'Varlığın Anası' manasına evrilmektedir. Varlık basamaklarında kademe kademe inerek çoğalan (kesret) ve çoğaldıkça çeşitlenen her şeyin aslı birdir. Yunus'un "*Bir ben vardır bende benden içeri*" sözünü dağlara haykırdığımız zaman yedi kere yankılandığını düşününüz. 'Bir Ben var bende benden içeri!. Bir ben daha!, bir ben daha!…' İşte bu İnsan'ın içten dışa doğru yaprak yaprak açılışıyla eşya oluştu. Varoluşta mertebeler olması bundandır. Kur'an için Allah; "*Şüphesiz bu Kur'an gizli bir kitabın içerisindedir*" (Vâkı'a, 78) derken yine aynı fikir hâkimdir. En aşağıdan en yukarıya veyahut en dıştan en içeriye doğru bir çekim söz konusudur. Çünkü her şey aslını arar, aslına rücu eder. Mushâf'tan Kur'an'a, Kur'an'dan Furkân'a, Furkân'dan Levh-i Mahfûz'a, Levh-i Mahfûz'dan Ümmü'l-Kitâb'a doğru çıktığımız zaman yine bir 'ana' ile karşılaşırız. Bunu aklımızın bir kenarında tutup bir de 'İnsan ve Kur'an İkiz Kardeştirler' sözünü buna ilave edersek aynı ve bir Hakikatin ayrışma aşamasında birisinin ete kemiğe bürünerek İnsan olduğunu diğerinin ise harf ve savte bürünerek Mushaf olduğunu anlarız. Ârifler sultanı İbn Arabî'nin "Biz Yüce Harfler İdik" sözü bu manayadır. Ya da şairin dediği gibi "*Âdem daha su ile çamur iken biz dost bağında güller dererdik.*" Bu durumda 'Kur'an

Benim' sözü ve 'Yürüyen Kur'an' sözü de manasını tebellür ettirmektedir. Yine İbn Arabî'nin; "*Hz. Muhammed'i göremedim diyenler üzülmesin Kur'an'a baksınlar*" sözü büyük resmi tamamlamaktadır. Bu açıklama zemini tebeyyün edince bizim de Süleyman Çelebi'nin selâmına katılmaktan başka çaremiz kalmamakta:

Merhabâ ey Sırr-ı Furkân merhabâ

Selam sana ey Furkan'ın Sırrı olan Nebî…

Hepimizin iyi bildiği o meşhur şiirinde Niyazi-i Mısrî; "*Derman arardım derdime derdim bana derman imiş*" der. Varoluş sancısı derler filozoflar buna. Varoluşumun gayesi nedir? Neden ben buradayım? Ve Nereye Götürüyorlar Beni? Soruları yüzyıllardır cevaplarını arar durur. Hatta denir ki bunların cevapları o kadar önemli değildir. Mühim olan bu soruları sormaya başlamaktır. Zira sıradan insanın böyle soruları olmaz. Ancak farkındalık yaşayanlar bu soruları sormaya başlarlar. "*Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?*" ayetini de bu bağlamda anlamak mümkündür. Bu soruları dert edinmek mühim bir aşamadır ama onun çözümünü bulmak aşaması da başlı başına bir meseledir. Yanlış yerlerde çözüm aranması derde derman olmaz. Tabii ki başlı başına 'Farkındalık' yani 'Bilmek' de sonuçta ızdırabtır. Bu 'sorunsal'a bizimkiler 'Dert' demişler. Eğer derdin özünü aramaksa, kaynağını bulmaksa o zaman sana seni tanıtacak öğretmenlere ihtiyacın olabilir. Onlar da Nebîler ve Velîlerdir. Nebîler serveri Hz. Muhammed Mustafa hem ilmen ve hem de hâlen seni sana öğreten mektebin baş mürebbisidir. Zira yukarıda da izah etmeye çalıştığımız gibi onun cevheri ile senin cevherin arasında yakın irtibat var. Onun hakikatini tanımak kendi hakikatini tanımaya götürür seni. Derdin

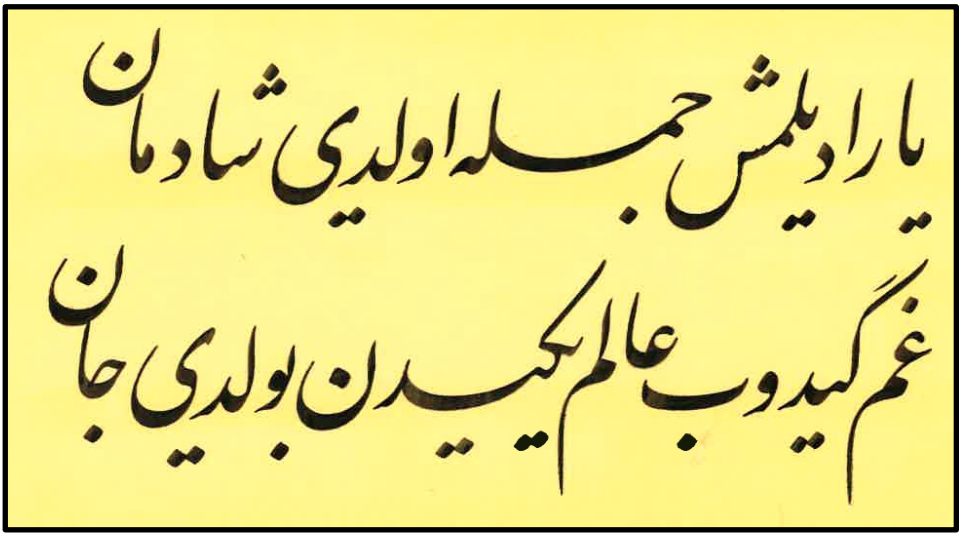
sürûra erer. Kaygı yerini itmînana bırakır. O zaman Varoluş derdinin dermanı ondan geçer.

Merhabâ ey derde dermân merhabâ

Selam sana ey derdimin dermânı olan Nebî!

Yıldırım Bayezid Camii

یارادیلمش جمله اولدی شادمان
غم گیدوب عالم یکیدن بولدی جان

Varlığın Sevinci

Olcay KOCATÜRK*

Yaradılmış cümle oldı şâdumân
Gam gidüb âlem yeniden buldı cân

"*Allah'a giden yollar, mahlûkatın nefesleri sayısıncadır*";[1] alıp verdikleri, alıp verecekleri ve alıp verebilir oldukları bütün nefesler sayısınca… Elbette bu cümle sayıların çokluğunu bulmakla değil, sayıların yokluğunu aramakla ufkuna sokulabileceğimiz bir manaya sözcülük ediyor. Bulamadıkça anlaşılan bir mananın, sayılarla erişilmez bir âlemin, sayılarca kuşatılmış idrakimize uzanmasını, eğilmesini, belki en doğru ifadeyle tenezzülünü temsil ediyor.

Mahlûkatın nefeslerince olan bütün bu yolların bağlandığı kök ve öz ise; Evvel-i mevcûdât, Eşref-i mahlûkât, Hâtem-i enbiyâ, Hazret-i Muhammed Mustafâ'dır. O, seçilmiştir. Ama varlıklar içinden değil, varlıklar için seçilmiştir, var olmaları için seçilmiştir. Var

* Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
1 الخلائقالطرق أنفاس بعدد الله إلى

olanlar, o seçildiği için var olabilmişlerdir. Böylece bütün nefeslerin yolu, bütün yolların kapısı açılıp, yollar bulunabilir ve yürünebilir olmuştur.

Hâsılı bütün yaratılmışların "şaduman" oluşu yani sevinçle doluşu, Hazret-i Peygamber'in bu dünyayı teşrifinden daha önce, yokluktan varlığa doğuşu ile yaşanmıştır. Çünkü bu sonraki bütün doğuşları haber veren kutlu bir var oluştur. Her şey için ve her şey adına... Öyle ya, onun hatırına açılan var olmak imkânı; sevincin kaynağıdır, mutluluğun kendisidir. Var olmak, bir sevincin içine doğmak demektir. Suskun bir kuraklıktan, coşkun bir canlılığa; dipsiz bir karanlıktan, engin bir aydınlığa… Ama hep onun hatırına:

Ger Muhammed olmaya idi ayân
Olmayısardı zemîn ü âsumân

O hâlde Hazret-i Peygamber hem sebeptir hem netice, hem çekirdektir hem meyve. Cenab-ı Hakk'ın insan yaratmak muradının kâmilen vücut bulmasıdır, onun yaratılması. Süleyman Dede "yeniden" diyor ya, "âlem yeniden buldu cân" diye diziyor ya söz incisini nazım ipliğine… O yeniden can buluş, Resulullah'ın şereflendirmesiyle beraber dünyanın içinde bulunduğu darlık ve karanlığın ortadan kalkması kadar ve ondan önce, eşyanın yokluktan varlığa doğuşunun nişanesi ve hikâyesidir. Her şey o *Ebu'l-ervâh* olan Muhammed Mustafa'nın nurundan (nûr-ı Muhammedî) taşmış ve saçılmıştır.

Hz. Peygamber şehadet âlemini teşrif edince yaşanan sevinç ise, bu kadim hikâyeyi taçlandırmış, şahitlendirmiştir. Ne olağanüstü şahitlikler! Bütün hayvanlar toplanır Mekke civarında. Safiyye Hatun'un haber verdiğince, kandiller onun ışığında kayboluverir.

Ama ışık da şikâyetten berî, en yüce sırra ermiştir. Cenab-ı Peygamber'in nurunda fenaya ulaşır. Kâbe bile kendi içine doğru bükülüp, Makam-ı İbrahim yönünde secdeye kapanır. Secde için kendisine dönülen, kendisine dönmüştür âdeta.

Yer ile birlikte göğü de saran bütün bu coşku ve heyecan, edebiyat tarihimiz boyunca birçok eserin satırlarını/mısralarını beslemiş ve süslemiştir. Tekrarı aslâ usanç vermeyen anlatımlar bazen daha genel bir metnin bir bölümünde, bazen de *Şevahidü'n-Nübüvve* gibi müstesna örneklerine rastlayabildiğimiz eserlerin bütününde karşımıza çıkar. Süleyman Çelebi'mizin eserinde de aynı konular benzersiz bir letafet elbisesi içinde görünür.

Bu iki var oluş manasının yanı sıra, yeniden can bulmak bir hâldir aynı zamanda. Olan, olup bitmedi. Yüzümüzü olmuştan oluşa çevirdikçe yürüdüğümüzü kavrayacağımız bir yol bu. Varlığın ve hayatın bir yönü değil sadece, esası da değil; varlığın ve hayatın kendisi. Sufilerin sürekli zikir üzere olma hâliyle ilgili "zikr-i dâim" ıstılahından mülhem, daimî bir şuur, daimî bir huzur ve daimî bir sürur ile uyanık bulunma hâlidir. Durağı çok ama durması yok bir yoldur. Hareket zarurettir. Ve yükselmeyen düşer. Yenilenmeyen eskir. İman olsa bile... Bu sebeple:

Her nefeste Allah adın di müdâm

Varlığın yaşadığı sevinç, Peygamber-i zîşâna duyduğu minnet, aslında kendi yerini bulma ve kendi ufkuna uzanma heyecanıyla büyümektedir. Her varlığın bir doruğu, bir nokta-i kemali var. Bu aynı zamanda adaletin de âlemdeki en küllî tecellisidir. Öte yandan, insan neden var oldu, sorusuna Hz. Peygamber tek başına en kâfi ve lâyık bir cevap olsa da, her insanın bu soruya kendi şahsında bir cevap aramak yükümlülüğü bakidir. İlk ve en büyük

soruya cevap olan Allah Resulü, bu şahsi soruya aranacak cevap için de şaşmaz bir kılavuz, eşsiz bir örnekliktir.

Cevapların zaten her yerde ve her zaman mevcut vehmedildiği, bu hazır cevaplara ilgili ilgisiz nice soruların yakıştırıldığı bu çağda, doğru ve gerçek soruların değeri de giderek artıyor elbette. Yanlış sorunun doğruya götüren, suni sorunun gerçeğe erdiren bir cevabı olamayacağı bilinci ise insanlığın damarlarından günden güne çekiliyor.

Dünya bilgisiz insana duyduğu muhtaçlık içinde kıvranıyor. Hekimler sokaklara düşmüş de köşe bucak hasta arıyor. Ve ancak neden burada olduğu sorusunu ciddiyetle ele alanlar için bir ümit beliriyor. Çünkü öğrenmek için bilgisizliğini, iyileşmek için hastalığını, suya kanmak için susuzluğunu müdrik ve muterif olabilmek, yalnız bu soruyla mümkün hâle geliyor. Neden burada olduğunu anlamaya çalışan, 'bura'ya yakından bakmaya çabaladıkça 'ora'ya açılan kapılara çarpıyor. Zira burası, biraz dikkat yöneltene kendi sınırlarını, insanın ona sığamayışını haykırıyor.

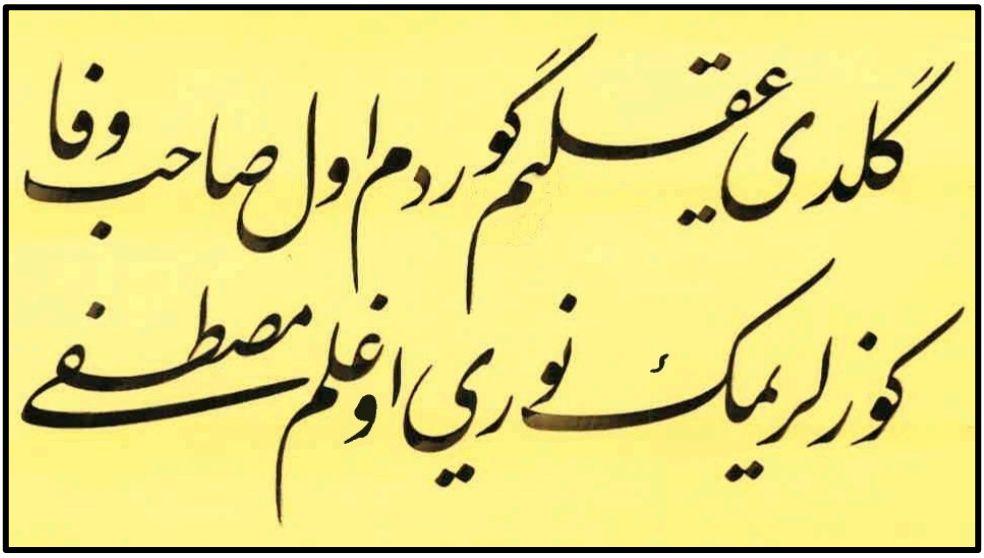
Hazret-i Muhammed Mustafa, sebeb-i hilkat-i âlem, mazhar-ı sırr-ı Levlâk; bütün bu karşıtlıkların ve çelişkilerin ortasına, fena sahrasına düşmüş cümle varlığın kaybolmamak ümididir; beka yurduna uzanan vahasıdır. Bu dağdağalı varlık deryasında sahil-i selâmete ileten bir kılavuzdur. Karanlıklar ülkesinde ölümsüzlük suyunu arayan ölümlülerin yolunu ışıtan bir kandildir.

Öyle bir Server'i de bütün yaratılmışlar sevinçle ve merhabalarla selâmlamışlardır. *Mevlid-i Şerif*'in sonradan bazı eklemelerle uzamış bir bölümü olması ihtimaline rağmen halkın zevk ve

irfanında derin bir karşılık bulan "Merhaba" bahri, bu sevincin en ahenkli ve canlı bir anlatıma kavuştuğu mısralarla bezelidir.

Yazımıza serlevha olan beytin de içinde yer aldığı ve ilk mısralarını oluşturduğu bu bahirden son bahse uygun bir beyitle sözü düğümlemek gerekirse, Resul'ün makdem-i teşrifiyle birlikte varlığın gözle görülmez boyutlarında bile şenlik ve kutlama nidaları yankılanmıştır:

Cümle zerrât-ı cihân idüb nidâ
Çağrışuban didiler kim merhabâ

گلدی عقلیم گوردم اول صاحب وفا
کوزلریمک نوری اولغلم مصطفی

Peygamber Annesi Olmak

Yıldız RAMAZANOĞLU*

Geldi aklım gördüm ol sâhib-vefâ
Gözlerimin nûru oğlum Mustafâ

Âmine Hatun ne yaşadı ne gördü de doğum esnasında aklı başından gitti, sonra vefa sahibi, gözlerinin nuru oğlunu ancak kendine geldikten sonra görebildi. Yıldırım Bayezid Han'ın divan imamı, Peygamberimizin aşkıyla yanan Süleyman Çelebi, Vesîletü'n Necât'ı (Mevlid) 1409'da Bursa'da kaleme aldı ve bize mübarek doğumun harika alametlerinden söz etti.

Münacat, velâdet, risâlet, miraç, rıhlet, dua bölümlerinden oluşan, yüzlerce yıldır aynı heyecanla okunup sonraki kuşaklara aktarılan Mevlid kasidesi, hakkında çok az bilgi bulunan peygamberimizin annesi hakkında sırlı beyitlerle dolu. Âmine annemizin aklı başından gitmişti, çünkü doğum yapacağı gece dünya halden hale bürünüyor, etrafında melekler pervane oluyor ve vücudu hararetle yanıyordu. Ne zamanki kucağına peygamber olacağından bîhaber

* Yazar.

olduğu bebeğini aldı, o zaman anneliğini idrak edip oğlu Mustafa'yı bağrına basabildi. Çelebi hiçbir kaynakta rastlanamayan ilahi tecellileri muhayyilesinde üretmiş ve 'hayal mahsulü fakat neden olmasın' duygusunu kalbimize nakşetmiştir. Birçok âlim anlatılanların delilleri olmasa da, eseri kerih görmemiş ve derin sevgisiyle yaptığı tasvirler hüsnü kabul görmüştür.

Gencecik annenin yaşadığı harika olaylar velâdet bahrinde bütün teferruatıyla dile gelir. Yaratılmış bütün peygamberlerin risâlet açısından eş ve kardeş olduklarına iman edilse de Hatemül Enbiya olan Peygamberimizin yeri daha âlîdir. İslamla aydınlanma silsilesi onunla tamamlanmış, vahyi bilgi olgunlaşıp hitama ermiştir. Ol deyince olduran, her şeyin sahibi olan yüce Allah, Çelebi'nin anlatımıyla Peygamberimizi mevcudatın iftihar sebebi olarak yaratmış ve üzerine titremiştir.

Velâdet bahrinde anlatıldığı üzere Peygamberimiz Rebiülevvel ayının 12. günü (isneyn gecesi) hayrul beşer olarak doğdu. O inci tanesi Âmine hatun adlı sedeften doğmuş ve gelmesi yakın olunca çok alametler belirmişti. "Annesi o anda neler gördü neler" mısraından sonra olup bitenler Âmine hatunun dilinden aktarılır.

> *"Güneşin etrafında pervan olduğu acayip bir nur gördüm. Dışarı fırladığımda bütün cihan nur ile dolmuştu. Gökler açıldı ve biri mağrip biri meşrık öteki de Kâbe'nin damında duran üç melek gördüm. Bildim ki halkın içinden çıkacak olan üstün insanın cihana gelmesi yakındır. Gökten saf saf inen melekler, Kâbe gibi evimi tavaf etmeye başladılar. Gökyüzüne Sündüs adlı melek tarafından bir döşek döşendi. Bu işler bana ayan olunca hayretler içinde kaldım. Yarılıp çıktı duvardan üç*

huri. Biri Asiye biri Meryem idi. Diğeri de cennet hurilerinden biri."

Çelebi'nin, haklarında vahiy inen gözde kadınların, bu kutlu doğum için yardıma gelmiş olduklarını hayal etmesi boşuna değil. Çünkü önceki peygamberlerin anneleri olan ve peygamber annesi olmanın ne olduğunu bilen tecrübeli insanlar. Selam verip genç anne adayını çevrelemeleri, yanına oturup Mustafa'nın yüceliğini müjdelemeleri... Bu sahneyi hayal etmek, zamanın ve mekânın nasıl da eriyip geçmiş ve gelecek insanları buluşturduğunu hissetmek çok etkileyici. Peygamberimizin geleceği İncil'de yazdığı gibi, Yahudi din adamları da gelecek olan son peygamberden haberdar olup beklemekteydiler. Ulul azm peygamberlere annelik yapan bu deneyimli mübarek kadınlar, cihan yaratılalı beri oğlun gibi hiçbir oğul bu dünyaya gelmiş değil diyerek Âmine'yi kutladılar. Ledün ilminin sultanı, feleklerin uğruna devran eylediği, ins ve cinlerin sevinç ve hasret içinde beklediği, doğumuyla gönül ehlinin şadan olduğu bir oğul. Âlemlerin rahmeti doğarken hararetten susayan Âmine'ye bir cam dolusu şerbet verilmekte, kâseyi "bunu sana Allah yolladı" diyen huriler tutmaktadır. Kardan ak ve soğuk şerbetin lezzeti hiçbir nimette yoktur. Âmine içince kendini nurdan tefrik edemeyecek kadar nura garkolur. Bu esnada çocukluğumuzda annelerimizle birlikte katıldığımız Mevlid törenlerinde bizi en çok heyecanlandıran hatta çoğu kez ağlamaktan gözlerimizi kızartan an gelir.

Geldi bir ak kuş kanâdiyle revân
Arkamı sıvadı kuvvetle hemân

Hepimiz birbirimizin sırtını sıvazlarız. O an annelik duygusuyla yaratılmış olan kadınların birbirlerine iyiliğinin dokunduğunu,

doğum anını yaşamanın aşk ve vecd haliyle günahlarımızın döküldüğünü, arındığımızı hissederiz. Dinin sultanı doğar o saatte ve semâvât ve zemin nur içinde kalır. Gözyaşlarının süzüldüğü andır bu. Gam gitmiş âlem yeniden can bulmuştur.

Farklı Mevlid nüshaları bulunduğundan bazı mısralar farklılık arzedebiliyor metinler arasında. Fakat hayret heybet ve muhabbet baki. Feleklerin mutluluk ve şevkle raks etmeye başladığı, meleklerin de birbirini kutladığı bir anda aklının sınırları zorlanmıştır Âmine annemizin.

İşbu heybetten Âmine hûb rû
Bir zaman aklı gidip geldi gerû

Bu beyitte de yine şahane olaylara, hikmetlere, mucizelere işaret edilir.

Doğum bahrinin hemen arkasından Merhaba! diye başlayan bölümde dünyanın bütün zerreleri peygamberi selamlar. Bu faslın Mevlid'in orijinaline dâhil olmadığı ilmi olarak kanıtlanmış olsa da bazı nüshalarda eseri derleyenler tarafından konuya yakıştırılarak eklendiği düşünülüyor. Mevlid törenlerinde en coşkuyla okunan dinlenen bölümlerden birisidir. Eserde anlatılanlar muhabbet ve aşk dolu bir hayalin ürünü olsa da olağanüstülüğün bir delili olarak sahih kaynaklardan gelen güçlü bir rivayet de var. Diğer bütün peygamberlerin annelerinin gördüğü gibi Âmine de hamileyken bir rüya görmüş sonra küçük yaştaki oğluna anlatmıştı. Peygamberimizin kendi anlatımı bu mucizeye işaret ediyor. "Ben atam İbrahim'in duası, kardeşim İsa'nın müjdesi ve annemin gördüğü rüyayım. Annem rüyasında içinden çıkan bir aydınlığın Şam (Dımeşk) ve Busra diyarı saraylarını aydınlattığını belirtmişti. Peygamber anneleri hep böyle rüyalar görürler."

Bu rüyadan peygamberimizin bizzat kendisinin söz ettiğini Bekir Topaloğlu İslam ansiklopedisi için yazdığı "Âmine" maddesinde birkaç kaynaktan aktarıyor.

Âmine binti Vehb Benî Kureyş kızıydı. Babası Vehb b.Abdimenaf, annesi Berra binti Abduluzza'dır. Kureyş Arap kabileleri arasında bilgi ve asalet bakımından göze çarpan bir kabile. Kabilenin reisi, Peygamberimizin dedesi Abdülmuttalib, yüzünde bir nur parıldayan, çok yakışıklı olması hasebiyle kadınların bizzat evlenme teklif ettiği oğlu Abdullah için, seçkin bir aileye mensup zeki ve güzel konuşan Âmine'yi istemişti. Abdullah evliliğin daha ilk aylarında vefat ettiğinde Âmine hamileydi. Babasını hiç göremeyen Peygamberimiz çok genç yaşta dul kalan annesini de beş altı yaşlarında kaybetti. Zaten ilk dört yılını da sütannesi Halime ile geçirmişti. Annesine kavuşalı iki yıl olmuşken bir yolculukta altı yaşlarında iken onu da kaybedince dedesine teslim edildi.

İsa peygamberin annesi de benzersiz bir doğum yaşadı. Bakire bir kızken hamile kalışından, Kur'an'da "*İmran kızı Meryem'e ruhumuzdan üfledik*" diye bahsedilir. Bu izah edilmesi o kadar zor bir durumdur ki doğum sırası gelince bir hurma ağıcına yaslanıp keşke daha önce ölseydim ve unutulup gitseydim diyen Meryem'in hali Meryem suresinde de Matta İncili'nde de benzer şekilde anlatılır.

Hristiyanlık teolojisi başlangıçta Meryem'e çok az yer verdi. Din bütünüyle Hz. İsa'nın şahsı ve tabiatıyla ilgili doğmalar üzerine kuruluydu. Meryem de kendi kişiliği üzerinden değil sadece İsa'nın annesi olması dolayımıyla zikrediliyordu. Kilise İsa'nın doğumundan sonra beşyüz sene Meryem ile ilgilenmemiştir. Bu da özellikle Protestanların ona kendi kimliği ve kişiliğiyle değil de

sadece İsa zaviyesinden değer vermelerinin, başlı başına bir kişilik olarak anmamalarının temelini oluşturur. Sonraları Meryem de uğruna yortular düzenlenen önünde diz çökülüp dua edilen bir ikona dönüştü. Evlat acısını yaşamış bir annedir ama işin aslı, Âl-i İmrân suresinde açıklandığı gibi Hz. İsa'yı kimse öldürememiş, Allahu teala, resulünü inkârcıların zulmünden arındırıp kendi katına yükseltmiştir.

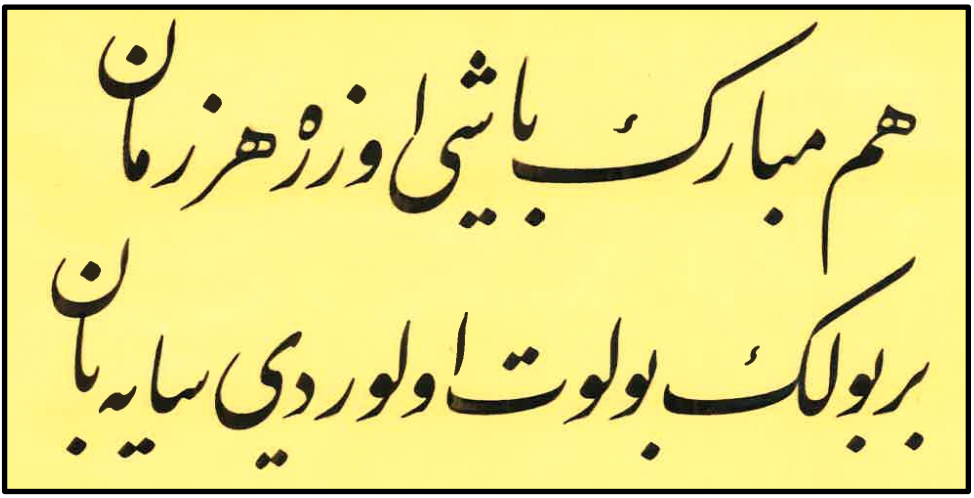
Asiye'nin anneliği ise bambaşka bir hikâye. Musa peygamberin annesi Yochebed peygamberler tarihinin en acayip olaylarından birini yaşar. Mısır'da zulüm dönemi yaşanmaktadır ve iktidarını tehlikede gören Firavun, İsrailoğullarından doğan bütün erkek çocuklarını öldürmektedir ki, ona rakip olacak biri ortaya çıkıp ta hükümranlığına halel getirmesin. Hz. Musa'nın annesi Yochebed oğlunu doğurunca ancak birkaç ay saklayabilir, sonra büyük bir tevekkül ve inançla onu bir sepetin içinde Nil nehrine bırakır. Nehirde yıkanmakta olan firavunun kızı onu bulup firavunun karısı Asiye'ye götürür. Asiye'nin biyolojik olmayan derin anneliği başlar böylece. Firavuna "bu bir gözaydınlığı, belki bize bir hayrı dokunur" diyerek çocuğu evlat edinmeye ikna eder. Sonra masal gibi olaylar zinciriyle aranan sütanne Yochebed olur. Bu arada Asiye de elinden geleni yapar ve en büyük peygamberlerden birini büyütmek ona nasip olur. Sonra peygamberliğinde ona iman edince firavunun akıl almak işkencelerine maruz kalır. Bu yüzden şanı yüce bir kadın. Kimi mezhepler onun peygamberlerden biri olarak kabul ediyor. Kur'an'da firavunun karısı olarak geçse de adının Asiye olduğunu peygamberimiz bizzat zikretmiştir.

Kur'an'da birçok ayette peygamberlerin birbirlerinin mirasçısı olarak manevî dayanışma ve aktarım içinde oldukları, birbirleriyle kuvvetlendirildikleri söylenir. Mevlid'de ise peygamber

annelerinin dayanışması var. Meryem ve Asiye'nin doğumda Âmine'ye yardıma gelmesi düşüncesi insanın ruhunda inşiraha yol açıyor. Onlar peygamber annesi olmanın tecrübesiyle gelirler ve bu olağanüstü durumda onun yanında olmak isterler Süleyman Çelebi'ye göre. Acayip olayları, sırları, görülmemiş alametleri tek başına sindirmek taşımak kolay değildir çünkü. Aklın ihata etmekte zorlandığı an, zaman ve mekân farklılıkları erimiş ve aralarında belki yüzlerce yıl olan kadınlar peygamber aydınlığında bir araya gelmiştir. Artık akıl yatışır, anne peygamberimizi bağrına basarken, yanında Asiye ve Meryem vardır, yekpare bir zamanda. Anlarız ki hepimiz olanın da olacak olanın da olmuş olduğu, zamansız mekânsız bir kader denizinde yüzmekteyiz.

Âmine annemizin ölümünden önceki son sözleri olduğu düşünülen cümleyle bitirelim bu bahsi:

> "*Her hayat sahibi ölecek, her yeni eskiyecek, her büyüyen fenâ bulacak, yok olacak. Ben de öleceğim fakat ebediyyen yâd edileceğim. Çünkü temiz bir evlât dünyaya getirdim ve arkamda hayırlı bir hatıra bırakarak gidiyorum!*"

هم مبارک باشی اوزره هر زمان
بربولک بولوت اولوردی سایه بان

Bir Bulutun Gölgesinde

Ali AYÇİL*

Hem mübârek başı üzre her zaman
Bir bölük bulut olurdu sâye-bân

İbni İshâk dedi ki: Sonra Ebû Talib bir kafilede tacir olarak Şam'a gitti. Yolculuğa hazırlandığı zaman Resulullah (s.a.v.) ona yapıştı. Ebû Tâlib de ona acıdı. Ve dedi:

-Allah'a yemin ederim ki onu benimle birlikte götüreceğim, o benden ayrılmayacaktır, ben de asla ondan ayrılmayacağım. Veya buna benzer söz söyledi. Böylece onu kendisiyle birlikte götürdü. Kafile Şam topraklarından Bûsra'ya konduğu zaman, ki orada kendisine Bahirâ denilen bir rahip, manastırında bulunuyordu. Hristiyanların meşhur bir âlimi idi. Rahip olalıdan beri o manastırda kalmakta devam ediyordu. Bütün bilgileri o manastırda bulunan bir kitapta idi. İddia ettiklerine

* Şair, yazar.

göre, onu büyükten büyüğe tevarüs ediyorlardı. İşte bu sene de Bâhira'nın yanına vardılar, ki bundan önce ona çok gelip geçiyorlardı. O ise ne onlarla konuşuyor ne onlara görünüyordu. Ta işte bu sene gelip de manastırına yaklaştıklarında o onlara bol bir yemek yaptı. Bu, iddia ettiklerine göre onun manastırında iken gördüğü bir şeyden dolayı idi. İddia ederler ki: O manastırda iken geldikleri zaman kafilenin içinde Resulullah'ı (s.a.v.) gördü ki topluluğun arasında bir bulut onu gölgelendirmekte idi. Sonra geldiler ve ona yakın bir ağacın gölgesinde indiler. O da bulutun ağacı gölgelendirdiğinde buluta baktı. Ağacın dalları Resulullah'ın (s.a.v.) üzerine eğiliyordu ki gölgelik olsun. Bahira bunu gördüğü zaman manastırına indi. Sonra onlara bir adam gönderdi…[1]

Okuyucu ya da dinleyici *Vesîletü'n–Necât*'ın, göğe bir şemsiye olarak yerleştirilmiş buluta ilişkin beytine gelmeden önce pek çok fevkaladeliği idrak eder. Bu fevkaladelikler Hz. Muhammed'in (s.a.v.) anne karnına düşmesiyle başlamış ve doğumundan sonra da devam etmiştir. Nuru cümle varlıktan önce yaratılmış ve cümle varlığa üstün kılınmış bir insanın dünyaya gelişinin evrende, tabiatta ve doğduğu bölgede bazı belirtilerle hissettirilmesi de bu fevkaladeliklere hem duygusal hem de zihinsel bir zemin hazırlamış gibi görünüyor. Mevlid'in, Hz Peygamber'in nurunun ve kendisinin cümle varlığın sebebi olduğunun anlatıldığı bölümünde şöyle bir beyit de vardır:

[1] İbn Hişam, *Es-Sîretü'n Nebeviyye*, çev. Hasan Ege (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2001), 241-242.

Hem dahi Musâ elindeki asâ
Oldu onun hürmetine ejderhâ

Bu açık göndermeden hem dinler tarihindeki vakaların hem de bir bütün halinde insanlık tarihinin olay ve olgular zincirinin Hz Peygamber ile ilişkilendirildiğini, tarihsel sürecin, bir nurun ışıltısından saçılan kaderler dökümü olarak izah edildiğini anlayabiliyoruz. Bir yanıyla Hz. Muhammed (s.a.v.) tarihin dışında, tarihin üstünde ama aynı zamanda tarihin içindedir. Tarihin içindeliği onun görevinin zorunlu bir sonucudur. Doğal olarak bu üst insanın dünyaya gelişi, bazı alametlerle resmedilmiştir.

Mevlid şiirinin inşa malzemeleri, Süleyman Çelebi'nin bu metni kaleme alma sebebi doğrultusunda seçilmiştir. Amaç, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hem insanlık hem nebilik/peygamberlik hiyerarşisinin zirvesinde durduğunu gösterebilmektir. Doğumuna iştirak eden üç ebenin ikisi Asiye ve Meryem, üçüncüsü ise hurilerden bir nigârdır; kutlu doğumun ardından Âmine hatuna şöyle söylemişlerdir:

Dedileri oğlun gibi hiç bir oğul
Yaradılalı cihân gelmiş değil

Asiye ve Meryem'in metne dâhil edilmesinin hoş bir yanı vardır. Bu bir yanıyla hamileyi ziyaret öte yanıyla temsiliyetlerinden ötürü doğacak olanın seçkinliğini tasdik etmek içindir. Mevlid'de bir dizi başka fevkaladelikler/mucizeler sıralandıktan sonra, sıra Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamberlikle görevlendirilme hadisesine gelir. Resul'ün daima başının üstünde bir bulutla gezdiği, o bulut tarafından gölgelendirildiği bilgisi de bu bölümde zikredilmiştir. İbn-i Hişam'ın siyerinde 'Peygamber'in bulutu'na dair bilgiden, bu

mucizenin ilahi görevlendirmeden çok önce, daha çocukluğundan başlayarak sürdüğünü anlıyoruz. Yetim çocuğun amcası/vasisi Ebu Talip, Şam'a doğru yola çıkacak olan bir ticaret kervanına katılmak için hazırlık yapmaktadır. Çocukluğumuzdan ve başka çocuklardan bildiğimiz "ben de gelmek istiyorum" ısrarına dayanamayan amca, küçük yeğenini de yanında götürmeye karar verecektir. Meşakkatli bir yolculuktur bu; kervan gece ve gündüz arasındaki büyük ısı farkına, güneşin zulmüne, çölün oyunlarına katlanmak, bir vahadan diğerine giderken başına gelebileceklere karşı hep dikkatli olmak zorundadır. Gündüz yaptığını gece bozan, gece yükselttiği kum tepelerin gündüz şuraya buraya savuran çöl geride kaldığında, kervan ahalisinin yüzündeki rahatlamayı hayal etmek güç değil. Kafilenin konduğu yerlerden biri de Şam toprakları içinde bulunan Bûsra'dır. Burada Hristiyanlara ait bir manastır vardır. Kervan yolu üzerindeki bu manastırın, diğer manastırlar gibi inzivaya müsait tenha bir yerde bulunduğunu tahmin edebiliyoruz. Manastırda kalan rahip Bahira gerçek bir münzevidir ve rahip olduğundan bu yana dışarıya çıkmamış, manastır sınırlarını ihlal etmemiş, kitaplar ve ibadetle günlerini geçirmiştir. Aslında gelip geçene de ilgisizdir. Ama bir iç sezgi ya da ilahi sinyalle, o gün gelmekte olan kervanda bir başkalık hisseder. Görme mesafesine giren kervanı süzerken yukarıda bir bulutun aşağıdaki birini gölgelediğini görür. Sezgisi boşa çıkmamıştır; onlara bir sofra hazırlar ve kervan ahalisini davet için bir adam gönderir. *Siret-i İbn-i Hişam*'da bu davet ve manastırda olanlar şöyle anlatılır:

-Ey Kureyş topluluğu, ben sizin için yemek yapmışımdır. Ve ben sizin hepinizin, küçüğünüzün büyüğünüzün, kölenizin hürünüzün hazır bulunmasını arzu ediyorum. Onlardan bir adam da ona dedi ki:

-Allah'a and olsun ki Ey Bahira, bu gün sana bir şey olmuş. Bunu sen bize sana şimdiye kadar çok uğradığımız halde yapmamıştın. Bu gün sana ne oldu! Bahira'da ona şöyle dedi:

Doğru söyledin. Senin dediğin olmuştu, fakat sis misafir konuklarsınız ve ben isterim ki size ikram edeyim ve sizin için yemek yapayım da siz hepiniz ondan yiyesiniz. Bunun üzerine yanına toplandılar ve Resulullah cemaat içinde en küçük olduğu için ağacın altında yüklerin yanında kaldı. Bahir topluluğa baktığı zaman bildiği ve yanında bulduğu evsaftaki kişiyi göremedi. Bunun üzerine dedi ki:

-Ey Kureyş topluluğu, sizden hiçbiriniz yemeğimden geri kalmasın. Onlar da ona dediler ki:

-Ey Bahira, sana gelmesi gereken hiçbir kimse senden geri kalmadı ancak bir çocuk kaldı ki o cemaatin yüklerini bekliyor. Bunun üzerine o dedi ki:

-Hayır, yapmayınız, onu çağırınız bu yemekte sizinle beraber hazır bulunsun. Kureyş'ten bir adam şöyle dedi:

-Lat'a, Uzzâ'ya kasem ederim ki Abdullah bin Abdülmuttalib'in oğlunun bizden yemekten geri kalması bizim için ayıptır. Sonra yanına gitti ve elinden tutarak cemaatle birlikte onu da oturttu. Bahira onu görünce şiddetli bir mülahazaya daldı ve onun vücudundan bir takım şeylere bakıyordu. O kendi yanındaki evsafı bulmuştu.

Bûsra manastırı ve rahip Bahira İslami anlatıda önemli bir yer tutar. Bir bulut ve onun gölgelediği çocuğun uzaktan görülmesiyle başlayan diyalog zincirinin sonunda rahip Hz. Muhammed'in sırtına bakmış ve orada son peygambere mahsus nübüvvet

mührünü de görmüştür. Cebrail'in Hira mağarasında ilk mesajı getirmesinden çok önce Hristiyan bilgeleri nihai peygamberin o olacağını delilleriyle ifşa etmiş, yakınlarını uyarmışlardır. Hz. Peygamberin manastırdan çıktıktan sonra da bulutun hemen üstüne hizalandığını ve onunla birlikte uzaklaştığını hayal edebiliyoruz. Bu yazının konusu, gökyüzünde açılan bu naif şemsiyenin gerçekliğini sorgulamak değil. Sevgililerini bile sayısız övgüyle yücelten insanların peygamberlerini sevgililer sevgilisi yapmalarının, onu her türden övgüye layık görmelerinin bir ifadesi bile olsa, edebiyat bilimi açısından mitolojik olanın da bir hakikat değeri vardır. Yaratıcı son elçisini bütün çocukluğu ve gençliği boyunca korumaya almış ve bunu pek çok istisnai hal ile belli etmiştir. Şemsiye bulut da bu istisnalardan biridir. Mevlid'in yazarı diğer istisnalar ve fevkaladelikler gibi bu durumu peygamberliğin peygamberliğinin bir delili olmaktan çok diğer nebilerden üstün tutulduğunun bir ispatı olarak kullanmıştır.

Cengiz Han'a Küsen Bulut'ta Cengiz Aytmatov, İslam kültürü ve söylenceleriyle büyüyen okurlara aşina gelecek bir hikâyeye de yer verir. Batı seferi hazırlıkları yapan Han, âdet olduğu üzere kâhine seferin akıbeti hakkında yıldızların ne söylediğini sorar. Kâhin, sefer boyunca başının üstünde bir bulut olacağını, bulut onu terk etmedikçe talihinin yolunda gideceğini söyler. Yazar, batı seferinin kaderini Cengiz Han'ın başının üstünde dolaşan bulutun varlığıyla ilişkilendirmiştir. Bir gün Han, başının üstündeki bulutun kendisini terk ettiğini görür, sonrasında ikbal idbara dönüşecektir. 20. yüzyılda kaleme alınan bir edebiyat eserinin güçlü mitolojik ögelerinde biri olan bulut aslında bütün bir mitoloji/dinler tarihi boyunca gökten göğe gezinip durmuştur. Zeus bulutların da tanrısıdır, İsrailoğulları Mısır'dan çıkarken önlerinde bir bulut onlara yol göstermiş, Hz. Musa Tur dağında üstünde kesifleşen bir

bulut demetinin içinden Tanrı'yla konuşmuştur. Birtakım Hristiyanlar Hz. İsa'nın yeniden dirilişinin bulutlar eşliğinde gerçekleşeceğini iddia ederler. Türk folkloru da buluta bigâne değildir. Orta Asya'daki Bulut İyesi'nden Anadolu'da yakılan bulutlu türkülere, halkımızın başında da hep bir bulut var olmuştur. Bir anlamda Anadolu halkı 'peygamber bulutu'nu çağırmış, aracı yapmış, ondan medet ummuştur:

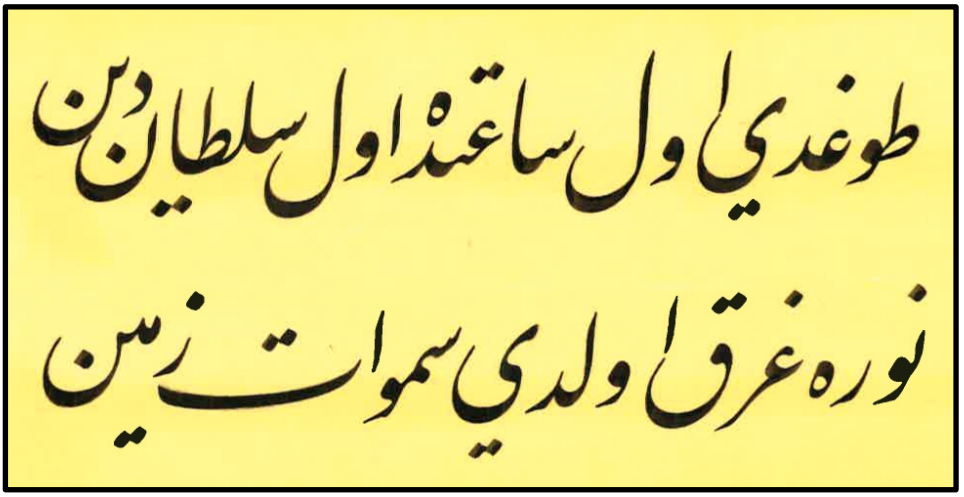
Git bulut kerem eyle
Var yâre selam eyle
Gecenin uykusunu
Gözüne haram eyle

*Vesîletü'n–Necât'*da bulutlara ilişkin bir değil iki beyit vardır:

Hem mübârek başı üzre her zaman
Bir bölük bulut olurdu sâye-bân

Her nereye varsa bile varırdı ol
Başı üzre dâima dururdu ol

Bu beyitler şairanelik açısından da Mevlid'in en naif dizelerindendir. İslam'da ikonografik anlatım yoktur. Ancak Süleyman Çelebi'nin şiirini okuyanlar, pekâlâ resme dökülebilecek ve etkili olabilecek bütün bu sahneleri tasavvur edebilmektedirler. Mevlid'in yüzyıllardır devam eden etkisi büyük oranda sahnelerini hayal edebilme imkânı veren tahkiye gücüdür. Okuyucu/dinleyici, diğer pek çok sahne gibi, çölde amcasının yanı başında yürüyen yetim bir çocuğun başındaki birkaç bölük bulutu hüzünlenerek, inanarak, sevinerek hayal eder. Muhammed'i Mehmet yapan, onu bizleştiren biraz da bu bize mahsus hayal gücüdür.

طوغدي اول ساعتده اول سلطان دين
نوره غرق اولدي سموات زمين

Dinin Sultanı Doğdu

Bayram Ali ÇETİNKAYA*

Doğdu ol sâatde ol sultân-ı din
Nûra gark oldu semâvât ü zemin

Âdem'le başlayan tevhidî nübüvvet zinciri, son dinin peygamberi ve efendisi Hz. Muhammed (s.) ile varlığını sürdürmüş ve ebedîleştirmiştir. İbrahim'in soyundan gelen İsmailî neslin sonuncusu Hz. Peygamber, âlemlere nur ve şavk getirdi. O, Hakk'ın izni ve kudretiyle dinin sultanı oldu, peygamberlerin sultanı oldu, büyük peygamberlerin sultanı oldu. Âlemler onun yüzü suyu hürmetine halk edildi. Kâinata merhamet ve rahmet elçisi olarak gönderildi. Kendisinden öncekiler gibi, bölge, havza ve belli bir coğrafya ile adı anılmadı. O evrensel elçi, âlemşümul peygamber, rahmetin nebisi, âlemlerin resulü idi. Çünkü onun gelişiyle merhamet ve rahmet dolu saadet, iki dünya mutluluğunu muştuladı. Bu müjde sevginin, aşkın habercisiydi. Cinler ve insanlar onun önünde eğildi, peygamberliğini tasdik etti. Kâinatın

* Prof. Dr., İÜ İlahiyat Fakültesi.

Rabb'ı, onu insanlığın efendisi, âlemlerin rahmeti olarak tebşir etti. Küskünlükler, dargınlıklar, savaşlar ve çatışmalar, Dinin Sultanı'nın dokunuşuyla sulha ve salaha evrildi.

İnsanlığa mutluluğu taşıyan Elçi, yetim ve öksüz kaldı. Sabi, öksüz ve yetimin yanında Rahman, sürekli bir himaye ve gözetleyici takdir etti. O yalnız değildi, zira bütün insanlık onun akrabasıydı. Çünkü bütün yeryüzünün peygamberiydi.

Dedesi İbrahim'in duası, onu âlemlerin saadeti ve sultanı yaptı. Tevhidin muhafızı ve tebliğcisi, müjdeleyen Resul, uyarıcı nebiydi. Resullerin hükümdarı, sultanların sultanı, hakanların efendisiydi o.

Onun geldiği yerde bereket, bolluk ve zenginlik olur. Tıpkı büyük ata annesi Hacer'in çölde yakarışı ve bolluğun işareti zemzemin kendisine sunuluşu gibi, Elçilerin Efendisi de o bereket kazanından insanlığa hediyeler ve nefesler taşıdı. Büyük annelerinden Meryem'e Tapınak'ta her türlü meyve ve yiyeceğin sunulduğu gibi, Allah'ın Son Elçisi'ne de bütün dünya nimetleri ve yerküre hediye edildi. el-Vehhâb'ın (karşılıksız veren, daha çok veren) inayeti ve lütfu ile Âmine'nin bir tanesi, bütün insanlığa bereketi taşıdı. Bereket yanında selamet ve barışı getirdi. Zenginlik ve huzur, Abdullah'ın oğlu Ahmed-i Mahmud u Muhammed'in yüzü suyu hürmetine Rahim'den insanlığa indi, indi, indi…

Elmas ve yakut misali, Âlemlerin Efendisi, kabuğundan çıkan bir inci tanesi gibi, bembeyaz bir nur olarak yeryüzüne teşrif etti. Etrafına ışık ve şavk saçan Hz. Peygamber, doğduğu gecede dünyaya gelen en hayırlı beşerdi. Doğumuyla Âmine, başka âlemleri gördü, tevhidin estetiğini nazar etti. Acılar ve sıkıntıları gitti, eşini kaybetmenin hüznü, Nadide İncinin doğumuyla

sevinçlerin zirvesini yaşadı. Acı, keder ve hasret son buldu, Muhammed dünyaya geldi…

Şairin dediği gibi;

Muhammed dünyaya geldi melekler tebliğe indi
Cihân murâdına erdi cân Muhammed nûrdan Ahmed

Muhammed anneden doğdu yeryüzü nûra gark oldu
Gönüller şâdumân oldu cân Muhammed nûrdan Ahmed

Gördüm göbeği kesilmiş sünnet olmuş toz ekilmiş
Nûrdan kundağa sarılmış cân Muhammed nûrdan Ahmed

Abdulmuttalib dedesi hem Abdullah'tır babası
Âmine Hatun annesi cân Muhammed nûrdan Ahmed

Kudret sürmesi gözünde gördüm melekler dizinde
Nûrdan nikâbı yüzünde cân Muhammed nûrdan Ahmed

Anneden doğdu Muhammed dileriz Hak'tan inâyet
İki cihânda selâmet cân Muhammed nûrdan Ahmed

Kırk yaşına girdi Ahmed peygamber oldu Muhammed
Umarız senden şefâ'at cân Muhammed nûrdan Ahmed

Melekler karşıladı, Muhammed'i (s.). Cihan beklediği muştuya kavuştu, çünkü Nurlu Muhammed dünyaya geldi, Can Cananına

vasıl oldu. Göklerin ve yerin yaratılmışları, önünde saygıya durdu. Nurdan kundaklara sarılı Muhammed. Sünnetli ve sürmeli Muhammed. Halık'ın kudret sürmesiyle süslü Muhammed. İki cihan Sultanı Muhammed. Peygamber'lerin Efendisi Muhammed.

Bu oğul ki, aktarılanlara göre, iki cihan serveri, Hakk'ın âlemleri onun için yarattığı bir oğul. Âmine'nin katlandığı sıkıntılar, Musa'nın annesinin Miryam'ın ve İsa'nın annesi Meryem'in çektiklerinden az değildi. Ama Âmine, şereflerin en büyüğüne nail oldu, çünkü o, Hz. Muhammed'in annesiydi.

Muhammed doğdu, âlemler sevince gark oldu. Umutsuzluk ve yeis yerini, müjde ve saadete bıraktı. Dertli ve tasalı gönüller hayat buldu, ışık buldu, ümit var oldu. Çünkü Yaratılmışların Sultanı, dinin Sultanı geldi.

Küçük âlemde, bu harikulade haller zuhur ederken, Muhammed'in nuru, annesi Âmine'den çıkarak bütün âlem(ler)e ışık olarak, rahmet olarak, ışık huzmeleri olarak ulaştı. Doğu da Batı da nurların ışık demetlerinden nasibini aldı. Erdemler ve haller, Muhammedî nurun şavkıyla hayat buldu, canlandı. Hazlar ve şeytanlar çığlık attı, nefesleri düğümlendi, kilitlendi, insanlığı dalalete düşürmekte rahat hareket edemediler.

Anlatılanlara göre serkeş develer, İran başkadısı ve din adamı Mûbezan'ın rüyasına girdiler. Develer atları önlerine katarak/güderek Dicle'nin azgın sularını geçtiler, İran/Sasani/Pers diyarına ulaştılar. Orada yeşil olan bölgelerin otlarından beslendiler ve oraya yerleştiler. Aslında İslam akıncılarının İran'ı fetihlerinin rüyasıydı bu.

Sonradan Müslümanların ilim ve hikmet merkezi olacak olan İslam şehri Bağdat'ın yakınlarında bulunan Semâve Vadisi suların altında

kalır, Muhammed'in doğumuyla bu haber ulaşır çevre havzalara. Doğuda beklenmeyen olaylar, tevhidin habercisini müjdelemektedir. Kisra'nın yıkılmaz Sarayının sütunlarının yıkılışı, Müslüman cengâverlerin fetih muştusu, Peygamber'in doğumuyla haber verilmektedir. Fetih yakındır, Peygamber dünyaya geldi, Muhammed dünyaya geldi.

Peygamber'in nuru, ateşperestlerin bin yıldır yanan ateşlerini söndürür, tıpkı Firavun'un sihirbazlarının yılanlarını, Musa'nın asasının ejdere dönüşerek yok edip yutması gibi.

Son Elçi'nin dünyaya gelişiyle Arabistan çölleri mümbit hale dönüşürken, yine ateşe tapanların diyarı İran'ın Tahran şehrinin yakınlarındaki kutsanan ve tapılan Sevâ (Taberiyya) gölü suyunu çeker. Tufanın çıkmasıyla Nuh'un gemisine sığınan muvahhitler, sularla kaplı ummanda ilâhî yardımı beklediler. İlahî Emir'le sular çekildiğinde, Nuh ve tevhit ehli inanan arkadaşlarının karaya salimen inmeleri, hayat getirir. Sevâ gölünün çekilmesiyle hayat damarları kurur, kuraklık ve çölleşme olur.

Tevhid'in Resul'ü doğduğunda, onun atası İbrahim ve İsmail'in İlâhî emirle inşa ettiği Kâbe'deki putlar, taşlar ve heykeller Hâkimler Hâkimi'nin kudretiyle yüzleri üzerine kapaklanırlar. Tıpkı İbrahim'in putları baltayla parçaladığı gibi, tevhid'in nuru Hz. Muhammed'le şavk bulur, hayat bulur. Hadise, Allah'ın dışındaki bütün mabutlar ve putların yıkılmaya mahkûm olduğunu bize bildirir. Putların yüzüstü düşmeleri, Peygamber'in doğumunu haber verir. Tevhidin merkezi Mekke'nin fethini ve Kâbe'nin sahte mabutlardan temizlenmesini muştalar.

Son Elçi'nin doğuşu, İbrahimî geleneğin önceki temsilcilerinin kutsal kitaplarında haber verilir. Her ne kadar onlar, son Uyarıcı ve

Kurtarıcıyı kendilerinden, kendi canlarından ve kanlarından beklerlerse de, Yaratan İsmail'in soyundan gönderir son Temsilcisini…

Kozmik işaretler, doğumu haber verirler. Âdeta yer gök bu kutlu doğumun müjdesiyle coşar, yıldızlar doğuş ve dirilişi göklerin karanlığını aydınlatarak muştular. Dünyaya teşrif eden sıradan bir insan değildir, Çünkü o beşeriyetin içinden seçilmiş insanlığın Efendisi'dir. Yıldızlar düşer, kayar, sesten hızlı yer değiştirir, bakışlar hayran ve şaşkın. Doğuş gecesi bir farklıdır, başka gecelerden… Adeta insanlığın yeniden doğuşu gerçekleşmektedir. Kurtuluş, doğuş ve diriliş, İslam'ın ve Tevhid'in sevinç alametleridir.

Gök kubbe, altındakilere bildirir, hareketli ayetlerle… Tesadüf ve rastlantı yoktur, düzen ve nizam göklerdeki gibi yerlere de gelecektir. Tevhid'in Peygamberi dünyaya zuhur etmiştir. Aşk ve heyecan başlamıştır, İnsanlık için barış, huzur, salah ve selamet yakındır. Zulüm ve karanlık son bulacaktır. Zira Hakk'ın Habibi dünyaya teşrif etmiştir.

Doğan Kureyş'in evladıdır. Fil hadisesinin kahramanı, Kâbe'nin beşerî koruyucusu Abdülmuttalib'in torunu doğar. Hacer'e ve İsmail'e hayat veren Zemzem kuyusunu açtığında Abdülmuttalib, beklenen Peygamberin torunu olacağını hiç düşünmüş müydü? Zâlimlerin kapattığı kutsal suyun kuyusu, rüya âleminde Muhammed aşkına Yaratan tarafından dedesine açtırılır. Yaratan tarafından Zemzem kuyusunun açılması bereket ve bolluğun çölü kıtlıktan kurtaracak ve yeniden dirilişi, hayatı insanlığa bahşedecektir.

Kendisine itaat edilecek Nebi doğar bu gece, dosdoğru yolu göstermek için… Müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönülleri fethedecek, insanlar bilmese de, anlamasa da…

Kur'an onunla inecek, yeryüzüne göklerin ve yerin Hükümrân'ı Yüceler Yücesi Allah, insanlığa hidayet için Kelam'ını Muhammed'le gönderecek. Son Mesaj, Habibullah'la gelecek… Ahir zaman onunla müstakim yolu, yani istikametini bulacak. İnkâr edenler, onunla imanın hazzına vakıf olacaklar… Çünkü onda en güzel model, örnek ve numune bulunmaktadır. Kur'an onunla ahlâkını tecrübe ettirecek... Erdem ve takva onunla hayat bulup dirilecek, insanların gönüllerinde ve eylemlerinde yaşayacak…

Mucizeler, Allah'ın Resulüne verilirken, en büyük mucize Kelam-ı Kadim'le vasıl olacak. İman ve itikat, can Muhammed'in getirdiği hikmetli sözlerle gönüllere, zihinlere ve akıllara akacak, ulaşacak… Şüphe ve inkâr Muhammed'le inanca dönüşecek, yürekler iman nuruyla aydınlanacak.

Vahiy ancak peygamberler, nebiler ve resullerle gelir. Son Peygamber, Resul ve Nebi, insanlığı kurtaracak ve felaha ulaştıracak, Kur'an Nurunu bizlerin sadırlarına taşıyacak… Mucize ve Kitap, Hz. Muhammed'in ilahî işaret ve alametleri olarak insanlığın nazarında temaşa edilecek.

Düşünüp anlamak, Allah'a ve Peygamberlerine inanmakla olur. Son Peygamber bize bunu hatırlatmak için gönderilir. Şark da garb da onunla şavklanır, nurlanır. Dalaletin karanlığından hidayetin kandiline ulaşır.

Hz. Muhammed, yaşayan Kur'an'dır. Vefatıyla onun yolu dinamizminden hiçbir şey kaybetmeden yeryüzüne yayılmaya

devam eder. Kur'an'ın feyzi, Resulullah'ın hikmetli sözleriyle en güzel izahlara kavuşur…

Hz. Peygamber'in durumuyla bizim durumumuz, yani ümmetin durumu kelebek, ışık ve ateşin durumu gibidir. Onun sözleri ne güzel anlatır, can ile canan arasındaki gönül ve kalp ilişkisini: "Benim durumumla (benzerimle) halkın durumu; ateş tutuşturan bir adamın durumu gibidir. Ateş etrafına ışık saçınca, kelebekler (pervaneler), kendilerini ateşe atmaya başlar. O adam ise, onları ondan çekip kurtarmaya, (bu konuda) onlara üstün gelmeye çalışır. Fakat onlar ona (ateşe doğru) hücum ederler. Ben de ateşten kurtarmak için eteklerinizden tutarım. Oysa onlar (insanlar) ateş içine atılmaya çabalıyorlar."[1]

İnsanlığı hayra ve en yüksek iyiyi çağıran Can Muhammed doğmuştur. Çünkü o, 'hikmetin şehridir." Hz. Peygamber buyurmaktadır: "Ben; nebi, ümmi, sadık ve zekiyim. Yazıklar olsun beni yalanlayana, benden yüz çevirene ve benimle vuruşuna! Ayrıca hayırların hepsi; bana kucak açan, bana yardım eden, inanan, benim sözümü doğrulayan ve benimle mücahede edene aittir."[2]

Nübüvvet binasının eksiği, tamamlanan Dinin, yani mükemmel Dinin tebliği, doğan Muhammed'dir. Nübüvvet binası onunla 'ekmel' olmuş. Onun şu sözleri varlığının sebebini ne güzel anlatır:

"Benden önceki nebilere göre benim durumum, bir bina yapıp onu süsleyen ve güzelleştiren adamın meseli / durumu gibidir. Ancak onun köşelerinden birinde, bir kerpiç (taş ve tuğla) yeri hariç; (o buraya tuğlasını koymamıştı). İnsanlardan binaya uğrayan herkes

[1] Buharî, 5/136.
[2] et-Tabakât, 1334.

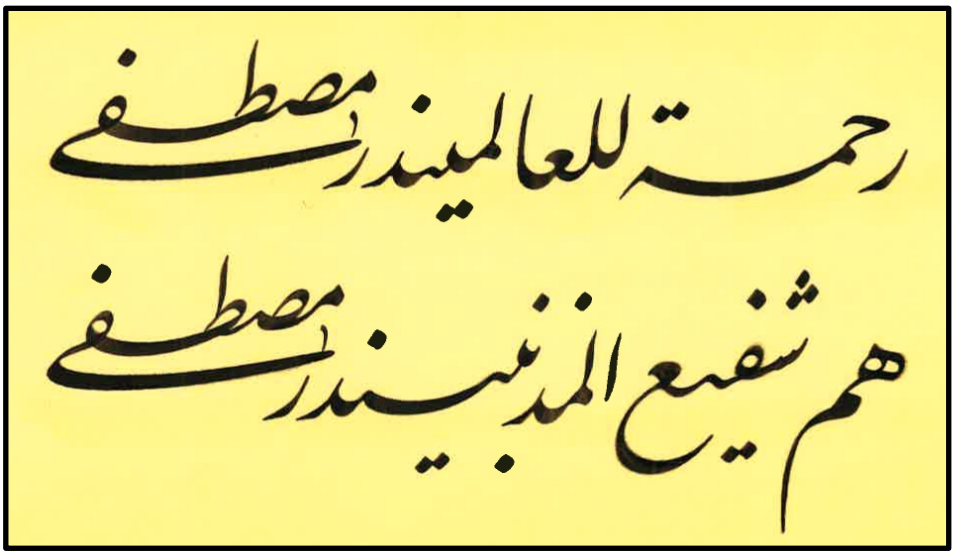
ona bakmaya, beğenmeye ve şöyle demeye başladılar: 'Keşke şu (boşluğu dolduracak) kerpiç de konulsa.' İşte o kerpiç benim. Ve ben nebilerin sonuncusuyum."[3]

Kitaplar onun getirdiği Kur'an'la tamamlanmış, dinler onun getirdiği İslam'la kemale ermiştir:

> "*Ey insanlar! İşte size Rabbinizden kesin bir delil geldi, size açık bir nur indirdik.*" (Nisa, 174)
>
> "*İşte bugün sizin dininizi kemâle erdirdim ve üzerinizdeki nimetimi tamamladım. Sizin için din olarak İslam'ı seçtim.*" (Maide, 3)
>
> "*Onlar, Allah'ın nurunu ağızlarıyla üfleyerek söndürmek isterler. Fakat kâfirlerin hoşuna gitmese de Allah nurunu tamamlayacak.*" (Saff, 8)
>
> "*Onlar Allah'ın nurunu ağızlarıyla üfleyip söndürmek isterler. Allah ise, nurunu tam parlatmaktan başka bir şeye razı olmaz. Kâfirler isterse hoşlanmasınlar! O'dur ki Resulünü, bütün dinlere üstün kılmak için hidayetle ve hak din ile gönderdi. Müşrikler isterse hoşlanmasınlar!*" (Tevbe, 32-33)

İnsanlığın en hayırlısı olarak doğan Hz. Muhammed Efendimiz, Nebilerin mührü ve sonuncusudur. Hak teala, Habib'ini rahmet olarak göndermiş, onun vazifesini tayin etmiştir. Son söz; Rahman'ın kelamıyla şöyledir: "*O, Resulünü, hidayet ve hak dinle gönderdi ki bütün dinlere galebe çalsın. Şahit olarak Allah yeter.*" (Fetih, 28)

[3] Buharî, 4/162-163.

رحمة للعالمين رسول مصطفى
هم شفيع المذنبين رسول مصطفى

Velâdet Bahri'nden Bir Beyit

Hüseyin ALGÜL*

Rahmete'n li'l-âlemîndir Mustafâ
Hem şefî'u'l-müznibîndir Mustafâ

Kur'an-ı Kerim'in en doğru anlaşılmasında, İslam dininin insan hayatına getirdiği değerlerin yaşanmış en güzel örneklerle ortaya konulmasında ve İslam düşüncesinin toplum için öngördüğü iyilik hedeflerine ulaşılmasında en büyük rehberimiz hiç kuşkusuz Hz. Peygamber'dir (a.s.). Peygamber Efendimize beslenen samimi muhabbet ise, İslam medeniyetinin gelişme merkezinde tüm olumlu enerjileri harekete geçiren bir manevî güçtür. Bu münasebetle İslam'ın ilk döneminde sahabe devrinden günümüze gelinceye kadar her zaman Sevgili Peygamberimize olan muhabbet, sözlü ve yazılı anlatım kültürümüzü derin sevgi terennümleriyle doldurmuştur. Siyer edebiyatı diyebileceğimiz bu tür çalışmalar arasında *Mevlid*'lerin ayrı bir yeri vardır. Bu bağlamda 15. asırdaki dinî edebiyat çığırının en kuvvetli, en şöhretli eserlerinden biri

* Prof. Dr., BUÜ İlahiyat Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi.

Süleyman Çelebi'nin 1409'da Bursa'da tamamladığı *Mevlid Manzûmesi*'dir. "*Vesîletü'n-Necât*" adlı bu *Manzûme*, yazıldığı andan günümüze kadar Türk dünyasında en çok okunan ve dinlenen, okuyanları coşturan, dinleyenleri etkileyen, zihinlere ve gönüllere Hz. Muhammed Mustafa sevgisini nakşeden, bu sevgiyi canlandıran, yaşatan bir eser olmuştur. Söyleyenin samimiyetinin sonucu olarak bu manzûme, her yaştan, her meslekten insanımız için hem öğretici olmuş hem de duygulandırmıştır.

Biz burada yazımızın başına yerleştirdiğimiz Süleyman Çelebi'nin *Mevlid Manzûmesi*'nin *Peygamber Efendimizin Doğumu Bölümü*'nde yer alan beytini şerh edeceğiz:

"Rahmeten li'l-âlemîndir Mustafâ":

Âlemlere rahmet tabiri, *Hz. Peygamber'in (s.a.s.) örnekliğinin Kur'an-ı Kerim ve İslam gibi evrensel olduğunu* ifade ediyor. Çünkü o, sadece ilke bazında teorik ağırlıklı bazı şeyler söylememiş, insanlığın yararına olan güzel ahlâk esaslarını Kur'an ışığında ortaya koymuş, şahsında davranış modeli olarak yaşamış, bunu pratiğe aktaran, uygulayan bir nesil (ashâb) yetiştirmiştir. O, hem akıllara, hem gönüllere hitap etmiş, hem de sosyal alanda insanlar arası ilişkilerin düzenli yürümesini sağlayan uygulamaya elverişli kurallar ortaya koymuştur.

Diğer bir ifadeyle Hz. Peygamber (a.s.), Kur'an'ın öngördüğü İslam'ı, herkes tarafından kolayca anlaşılabilecek ve örnek alınabilecek bir üslupla yaşamış, yaymış, bunu daha ötelere taşıyabilecek örnek nesiller yetiştirmiştir. Böylece fert, aile ve topum ahlâkının en doğru, en duyarlı örneklerini vermiş; birey için olgunlaşmanın, aile için mutluluğun, toplum için huzur ve refahın yollarını göstermiştir.

Buna göre Hz. Peygamber (a.s.), bizzat-şahsen *âlemlere rahmet* olduğu gibi onun ve ashâbının İslam'ı nasıl algıladıklarını, yaşadıklarını, şahıslarında, ailelerinde ve toplumda bunu nasıl tatbik ve temsil ettiklerini bilmek de bizim için en büyük *rahmet*tir, lütuftur, saadet kaynağıdır. Hatta bu kaynak bu kadarla da kalmıyor, sonraki asırlara arı ve duru bir şekilde akıyor... İşte biz, akıp giden bu kaynak içinde tarih boyunca Hz. Peygamber'in (s.a.s.) İslam'ı anlama ve yaşama ile ashâb-ı kirâmın İslam'ı anlama cehdini ve yaşama gayretini örnek alarak rûhen yükselen, insanlık ufkunda ilerleyen değerli şahsiyetleri de tanıma şansına sahibiz.

Diğer bir açıdan o, *âlemlere rahmet*tir; çünkü sadece bir bölge halkına değil, tüm insanlığa gönderilmiştir. Ona indirilen Kur'an-ı Mübîn, çağlar üstü, âlemşümûl (evrensel) bir kitaptır. Kur'an-ı Hakîm, tüm insanlığa hitap etmekte, ırk ve kültürel çevre farkı gözetmeksizin herkesi doğru yola davet etmekte; herkesi adâlete, fazîlete, doğruluğa, yardımseverliğe, birlik ve beraberliğe çağırmaktadır. Onun rahmet esintileri sadece insanları kapsamıyor, hayvanlara, bitkilere, dağlara, denizlere, ırmaklara da uzanıyor. Gerek ona indirilen Kur'an-ı Azîmüşşan'da gerekse hadîs-i şeriflerde göklerin ve yerin yaratılış derinliğine dikkat çekildiği gibi insan dışındaki canlılara, hayvanlara, ağaçlara yani tabiata ve fizikî çevreye dair önemli bilgiler de veriliyor, hayvan haklarından bahsediliyor, tabiattaki mevcut ekolojik dengeyi bozacak ihtiraslı-çıkarcı davranışlardan kaçınılması gereğine vurgu yapılıyor.

Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de "*(Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet (bütün insanlara sevgi, şefkat ve merhamet kaynağı) olarak gönderdik*" (Enbiya, 107) buyurmuş, Peygamber Efendimiz de bir hadisinde kendisinin "*bir rahmet ve hidayet rehberi olarak*

gönderildiğini" [1] ifade etmiş, Müslüman olmayanlara beddua etmesini isteyenlere de "*Ben lânetçi olarak değil, âlemlere rahmet olarak gönderildim*" cevabını vermiştir.[2]

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bir başka *rahmet* ciheti, -yukarıda da işaret edildiği gibi- öğrettiklerini iyi anlayan, doğru uygulayan bir kitleyi (muhacirûn-ensâr ve diğer sahâbîleri) yetiştirebilmiş olması, onların yapıp ettiklerinin de günümüze kadar sahih bir yolla ulaşmasıdır. Çünkü eğitimde, pratiği olmayan doktrin ve ideolojilerden ziyade yaşanmış tarihî örneklerin önemi vardır. Esasen Kur'an-ı Kerim'de İslam'ı doğru anlayıp, doğru temsil eden bu zevatın hayat hikâyeleri (İslam'ı nasıl anladıkları, Allah'ın ayetlerine bakışları, Hz. Peygamber'le münasebetleri, toplumsal hayatta insanî ilişkileri, savaşlarda ve sivil hayattaki tutumları) hakkında detaylı bilgi verilmiştir. Böylece bu zevatın yapıp ettiği güzellikler, insanlığın önüne bir *rahmet*, bir ışık olarak konulmuştur.

Evet… Görüldüğü üzere "*Rahmeten li'l-âlemîndir Mustafâ: Hz. Muhammed (a.s.) âlemlere rahmet*"tir. Bu özelliğiyle o, tüm insanlığı hak ve hakikat yolunda kucaklamaktadır.

"Hem şefî'u'l-müznibîndir Mustafâ":

Kıyamet koptuktan sonra tüm insanlar mahşerin derin sıkıntısı içinde sarsılacaklar, hararet artacak, herkes orada Allah'ın azametini hissedecek, O'ndan başka sığınılacak, yalvarılacak, yardım istenecek herhangi başka bir güç olmadığını idrak edecek ve sonsuz kudret sahibi Yüce Allah'a sığınacaklar. İnsanlar

[1] Darimî, *Sünen*, "Mukaddime", 3.
[2] Müslim, *Birr*, 87.

arasında ileri gelenlerden bir zümre harekete geçecekler ve bu sıkıntıdan kurtulmanın çarelerini araştıracaklar… Nihayet bir karara varıp Hz. Âdem'e giderek meseleyi ona anlatacaklar, ondan yardım isteyecekler. Hz. Âdem gelen hey'etin arzu ve beklentilerini dinledikten sonra onları Hz. Nûh'a, o da Hz. İbrahim'e gönderecek. Hz. İbrahim, onları Hz. Mûsâ'ya, Hz. Mûsâ da Hz. İsâ'ya yönlendirecek. Nihayet Hz. İsâ onları, son peygamber Hz. Muhammed'e (a.s.) sevk edecek…

Niçin? Çünkü Hz. Peygamber, sadece bu dünyada değil, kıyamette de Allah katında kadr ü kıymeti en yüksek olandır; kabri ilk yarılıp kalkacak odur, insanlar onun peşi sıra mahşer yerinde toplanacaklar. Kendisine şefaat izni ilk verilecek ve şefaatı Allah katında ilk kabul görecek de odur. İşte hadisin tam metni: "*Ben, kıyamet gününde Âdem çocuklarının seyyidiyim. Ben, kabri ilk yarılıp açılacak olan kimseyim. Ben, ilk şefaat ediciyim ve şefaatı kabul olunacak ilk kimseyim*."[3]

Sevgili Peygamberimiz Cenâb-ı Hakk'a dua edecek, O'na sığınıp insanların müşkilâtlı durumlarının hall ü fasl olmasını talep edecek. -Kaynaklarda aktarıldığına göre- Allah teala, onun duasını kabul buyurarak mahşerin dehşetini sona erdirecek, birden o hassas terazide iyilik ve kötülüklerin tartılacağı hesap-kitap düzenine geçilecek...

Bundan sonrasını anlatırken Allah Resulü (a.s.) buyuruyor ki: Cenâb-ı Hak bana nida edecek: "*Ey Peygamberim Muhammed Mustafa! Secdeye kapan!*"

[3] Müslim, *Fezâil*, 3.

Ben kendimi secdede bulacağım ve dünyada iken hiç bilmediğim, orada o anda Yüce Mevlâ'nın bana öğrettiği derin anlamlarla dolu *kelimât-ı tesbihât* ile O'nun dilediği süre *tesbîhat*ta bulunacağım. Secdeyi müteakip Yüce Allah bana seslenecek: "*Ey Peygamberim Muhammed Mustafa! Ümmetinden şefaatını hak eden kimler varsa işaret et; kim seni sevmiş, kim sana itaat etmiş, kim senin yolundan gitmiş, göster onları…*" diyecek.

Mescid-i Nebevî'deki bu sohbette Peygamber Efendimiz şehâdet parmağını cemaat üzerinde gezdirerek "*kendisini sevenleri, yolundan gidenleri, itaat, muhabbet ve sadâkat göstererek tertemiz bir Müslümanlık örneği verenleri 'sen!..sen!..*" diye göstereceği"ni söylüyor.

Hz. Peygamber (a.s.) birinci secdeden sonra ikinci kez secdeye sevk olunacağını, ikinci secdede birinci secdedekinden farklı, derin anlamlı *kelimât-ı tesbihât* ile Hak Teâlâyı *zikr ü tesbih* edeceğini ve peşinden verilen ilahî izne bağlı olarak şefaatını hak edenlere şehâdet parmağı ile işaret etmeye devam edeceğini ifade buyuruyor. Keza mahşerde ikinci secdeden sonra üçüncü defa secdeye kapanmakla emr olunacağını ve bu üçüncü secdede de ilk secdedekilerden daha farklı derin anlamlı *kelimât-ı tesbîhat* ile Hak tealanın istediği süre *zikr ü tesbihât*ta bulunduktan sonra başını secdeden kaldırıp mahşerin en uzak noktalarına bakarak, uzakları eli ve gözleriyle süzerek az çok kendisine muhabbet duymuş, Allah ve Peygamber aşkına bir şeycikler yapmış kenarda köşede bulunanları da işaret edip göstereceğini söylüyor.[4]

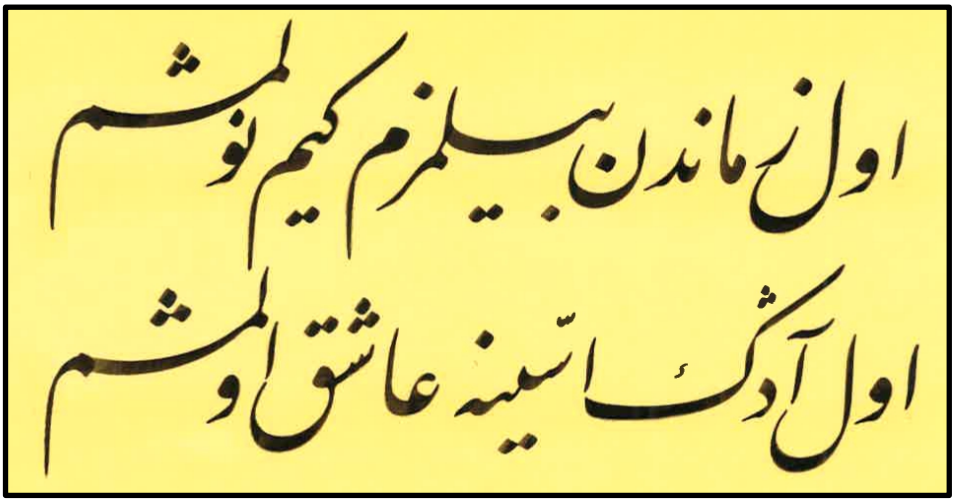
Evet verilen müjdeye göre *"Hem şefî'u'l-Müznibîndir Mustafâ: Hz. Peygamber (a.s.) aynı zamanda günahkârlara şefaat edicidir…"*

[4] Buharî, *Tevhîd*, 24.

Âlemlere rahmet olan Sevgili Peygamberimizin şefaatine erişebilmenin yolu, onu gereği gibi sevmek, samimiyetle yolundan gitmek, onun iman, ibadet ve ahlâk değerlerini en güzel bir biçimde temsil edebilmekten geçer.

İşte Süleyman Çelebi, bu beyitte Peygamber Efendimizin "*âlemlere rahmet*" özelliğiyle şu dünyada herkese şefkat ve merhametle ellerini açarken, "*şefî'u'l-müznibîn*" özelliğiyle de mahşerin sıkıntılı saatlerinde inananları yalnız bırakmayacağını, onlara şefaat elini uzatacağını belirtmektedir. Tabii ki bu, büyük bir müjdedir ve inananlar için bir ümit ışığıdır.

Ümitliyiz; ümit can kuşudur, kanatlarını müjdelerle açar ve gönüllerimizde rahmet rüzgârları estirir. Müjdeler nasiptir, coşkudur, şenliktir, ilgisiz kalamayız.

اول ز ماندن بیلزم کیم نوشم
اول آدگ اسینه عاشق اولمشم

Varlık Deryasında Bir İnci

Hüseyin MEHMET*

Ol zamândan bilmezem kim n'olmuşam
Ol âdun ıssına âşık olmuşam

Varlık merâtibi içinde bütün isimleri cami' olan Allah isminin ilk ve en büyük mazharının Peygamber Efendimiz (s.a.v.) olduğu görüşü sûfiler tarafından dillendirilmiştir. Dolayısıyla ilk yaratılan varlık hakkında da evvelce Habîb-i Kibriya Efendimizin nuru, bir başka deyişle ruhu ve hakikati ilk yaratılan varlık olarak tezahür ettiği rivayet olunur. Hakk'ın varlığının ilk mertebede tezahürü olan yani taayyün-i evvel derekesinde ism-i şerifin vahdet tecellisi de yine ilk hakikat, ilk nurdur ki; bu da Nûr-i Muhammedî şeklinde tesmiye olunur.

Birçok hadiste "Âdemoğlunun en üstünü", "Allah katında öncekilerin ve sonrakilerin en kıymetlisi", varlıkların en hayırlısı olarak Habîb-i zi-şan efendimiz işaret edilmektedir. Maîde

* Doktora Öğrencisi, Trakya Üniversitesi Balkan Çalışmaları Anabilim Dalı, Yazar.

suresinin 15. ayetinde bahsedilen "*Gerçekten size Allah'tan bir nûr, apaçık bir kitap geldi*" ayetine yönelik Taberî ve Razî başta olmak üzere sair müfessirlerin açıklamalarından anlaşılan ayette geçen nûr kavramının Rasûllullah efendimize tekabül ettiği gerçeğidir. Bir başka ayette Peygamber efendimiz "*sirâc-ı münîr*" olarak vasıflandırılır. Bu bakımından O'nun ism-i şerifine bende olan her âşık, kendi çerağını evvelen onun kandiline tutup tutuşması icap eder. Çünkü bu kandil; ezelden ebede ashâb-ı güzîn efendilerimizden itibaren kıyamete değin gelecek bütün müminlerin, Hâk âşıklarının gönül kandillerini tutuşturacak o nurun bizatihi kendi ve aslıdır.

Nûr-i Muhammedî/Hakikat-i Muhammediyye kavramına ilişkin Zünnûn el-Mısrî ve Abdullah et-Tüsterî'de rastlandığı söylense de ilk defa Câfer-i Sâdık efendimizde geçtiği bilinmektedir. Câfer-i Sâdık, Kalem suresindeki hurûf-ı mukattaa'dan olan "nûn" harfini tevil ederken, bu harfin Nûr-i Muhammedî'ye işaret ettiğini ve o nurun "bütün nurların kendisinden yaratıldığı ezeliyet nuru" olduğunu açıklamaktadır. Aynı surenin dördüncü ayetinde geçen "*Sen büyük bir "huluk" üzeresin*" ayetindeki "huluk" kelimesini "nûr" olarak tevil ettiğinden ayetin manası "Sen ezelde sana tahsis edilen nûr üzeresin" şekline mutabık düşmektedir.

Sehl b. Abdullah et-Tüsterî "*Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allah da sizi sevsin*" ayetini açıklarken: "Peygamberlerin, melekûtun, dünyâ ve âhiretin nûru onun nûrundandır. Kim hakîkî muhabbet istiyorsa ona uysun" diyerek Nûr-i Muhammedî ile irtibat kurup O'nun nûrunun aydınlığında olmanın muhabbetin bir gereği olduğuna dikkat çeker. Hallâc'a göre nübüvvet nûrları Hz. Muhammed'in nûrundan ortaya çıkmış olup bu nûrlar onun nûru ile zâhir olurlar. Nûrlar içinde onun nûrundan daha belirgini

yoktur ve onun nûrundan daha önce bir nûr yoktur, demektedir. Gazzâlî de nurlar silsilesinden bahsettiği eserinde sirâc-ı münîri anlatırken Resulullah'ın (s.a.v.), tüm peygamberlerin ve âlimlerin "sirâc"ı olduğunu, ancak aralarında sayılamayacak çok farklılıklar bulunduğunu hususiyetle belirtir.

Nûr-i Muhammedî konusuna kapsamlı bir şekilde değinenlerden birisi de İbnü'l- Arabî'dir. Onun açıklamalarında Hz. Peygamber'in âlemlere rahmet olarak gönderilişine atıflar yapılır. Rasûl-i Ekrem Efendimiz, Allah'ın ilk yarattığı, ruh-ı müdebbirdir, diğer ruhlar ondan sadır olmuştur, O'nun varlığı âlem-i şehadette değil, âlem-i gaybdadır. O'na peygamberlik müjdelendiği vakit Âdem henüz su ve çamur arasındadır. Varlık deryasına ve insanlığa sunulan en mükemmel ve nadide inci olarak zuhur etmiştir. Bunun içindir ki bidayet ve nihayet aslı da O'nunla başlar ve biter. Allah azze ve celle O'nu kemalinden yaratınca, cemâline ve celâline mazhar kıldı, isim ve sıfat hakikatlerinin hepsinin neşet ettiği merci oldu. Sonra nefsini kendi nefsinden, bazı Muhammedî hakikatleri de yine kendi hakikatinden yarattı. Âdem (a.s.)'ın nefsini Hz. Muhammed'in suretinden bir nüsha olarak yarattı. Bu sebeple diğer ruhların özleri (uyûnü'l-ervah) O'ndan meydana gelmiştir. O bütün cinsler üzerine cins-i âlîdir.

Bursevî'ye göre de "Hz. Muhammed (s.a.v.) nuru Allah'ın ilk yarattığı şeydir. Sonradan arştan yeryüzüne kadar bütün mahlûkatı O'nun nurunun bir kısmından yaratmıştır. Onu varlık ve şuhûd âlemine göndermesi bütün mevcudat için rahmettir. Her şey O'ndan sadır olmuştur, O'nun oluşu mahlûkatın oluşudur ve varlık sebebi aynı zamanda mahlûkat üzerine Allah'ın rahmet sebebidir. Yaratıkların hepsi sureta mahlûk olarak, ruhları olmaksızın kudret fezasına atılmış, Hz. Muhammed'in gelmesini

bekliyordu. O, âlemi teşrif edince âlem onun varlığı ile hayat kazandı, çünkü bütün mahlûkatın ruhudur."

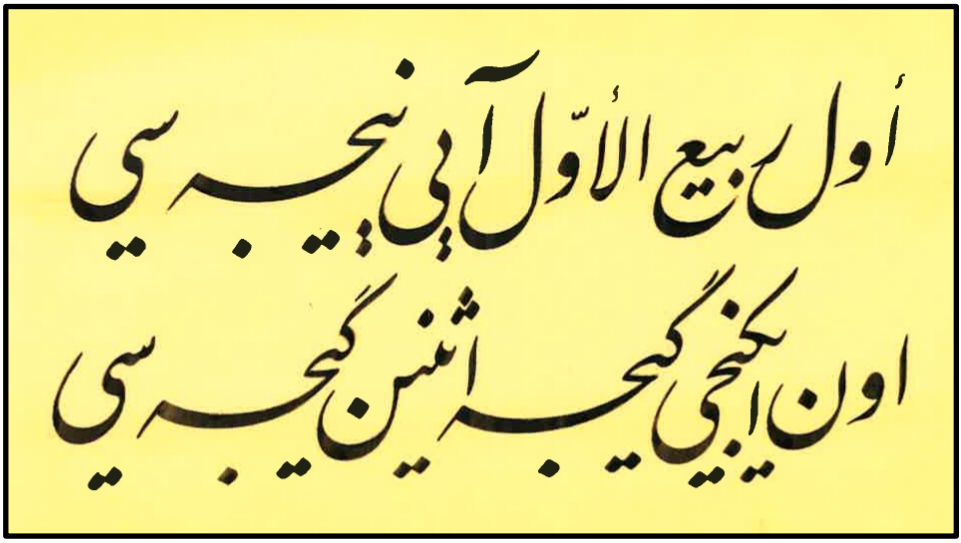
İbnü'l- Arabî Nûr-i Muhammedî'yi varlık meratibinde birinci taayyüne yerleştirir. Hakk'ın varlığının Zât mertebesinde ilk tecelli yeri ile ilgili "vâhidiyet, hazret-i rubûbiyyet, âlem-i gayb, âlem-i ulvî, âlem-i emr, âlem-i melekût, âlem-i bâtın, âlem-i esmâ…" gibi birçok isim kullanılmıştır. Bunun sebebi ise ona göre tek olan hakîkatin çok çeşitli yönlerinin olmasıdır. Dolayısıyla Nûr-i Muhammedî bütün bu vasıfları teşmil eder.

Muhammedî nûrun ilk yaratılan olmasını İbnü'l-Arabî, hadîslerde geçen Allah'ın ilk yarattığı şey ile ilişkilendirir. İlk yaratılan şey ile ilgili; "Allah'ın ilk yarattığı şey "kalem"dir." "Allah'ın ilk yarattığı şey "akıl"dır." gibi farklı rivâyetler bulunsa da bu rivâyetler İbnü'l-Arabî'ye göre aslında bir olan hakikati açıklığa kavuşturmaktadır. Çünkü bu farklı rivayetler hakikatin değişik yönlerine işaret ettiğinden hakikat-i Muhammediyye'nin farklı yönleri anlaşılmış olmaktadır. Bununla birlikte hepsinde kastedilenin aslında bir tek hakîkattir o da Hakîkat-i Muhammediyye'dir.

Hz. Ali'nin şu beyanı konu itibarıyla çok önemlidir: Allah, Âdem'den sonra gelen her peygamberden ona iman ve dinine yardım etmeleri hususunda söz almıştır. Buradaki misak peygamberlerin birbirini tasdik sebebi olduğu görüşü kadar, misak kavramını bizatihi Hz. Muhammed'e mahsus olarak gösterenler de çoğunluktadır. Bu da hiçbir peygamber gönderilmemiştir ki ona Hz. Peygamberin eşsiz vasıfları zikredilmemiş olsun ve ondan kendisine eriştiği takdirde ahd ü misak alınmamış olsun düşüncesini pekiştirmektedir.

Hz. Peygamber'in "hâtemü'n-nebiyyîn" oluşu kendinden önceki bütün peygamberlerin kemâlini de kendinde toplaması anlamına gelir. Çünkü "hatm" kelimesi meşhur son anlamının yanında, nübüvvet bahsi için konulan son mühür ve nihai tasdik anlamına da çıkmaktadır. Onun için de aynı zamanda Hz. Peygamber için "hatmü'l-hatm", sonların sonu tabirini de kullandığı görülmektedir.

Bizlerse bu yüzyılda O'nun mübarek cemalini görmemiş, sesini işitmemiş adına müştak, bahsine hayran ve kadem-i saadetine yüz sürmekliği baş tacı etmiş, ism-i şerifi anıldığı vakit içi titreyen, ahd-i misaka bağlı olmayı yegâne fahri bilen ümmeti olarak mahza bize O'nu hatırlatan Süleyman Çelebi'nin *Vesîletü'n-Necât*'ı (*Mevlid*) misali her eseri Anadolu'dan Balkanlara yüzyıllarca yaşatmış, okumuş, dinlemiş ve gözyaşı dökmüşüz. Bu sebeple O'nu anmamıza vesile olan; O'nu anarak kendimizi bulduğumuz, yüzlerce yıldır da unutmadığımız benliğimizi bize hatırlatıp duran Süleyman Çelebi'yi rahmet ve minnetle anıyoruz.

اُول ربیع الاوّل آیی نیجه سی
اون ایکنجی گیجه اثنین گیجه سی

Süleyman Çelebi'nin Mevlid'inin Bir Beytinde Hz. Peygamber'in Doğum Yılı Gizlenmiş midir?

İsmail YAKIT*

Ol Rebî'ul-evvel âyın nicesi
On ikinci gice isneyn gicesi

Süleyman Çelebi'nin *"Vesîletü'n-Necât"* adını verdiği ve *"Mevlid"* adıyla meşhur olmuş eserindeki bir beyitte Hz. Peygamber'in doğumu ay ve gün açıkça belirtilmiş olmasına rağmen doğum yılı açıkça söylenmemiştir. Acaba merhum Çelebi, bunu aynı beytin içinde gizlemiş mi veya ebced hesabıyla yapılacak bir işlemle bu tarih bulunabilir mi? Bu hususta merhum Arif Nihat Asya

* Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi.

Hoca'mızın emek verdiği bir çalışmasından aşağıda bahsetmek istiyoruz.

Konuya başlamadan önce, ebced alfabesi ve hesabı hakkında birkaç cümle söz etmekte fayda vardır. Ebced, eski Arap alfabesinin adıdır. Harflerin sıralanışına göre oluşturulan ve hafızada kolay kalması için bir araya getirilen sekiz anlamsız sözcüğün ilkinin ismidir. Bir diğer ifadeyle eski alfabenin ilk dört harfinin adıdır. Bu alfabede her harfin bir sayı değeri vardır. Bu harfler bir'den dokuz'a, on'dan doksan'a ve yüz'den bin'e doğru sıralanır. Bundan yararlanarak pek çok işlem vücuda getirilmiştir. Bu işlemlere "Ebced Hesabı" adı verilir. Bu hesabın pek çok çeşidi ve türü mevcuttur. Bu rakam ve harf ilişkisine dayanarak Türk-İslam kültüründe ve edebiyatında muazzam bir sanat oluşturulmuştur.[1]

Atalarımızdan bize intikal eden cami, medrese, kütüphane, çeşme, hastane, kışla, şadırvan, köprü ve mezar taşlarından tutun da Osmanlı Türkçesi'yle yazılmış yazma ve basma eserlerin tamamına yakın kısmına kadar hep bu hesapla manzumeler içinde tarihlere rastlanır. Ayrıca günlük ihtiyaçlarda, sembol kavramlarda, çocuklara isim verilirken, kitap ve makale bölümlerinde, kitap sayfalarında, vakanüvis ve vakıf gibi resmi devlet kayıtlarında, sayım ve envanterlerde, fen ilimlerinde, mimarlıkta modüler sistemlerde, musikide ebced notasında, tasavvuf ve din ilimlerinde, sanat eserlerinde ve askeri sayımlarda ve özellikle tarih düşürmede hep kullanılmıştır.[2]

[1] Bkz. İsmail Yakıt, *Türk İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2021).

[2] Yakıt, *Türk İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, 55-86.

Şimdi konumuza dönelim. Süleyman Çelebi merhum *"Mevlid"*de Hz. Peygamber'in doğumunu ay ve gün olarak bir beyitte şöyle demektedir:

Ol Rebî'ul-evvel âyın nicesi
On ikinci gice isneyn gicesi

Bu beyit üzerinde kafa yoran merhum Arif Nihat Asya hocamız, *"Mevlid"* de Hz. Peygamber'in doğumunun **ay ve günü açıkça belirtilmiş olmasına rağmen yılından söz edilmemesi, o tarihin ebcedle verilmiş olmasındandır kanaatindedir.** Buna göre: Birinci mısrada *"Ol Rebî'ul- evvel âyın nicesi"* (اول ربيع الاول آيك نجه سي) ebced hesabıyla 546 eder. İkinci mısrada ise, *"isneyn"* kelimesi, hem **Pazartesi** hem de Arapçada **iki** demektir. Buradan hareketle ayın 12'si ile "2"yi çarpar. Yani 12x 2= 24'tür. Birinci mısradaki sayı değeriyle toplandığında 546+24=**570** eder.

Bu rakam elbette ki miladi olarak Hz. Peygamber'in doğum tarihidir. Kaldı ki Osmanlı'da o dönem hicri takvim revaçta idi. Miladi takvimi ise gayr-i müslimler özellikle Hristiyanlar kullanıyordu. Hristiyan papazlarla yaptığı bir tartışma üzerine Süleyman Çelebi, H. 825 / M. 1421'de *"Mevlid-i Şerîf"*ini yazarken, kendisi açıkça belirtmemesine rağmen, bunu ebcedle gizlemiş olabilir mi? Bunu şu an bilmemiz mümkün değil ama Arif Nihat Asya'nın keşfi budur. Hatta bu konuda kendisi de: *"Şairin çok sanatkârca, böyle bir tarihi için 'Süleyman Çelebi bunu düşünmemiştir' diyecekler olabilir. Gerçekten düşünmemişse bu tarih, daha başka türlü değer kazanacaktır"* demektedir.[3]

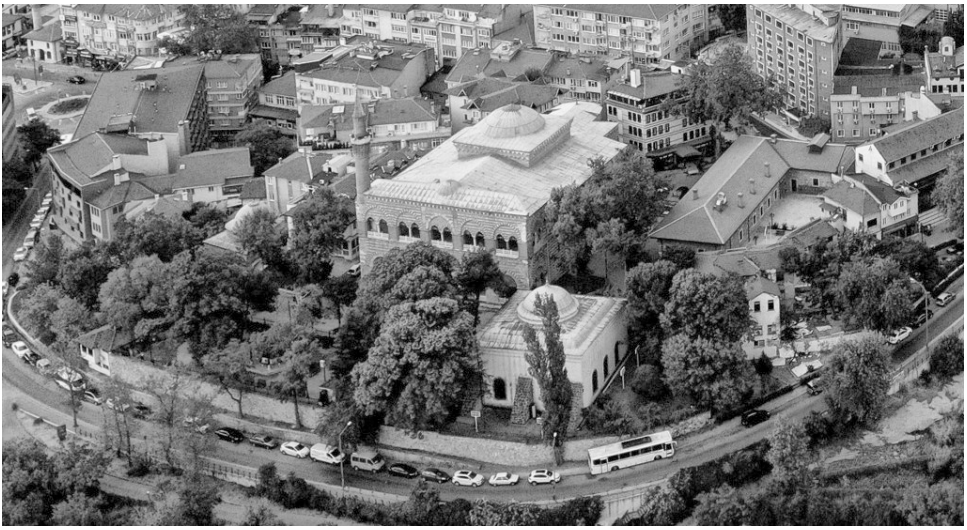
[3] Arif Nihat Asya, *Fâtihler Ölmez ve Takvimler* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2022), 11-12.

Arif Nihat Hocamız, sadece bununla yetinmez. Şayet Süleyman Çelebi, kitabın ismini *"Vesîletü'n-Necât" (Kurtuluşa Vesile)* yerine aynı anlama gelen *"Necâta Vesîle"(Kurtuluşa Vesile)* demiş olsaydı yani Arapça bir terkip yerine aynı kelimelerle Türkçe ifade etmiş olsaydı yine de 570 tarihi bulunurdu kanaatindedir. Bunu da bir dörtlük içinde şöyle ifade eder:

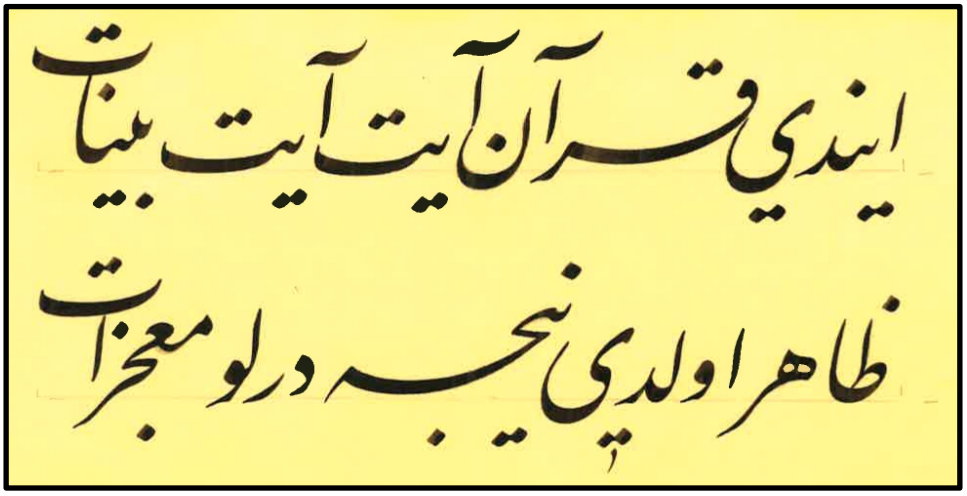
Peygamberimizin doğduğu gece
Okudu adına bir güzel eser
"Vesiletü'n-Necât" diyeceğine
"Necâta Vesile" deseydi eğer
"Necâta Vesile" (نجاته وسيله)= 570 M.[4]

Buradan hareketle Türk-İslam Dünyasında miladi takvime göre düşürülmüş en eski tarihin Hz. Peygamber'in doğumuna Süleyman Çelebi tarafından düşürülen tarih olduğu söylenebilir.

[4] Asya, *Fâtihler Ölmez ve Takvimler*, 11; Yakıt, *Türk İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, 377. Ayrıca bkz. İsmail Yakıt, "Arif Nihat Asya'nın Tarih Düşürme Sanatındaki Yeri", *Arif Nihat Asya*, ed. Nevzat Kösoğlu (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2011), 397-398.

I.Murad Hüdavendigar Cami

ایندی قرآن آیت آیت بیناتدر
ظاهر اولدی نیجه درلو معجزات

Kur'an'ın İnişi ve Mucizeliği

Cağfer KARADAŞ*

İndi Kur'ân âyet âyet beyyinât
Zâhir oldu nice türlü mu'cizât

Beytin Anlam Çerçevesi:

Beyitte Kur'an-ı Kerim'in toptan değil, ayet ayet indiği ifade ediliyor. Bunun anlamı Kur'an'ın parça parça yirmi küsur yılda indiğidir. Diğer ilahî kitapların aksine Kur'an zamana yayılan bir ilahî nüzul süreciyle Hz. Peygamber'e indirilmiştir. Bu ayetlerin *beyyinât* olduğu ifadesi ise Kur'an'ın mucize olduğuna işaret etmektedir. *Beyyinât*, "delil, açıklama ve belge" anlamına gelen *beyyine* kelimesinin çoğuludur. Bu kelime aynı zamanda mucize anlamında da kullanılır. Beyitte *beyyinât* kelimesiyle şair güzel bir tevriye de bulunmuştur. Şair burada hem Kur'an ayetleriyle insanlara emirler, yasaklar ve haberlerin bildirildiğini, hem de lafız ve mana olarak yani nazmı itibariyle bu ayetlerin mucize olduğu ifade etmiştir. Beytin ikinci mısraında geçen *mucizeler* anlamına

* Prof. Dr., BUÜ İlahiyat Fakültesi.

gelen *mucizât* ifadesi beyitteki *beyyinât* kelimesinin mucize anlamına işarettir.

Peygamberimiz Hz. Muhammed Mustafa'nın en açık ve kesin mucizesi Kur'an-ı Kerim'dir. Öte yandan Kur'an-ı Kerim lafız-mana yani nazım itibariyle aklî mucize olmasının yanında verdiği geçmiş ve gelecekle ilgili haberle aynı zamanda içinde "haberî mucizeleri" barındırmaktadır. Zira Peygamberimiz "ümmî peygamber" (النبي الأمي) olması (A'râf, 157) hasebiyle Kur'an'da zikredilen peygamber kıssalarını ve gelecekte gerçekleşecek ahiretle ilgili haberleri kendisi okuyarak veya dinleyerek elde etmiş değil, vahiy yoluyla almış ve öğrenmiştir. Peygamberimizin böylesi geçmiş ve gelecekten haber vermesine, akaid edebiyatında *haberî mucize* adı verilmektedir. Bunun yanı sıra "ayın ikiye bölünmesi" (Kamer, 1) gibi Kur'an'da da bir şekilde işaret edilen beş duyuya hitabeden "hissî mucizeler" bulunmaktadır. Öyle görünüyor ki Süleyman Çelebi bu beyitte mahsusan Kur'an-ı Kerim'i merkeze almıştır. Biz de açıklamamızda bu hususu dikkate alacağız ve özellikle Kur'an'ın ayet ayet inmesiyle mucize yönüne odaklanacağız.

Kur'an-ı Kerim

Kur'an-ı Kerim, Hz. Muhammed Mustafa'ya (s.a.v.) indirilen son ilahî kitaptır. Yirmi yılı aşkın bir süreç dâhilinde parça parça inmiştir. Böyle uzun bir süreç içerisinde inmesi, insanların onu daha iyi anlama ve kavramalarına vesile olması hikmetine binaendir. Hz. Peygamber 40'lı yaşlardayken başlayan vahiy süreci Medine'de 63 yaşında ahirete irtihaliyle son bulmuştur. Kur'an nâzil olduğunda Hz. Peygamber onu ashabına okur ve aynı zamanda vahiy kâtiplerine yazdırırdı. Bu şekilde Kur'an hem ezberlenir hem de yazılı olarak kayıtlara geçerdi.

Hz. Peygamber'in vefatından sonra halife olan Hz. Ebû Bekir döneminde sahabeden Zeyd b. Sâbit başkanlığında oluşturulan komisyonla hem ezberlenen hem de yazılı metinlere dayanılarak Kur'an iki kapak arasına alınmış ve kitap şekline getirilmiştir. Kur'an'ın kitap şekline gelmiş haline *mushaf* denilir. Hz. Osman zamanında yine Zeyd b. Sâbit başkanlığında Kur'an çoğaltılarak yedi veya dokuz İslam beldesine gönderilmiştir. Böylece insanların hem Kur'an ile buluşmaları sağlanmış hem de Kur'an'a başvuruları kolaylaştırılmıştır. Çünkü Yahudi ve Hıristiyanlıkta olduğu gibi Kutsal kitabımız Kur'an belli kimselerin tekelinde değildir. Her Müslüman onu okur ve anlamaya çalışır. Hatta ilim öğrenmek kadın ve erkek her Müslümana farz olduğuna göre, kutsal kitabın öğrenilmesi ve bilinmesi daha bir öncelik arz eder.

Kur'an nazım ve mana itibariyle mucizedir ve insanlar tarafından böyle bir kitabın ortaya konması söz konusu değildir. Kur'an her ne kadar ne tam şiir ne de tam nesir olmasa da kendine özgü bir nazmı bulunmaktadır. Bu nazmın okunması da kendine has bir tarz olan *tecvid* ile yapılır. Tecvid, Kur'an'ın okunmasında bir tatlılık ve güzellik meydana getirir. Kur'an'ın bu nazım ve tecvid ile okuma güzelliği ezberlenmesini de kolaylaştırmıştır. Bu kolaylık dolayısıyla da yüzyıllardır korunması mümkün hale gelmiştir. Bugün dahi Kur'an binlerce hafız tarafından hala ezberlenmekte, sanatlarının zirvesine çıkmış hattatlarımızın o güzel yazılarıyla basılmakta ve ufku açık yorumcuları vasıtasıyla bütün dünyaya mesajı yayılmaktadır.

Öte yandan Kur'an anlaşılması kolay olsun diye neredeyse dünyadaki bütün dillere tercüme edilmektedir. Ancak şu unutulmamalıdır ki, tercümeyle her ne kadar bir ölçüde manayı yansıtmak mümkün ise de, Kur'an'ın başta nazım özellikleri olmak

üzere ihtiva ettiği manaları bütünüyle vermek mümkün değildir. Zaten hiçbir tercüme aslın yerini tutamaz. Bu yüzdendir ki, Kur'an'ın ihtiva ettiği manaları anlamak için ilk dönemlerden bugünlere kadar binlerce tefsir kitabı yazılmıştır. Çünkü farklı zaman ve mekâna göre Kur'an'ın sürekli yorumlanması gerekir. Bu yorumlama, Kur'an'ın durağan değil dinamik bir yapıya sahip olduğunu gösterir. Ancak tefsir yaparken liyakat, bilgi ve samimiyetin bulunması çok önemlidir.

Kur'an'ın Dilsel Yönü

Yüce Allah, gönderdiği kavmin dilinde her peygambere vahiy indirmiştir. Şu ayet meali bu gerçeği ifade etmektedir: *"İstisnasız her peygamberi kendi kavminin diliyle gönderdik ki onlara açık açık anlatsın; bundan sonra Allah dilediğini sapkınlık içerisinde bırakır, dilediğini de doğru yola iletir. O, güçlüdür, hikmet sahibidir."* (İbrahim, 4). İbn Kesîr ayetin açıklamasında bunun Yüce Allah'ın insanlığa yönelik bir sünneti yani değişmez sosyal ve beşeri kanunu olduğunu dile getirir.[1] Yüce Allah bu sünneti doğrultusunda vahyini kimi zaman İbranice, kimi zaman Süryanice kim zaman da Arapça indirmiştir. Cebrail vasıtasıyla bütün bu dillerde inen ilahî kelamlar, Allah'ın zatıyla kaim kelamına (kelam-ı nefsî) delalet eden lafzî kelamıdır. Vahyi indiren, âlemdeki hiçbir türe benzemeyen kadîm olan Yüce Allah'tır. O, hitabını peygambere bir cümle şeklinde bildirdiğinde ona uygun sesler yani Arapçanın ya da bir başka dilin kalıplarına uygun lafızlar yaratır, ardı sıra onları muhataba işittirir." Böyle olması Kur'an-ı Kerim'in mucize olmasına engel değildir. Zira

[1] Bkz. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Âzîm* (Beyrut: 1983), ilgili ayet yorumu.

kelamın sahibi de lafız-mana bütünlüğü içinde vahiy yoluyla Rahmet Nebisi'ne indiren de Yüce Allah'ın kendisidir.[2]

İmam Matüridî, Kur'an'ın Arapça olarak yani lafız ve mana şeklinde Hz. Peygamber'e geldiğinde *"Hiç kuşkusuz, "Kesin olarak bunları ona bir başka insan öğretiyor" dediklerini biliyoruz. Oysa ona öğretiyor dedikleri kişinin dili yabancıdır, bunun dili ise açık seçik Arapçadır. Allah'ın ayetlerine inanmayanlar yok mu, Allah onlara hidayet vermeyecek; onlar için elem verici bir azap vardır. Ancak Allah'ın ayetlerine inanmayanlar böyle bir yalanı uydurabilirler, asıl yalancılar onların kendileridir."* (Nahl, 103-105) ayetlerini delil olarak getirir ve şayet Kur'an sadece mana olarak gelseydi Yüce Allah insan tarafından öğretilmesini bir iftira olarak nitelemezdi diye yorum getirir.

Bütün bunlar gösteriyor ki vahiy, peygamberin konuştuğu dille indirilmiştir. Son Peygamber Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) Arapça konuştuğu için Kur'an o dilde gelmiştir. Ancak geçmişte Batınîler (Karmatîler ve İsmailîler) günümüzde ise bir kısım çağdaş araştırmacılar, Kur'an'ın mana olarak geldiğini, daha sonra Hz. Peygamber'in kendi diliyle onu ifade ettiğini iddia etmişlerdir. Yukarıdaki bilgiler doğrultusunda değerlendirildiğinde onların bu iddia ve kanaatlerinin isabetli olmadığı açıktır. Nitekim İmam Matüridî, Batınîlerin bu görüşünü *Te'vilatü'l-Kur'an* / *Te'vilât Ehli's-Sunne* adlı tefsirinde eleştirmiş, reddetmiş ve Kur'an'ın lafız-mana

[2] Bâkıllânî, *Et-Takrîb ve'l-İrşâd es-Sağîr*, nşr. Abdullah b. Ali Ebû Zenîd (Beyrut, 1413/1993) 1/322; Ebu'l-Muin en-Nesefî, *Tebsıratü'l-Edille* (Ankara: DİB Yayınları, 2004), 1/372.

bütünlüğü içinde Allah tarafından Cebrail vasıtasıyla Hz. Muhammed'e (s.a.v.) indirildiğini net bir şekilde ifade etmiştir.[3]

Şu da bir gerçek ki, kaynaklarda geçtiği gibi Cebrail, Hz. Peygamber'e çoğunlukla insan suretinde gelmiş, onunla Arapça iletişim kurmuş ve Kur'an metnini de Arapça olarak getirmiştir. Yusuf Suresinin başında geçen "*Biz onu Arapça Kur'an olarak indirdik*" (Yusuf, 2) ayetinin anlamını Ebü'l-Leys es-Semerkandî, "Biz Cebrail'i Kur'an'ı Arap diliyle okusun diye Muhammmed'e gönderdik" şeklinde yorumlamıştır.[4]

Hz. Peygamber, gelen Kur'an ayetlerini Cebrail okuyup bitirmeden okuma veya yazdırma hususunda uyarıldığına göre, O, Cebrail'den Kur'an'ı Arapça olarak dinliyordu ve Arapça olarak tekrar ediyordu. Çünkü Tâhâ ve Kıyâme surelerinde ifade edildiği gibi lafız olmaksızın mananın tekrarı veya aceleyle okunması söz konusu olamaz. Bütün bu gerçekler Kur'an'ın lafız ve mana olarak Hz. Peygamber'in konuştuğu dil olan Arapça geldiğini göstermektedir. Mana olarak geldiği iddialarının doğru kabul edilmesi durumunda, bir yandan Hz. Peygamber'in tercüman konumuna düşmesi diğer yandan ise gelen mananın orijinal değil, tercüme metin olduğu anlamına gelir. Bu durum Kur'an'ın diğer dillere tercümelerinin de Kur'an kabul edilmesini beraberinde getirir. Hâlbuki diğer dillere yapılan tercümelerin veya yorumların Kur'an kabul edilemeyeceği hususunda İslam âlimlerinin ittifakı bulunmaktadır. Nitekim bu gün İncillere yöneltilen en büyük eleştiri, tespit edilen ilk İncillerin Hz. İsa'nın konuştuğu dilde değil,

[3] Ebu Mansur el-Maturidî, *Te'vilatü'l-Kur'an / Te'vilât Ehli's-Sunne*, nşr. Fatma Yusuf Teymi (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1425/2004), 1/74, 3/121, 541.

[4] Bkz. Ebu'l-Leys es-Semerkandî, *Tefsîrü's-Semerkandî*, nşr. Adil Ahmed-Ali Muhammed (Beyrut 1427/2006), 3/149.

Yunanca olarak yazılmış olmasıdır. Bu da İncillerin orijinallerinin bulunmadığının delilidir. Çünkü hiçbir tercüme orijinal manayı tam olarak yansıtamaz ve bu yüzdendir ki bilimsel/akademik çalışmalarda tercümeler, ikincil kaynak kabul edilir.[5]

Kur'an'ın Mucizeliği

Kur'an'ın mucizeliği, tahriften korunmuş olmasında yatmaktadır. Müşrikler, Kur'an'a yönelik "insan eseri", "Muhammed tarafından uyduruldu" gibi ithamlarda bulunmuşlardır. Onların bu ithamlarına Kur'an'da "*benzer on sure veya hatta bir sure getirin*" (Bakara, 23; Hûd, 13) şeklinde meydan okunmuş ve müşriklerden cevap alınamamıştır.

Bugün de yarın da Kur'an, bu mucizeliğini korumaktadır ve koruyacaktır. İnkârcıların ve din karşıtlarının saldırılarına rağmen Müslümanların gönlündeki yerini ilk günkü gibi muhafaza etmektedir. Kur'an'ın bin dört yüz yıldır hiçbir değişime ve dönüşüme uğramaksızın aynen muhafaza edilerek gelmiş olması başlı başına mucize olduğunun delilidir. Her çağda yüzlerce hafız tarafından ezberlenmiş, hattatlar tarafından en güzel hatlarla yazılmıştır. Öyle ki, Kur'an okumak ve yazmak sanatı doğmuştur.

Kur'an-ı Kerim sadece metin olarak muhafaza edilmemiş, Hz. Peygamber dönemindeki çeşitli okunuşlar anlamına gelen farklı kıraatler nesilden nesile kesintisiz aktarılarak bugünlere kadar gelmiştir. *Kurrâ* diye nitelenen ve bütün bu farklı kıraatleri en ince ayrıntısına kadar bilen insanlar, aslında Kur'an'ın mucizeliğinin canlı misalleridir. Kur'an'ın bir diğer yönü ise İslam dünyasında yazı sanatının hiçbir medeniyette görülmeyecek boyutta

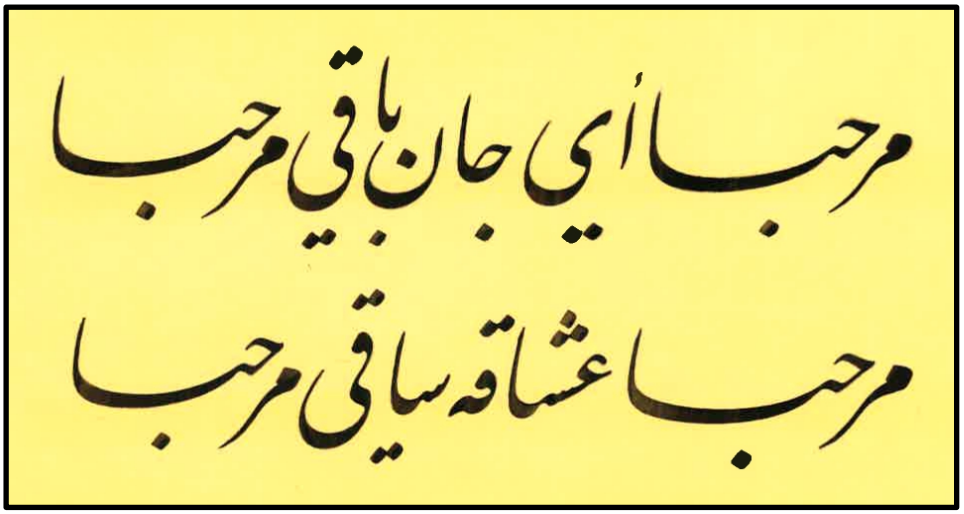
[5] Cağfer Karadaş, "Kur'an'ın Dilsel Mahiyeti" (Erişim 03 Eylül 2022).

gelişmesine katkı sağlamış olmasıdır. En güzel yazı ile Kur'an'ı yazmak adına binlerle ifade edilecek hattatlar aşama aşama yazı sanatını geliştirmişler ve bugün bakmaya doyamayacağımız şaheser *mushaflar* ortaya koymuşlardır. Bütün bunlar Kur'an etrafında pervane olmuş inananların aşk ve meşkinin sonucudur ve Kur'an'ın mucizeliğinin ispatıdır.[6]

[6] Bkz. Cağfer Karadaş, *İslam'ın İnanç Yapısı* (Bursa: Emin Yayınları, 2008), 111-114.

Muradiye Camii

مرحبا ای جان باقی مرحبا
مرحبا عشاقه سیاقی مرحبا

Sâkî-i Aşk

Celalettin DİVLEKCİ*

Merhabâ ey cân-ı bâkî merhabâ
Merhabâ uşşâkâ sâkî merhabâ

Tecellâ-yı cemâlinden habîbim nev-bahâr âteş
Gül âteş bülbül âteş sünbül âteş hâk u hâr âteş

Şuâ'-yı âftâbındır yakan bi'l-cümle uşşâkı
Dil âteş sîne âteş hem dü çeşm-i eşk-bâr âteş

Hayâl-i şem'-i rûyinle aceb mi yansa cân ü dil
Nigârım gel de gör kalbimde âteş âh ü zâr âteş

Es'ad Erbilî

Bir gün Resulullah'a geldi… Benzi atmış, rengi solmuş, yüzünden hüznü okunuyordu… Neyin var dedi Allah Resulü? Hasta değilim

* Doç. Dr., BUÜ İlahiyat Fakültesi.

ya Resulallah ağrıyan bir tarafım da yok. Şu kadar var ki seni göremediğim zamanlarda kendimi yalnız hissediyor; yokluğuna dayanamıyorum. Sensiz bütün dünya ıssız geliyor. Sonra ahireti düşündüm. Ya seni göremezsem diye korktum; cennete girsem bile sen cennette nebilerle bense senden edna yerde… Cennete giremezsem zaten ebediyen seni göremeyeceğim… Bunun üzerine *"Kim Allah'a ve peygambere itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine lütuflarda bulunduğu peygamberler, sıddıklar, şehidler ve sâlih kişilerle beraberdirler; bunlar ne güzel arkadaşlardır!"* Nisâ, 69 ayeti nazil olur. Olayın kahramanı Resûl-i zîşân'ın azatlısı Sevbân'dır (ö. 54/674).

Bir de Zâhir var. Zâhir adında badiyede yaşayan bir insan. Zâhir'in farklı bir tarafı var, çirkin bir adam. Çölde yaşıyor, arada Pazar ihtiyaçlarını karşılamak üzere, şehre geliyor. Gelirken de Peygamberimize şehirde bulunmayan, çölde bulunabilecek bitki, meyve türü hediyeler getiriyor. Efendimiz de ona hediye olarak erzak verip uğurluyor. Bir diğer önemli tarafı Efendimizin bu zatı seviyor olması.

Şâirin dediği gibi:

Bâdiye yaylasında koklasaydım izini
Kefenimi biçseydi Ebva'da esen rüzgâr
Seninle yıkasaydım acılar dehlizini
Ne kaderi suçlamak kalırdı, ne intihar
Üstüne pırıl pırıl damladığın bir kaya,
Bir hurma çekirdeği tercihimdir dünyaya

Nurullah Genç

Bir gün pazarda malını satarken Efendimiz kendisini arkasından kucaklayıveriyor. "Kimsin, bırak beni!" falan derken, kucaklayanın

Efendimiz olduğunu fark ediyor. Bu sefer o ellerini araka tarafına dolayarak, Peygamber Efendimize sarılıyor…

Hazır ona bu kadar yakın olmuşken, O kendisi, sizi kucaklamışken, hırkasının kokusu sizi sarmışken onu bırakmak olur mu…

Peygamber Efendimiz, şakasına devam ederek diyor ki; "Satılık köle var alan var mı?" Bunun üzerine Zâhir, "Ya Resûlallah bak benden söylemesi, beni alan olmaz, sonra elinde kalırım." diyor.

Malum, çirkin insanlar kadın olsun erkek olsun, çok özel bir yetenekleri olmadığı sürece kabul görmezler, bir yerde tercih edilmeyen insanlardır. Yanlış da olsa bu böyledir. O yüzden insanlar tarafından çirkin bulunmak zor bir imtihandır.

Şâirin izniyle;

Derdimendim yâ Resûlallah, devâ ol derdime,
Destgir ol, yâ Habiballah, bu asî mücrime!
Sen şefâat kânı varken, yalvarayım ben kime?
Ben Resûl-i Kibriyânın, bülbül-i nâlânıyım
"Çirkinim" gerçi, cemâl-i Mustafâ hayrânıyım

Zâhir, "Yâ Resulallah benden söylemesi, beni alan olmaz, bak sonra elinde kalırım." deyince, Efendimiz ona öyle bir şey söylüyor ki, öyle zannediyorum, bu sahabeyi hayatta kaldığı süre boyunca; Bedir'de şehit oluncaya kadar mutlu etmeye, onu sevindirmeye yetmiştir.

Diyor ki; iyi de sen Allah nazarında öyle elde kalacak bir meta değilsin ki… Sen Allah katında çok kıymetlisin…

Kimisi Zâhir gibi badiyenin bir köşesinde hislerini sessiz yaşarken kimisi de şair olup duygularını açık eder. Aradaki zaman farkının, milliyetin hiçbir önemi yoktur.

Gönül hûn oldu şevkinden boyandım yâ Resûlallah
Nasıl bilmem bu nîrâne dayandım yâ Resûlallah.
Ezel Bezmi'nde dinmez bir figândım yâ Resûlallah
Cemâlinle ferahnâk et ki yandım yâ Resûlallah.
…
Boyun büktüm perîşânım, bu derdin sende tedbiri
Lebim kavruldu âteşten, döner pâyinde tezkîri
Ne dem gönlün murâd eylerse taltîf eyle Kıtmîri
Cemâlinle ferahnâk et ki yandım yâ Resûlallah.

Bu satırlar, erbabının malumu olduğu üzere 1887 yılında Kayserinin Talas ilçesinde Rum Ortodoks bir ailede dünyaya gelmiş, Müslüman olmadan önceki adı Diyamandi olan Yaman Dede'ye aittir.

İlahi aşkla buhurdanlık gibi yanan bu zatın peygamber sevgisini şahitlerinden dinleyelim:

"Bir gün baktım, Yaman Dede mescidin duvarına yaslanmış, sanki son nefesini veriyor gibi bir hâl var. Hâlsiz, mecalsiz, başı hafif sağa düşmüş, boynu bükük öylece duruyor.

-Koşarak yanına gittim. "Hocam neyiniz var, hasta mısınız?" dedim. Baktım, hoca ağlıyor: "Hocam niçin ağlıyorsunuz, bir şey mi oldu?" dedim.

-İnce, ipil ipil dökülen bir ses tonuyla: "Yok evladım" dedi, "Resulullah aklıma geldiği zaman, kendimi kaybediyorum, ayakta

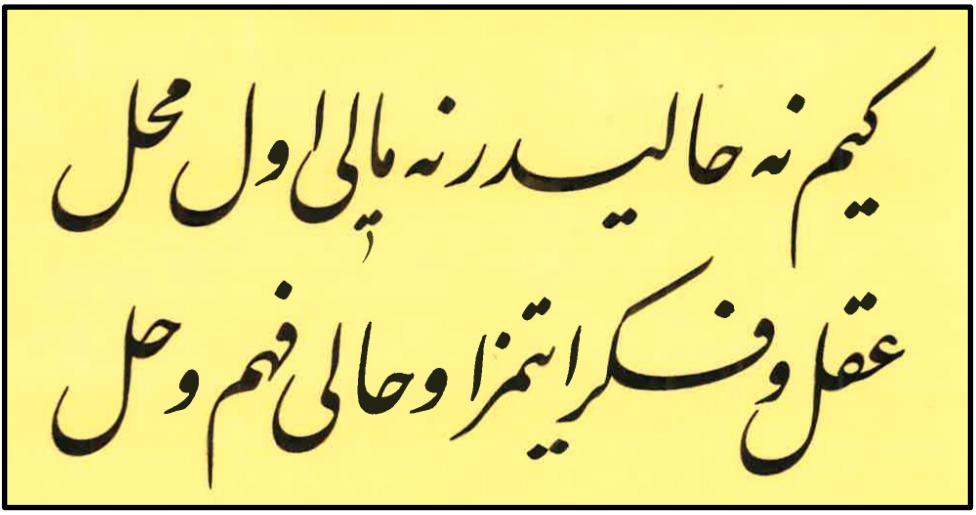
duracak mecalim kalmıyor; ya bir yere dayanmam gerekiyor, ya da oturmam icap ediyor."

Ulvî de senin bağrı yanık âşık-ı zârın…
Rûhum sana âşık, sana hayrandır Efendim,
Bir ben değil, âlem sana kurbandır Efendim.
Ecrâm ü felek, Levh u Kalem, mest-i nigâhın,
Dîdârına âşık Ulu Yezdândır Efendim.
…
Tâ Arşa çıkar her gece âşıkların âhı,
Medheyleyen ahlâkın, Kur'ân'dır Efendim
Aşkınla buhurdan gibi tütmekte bu kalbim,
Sensiz bana cennet bile hicrandır Efendim...

Doğ kalbime bir lâhzacık ey nur-i dilârâ,
Nûrun ki gönül derdime dermandır Efendim...
Ulvî de senin bağrı yanık âşık-ı zârın,
Feryâdı bütün âteş-i sûzandır Efendim.

Ali Ulvî Kurucu

Kimi aşikâr kimi gizli… Kiminin adı Sevban, kiminin ki Fuzûlî, Bûsirî yahut Şevkî, kiminin ki Gâlib ya da Süleyman Dede…

کیم نه حالیدر نه مالی اول محل
عقل و فکر ایتمزا وحالی فهم وحل

Orada Mekân Yer ve Gök Yok

Hayreddin KARAMAN*

Kim ne hâlîdir ne mâlî ol mahal
Akl u fikr etmez o hâli fehm ü hall

Rahmet Peygamberi'nin (s.a.) miracı eşsiz bir mucizedir; mucize olduğu için de insanların bilgi araçları ile bilmeleri, tecrübe etmeleri mümkün olmayan tarafları vardır. Miracın ruh ve beden beraberliği içinde mi yoksa yalnızca ruh ile mi, rüyada mı, uyanık iken mi, bir kere mi, birden fazla mı olduğu, miraçta Resulullah'ın Rabbini görüp görmediği gibi konular eskiden tartışıldığı gibi bugün de zaman zaman tartışma konusu olmaktadır.

Hz. Peygamber'in Mekke'deki Mescid-i Haram'dan Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'ya götürülmesi şeklinde gerçekleşen olağanüstü olay İslam kaynaklarında, ayet metnindeki ilgili fiilin mastarı olan ve "geceleyin yürüme, gece yolculuğu" anlamına gelen "İsrâ" kelimesiyle anılır. Bu yolculuğun, hadislerde anlatılan göklere yükseltilme safhasının da dâhil olduğu tamamı ise "yükselme,

* Prof. Dr., MÜ İlahiyat Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi.

yukarı tırmanma" anlamındaki "urûc" kökünden türetilmiş olan ve "yükselme vasıtası, âleti" manasına gelen mi'râc kelimesiyle ifade edilmektedir. İsrâ suresinin ilk ayetinin meali şöyledir:

"Bir gece, kendisine bazı ayetlerimizi gösterelim diye kulunu Mescid-i Haram'dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah eksikliklerden münezzehtir. O, gerçekten işitendir, görendir."

Kur'an'da "sidretü'l-müntehâ" (hudut ağacı) denilen ve bir görüşe göre [1] yaratılmışlarca bilinebilir âlemin son sınırını işaretlediği kabul edilen hudut noktasının ötesine Cebrâil'in geçme imkânı olmadığı için Hz. Peygamber, Refref denilen bir araçla tek başına yükselmesini sürdürdü. Bu sırada kendisine evrenin sırları, varlığın kaderiyle hükümlerin tespiti için görevli meleklerin çalışmaları gösterildi. Nihayet bir yoruma göre, bir beşerin beşer olma özelliğini koruyarak Allah'a yaklaşabileceği son noktaya kadar O'na yaklaştı.[2]

Söz konusu hadislerin baş kısmında miracın Hz. Peygamber "uyku ile uyanıklık arasında" bir durumdayken başladığı, uyandığında kendisini Mescid-i Haram'da bulduğu şeklindeki ifadeler dolayısıyla bu olayın bedenle gerçekleşen bir yolculuk mu olduğu, yoksa bunun bir tür rüyada vuku bulan ruhanî bir durum mu olduğu hususunda erken dönemden itibaren tartışmalar yapılmıştır. [3] Biri uykuda diğeri uyanıkken olmak üzere iki miraçtan bahsedildiği de olmuştur. Müfessirlerin çoğunluğu miracı

[1] Bkz. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr* (Beyrut: Daru'l-İbn Hazm, 2014), 5/124.

[2] Bkz. eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, 5/123.

[3] İbn Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân* (Beyrut: Duru'l-İbn Hazm, 2013), 15/5; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 5/40-41.

Hz. Peygamber'in hem bedeni hem de ruhuyla uyanıkken yaşadığı bir olay olarak düşünmüş, böyle anlamışlardır. İslam akaidini özetleyen Nesefî ve onu güzelce şerh eden Teftâzânî, miracın ruh ve cesetle birlikte vaki olduğunu ifade etmişlerdir. Bu açıklamada şu önemli tespitte yer almıştır: İsrâ (Mekke'den Kudüse götürülme) ayetle sabittir, kesindir; miracın yerden göğe olan kısmı meşhur hadisle sabittir, bunu inkâr eden ehl-i bid'attan olur… bundan sonrası ise tek râvîli (âhâd) hadisle sabittir… ve Peygamberimiz Rabbini gözüyle değil kalbiyle (füâdı ile) görmüştür.[4]

(Miraç olayını en sağlam kaynaklara dayanarak anlatan Hamîdullah Hoca'nın dediği (geniş açıklamasını kitabından okumak gerekir) şudur: "Benim âcizane görüşüme göre miracın açıklanıp anlatılması, Allah'ın kullandığı aynı şekil, tavsif ve anlatımlarla yapılması gerekir. Kur'an ve hadislerle verilen açıklamalara inanmak ve bunlarda, ahiret âleminin ele alındığı ve insan hayal gücünün hissedebileceği ve fakat ifade edemeyeceği konulardan bahsedildiği daima hatırlarda tutulmalıdır. Mühim olan bir insanın Allah'a doğru yücelişi, yükselişidir... bunun nasıllığı ve nerede cereyan ettiği değildir. Bu mucize tamamen ruhî-manevî alanda cereyan etmiş bir olaydır ve bu olayın da tasavvufî manada olmak üzere açıklanıp ortaya konması icap eder, asla coğrafi ve turistik bir seyahat olarak değil."[5] "Miracı maddeten ve fiilen bir yerden diğer bir yere gidiş, bir yolculuk olarak

[4] Teftâzânî, *Şerhul-Akaidi'n-Nesefiyye*, nşr Ahmed Hicâzî es-Sakka (Kahire: 1988), 91-92.

[5] Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. Mehmet Yazgan (İstanbul: Beyan Yayınları, 2019), 133.

düşünmede ısrar eden evvelki ilim adamlarına hürmetimiz bakidir..."[6]

Büyük mutasavvıf İmâm-ı Rabbânî miracı şöyle anlatıyor: "O'nun (s.a.) miraç gecesinde Rabbini görmesi, dünyada değil, ahirette vaki olmuştur. Çünkü O (s.a.), miraç gecesi mekân-zaman dairelerinin dışına çıkınca ve imkân âleminin darlığından kurtulunca ezel ve ebedi bir an olarak buldu, başlangıç ve sonu bir nokta olarak gördü..."[7]

Süleyman Çelebi'nin eşsiz eseri Mevlid'inde okuyup dinlediğimiz miraç olayı, buraya kadar anlattıklarımızın, taklit edilemez güzellikte yapılmış bir özeti gibidir:

Bir feza oldu o demde rû-nümâ
Ne mekân var anda ne arz ü semâ

(Öyle bir âlem ki, orada yer, gök ve mekân yok)

Kim ne hâlîdir ne mâlî ol mahal
Akl u fikr emez o hâli fehm ü hall

(O yer ne doludur, ne de boş. Akıl bu hali anlayamaz ve çözemez)

Şeş cihetten ol münezzeh zü'l-celâl
Bî-kem ü keyf ana gösterdi cemal

(Altı yönden münezzeh celal sıfatlı Allah ona, nicelik ve nitelikten öte bir lütufla cemalini gösterdi)

[6] Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 143.
[7] İmâm Rabbânî, *Mektubat* (İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2019), 1/283. Mektup.

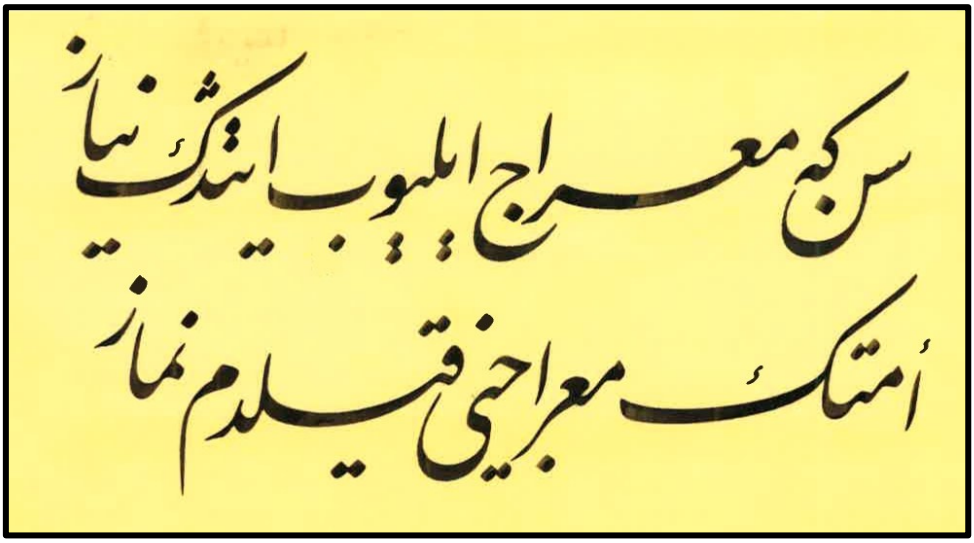
Âşikâre gördü Rabbü'l-izzeti
Âhirette öyle görür ümmeti

Bî-hurûf ü lafz u savt ol Padişâh
Mustafâ'ya söyledi bî-iştibâh

(Harf ve ses olmaksızın Allah, Mustafa'ya,
şüphesiz olarak konuştu, söz söyledi)

Ahirette (cennette) Muhammed ümmeti de Allah'ı görecek, Allah miraçta Peygamberi ile bizim bilmediğimiz, madde ve maddî araçların arada olmadığı bir mahiyette konuştu; işte bunun gibi yine bizim bildiğimiz ve anladığımız "görme"ye benzemeyen ve mahiyeti ondan farklı olan bir görme ile, dünyadan başka bir âlemde Rabbini de gördü. Allah ona bu kabiliyeti lütfettiği için bayılma filan da olmadı.

Miraç Hz. Peygamber'e büyük bir ihsan, eşsiz bir armağandır; ümmetinin de bundan büyük bir nasibi vardır. Miraç gecesi Hz. Peygamber'i, başta miraç olmak üzere genellikle mucizelerini, o gece armağan edilen namaz ibadetinin önemini, İsrâ suresini ve orada geçen dini, ahlaki hükümleri anmak, anlatmak, temsil etmek elbette yararlıdır ve yapılmalıdır. Ancak gerek bunları ve gerekse başka meşru şeyleri yapmak "miraç gecesine mahsus" bir sünnet, Hz. Peygamber'in örnek olarak yaptığı bir ibadet değildir; böyle anlaşılırsa dine ekleme (bid'at) yapılmış olur. Doğru anlayış ve uygulama ile kandil gecelerini ihya ise olukça faydalıdır.

سن که معراج ایلیوب ایتدک نیاز
اُمتک معراجی قیلدم نماز

Ümmetin Miracı

Tubanur KAYA*

Sen ki mi'râc eyleyüb itdin niyâz
Ümmetin mi'râcını kıldım namâz

Bismillah.

"Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin. Kendiniz için ne hayır işlerseniz, Allah katında onu bulursunuz. Şüphesiz ki Allah yaptıklarınızı hakkıyla görür" (Bakara, 110) fermanıyla Rabbimiz bize namaz kılmamızı emretmektedir. Namaz, imandan sonra en kıymettar, şükrün, vuslatın, kulu ve dahi kâinatı sonsuz nimetlerle tezyin eden yüce Rabbe en yakın kılmaya vesile ibadet.

Âlemlerin fahri Hz. Muhammed'in (a.s.) en büyük mucizelerinden biri olan İsrâ ve Miraç hâdisesi, hicretten bir buçuk sene evvel, Receb ayının yirmi yedinci gecesinde vuku buldu. Bu gecede, Peygamberimize Cebrâil (a.s.) geldi, onun kalbini zemzem suyu ile yıkadıktan sonra içine iman ve hikmet doldurdu. Sonra, Burak

* Arş. Gör., İKÇÜ İslami İlimler Fakültesi.

ismiyle mâruf binite binip önce Kudüs'e, oradan da miraç denilen mevkie, göklere doğru yükseldiler. Resulullah (a.s.), miraçta peygamberlerle görüşüp, semanın katlarını aşarak onlarla konuşup, cennet ve cehennemi temaşa edip, nihayetinde Sidre-i Müntehâ'ya yükselerek, cemâlullâhı görüp Rabbül'âlemîn ile bizzat mülâkî oldular. Burası, "kâbe kavseyn" makâmı idi; Cenâb-ı Hakk'a en yakın, en üst makam. Habibullah, miraçtan dönüşte de bize bazı hediyeler getirdiler. Bunlar; Bakara suresinin son ayetleri, ümmet-i Muhammed'den Allah'a şirk koşmayanların affedileceği müjdesi ve bizlere farz kılınan beş vakit namazdı.

Namaz, evvelemirde elli vakit olarak takdir edildi müminlere. Bu emri alan Allah Resulü, Hz. Musa (a.s.) ile karşılaşıp görüştüğünde, Hz. Musa tarafından kendisine, ümmetinin elli vakit namaza güç yetiremeyeceği söylendi. Bunun üzerine Hz. Muhammed (a.s.), Rabbine iltica etti, bu emri hafifletmesi niyazında bulundu. Birkaç defa bu gidiş geliş devam etti ve nihayetinde namaz beş vakit olarak farz kılındı.

İşte on dört asırdır yeryüzünden semaya yükselen ezan sesleri, sadece Rabbimizin bu emrini bize hatırlatmakla kalmıyor, aynı zamanda tüm dünyayı Allah'ın mescidi hâline getirerek kâinatın yaratılış gayesini ilan ediyor. Kulluk, ibadet, namazla Allah'ın kendilerine hidayet nasip ettiği gönüller bu sesle, davetle huzur buluyor, zevklerin el ulvisini idrak ediyor.

Evet, yüce Allah, birçok ayet-i kerimesinde kullarına ibadetin özü ve fihristesi olan namazı emretmekte, karşılığında vereceği mükâfatları bildirerek, müminleri namaza teşvik etmektedir:

> "*Şüphesiz iman edip salih ameller işleyen, namazı dosdoğru kılan ve zekâtı verenlerin mükâfatları Rableri katındadır. Onlara korku yoktur. Onlar mahzun da olmayacaklardır.*" (Bakara, 277)

Peki, nedir namazı böyle ehemmiyetli kılan? Dinin direği ve dahi müminin miracı yapan? İşte burada öncelikle miracın hikmeti ve hakikati, maksadı sonrasında da namaza atfedilen manaya, bizleri "insan" kılan vasıflarına değinmek niyetindeyiz.

Miraç hadisesini yukarıda tüm detaylarıyla olmasa da zikretmeye çalıştık. Şimdi de, miracın hikmeti boyutuna nazar-ı dikkati çevirelim.

Resulullah (a.s.), Cenâb-ı Hakk'ın eşsiz icraatlarını, sanatını, onun kudretine delâlet eden ayetlerin birer birer temaşa edildiği bir yolculuğa çıkarıldı. Esasında, Peygamberimizin kemal mertebesinde bir seyr ü sülûku da diyebiliriz bu seyahate. Kesret âleminden vahdete erişme, vahdet nuruyla buluşma; arzdan arşa cüz'î-küllî tüm mahlûkat tabakalarından geçip, bunların ubûdiyetleri ile Rahman'ın rubûbiyetini, maksadını, haşmetini, nihayetinde sonsuz kudret sahibi Rabbin müzeyyen sanatını, cennetini, pak cemâlini idrak ve müşahede etme, ümmetine bu hazineleri aksettirme. Üstelik Hak tealanın bizzat kelâmını işitme. Ne büyük lütuf. Keza bu hâdise, bu seyr ü sülûk, Fahr-i Kâinat Efendimizin cismen ve ruhen "en sevgili" olduğunu tekraren hatırlatıyor bizlere ve miracın hakikatini ortaya koyuyor. Allahu Teâlâ da Kur'an-ı Kerim'inde bizlere haber veriyor Habîb-i Hüdâ'nın miracını:

> "*Kulu (Muhammed Aleyhisselâm'ı) geceleyin Mescid-i Haram'dan, çevresini bereketli kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren (Allah'ın) şânı yüce ve her türlü noksanlıktan uzaktır. Bunu, kendisine ayetlerimizden bir kısmını gösterelim diye yaptık. Şüphesiz O, hakkıyla işitendir, görendir.*" (İsra, 1)

Bu muazzam hadiseyi işiten, bilen ümmet, Müslümanca bir yaşama muvaffak olduğunda, ebedî saadete ve hatta ru'yetullaha mazhar olmakla müjdeleniyor. Bu fâni masiva âleminden, Cenâb-ı Hakk'ın huzuruna gideceğine dair ümitvâr oluyor miraç hadisesiyle.

Namaz ise, miracın hediyelerinden, müjdelerinden. Resulullah'ın da üstünde ehemmiyetle durduğu, kulun ilk hesaba çekileceği ibadet.[1] Dinin direği, ibadetlerin en faziletlisi,[2] cennetin anahtarı.[3] Kulun Rabbiyle mükâlemesi, sohbeti.[4] Evet, Fâtiha suresi Kur'an'ın, insan kâinatın fihristesi olduğu gibi, namaz da ibadetlerin ve bedenî amellerin fihristesidir. Namaz, şuurlu ve şuursuz varlıkların ibadetini ihtiva etmektedir. Secdede, rükûda, kıyamda olan meleklerin ibadetlerini andırır âdetâ. Cenâb-ı Hak tarafından yirmi dört saatin içinde tayin edilen vakitlerde, manevî huzura yapılan bir davettir.

İnsan, bu âleme imtihan için gönderilmiştir ve yaratılış gayesi Cenâb-ı Hakk'a kul olmaktır. Kulluk ise en güzel şekilde ibadetle aksülamel bulur. İbadetin de en mühim faydası, imanî hükümleri kalp ve ruhlarda kökleştirmek, sağlamlaştırmak, iradeyi hak yolunda sabit-kadem kılmaya çalışmaktır. İşte imanı, ahlakı,

[1] Nesâî, *Muhâbere*, 2.
[2] Buharî, *Tevhid*, 48.
[3] Tirmizî, *Tahâret*, 1.
[4] Buharî, *Salât*, 36.

güzelliği kalpte mukim kılan, kulu Rabbe yaklaştıran, akılları, fikirleri, zikirleri Allah'ın rızasına yönelten en mühim ibadetlerin başında namaz gelmektedir. Namazda kalbe ve ruha can suyu vardır. Resul-i Ekrem'in hadis-i şerifinde de ifade ettiği gibi, beş vakit namaz, evinin önünden bir nehir geçen ve bu nehirde günde beş defa yıkanıp kendisinde herhangi bir kirlilik kalmayan kişi gibi, manevî kirleri, kalplerdeki pası, günahları yok eder. Namazın bir diğer hikmeti de, kulu dünyevî kaygılardan, endişelerden arındırması, ona sekinet vermesidir; zira namazda kul Rabbinin huzurunda, en güvenli yerdedir ve O'na iltica etmektedir. Her gün beş defa yankılanan bu dâvet, insana Rabbini hatırlatmakta, kılınışı ile Rahmân'ın ayetleriyle meşgul olmaya, zikretmeye, fikretmeye ve şükretmeye vesile olmaktadır. Binâenâleyh, kişi bütün hâl ve harekâtını, zamanını mâsiva ve dünya hayatıyla tanzim etmek yerine, hakiki ve ebedî âleme göre yaşamayı, kalbine dönmeyi, ruhunu da beslemeyi düstur edinecektir.

Yüce Allah, Ankebût suresinde namazın kötülüklerden alıkoyduğunu ifade etmektedir:

> *"Sana vahyolunan kitabı oku, namazı dosdoğru kıl. Muhakkak ki namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah'ı anmak elbette en büyük ibadettir. Yaptıklarınızı Allah hakkıyla bilir."* (Ankebût, 45)

Namazın nimetleri ve meyveleri yalnızca mânevî boyutla sınırlı değildir elbet. Manevî temizlikle beraber, maddî temizliği, düzeni, disiplini de hayatına meleke olarak yerleştirmektedir insanın. Namaz vakitlerinin beşe ayrılmış olması, müminin zamanını idareli ve muntazam kullanmasına, namazın ön şartı olan abdest ise maddî temizliğine ehemmiyet vermesine vesile olmaktadır.

Bununla beraber, her bir vaktin kendine has tefekkürâne hikmetleri, kişiye doğumu, ölümü, gençliği, ihtiyarlığı hatırlatacak emareleri bulunmaktadır. Her bir vakit müşahhas ve mühim, her birinin terki ayrı ziyandır.

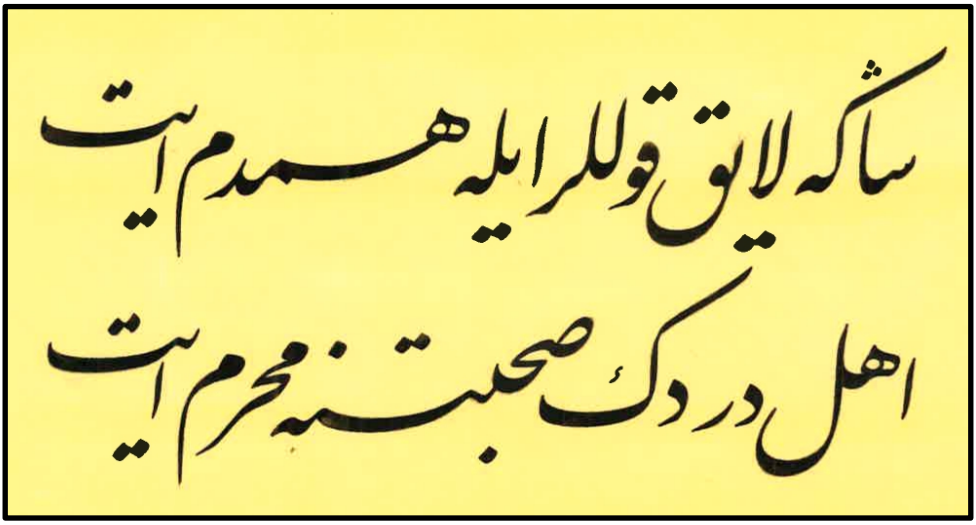
Evet, Süleyman Çelebi Hazret, müminin miracının namaz olduğu hakikatini, Resulullah'ın niyazını hatırımıza getiriyor bu beyitte ve dahi, miraç hadisesini safhalarıyla bizlere o güzel, nahif üslubuyla sunuyor Vesîletü'n-Necât'ında. Kulun Rabbi'ne en yakın olduğu an, mekân, secde hâlidir.[5] Ayet-i kerimede "*Secde et ve yaklaş*" (Alak, 19) buyrulmaktadır. Yine ayette geçen "*kâbe kavseyn*" makamı, miracın en üst noktası, zirvesidir ve namaz burada farz kılınır. İşte namazın doruk noktası da, secdedir. Nitekim mezkûr hususiyetleri, ihlâsla, zikirle, sabır ve sebatla idrak edilerek namazlar eda edildiğinde kul öyle yüce bir mertebeye ulaşıyor, adeta Rabbiyle konuşuyor, O'nun huzurunda.

Namaz. En güzel davet; en güzele. Edasıyla kulu yücelten, adeta en Sevgili'nin Rabbiyle görüşüp, konuşması gibi, kulun da namazla miraca ve hakiki vuslata ulaşıp, Hakk'a erişip onunla mülaki oluşu. Namaz adeta miraç hadisesinin sembolik, mücessem hâli. Şu fâni hayat meşgalesinde kula niçin yaratıldığını ve "insan" oluşunu, önderini, Rabbini, peygamberini hatırlatan, tekbiri, tevhidi, zikri, hamd ü senası, salât ü selâmıyla, yalnızca bir olan Rabbe kulluk edip yalnız O'ndan yardım dileyeceğinin şuurunu akla, fikre, kalbe zerk eden yegâne hayat aşısı. Nihayetinde, hakiki imana kavuşup, kulu miracına eriştiren Burak.

[5] Müslim, *Salât*, 215.

Namazı hakkıyla kılabilmek, bu güzide davete icabet edebilmek, binaenaleyh miraçla şerefyâb olabilmek ve Süleyman Çelebi Hazret'e rahmet duasıyla.

Kadirşinaslıkla efendim.

ساکه لایق قوللرایله همدم ایت
اهل دردک صحبتنه محرم ایت

İyi Olmak
İyilerle Olmakla Mümkündür

Dursun Ali TÖKEL*

Sana lâyık kullar ile hem-dem it
Ehl-i derdin sohbetine mahrem it

Bu beyit, *"iyi olabilmek", "iyi kalabilmek"* ve *"iyi ölebilmek"* için *"iyilerle olmak" ve "iyilerle kalmak"* zorunda olduğumuza dair bir uyarıdır. Bu uyarının özünde iki temel kabul var; eğer kurtuluş talebindeysek Allah'tan iki şey istemeliyiz; birincisi O'na layık kullarla birlikte olmak, ikincisi de *dert ehli insanlar*ın sohbetinde bulunmak. Bu; İki cihan saadetini mümkün kılmak için Allah dostu insanlarla beraber bulunmaya ve onların sohbetlerinden yararlanmak için canla başla gayret göstermeye mahkûm ve muhtacız anlamına geliyor.

* Prof. Dr., FSMVÜ Edebiyat Fakültesi.

Malumdur ki "iyi olmak" yeterli değildir. "İyi olmak"tan daha da önemlisi "iyi kalabilmek" ve ondan da daha önemlisi "iyi ölebilmek"tir. Atalarımız *"Allah'ım, âhir ve akıbetimizi hayr eyle!"* diye içten dualar ederken bu büyük hakikate işaret ediyorlardı. İyi olmak ve iyi kalmak elbette iyidir. Ama kimse akıbetini bilemez. Asıl nimet ve lütuf, o iyilikler bizimleyken ölebilmektir. Zira işlerin hayrını, şerrini süreçler değil, sonuçlar belirler.

Peygamber Efendimizin arkadaşlarına, "sohbet etmek"le aynı kökten gelen "sahabe" adını vermiş olması bizim, dinimizi; yaşama, anlama ve anlatma anlamında "sohbet" kavramına çok daha zengin bir gözle bakmamızı zorunlu kılıyor. Allah dostu insanların bir kimya olan sohbetleriyle beslenmeyenler ruhen ve kalben aç ve sefil kalmış demektir.

Mevlâna hazretleri buyurdu ki: *"İnsan kulaktan beslenir, hayvan ağızdan beslenir."* Buradaki *hayvanı* bildiğimiz manada hayvan olarak düşünmek mümkünken, bunu insan bedeni için de yorumlayabiliriz. Yunus Emre hazretlerinin *"Ölürse hayvan ölür canlar ölesi değil*" mısraındaki hayvan tam da bu sırra işaret etmektedir. Demek ki insanoğlu bedenini ağzından aldığı gıdalarla besler, semirtir. Peki, kulaktan nasıl besleneceğiz? İşte bu soru düşünmemiz gereken bir noktayı işaret ediyor.

Nereye Varacağımız Yol Arkadaşımızdan Bellidir

Kulaktan nasıl besleneceğimiz aşikârdır; kulağımızı, ruhumuzu besleyecek gıdalara yönelterek. Ama bu da hiç kolay bir şey olmayacaktır. Dinlemek ve işitmek kulağın iki eylem alanıdır. *İşitmek* kulaklarımızın gayri ihtiyari yaptığı eylemin adı. *Dinlemek* ise insanın bir söze bile isteye kulak vermesidir. Gündelik hayatımızda faydalı faydasız pek çok dinleme faaliyeti içinde

bulunuruz. Her organın bir afetti olduğu gibi kulağın da afetleri vardır: Göz için harama bakmak, dil için günahı mucip boş ve faydasız konuşmak onların afetidir. Kulağın afeti de sahibine zerre kadar fayda vermeyecek boş sözlere dikkat kesilmesidir. Bunun aksinin nasıl olacağı da bellidir: İnsan öyle sözlere kulak verecek, öyle sözleri dinlemeye teşne olacak ki o sözler onun içindeki insanı beslesin, ruhuna gıda, kalbine şifa olsun. Bu sözler nasıl mı edinilecek? İşte bu sözlerin mümkün kılacak eyleme de biz *sohbet* diyoruz. Ama iyilerin sohbeti, iyilerle olmakla mümkün olacak sohbet…

Kulağın gıdasının "sesler", "sözler" olduğuna şüphe yoktur, O zaman kişi dinlediği ile beslenecek demektir. Nasıl ağızdan aldığımız gıdalara aşırı dikkat ediyorsak ve onların da faydalısı zararlısı, besleyicisi, hijyeniği varsa, kulaktan gelen gıdalarında da aynı kategoriler olacak demektir. Kulaktan gelecek gıdalar, yani sesler ve sözler, bizi boş ve faydasız eylemlere bulaştırarak nefsi de azdırabilir, bizi yüceltecek ruhani bir beslenmeye de vesile olabilir. O zaman diyeceğiz ki, kulağını iyilerin sohbetine tutan ve iyilerle oturan iyi olur, kulaklarını kötülerin sohbetine meze yapan ve kötülerle oturan da kötü olur. İyi beslenen iyi olur, kötü beslenen kötü olur.

"İyi beslenme"nin ne olduğu da bellidir: Bizi ruhen ve bedenen yücelten, güçlü kılan; sevap ve hayrın hazinelerini açan beslenmedir. "Kötü beslenme" ise bizi ruhen ve bedenen düşüren, zayıf kılan, günahın ve isyanın kucağına düşüren beslenmedir.

Bu hakikatin derinliğine öylesine dikkat çekilmiş ki, insanlar pek çok veciz söz ile bu konuda uyarılmış. Atasözüne uyarak söyleyelim: *"Üzüm üzüme baka baka kararır."* Bir başkası şöyle der: *"Kişi arkadaşı kokar"* ve bir başkası daha: *Körle yatan şaşı kalkar"*

Bütün bunlar bize demekte ki, kişinin ne olacağını aslında kendisiyle beraber oldukları belirler, kişinin nereye varacağı aslında yol arkadaşından bellidir. Biz insanlar hakkında belli yargılara varabilir miyiz? Evet, elbette varabiliriz. Bunun nasıl mümkün olacağı da bellidir. Kişinin her daim beraber olduğu, yiyip içtiğinin ayrı olmadığı arkadaşları, dostları aslında onun da kimliği hakkında bize ipuçları vermiyor mu?

Can, Sohbetle Beslenir

Eğer *"körle yatan şaşı kalkar"*sa görenlerle yatan da gören olarak kalkar. Mevlana hazretleri *"eğer can gözünün görmesini istiyorsan tependeki gözünü kapat"* buyurur. Gözü sadece başındaki gözden ibaret sananlara söyleniyor bu söz. Peki can gözümüz nasıl görür? Can gözü açıklarla hem-dem olarak, yani onlara beraber yaşayarak. Peki onlar kimdir? Onlar canlarını besleyenlerdir; onlar can gözlerini açanlardır, onlar başlarındaki gözleri, can gözünün görmesine mâni olmayanlardır. Onlar canlarını zayıf ve arık bırakmayanlar, besleyenlerdir.

O zaman şu sorunun cevabının da peşine düşmemiz gerekiyor: Can nasıl beslenir?

Yunus Emre hazretleri canın nasıl besleneceğini anlatmış bize, bir formül halinde:

Bu cân ni'meti kanı gelün bulalum anı
Asâyiş kılan cânı evliyâ sohbetidür

Sohbet cânı semirdür hem 'âşıkun 'ömridür
Hak Çalab'un emrile erenün himmetidür

Demek ki can sohbetle besleniyormuş, hem öyle bir sohbetle değil; evliya sohbeti ile. Sohbet sadece canı besliyor da değilmiş üstelik, aynı zamanda *can*ın emniyet ve *asayişi* de evliya sohbetine bağlıymış. Bu, gerçekten müthiş bir uyarıdır; Yunus Emre hazretlerine göre evliya sohbetinden uzak kalanların canı emniyette değildir, büyük bir tehlike altındadır. Zira *can ancak sohbetle semirir* ve *sohbet aşıkın ömrüdür.* Bir başka mısraında *"Erenlerün sohbeti arturur ma'rifeti"* diyerek marifet gıdası için de sohbetin elzem olduğuna işaret etmiştir. Bu demektir ki can, sohbetsiz olduğunda gıdasız olacak ve kuruyup yitecektir.

Sadi-i Şirazi'nin *"Ashâb-ı Kehf'in köpeği Kıtmîr, doğrularla beraber olduğu için büyük bir şeref kazandı; ismi Kur'an'da zikredildi"* sözü erenlerle, sadıklarla bulunmanın ne kadar önemli olduğuna dair çok kıymetli bir dikkattir. Kıtmîr, Allah'ın Kur'an'da övdüğü Ashab-ı Kehf'in yanından hiç ayrılmamış, hep onlarla beraber olmuş ve bu ona eşsiz bir şeref kazandırmıştır. Bir de siz bu sohbete katılanın "insan" olduğunu düşünelim!..

Tevbe suresi 119. ayette açık bir şekilde *"Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve doğrularla beraber olun!"* emr-i ilahîsi, düşünen müminler için çok önemli incelikleri işaret etmektedir. *"Doğru olun, sâdık olun!"* emri yerine *"Doğrularla, sadıklarla beraber olun"* denilmesi, bize, kişinin olmak istediği hale, o hali olanlarla çok daha kolay ulaşacağı hakikatine götürür. Zira *"onlarla olmak"*, bir müddet sonra "*onlar gibi olmak"*a dönüşecektir.

Atalarımızın sık sık *"Allah'ım iyilerle karşılaştır"* diye dua etmesi boşuna olmasa gerek. Zira kötülerle hemhal olmak, onlarla düşüp kalkmak, kişiyi de kötüye götürecektir. Buhari'de geçen bir hadise göre Peygamberimiz buyurur ki: "*Kötü arkadaş, demirci körüğü gibidir. Üflenince, ateş kıvılcımları seni yakmazsa da kokusu seni rahatsız*

eder." İyilerle karşılaşıp, onlarla beraber olmak da kişinin iyiliğe meyline ve iyilerden olmasına vesile olacaktır. Müslim'de mezkûr bir hadise göre de *"İyi arkadaş, güzel koku satan gibidir. Sana koku sürmese de yanında bulunduğun müddetçe güzel kokusundan faydalanırsın."* Eğer *"iyi arkadaş kimdir?"* diye sorulsa onların Allah dostu insanlar olduğunda hiç şüphemiz olmazdı her halde.

İnsan Üç Kaynaktan Beslenir

Maden insanın beslenmesinden bahsediyoruz, beslenmemizi mümkün kılan kaynaklardan da bahsedelim. İnsan, ruhen, kalben ve zihnen üç temel kaynaktan beslenir: Bunlar *vahiy*, *okuma* ve *dinlemedir*. İnsanı besleyen en hakikatli gıda şüphesiz, Yaratıcımızdan gelen vahiydir. O öyle bir gıdadır ki onda maneviyatımıza zarar verecek zerre kadar bile hile hurda yoktur. Bu gıda ile beslenen ruhlar, Allah'ın sıddıklar ve şehitlerle haşredeceği en has kullarıdır. Ama bu, vahyin geldiği çağlarda o vahiyle beslenme de şüphesiz çok az kula nasip olmaktadır

Vahiyle beslenme imkânı bulamayanlar, o vahyin esas ve ruhuyla donamış eserleri okuyarak da aydınlanmış ve beslenmiş olurlar. Ancak bu maalesef her zaman mümkün olamamaktadır. Gündelik hayatın gailesi, geçim derdi için vaktin çoğunlukla çalışmaya ayrılması, okunacak metaın her zaman temin edilememesi, okumak gibi büyük bir iştah, sabır, azim ve aşk isteyen bir çabanın her insanda maalesef bulunmaması bizi *okumak*tan yani *kitaptan beslenmekten* mahrum bırakmaktadır. Geriye bir tek ihtimal kalmaktadır: *Dinlemek*.

Nasıl abur cubur yemek midemizi ve dolayısıyla sağlığımızı bozacaksa, aynen bunu gibi abur cubur dinlemek de ruh ve maneviyatımızı bozacaktır. Ağızdan beslenmeye nasıl aşırı dikkatli

davranıyorsak, kulaktan da beslenmeye öylesine titiz davranacağız. Eğer biz vahiyden ve vahin ışığında vücut bulmuş eserlerden beslenemiyorsak o zaman *vahiyle beslenen ve canlarını vahiyle semirtenlerden* istimdat eyleyeceğiz ve onlardan besleneceğiz ki bu da ancak onların sohbetinde bulunmakla olur.

Şu küçücük kıssa bunu önemini ziyadesiyle aşikâr kılıyor: Bir talebe hocasına sordu: *"Hocam, nerelerde bulunayım, nerelerde bulunmayayım?"* Hocası dedi ki: *"Mahşerde dirilmek istemeyeceğin yerlerde bulunma."* Talebesi tekrar sordu: *"Hocam kimlerle arkadaş olayım, kimlerle olmayayım?"* Hocası cevap verdi: "Mahşer günü beraber dirilmek istemediğin kişilerle arkadaş olma!"

Süleyman Çelebi hazretleri, gündelik hayatında madden ve manen pek çok isteklerde bulunan insanoğluna, isteklerinin en baş sıralarında nelerin bulunması gerektiğine dair uyarılarda bulunuyor.

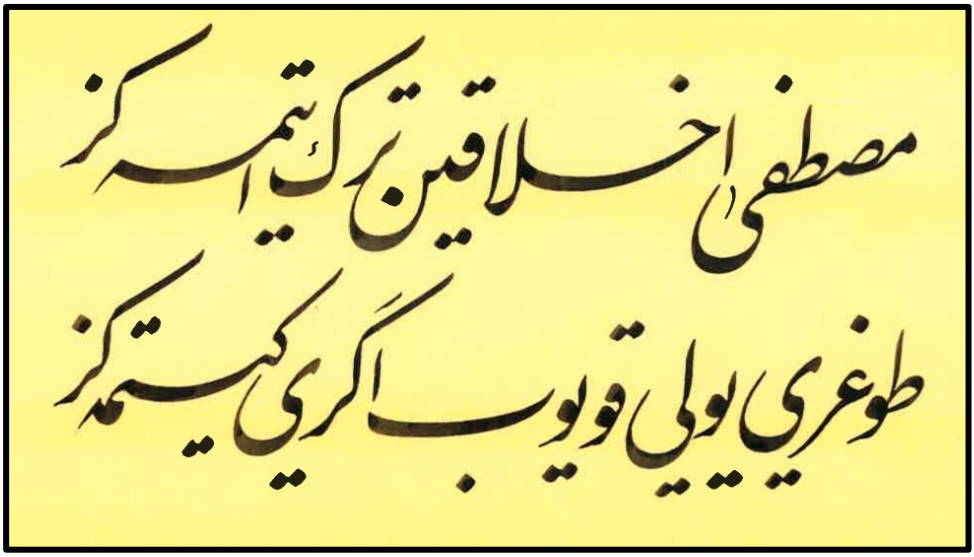
Hangimiz, canımızın beslenmesi ve yine canımızın esenlik ve selameti için iyilerle olmak ve onların sohbetine katılmak arzusuyla dualarda bulunuyoruz? Hangimiz içimizdeki insanı da beslemek kaygısıyla sohbet meclislerine yöneliyoruz. İyi yemek, kaliteli yemek, sağlıklı, lezzetli ve besleyici yemek arzusu vaktimiz büyük çoğunluğunu alır. Sadî-i Şirazî der ki: *"Zavallı ömrüm, kışın ne giyeceğim, yazın ne yiyeceğim diye geçti gitti."* Bu geçip gitmede ruhumuz ve kalbimizin feryatlarına da ne kadar kulak veriyoruz acaba? Onların da bedenimiz gibi "gıda"ya ve "giyinip kuşanmaya" muhtaç olduğunu ne kadar idrak edebildik acaba? Yoksa bütün ömrümüzü, canımızın sağlık ve asayişini hiç düşünmeden onu pes perişan bir halde bırakarak mı geçti gitti?

"İyi olabilmek", "iyi kalabilmek" ve *"iyi ölebilmek"* için *"iyilerle olmak" ve "iyilerle kalmak"*tan başka çaremiz yok. Bu duayı dilimizden

düşürmez, iyileri sever, onlarla olmaya can atar ve bu talebimizi gönülden dilersek eminim Hak teala bizi iyilerden ve onların sohbetinden mahrum etmeyecektir. Zira, Allah'ın Resulünün müjdesidir; kişi hem bu âlemde hem de öte âlemde sevdiğiyle beraber olacaktır. Kişinin sevdiği de sohbetinde olmaya can attığıdır.

Muradiye Kuran ve El Yazmaları Müzesi

مصطفی اخلاقین ترک یتیم کز
طوغری یولی تویوب اگری کیتمه کز

Övülmüş Ahlâk

Savaş Ş. BARKÇİN*

Mustafâ ahlâkın terk itmenüz
Toğrı yolu koyub eğri gitmenüz

Süleyman Çelebi hazretlerinin (k.s.) bizim *Mevlid* diye bildiğimiz ama asıl ismi *Vesîletü'n-Necât* olan eserinde "Muhammed Mustafâ'nın (s.a.v.) Bâzı Vasıfları Hakkında" başlıklı bir kısım var. Bu kısmın içinde de "Nasîhat" adlı bir nutuk var. Bu nutukta Süleyman Çelebi hazretleri (k.s.) önce kendi nefsine, sonra diğer müminlere nasîhat ediyor. Manzume şöyledir:

Siz ben işledüğüm işi işlemen
Bencileyin çok peşîmanlar yimen

Hiç benüm ahvâlüme kılman nazar
Siz anı işlen ki ol Hakk'a yarar

* Dr., Şair, Yazar, Müzisyen, Emekli Bürokrat.

Mustafâ ahlâkın terk itmenüz
Toğrı yolu koyub eğri gitmenüz

Tâ ki ana gerçek ümmet olasız
Hak Tealanun rzâsın bulasız

Gerçek ümmet kılgıl iy Hak bizi ana
Tâ kim ümmet diyü ol bizi ana

Rahmetünden sen bizi ayırmagıl
Mustafâ ümmetliğinden ırmagıl

Bu yazı için yukarıda koyu dizilmiş beyti seçtik. Süleyman Çelebi hazretleri (k.s.) burada nefsini kınadıktan sonra bu nutku okuyan insanlara şu öğüdü veriyor: "Resulullah Efendimizin (s.a.v.) ahlâkını sakın terk etmeyin. Doğru yoldan çıkıp şaşkın ve sapkın olmayın."

Bu beyitten almamız gereken hisseyi tahsil etmeden evvel "nasîhat" kelimesinin anlamına bakalım. Bu kelime "başkasının hata ve kusurunu gidermek için gösterilen çaba, öğüt" anlamındadır. Kökü "nush"tur ki "saf, hâlis olmak, kötülük ve bozukluktan uzak bulunmak; iyi niyet sahibi olmak ve başkasının iyiliğini istemek" gibi anlamlara gelir. Nitekim Kur'an'da Rabbimizin bizden istediği "tevbe-i nasûh," "samimî ve içten olan tevbe" demektir. Nasîhat hatırlatıcı, doğrultucu ve düzelticidir. İlginçtir, "nasîhat" kelimesinin Türkçe karşılığı olan "öğüt" kelimesi, Eski Türkçe'de "akıl, bilinç" anlamına gelen "ög" kelimesiyle aynı kökten gelir. Bu kökten "benlik, ruh" anlamındaki

"öz" kelimesi de türemiştir. O hâlde gerçek öğüt, kişinin kendi bilinç ve ruhundan başkalarına sunmak demektir. Süleyman Çelebi hazretleri (k.s.) de bu nutkunda bunu yapıyor.

Gerçek nasîhat doğrudan gelir, doğruluk bildirir, doğrultucudur. Bir mümin için "doğru ve yanlış" kadar "iyi ve kötü" ile "güzel ve çirkin" sıfatlarının referansı da Allah'ın kelâmı ve Resulullah Efendimizin (s.a.v.) sünnetidir. Ve dahi bu iki kaynağı yorumlayan Rabbânî âlimlerin ve Hak dostlarının özdeki, sözdeki ve işteki yorumlarıdır. Onun için doğru akıl ve doğru ahlâk dediğimizde örnek olarak biz Resulullah Efendimize (s.a.v.) bakarız. Müminler için ölçü olan ahlâk O'nun ahlâkıdır. Zira O, "yüce bir ahlâk üzerinedir" (Kalem, 4). O bizim "içimizi ve dışımızı tertemiz yapıp pâk eyleyen"dir (Bakara, 129). O, "güzel ahlâkı tamamlamak için" gönderilmiştir.[1] Resulullah Efendimizin (s.a.v.) örnekliği sadece itikadda değildir, ahlâktadır da. Aslında her ahlâk sistemi bir "doğru ve yanlış" tanımına, o tanımlama bir akletmeye, o akletme ise bir inanca dayanır. İnanç olmadan ahlâk olmaz. Soyut inanç ahlâk ile somutlaşır.

Her nasihatin içinde bir akıl yolu gizlidir. Çünkü akletmenin ve ahlâkın pek çok yolu vardır. Ahlâk aklın eseridir. Aklı olmayandan ahlâk da beklenmez. Doğru akletme olmadan doğru ahlâka ulaşılamaz. Ahlâk akıl ile ilgilidir. Akıl olmayınca din de, ahlâk da olmaz. Çünkü akıl seçmeyi mümkün kılar. Din ve ahlâk da seçilen şeylerdir. Dünya hayatı bir nimettir ve bir imtihandır. Bu nimet ve imtihanın içinde sonsuz nimetler ve imtihanlar vardır. Her nimet aynı zamanda bir imtihandır. Allah bir nimeti verdiğinde onu nasıl kullandığımıza bakar. Dünya imtihanı budur. Akıl imandan sonra

[1] Muvatta, *Hüsnü'l Halk*, 8.

nimetlerin en büyüğüdür. O hâlde her nimet gibi aklın da hüsn-i istimâli olduğu kadar sui-istimâli de vardır. Her nimet gibi onu nasıl kullanacağımız zaten bu dünya imtihanımızdır. Zira kişi bu dünyada hayrı da, şerri de aklederek yapar. Kâfirler akılsız değildir. Küfürlerini aklı kullanarak meşrulaştırırlar. Fakat Rabbimiz onlar için şu hükmü vermiştir: "Onların kalpleri vardır, onlarla kavramazlar" (A'râf, 179).

Demek ki insanda sadece hesap-kitap yapan rasyonel akıl değil, bir de kalbin aklı var. Asıl akıl budur. Zira yaratıcısını kavrayan ve ona bağlanan akıl budur. Yani gerçek akıl budur. Kalbin aklı hep doğruluğu emreden, tercih eden, tefrik eden akıldır. Kalbin aklı hidâyete ermiş akıldır. Hesapçı akıl ise imanlı-imansız herkeste vardır. Hayatımızı idâme ettirmemize yarar. Niyetimizi işe çevirmemize imkân verir. Araba kullanırken, alışveriş yaparken, bir şeyi okurken, konuşurken bu aklı kullanırız. Ama bu işleri yaparken yapacağımız tercihleri bu akla bırakırsak ortaya sadece adaletsizlik ve kabalık çıkar. Zira hesapçı akıl nefsin aklıdır. O yüzden her işi kendine yontar. Başkasını değil kendini düşünür. Âhire değil âcile bakar. "Hemen şimdi" der. "Her istediğim, her yaptığım, her söylediğim bana haktır" der. Bu akıl rızâ gözetmez, çıkar gözetir. Kendini tek ve mutlak akıl gibi gösterir. Felsefenin kullandığı akıl türü de budur. Tek ve mutlak akıl olmadığı, aksine sınırlı ve sorunlu bir akıl olduğu hâlde hakikati kuşatabileceği iddiasına sahiptir. Bu bir damla mesabesindeki akıl hakikat ummanını kuşatmış, içermiş ve kavramış gibi davranır. Hesapçı aklın her yaptığı bencilce olmasına rağmen her türlü argümanla o bencilliği süsler. İman etmemiş insanda kalbin aklı kapalıdır. O insan iman eder etmez o akıl bir gül gibi açılır. Hesapçı akıl bu kez kalbin aklının emrine girer. Kalbin aklı hayırlı işler, sözler, niyetler, tercihlere yol verir. Yıkıcılığa, zulme, sahtekârlığa, bencilliğe,

çıkarcılığa, ikiyüzlülüğe değil yapıcılığa, adalete, rahmete, şefkate, dürüstlüğe, diğergamlığa, fedakârlığa ve dürüstlüğe çalışır.

Resulullah Efendimizin (s.a.v.) ahlâkı fıtratımızla bire bir örtüşen ahlâktır. Zaten "ahlâk," "hulk" yani "yaratılış" kelimesinden gelir. O zaman ahlâk, aslında fıtrî olmak, yaratılışındaki sâfiyete sefer etmek demektir. İnsanın bu seferde uyanık olması gerekir. Zira nefsi her an yolunu kesebilir. Ahlâk sahibi insanlar bu uyanıklığı canlı tutan kişilerdir. Şu andaki isteklerine değil, âhirette verecekleri hesaba bakarak iş yaparlar. Her işlerinde halkı değil Hakk'ı esas alırlar. Çünkü halk, hangi devirde ve mekânda olursa olsun genellikle nefsânî olan şeylerin peşindedir. Hak konusunda birleştiği nâdir görülür. Müminler Hakk'a uymayan işlerinde, âdetlerinde, sözlerinde, akletmelerinde, meşrulaştırmalarında, tercihlerinde, beğenilerinde halka uymazlar. Müminlerin halka uydukları şeyler de ancak Hakk'a uyan şeylerdir. O yüzden müminler yaşadıkları toplum içinde hep çile çekerler. Her zaman mücahede ve mücadele ederler. Evlerinde bile rahat yüzü yoktur. İşleri hep yokuş yukarıdır. Hep akıntıya karşı kürek çekerler. Direnirler, sabrederler, sebat ederler, kayıplar yaşarlar ama yanlışa ve çirkine asla râzı olmazlar. Çünkü onların rızâsı Hak rızâsına göredir.

İki asırdır ümmetin zayıf olduğundan bahsediyoruz. Ama bu zaafı güçsüzlüğe, devletsizliğe, servetsizliğe yoruyoruz. Bu yanlıştır. Bizim asıl zaafımız ahlâksızlıktır. Zira gücü elde ederken, devleti yönetirken, serveti kazanırken de ahlâklı değiliz. Ahlâk ve ahlâklı insanlar bizim ticaretimizde, siyasetimizde, ilmimizde, sanatımızda değerli görülmez. Sözümüzde, yemeğimizde, evimizde, sokakta, işimizde, düşüncemizde, siyasetimizde, ticaretimizde çoğu kere asgarî ahlâk bile görülemiyor. Hemen her işimizde örneğimiz

olduğunu söylediğimiz Resulullah'ın (s.a.v.) ahlâkı ile aramızda bir uçurum var. Ümmetiz diyoruz ama aslında bu sıfata da lâyık değiliz.

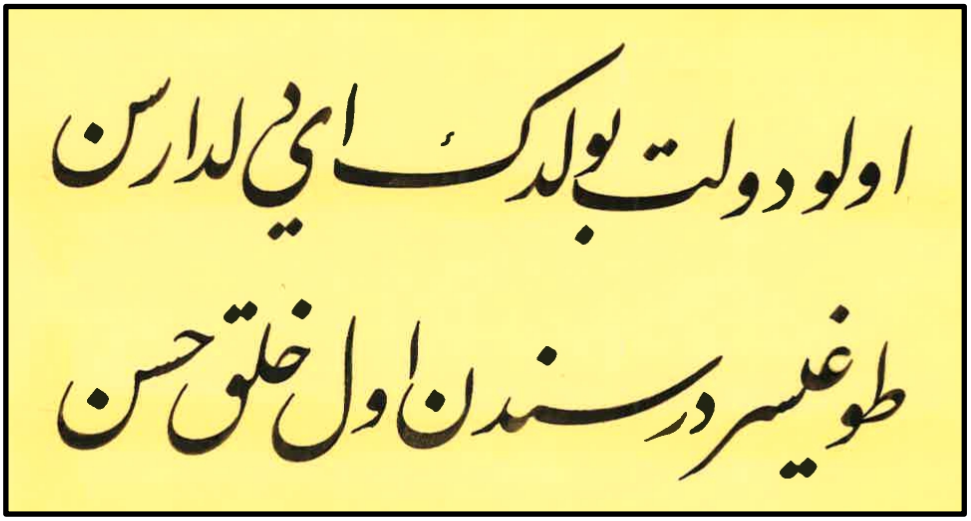
Peki, bu ahlâk açığını nasıl kapatabiliriz? Öncelikle şunu hatırlayalım ki kişinin istikrarlı bir şekilde yaptığı işler onun ahlâkını, ahlâkı da onun kişiliğini oluşturur. Yalanı yol edene yalancı insan, doğruyu âdet edinene doğru insan denir. O zaman biz eğer bir şeyde ısrar edeceksek Rabbimizin rızâsına lâyık işlerde etmeliyiz. Sürekli ve istikrarlı işler ile mümin kişiliğimizi oluşturmalıyız. Ahlâk sarılmak olduğu kadar terk etmektir de... Onun için doğruya ve güzele sarılarak, yanlışı ve çirkini terkederek gerçek mümin sıfatına kavuşabiliriz.

Gelgelelim büyük kitlelerden, uzun asırlardan bahsedip, genel hükümler verip kabahati ve vazifeyi kendi üzerimizden atamayız. Mahşerde her birimiz önce kendi yaptıklarımızdan sorgulanacağız. Ben de bu sözleri söylerken aynı hesaba tâbiyim. Herbirimizin her işi böyledir. O hâlde Resulullah Efendimizin (s.a.v.) ahlâkını gaye bilip her gün ona biraz daha yaklaşmaya gayret etmeliyiz. Onun için Resulullah Efendimizin (s.a.v.) sünnetini iyi öğrenip eylemeye gayret etmeliyiz. Her sünnet, her hadis bir ahlâk bildirir. Her gün en az bir hadis-i şerif öğrenip onu yapmaya gayret edelim. Allah'ın izniyle O'nun bizden istediği ahlâk-ı hamîdeye, yani övülmüş ahlâka bu şekilde kavuşabiliriz.

Süleyman Çelebi (k.s.) hazretleri böyle ahlâk-ı hamîde sahibi bir zâttır. Hayatı ve eseri buna şâhittir. Mevlâ O'nu da, bizi de Habîbinin (s.a.v.) şefaatine nâil eylesin. Âmin.

Ahmed Paşa Medresesi

اولو دولت بولدک ای دل دارسن
طوغیسر درسندن اول خلق حسن

Ahlâk-ı Muhammedî

Adem APAK*

Ulu devlet buldun ey dildâr sen
Doğiserdir senden ol hulk-i hasen

Ahlâk seciye, tabiat, huy gibi manalara gelen hulk veya huluk kelimesinin çoğuludur. Sözlüklerde ise genel olarak insanın fizikî yapısı için halk, manevî yapısı için hulk kelimeleri kullanılmıştır. İslamî kaynaklarda da hulk ve ahlâk terimleri genellikle iyi ve kötü huyları, fazîlet ve rezîletleri birlikte ifade etmek üzere kullanılmış; iyi huylar ve faziletli davranışlar hüsnü'l-huluk, mehâsinü'1-ahlâk, mekârimü'l-ahlâk, el-ahlâku'l-hasene, el-ahlâku'l-hamîde, buna karşılık kötü huylar ve hareketler ise sûü'l-huluk, el-ahlâku'z-zemîme, el-ahlâku's-seyyie gibi tabirlerle karşılanmıştır. Ahlâkın yanında yeme, içme, sohbet, yolculuk gibi günlük hayatın çeşitli alanlarıyla ilgili davranış ve görgü kurallarına, terbiyeli ve kibar davranış biçimlerine, bunlara dair öğüt verici kısa ve hikmetli sözlere ve bu sözlerin derlendiği eserlere edep veya âdâb da

* Prof. Dr., BUÜ İlahiyat Fakültesi.

denilmiştir. İslamî literatürde edep terimi ilk dönemlerden itibaren özel davranış alanları hakkında kullanılırken, ahlâk ise daha geniş anlamda tutum ve davranışların kaynağı mahiyetindeki ruhî ve manevî melekeleri, insanın ruhî kemalini sağlamaya yönelik bilgi ve düşünce alanını ifade etmiştir.

İslam öncesi Arap toplumu dil ve edebiyatında ahlâk kelimesine tesadüf edilmez. Ahlâk'ın tekili olan hulk tabiri ise nadiren kullanılmıştır. Bunun yerine iyi ahlâk manasına gelebilecek mürûe (mürüvvet) kelimesi tercih edilmiştir. O kadar ki Câhiliyye döneminin en yüce hasleti olarak kabul edilen mürûe, kısaca insanlığın ve adamlığın kemâli olarak nitelendirilmiştir. Kişi için bu dereceye ulaşmış olmanın tezahürleri ise hilm, sabır, güçlü iken affetmek, yardım isteyenin yardımına koşmak, özellikle komşuya alâka göstermek ve zayıfları himaye etmek gibi hasletlerdir. Bahsi geçen hususiyetleri kendisinde toplanmış olanlar kavimleri arasında en yüce makama ulaşmış kâmil adamlar olarak kabul edilmişlerdir. Ayrıca hayır, mâruf ve hak gibi ahlâkî muhteva taşıyan kavramlar ve câhiliyye erdemlerini ifade etmek üzere şecaat, kerem, sehâ, cûd, vefa gibi muhtelif tabirler ile bunların zıtlarının kullanımı da oldukça yaygındı. Ancak bütün bu kavramlar yüksek ve cihanşümul bir ahlâk anlayışını ifade etmekten tamamen uzak olup, daha ziyade dünyevî, bencil ve kabileci bir karakter taşımaktaydı. Ezcümle câhiliye döneminin bütün ahlâkî faziletlerinin arkasında yüksek insanî erdemler yerine kişinin veya kabilenin gururunu ve kavmiyet duygularını tatmin etme, asâlet, cömertlik ve yiğitlikte şöhret kazanma, saygı görme, insanlarda hem korku hem de hayranlık duygusu uyandırma gibi dünyalık arzular yatmaktaydı.

İslam dünya görüşünün teklif ettiği ahlâk anlayışı câhiliye döneminin ahlâk anlayışını temelden değiştirmiştir. Zira İslam dini kabile ruhunun, rekabet ve küçümseme duygusuyla geçici hazlara düşkünlüğün doğurduğu kaba ve hoyrat geleneklerin karşısına insanın nefsini dizginlemesi, tabiatını öfke ve şiddetten koruması anlamına gelen hilm ve şefkati koymuş, bu suretle insana, o güne kadar kendi dışındaki varlıklara yönelttiği mücadele enerjisini bizzat kendi nefsinin kötü temayüllerine karşı yöneltmesini teklif etmiştir. Yeni anlayışa göre insan gerek kendisi, gerekse soyuyla övünmeyi bir kenara bırakıp doğrudan nefsini hesaba çekecek, üstelik başka şahıs ve kabilelere de saygılı olmayı öğrenecektir. Dolayısıyla yeni ahlâk anlayışının, kabile örfleri üzerine değil, ilahî esaslı prensipler üzerine kurulduğu anlaşılır. Bu durumda kabile ve soy sop anlayışı yerine Allah'a saygı (takva), ferdî ve sosyal planda yücelmenin ve değer kazanmanın ölçüsü haline gelmiş; bu esasa uygun olarak İslam'ın öğretileri Allah'ın bütün yaratıklarına karşı merhametli olmayı, beşerî ilişkilerde dürüstlük ve güvenilirliği, karşılıksız sevgi ve fedakârlığı, samimiyet ve iyi niyeti, kötü eğilimlerin bastırılmasını ve daha birçok faziletleri gündeme getirmiştir.

Şüphesiz İslam ahlâkının asıl kaynağını Kur'an ve onun ışığında oluşan sünnet teşkil eder. Nitekim müminlerin annesi Hz. Âişe de kendisine yöneltilen bir soru münasebetiyle Hz. Peygamberin (s.a.s.) ahlâkının Kur'an ahlâkı olduğunu açıklamıştır. Binâenaleyh İslam ahlâk düşüncesi ilhamını doğrudan Kur'an ve Sünnet'den alır. Bu iki temel kaynak dinî ve dünyevî hayatın genel çerçevesini çizmiş, peşinden bu çerçeveyi esas alan amelî kurallarını belirlemiştir.

Peygamber'in (s.a.s.) ahlâkının esasını teşkil eden Kur'an-ı Kerim'de eksiksiz bir ahlâk sistemi oluşturacak zenginlikte nazarî prensipler ile bunların pratik uygulamalara işaret eden örnekler verilmiştir. İlâhi kitapta ahlâk kelimesi yer almamakla birlikte, biri âdet ve gelenek, diğeri de ahlâk manasında olmak üzere iki yerde ahlâkın tekili olan hulk kelimesine rastlanır. Ayrıca pek çok ayette geçen amel teriminin alanı ahlâkî davranışları da içine alacak şekilde geniş tutulmuştur. Bunun yanında birr, takvâ, hidâyet, sırât-ı müstakîm, sıdk, amel-i sâlih, hayır, mâruf, ihsan, hasene ve istikamet gibi iyi ahlâklılık; ism, dalâl, fahşâ, münker, bağy, seyyie, hevâ, israf, fısk, fücur, hatîe, zulüm gibi kötü ahlâklılık ile aynı veya yakın anlam ifade eden birçok terim mevcuttur.

İslamî öğretinin insanın ahlâkî mahiyeti konusuna özel bir önem atfettiğini görmek mümkündür. Nitekim Kur'an'da her şeyden önce insanın diğer varlıklardan üstün olduğu ve en güzel tabiatta yaratıldığına işaret edilmiştir (Tîn, 4). Allah yaratması esnasında insanın ruhunu kendi ruhundan üflemiştir (Hicr, 29). İnsanlığın atası olan Hz. Âdem karşısında Allah'ın emri gereğince melekler secde etmişlerdir. Bütün bunlar insanın Allah nazarında diğer yaratıklara kıyasen itibar ve seviyesini ortaya koyan hususiyetlerdir. Ancak insanın bu üstün özellikleri yanı sıra bir de topraktan yaratılan beşerî yönü vardır. Dolayısıyla insandaki bu ikilik onun ahlâkî bakımdan çift kutuplu bir varlık olması sonucunu getirmiştir. Buna göre Allah insanı yaratmış, onun nefsine potansiyel olarak fücûrunu da takvâsını da ilham etmiş, yani ona iyilik ve kötülüğün kaynakları olan kabiliyetleri birlikte vermiş, ardından da bunlardan istediğini seçme imkânı vermiştir. Buna göre nefsini temiz tutan kurtuluşa ermiş, onu kirletense hüsrana uğramıştır.

"Gerçek şu ki, biz insanı katışık bir nutfeden (erkek ve kadının dölünden) yarattık; onu imtihan edelim diye, kendisini işitir ve görür kıldık. Şüphesiz biz ona (doğru) yolu gösterdik. İster şükredici olsun ister nankör."(İnsan, 2-3)

"Nefse ve ona birtakım kabiliyetler verene, sonra da ona iyilik ve kötülükleri ilham edene yemin ederim ki, nefsini kötülüklerden arındıran kurtuluşa ermiştir. Onu kötülüklere gömen de ziyan etmiştir." (Şems, 9-10)

Kurân'da birçok eski milletlerin yıkılışlarında ahlâkî bozulma ve çöküntünün önemli ölçüde rol oynadığını haber veren bilgiler mevcuttur. Diğer yandan, kişinin ruhî benliğinde iyiliğin meydana getirdiği sevincin, kötülüğün meydana getirdiği pişmanlık ve elemin Kur'an ve Sünnet'te büyük bir değer taşıdığı görülür. Nitekim Hz. Muhammed, "Bir insan iyilik yaptığında sevinç, kötülük yaptığında üzüntü duyabiliyorsa artık o gerçekten mümindir" [1] buyurmuş, iyilik ve kötülüğü, kişinin vicdanında meydana getirdiği etkilenmenin mahiyetine göre tarif etmiştir.

İslam'ın öngördüğü ahlâkî terakkinin ulaşacağı son nokta insanın gaye bakımından çıkar kaygılarını aşması, hatta cennet ümidi ve cehennem korkusunun da ötesinde bütün düşünce ve davranışlarını Allah'ın emrine ve rızasına uygun düşüp düşmeyeceği açısından değerlendirmesidir. Bu son noktada İslam ahlâkı pragmatik eğilimleri tamamen ortadan kaldırıp, kategorik bir ahlâk hüviyeti kazanmaktadır.

Hz. Peygamber (s.a.s.) Kur'an-ı Kerim'de "üstün yaratılışlı" ve "en güzel örnek" olarak nitelenmiştir. Ayrıca Allah tarafından kıyamete kadar gelecek insanlara örnek bir şahsiyet, davranışlarından ders

[1] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* 1/398.

alınacak bir rehber olarak gönderilmiş (Ahzâb, 21), hayatın her yönünü kapsayan üstün bir ahlâkla donatılmıştır (Kalem, 4).

Allah Resulü (s.a.s.) kendisinin ahlâkî erdemleri tamamlamak üzere gönderildiğini bizzat ifade etmiş,[2] imanın ancak güzel ahlâkla sağlanabileceğini bildirmiştir.[3]

Hz. Peygamber (s.a.s.) insan olarak, son derece yumuşak huylu, ağırbaşlı, ciddî ve vakur idi. Şefkat, merhamet ve yumuşak kalplilikte eşsizdi. Toplum hayatının gereği olarak, çevresinde yaşayan insanlara karşı daima güler yüzlü davranırdı. Herhangi bir ayrım yapmaksızın bütün muhataplarına karşı mütebessim ve nazik davranmış, hiçbir zaman kaba ve hoyrat davranış sergilememiştir. Şu ayetler onun ahlâk temelli insani ilişkilerini mükemmel bir şekilde özetler:

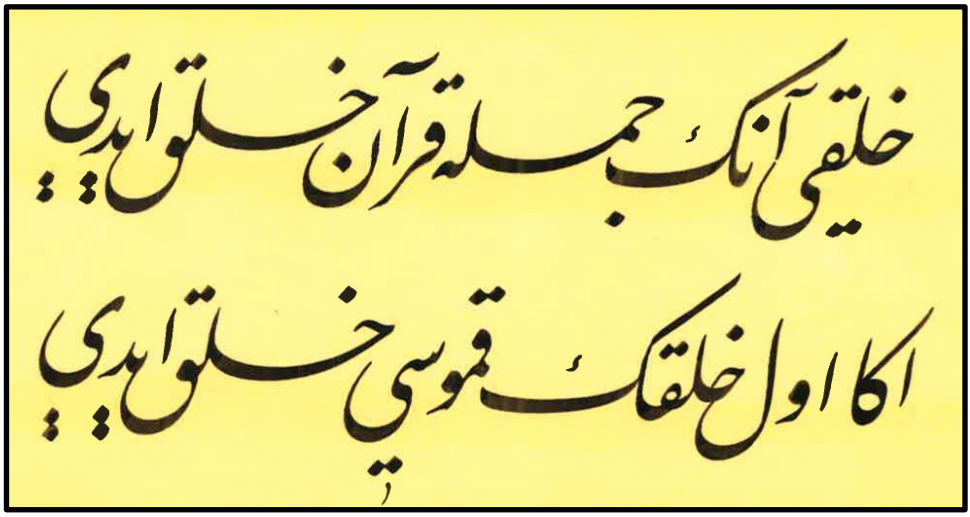
"Andolsun ki size, içinizden sıkıntıya düşmeniz kendisine ağır gelen, size düşkün, müminlere karşı şefkatli ve merhametli olan bir peygamber gelmiştir." (Tevbe, 128). "Allah'ın rahmetinden dolayı sen, onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba ve katı yürekli olsaydın etrafından dağılıp giderlerdi." (Âl-i İmrân, 159). "Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik." (Enbiyâ, 107).

[2] Muvattaa, *Hüsnü'l-Huluk*, 8.

[3] Ebu Davud, *Sünnet*, 15.

Emirsultan Camii ve Haziresi

خلقی آنک جمله قرآن خلق ادی
اکا اول خلقک قموسی خلق ادی

O'nun Ahlâkı Doğuştan Güzeldi

Enver UYSAL*

Hulku anın cümle Kur'ân hulkı'dı
Âna ol hulkun kamusu hulk idi

Mevlid'in Yazılış Amacı

Süleyman Çelebi'yi Mevlid'i (*Vesîletü'n-Necât*'ı) yazmaya sevkeden olay, onun gayret-i dîniyyesinin açık bir göstergesidir: Üstadın görev yaptığı Ulu Câmi'de bir vaiz, vaazında "*Allah'ın peygamberlerinden hiç birini diğerlerinden ayırmayız (hepsine inanırız)*" (Bakara, 285) meâlindeki ayeti açıklarken, Peygamberimizi Hz. İsâ'dan üstün tutmadığını söyler. Oysa aynı surenin 253. ayetinde "Peygamberlerin bazılarının diğerlerine üstün kılındığı", dolayısıyla Peygamberler arasında fazilet farkı olduğu ifade

* Prof. Dr., BUÜ İlahiyat Fakültesi.

edildiğinden, Ulu Câmi kürsüsünde yapılan bu konuşma, cemaat arasında infiâle yol açar.

Görev yaptığı camide yaşanan bu olay, Süleyman Çelebi'yi fazlasıyla üzmüş ve onu bir şeyler yapmaya sevk etmiştir. O, işte bu motivasyonla Mevlid'i yazarak Hz. Peygamber'in diğer Peygamberlere olan üstünlüğünü ve onun güzel ahlâkını anlatmak istemiştir. Mevlid'in her kelimesinde, gönlü Peygamber aşkı ile yanan bir şairin engin aşkını ve samimi muhabbetini görmek mümkündür.

Allah'a yalvarış (münâcat) ile başlayan Mevlid; âlemin yaratılmasının sebebinin beyanı, Hz. Peygamber'in doğumu (velâdet), O'nun mucizelerinin beyanı, mîrâc, Muhammed Mustafa'nın bazı vasıfları ve O'nun ahlâkî özellikleri ile devam eder, Hz. Peygamber'in vefatı ve dua bölümleriyle son bulur.

Ancak Mevlid bir ahlâk kitabı değil, Hz. Peygamber'i çeşitli yönleriyle şâirane bir üslupla anlatan manzum bir eserdir. Onun öncelikli ve asıl hedefi, toplumda Peygamber sevgisini ve O'nun örnek ahlâkını yaygınlaştırmaktır. Bundan dolayı o, bir teorik ahlâk kitabı değil, Peygamber sevgisinin toplumda yayılmasını ve O'nun güzel ahlâkının yaygınlaşmasını hedefleyen, dolayısıyla dinî ve ahlâkî pratik bir amaç güden, dinî duyguları yücelten önemli bir eserdir. Dinî değerlerin toplum ahlâkı üzerindeki etkisinin farkında olan Süleyman Çelebi, mevlidi ile içinde yaşadığı topluma bir "dinî ve ahlâkî dinamikler manzûmesi" sunmuş, bu manzûme, fonksiyonunu hem yazıldığı dönemde, hem de sonrasında yüzyıllar boyu icra etmiştir.

Nasıl Baktığımız Önemli

Mevlânâ; "şaşı bakan şaşı görür" der. Bakışımız yanlış ise, hayatın doğru, güzel ve hikmetli tarafını, başkalarının iyi yönlerini görmek mümkün olmaz. Matematikte bile bir problemin çözümüne yanlış formül ile başlanırsa, doğru sonuca ulaşılamaz. Bu anlamda hayata ve olaylara nasıl baktığımız önemli. Bardağın dolu tarafını da görebilirsiniz, boş tarafını da. Hz. Peygamber (a.s.) birkaç Sahâbî ile birlikte yürürken yol kenarında ölmüş bir köpek görür. Ashap kötü kokudan dolayı burunlarını kapatırken, Peygamberimiz (a.s.); "ama dişleri ne kadar güzelmiş" buyurur. O olumsuzluk içinde bile bir güzellik görür.

Allah bu âlemde insanı, yapısı ve özellikleri itibariyle mükemmel bir varlık olarak yaratmış, onun üstünlüğünü meleklere de kabul ettirmiş, ancak ahlâkî anlamda kemalini insanın kendisine emanet etmiştir. Zaten insanı "insan" yapan, sahip olduğu ahlâkî mükemmelliklerdir. Süleyman Çelebi'ye göre bu mükemmelliklere sahip (kâmil) insan, herkese ve her şeye iyi gözle bakar ve her şeyi "iyi" görür. Kusur ve ayıp peşinde koşmaz. İnsanın hata ve kusurlarının olmaması mümkün değildir. Ama Çelebi'ye göre asıl eksiklik gözdedir. Kâmil insan eksiği görmez; eksiği de mükemmeli de "iyi" görür. Kimsenin eksiğini araştırmaz. Kendisi kâmil olduğu için, herkesi kâmil bilir. Nitekim Hz. Peygamber, sahip olduğu kemal sayesinde "Habîbullâh" olmaya hak kazanmıştır. Süleyman Çelebi bunu şöyle dile getirir:

Gerçi tâmm u nâkısı kâmil bilür
Kâmil olan cümleyi kâmil bilür

Anlarun kim eksüği çok işinün
Eksüğin gözler olur her kişinün

Her kişi kim ola ol eksüksüz er
Kılmaz ol hiç kimse aybına nazar

Her kemâlât ile kâmil şâh idi
Ânun içün ol Habîbullâh idi

Ahlâk Kavramının İki Boyutu

Ahlâk kavramı, Arapçada "h-l-k" kökünden gelir. Bu kökten türeyen kelimeyi "hulk" ya da "huluk" şeklinde okumak mümkün olduğu gibi, "halk" şeklinde okumak da mümkündür. Kelimeyi "hulk" ya da "huluk" şeklinde okursak, "huy, karakter, mizaç, alışkanlık, seciye ve tabiat" gibi anlamlara gelir. Ahlâk kavramı *hulk* ya da *huluk* kelimesinin çoğuludur. Öyleyse ahlâk; bir insanın karakterini, mizacını, tabiatını, sahip olduğu huyların, alışkanlıkların bütününü, genel ifadeyle onun ruhsal yapısını, yani ahlâkını, başka bir deyişle *sîretini* ifade eder.

Aynı kelimeyi "halk" şeklinde okursak, o da insanın (bedenî olarak) yaratılışını, fizikî yapısını, boyu posu, gözü, kaşı… ile bedenî görünümünü ifade eder. Örneğin "Ahmet'in halkı" dediğimizde, onun fizikî, bedenî yapısını, yani fizyonomisini, başka bir ifadeyle *sûretini* kastetmiş oluruz.

Dikkat çekici değil midir? Aynı kavramın bir okunuş biçimi insanın fizikî yapısını ve bedenî görünümünü dile getirirken, diğer okunuş biçimi ise onun karakterini, huylarını, ruhsal yapısını (ahlâkını) dile getirmektedir. Ve insan ancak bu iki yönüyle insandır. O, salt

bedenden ibaret olmadığı gibi, salt ruhtan, manevî yönünden ibaret de değildir. İnsanın bu iki yönünden sadece birini görmek ya da birini ön plana çıkarmak, onu eksik ve yanlış anlamak olur. O, salt bedenden ibaret görülürse, bu materyalist bir bakış olur. Bu anlayışta sürekli bedenî istekleri peşinde koşan bir insan tipi ortaya çıkar. Salt ruhtan, manevî yönünden ibaret görülürse, o zaman da dünya ile bağını koparmış bir insan modeli ile karşılaşırız. Felsefî antropolojide de insan ruh-beden bütünlüğüne sahip, *biyopsişik* bir varlık olarak nitelenir. Doğrusu Kur'an-ı Kerim'in bize anlattığı insan da bu varlık bütünlüğüne sahip olan insandır ve Kur'an'ın insandan kurmasını istediği dünya-ahiret dengesi de ancak bu varlık bütünlüğüne sahip insan tarafından gerçekleştirilebilir. Öyleyse ahlâk kavramının yukarıda ifade etmeye çalıştığımız iki anlamı birleştirildiğinde bize o varlık bütünlüğüne sahip insanı anlatır. Bu durumda *ahlâklı insan* hem bedenî hem de ruhî/manevî yönünü dengelemiş, bedenî ve ruhî arzularını kontrol altına alarak onları dengede tutmayı başarmış insan demektir. Nitekim Platon'un dile getirdiği ve İslam ahlâk düşüncesinde de ilgi gören erdem ahlâkında da aslolan; nefsin güçlerini doğru kullanmayı başararak arzu, istek ve davranışlarında dengeyi (itidali; orta yolu) bulmaktır.

İnsan olarak bedenî yapımızın, fizikî görünümümüzün şöyle ya da böyle olması bizim elimizde değildir. Allah her insanı dilediği şekilde, farklı bir surette yaratmıştır. Bedenî yaratılışımız (halkımız) bizim elimizde olmadığı için Gazzâlî ve İbn Miskeveyh'in dediği gibi, o yönümüze yönelik bir sorumluluğumuz yoktur. Bedenimizi nerede ve nasıl kullanıp yıprattığımız önemli elbette, ama hiçbirimize boyumuzun niçin uzun (ya da kısa), gözümüzün niçin şu ya da bu renk olduğu sorulmayacaktır. Çünkü onların öyle olması bizim elimizde

değildir. Ancak bir irade ve akıl varlığı olarak ahlâkımız bize emanet edilmiştir. Ahlâkımızı güzelleştirmekle sorumluyuz. Biri eğer böyle bir çaba içinde değilse, onun hesabı kendisine sorulacaktır. Nitekim Aristo da *Nikomakhos'a Etik*'inde "biz bedenen özürlü birini kınama hakkına sahip değiliz, çünkü öyle olmak onun elinde değildir. Ama ahlâken özürlü birini kınayabilirsiniz, çünkü ahlâkını düzeltmek onun elindedir" der.

Ahlâk kavramının türediği kökün ifade ettiği iki farklı anlam bize şunu da öğretmektedir: Ahlâkın hem yaratılışla (halk) ilişkisi vardır, hem de alışkanlıkla (hulk ya da huluk). Halk; yaratma, *yaratılış* demektir. "Hulk" ya da "huluk"un ise yaygın anlamı *alışkanlık*tır. Öyleyse insanın ahlâkında bir bakıma yaratılıştan genleriyle getirdiği ve kolay kolay değişmeyen, tabiatında yerleşik olan bir şeyler olduğu gibi, sonradan eğitimle kazanılmış ve alışkanlık haline gelmiş olan şeyler de vardır. "Halk" ahlâkın yaratılıştan gelmiş ve kolay kolay değişmeyen yönünü ifade ederken, "hulk" ya da "huluk" ise değişebilen yönünü; eğitimle kazanılmış, alışkanlık haline gelmiş olan yönünü ifade eder. Kültürümüzde "can çıkar, huy çıkmaz" derken kastedilen; ahlâkın tabiî olan, yani değişmeyen yönüdür. Nitekim ahlâkın doğuştan mı olduğu, yoksa sonradan mı kazanıldığı, başka bir deyişle değişip değişmediği ahlâk felsefesinin kadim problemlerinden biridir. "Ahlâk değişmez" derseniz, dinlerin misyonunu, peygamberlerin gönderiliş amacını, ahlâk üzerine kafa yoran filozofların, eğitimcilerin ve anne-babaların gayretini görmezden geliyorsunuz demektir. Ama ahlâkta doğuştan gelen, genlerimizle anne-babamızdan devraldığımız bir şeyler olduğunu inkâr etmek de mümkün değildir. Çağdaş ahlâkçılar da bunu ifade eder, ancak insan ahlâkında bunun oranını belirlemenin mümkün olmadığını belirtirler.

İbn Miskeveyh de *Tehzîbü'l-Ahlâk*'ında ahlâkın tanımını yaptıktan sonra iki tür ahlâktan bahseder: Mizaçtan kaynaklanan *tabiî ahlâk* ile alışkanlık ve eğitimle *kazanılan ahlâk*. Eğitimle kazanılan ahlâkı biliyoruz. Küçücük bir şeye bile öfkelenen, işittiği en küçük bir sesten bile korkan, ufacık bir şakaya bile kahkahalarla gülen kimsenin durumu ise İbn Miskeveyh'in tabiî ahlâka verdiği örnektir.

Ahlâk kavramındaki "halk-hulk ya da huluk" ayrımını Hz. Peygamber (a.s.)'in hadislerinde de görüyoruz. Rivayete göre Peygamberimiz aynaya baktığı zaman; "*Allah'ım! Benim fizikî görünümümü, bedenî yapımı (halk) güzel yaptığın gibi, ahlâkımı (hulk) da güzelleştir*" şeklinde dua ediyormuş. O, ahlâkı Kur'an-ı Kerim'de "*Şüphesiz sen yüce bir ahlâk üzeresin*" (Kalem, 4) şeklinde övülmüş olmasına rağmen, bu duayı yapıyor. Bu suretle bu dua bize ahlâkî sorunları adeta dorukta olan çağdaş Müslümanın ahlâkî duyarlılığının ne kadar üst düzeyle olması gerektiğine dair önemli bir ipucu veriyor.

Mevlid Metninde Hz. Peygamber'in Ahlâkı

Süleyman Çelebi, Mevlid'inde "Muhammed Mustafâ'nın Bazı Vasıfları Hakkında" adını verdiği yedinci bölümde;

İşit imdi nice vermiş ol Celîl
Mustafâ'ya hulk-ı evsâf-ı cemîl

diyerek Hz. Peygamber'in güzel niteliklerini anlatmaya başlar, O'nun güzel ahlâkını farklı yönleriyle geniş olarak tasvir eder. Bu bölüm Hz. Peygamber'in vasıflarına ve O'nun ahlâkına hasredilmiş olmasına rağmen, başka bölümlerde de Hz. Peygamber'in ahlâkına yeri geldikçe temas edilir.

Süleyman Çelebi'ye göre Hz. Peygamber, ahlâkî yönüyle eşsiz idi ve örnek ahlâkı sayesinde insanları Allah'a kul yaptı. İbadet ve taatindeki samimiyetiyle "Efendilerin Efendisi" olmaya hak kazandı. O, ilim, alçak gönüllülük, yumuşak başlılık, sabır, şükür, kanaat ve cömertlikte adeta derya idi. Yoksulları görüp gözetir, hırs, gurur, kibir, gösteriş, yalan ve haramdan uzak bir hayat sürerdi. Hiçbir zaman gaflete düşmemiş, nefsine bir an bile uymamış, ne sözleriyle, ne de davranışlarıyla kimseyi incitmemişti. İşte Süleyman Çelebi'nin kaleminden Hz. Peygamber'in ahlâkını tasvir eden bazı beyitler:

Hem dahi Kur'ân'da övdü ol Kerîm
Dedi ki sensin alâ hulkın azîm

Bahr-i ilm ü hilm ü kân-ı cûd idi
Her sa'âdet onda hem mevcûd idi

Gece gündüz âdeti tâat idi
Onun için seyyid-i sâdât idi

Gayr-i Hak kalbine bulmaz idi yol
Şöyle kim Hak aşkıyla dolmuştu ol

Gönli alçağıdı vü kadri celîl
Sözleri şirin cemâli key cemîl

Hiç riyâsız her işi ihlâs idi
Onun için Hak katında hâs idi

Bir nefes nefs arzusuna uymadı
Gaflet uykusuna dalıp uyumadı

Hem tevâzu'la kanâatdi işi
Arpadandı ekmeği vü hem aşı

Hilm ile her sözi halka dir idi
Yirmez idi her taâmı yir idi

Tanrı'nın adını zâkirdi müdâm
Her ne Hak'dan gelse şâkirdi müdâm

Cânını hırs odına yakmadı ol
Hak haram kıldığına bakmadı ol

Ömrü içre hiç yalan söylemedi
Söylemeye dahi kast eylemedi

Süleyman Çelebi, Hz. Peygamber'in ahlâkının "Kur'an ahlâkı" olduğunu, ama O'nun ahlâk güzelliğinin, yukarıda anlatmaya çalıştığımız anlamda bütünüyle yaratılıştan olduğunu, sonradan kazanılmadığını ifade eder:

Hulku anın cümle Kur'ân hulkı'dı
Âna ol hulkun kamusu hulk idi

Süleyman Çelebi'nin, Hz. Peygamber'in ahlâkına ilişkin bu ifadeleri oldukça dikkat çekicidir. *Hılk* kelimesi de aynı kökten; *halk* kökünden, *hilkat*'ten gelir. Sadece okunuşu farklıdır. O da yaratılış

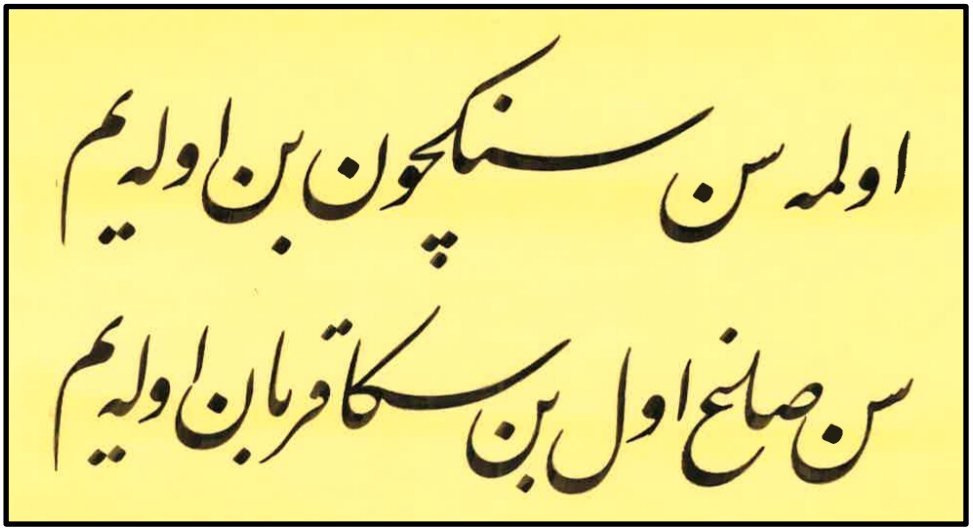
demektir. Fârâbî'nin dediği gibi "bazı insanlar ahlâkî erdemleri kabule daha yatkın olarak dünyaya gelir. Bazılarında ise bu yatkınlık yoktur. Onları erdemli hale getirebilmek için daha büyük bir emek gerekir." Keza Fârâbî diyor ki; "krallık sonradan kazanılan bir şey değildir, krallar kral olarak doğar." Süleyman Çelebi de aynı yaklaşımla Hz. Peygamber'in ahlâkının bütünüyle yaratılıştan geldiği, bütün ahlâkî faziletlerin O'nun hilkatinde (yaratılışında) mevcut olduğu kanaatindedir. Nitekim Peygamberimiz (a.s.)'ın; "*Beni Rabbim terbiye etti. Ve ne kadar da güzel terbiye etti*" şeklindeki ifadesi de bunu teyit etmektedir. O, yaratılıştan sahip olduğu güzel niteliklerle insanlığa örnek olmak için gönderilmiştir. Bu anlamda "güzel ahlâkın tamamlayıcısıdır." Süleyman Çelebi de, yaratılıştan sahip olduğu güzelliklerin O'nda ahlâka dönüştüğünü ve O'nun güzel ahlâkı ile halkı Hakk'a kul yaptığını, Hakk'ın lütfu olan bütün güzelliklerin O'nun özünde var olduğunu ve bütün nurların O'nda tecelli ettiğini söyler:

Hulk idi dâim işi bu halk ile
Halkı hod kul kılmış idi hulk ile

Muzhir-i Hak mazhar-ı envâr idi
Cümle lutf-ı Hak özinde var idi

Emirsultan Türbesi

اولمه سن سنکچون بن اولیم
سن صانع اول بن سکا قربان اولیم

Kurban Olmak

Mehmet KURTOĞLU*

Ölme sen senün içün ben öleyim
Sen sâğ ol ben sana kurbân olayım

Sevgi adamaktır. Sevgi vermektir. Sevgi, aşığın maşuku uğruna ölmek istemesidir. Sevgi, aşığın kendini feda ederek maşuku yaşatmasıdır. Sevginin ölümsüzleşen aşkın boyutu kurban olmaktır. Kurban, Âdem'in çocuklarının Allah'a yaklaşmak için sundukları varlıklarıdır. Kurban, İbrahim'in ve Abdülmuttalib'in en sevgili çocuklarını Allah'a adamasıdır. Kurban, Ferhat'ın Şirin için kendini öldürmesidir, Kerem'in Aslı için yanmasıdır. Mecnun Leyla için deli-divane olmasıdır. Kurban'ın en son noktası Hallac gibi fenâya varmaktır. İnsanlık tarihinin aşk macerasında kendini adamayan, kurban etmeyen âşık yoktur.

Kurban, adanmak, adanmak, teslim olmaktır. Kurban, Arapça "kerebe" kökünden türemiştir. Sözlük anlamı yakınlaşma, dini anlamı ise Allah'a yakınlaşmak, onunla yakınlık sağlamak amacıyla

* Şair, Araştırmacı Yazar.

belli bir vakitte, belirli cinsten hayvanların kesilmesine denir. Allah'la yakınlaşmak için kesilen kurban, İslam'da bayram ilan edilmiştir. Çünkü Allah'a yakın olmak insan için en büyük bayramdır. Peygamberimiz "ben iki kurbanlığın oğluyum" diyerek iftihar edermiş. Muâviye b. Ebû Süfyân'ın naklettiğine göre bir Arap Resulullah'a "ey iki kurbanlığın oğlu" diye hitap etmiş, Resulullah da bu sözü tebessümle karşılamıştır. Hiç kuşkusuz onun iftiharının bir sebebi vardır. Birincisi atası Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'in, ikincisi ise babası Abdullah'ın kurban edilmek istenmesidir.

Peygamberin iftihar ettiği kurban olgusunu öne çıkaran Süleyman Çelebi, mevlidinde peygambere olan sevgisini en yüce makamda dile getirirken;

Ölme sen senün içün ben öleyim
Sen sâğ ol ben sana kurbân olayım

der. Bununla peygamberimize olan sevgisinin aşkın boyutunu göstermek ister. Çünkü kurban olmak kolay değildir. Ayrıca Süleyman Çelebi, kurban metaforuyla dizesine birçok anlam kazandırmıştır. Birincisi sevgisini özellikle "kurban" sözcüğüyle imgeleştirmesi oldukça anlamlıdır. Çünkü kurban, bilindiği üzere Ceddü'l-Enbiya Hz. İbrahim'den bize kadar gelen dini bir gelenektir. Bilindiği üzere İbrahim Peygamberin çok istediği ancak yüz yaşından sonra bir dua, bir adayış sonucu oğlu İsmail doğmuştur. Yüce Allah, Hz. İbrahim'e rüyasında görünerek oğlu İsmail'i kurban etmesini ister. Böylece İbrahim Peygamberin imanını sınayacaktır. İbrahim Peygamber de bu rüya üzerine oğlu İsmail'i kurban etmek ister. Ancak Cenabı Allah onun imanındaki samimiyetini görünce, gökten bir koç indirerek İsmail'in kurban

edilmesini engeller. Ancak ondan sonra kurban olgusu İbrahimî bir gelenek olarak devam eder. Kurban'ın metaforik iki anlamı vardır. Birincisi İbrahim'in yaşadığı Sabii veya Zerdüştî toplumu tanrılarına imanlarını göstermek için çocuklarını ateşe atarak kurban ederlermiş. Hz. İbrahim Sabii/Zerdüştî toplumunda yaygın olan bu kötü geleneği insan yerine hayvan kurban ederek kaldırmıştır. İkincisi ise kurban tanrıya olan inancı ve sevgiyi göstermektir. Çünkü bu inanç ve sevgi, insanın canından ve kanından olan çocuklarını Allah için kurban etmeleriyle sınanmaktadır. Dolayısıyla birine kurban olmak, onu canından ve çok sevdiğinden daha çok sevmektir. Bundan dolayı kurban olmak sevginin en son aşamasıdır. İbrahim Peygamber çok sevdiği oğlunu kurban ederek imanını gösterirken, İsmail Peygamber de kendini kurban ederek Allah'a olan sevgisini ve teslimiyetini göstermiştir.

Kurban hadisesinin ikincisi ise Peygamberimizin babası Abdullah'ın kurban olarak adanmasıdır.

Rivayet olunur ki Kâbe'nin ve zemzem kuyusunun bakımıyla ilgilenen Abdülmuttalib'e Kureyşliler gelip, "Ey Abdülmuttalib! Bu babamız İsmail'in kuyusudur. Onda bizim de hakkımız var. Bizi de bu işe ortak et. Sen yalnız bir adamsın. Tek oğlundan başka dayanacağın bir kimsen de yok. Nasıl olur da bize karşı gelir, bize boyun eğmezsin?" derler. Ancak Abdülmuttalib "hayır sizi buna ortak etmem" diyerek kesip atar. Ardından "yemin ederim ki, Allah bana on çocuk verirse bunlardan birini ona kurban edeceğim" der. Abdülmuttalib'in bu duası/yemini/adağı üzerine Allah ona on çocuk verir. Bir gece rüyasında "Ey Abdülmuttalib! Adağını yerine getir!" nidasıyla uyanır. Çocukları belli bir yaşa gelmiştir. Onları toplayıp Allah için yaptığı yemini anlatır ve içlerinden birini kurban edeceğini söyler. Çocukları babasının

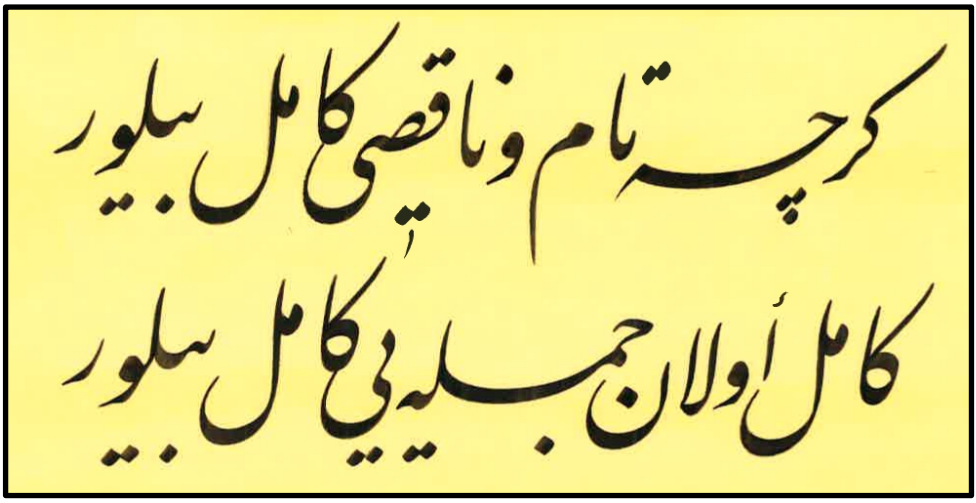
yeminine ve içlerinden birinin kurban edilmesine saygı duyduklarını söylerler. Abdülmuttalib her çocuğuna bir ok verip adlarını yazmasını söyler. Çocuklar söyleneni yaparlar. Abdülmuttalib her bir çocuğunun adının yazıldığı okları okdanlığa koyup kura çeker. Abdullah adının yazılı olduğu ok eline gelir. Oysa Abdülmuttalib'in çocukları içinde en sevdiği Abdullah'tır. Buna rağmen vaadini yerine getirmek ister. Ancak Kureyş'in ileri gelenleri buna karşı çıkar "Dur! Biz senin bu oğlunu boğazlamana asla razı değiliz. Eğer böyle bir iş yaparsan, bundan sonra Kureyş arasında âdet olur. Herkes oğlunu kurban için nezredip keser. Böyle şeye ön ayak olma! Sen, Rabbini başka bir şekilde razı eyle!" derler. Sonra; "Bir kâhine sor da sana yol göstersin" diye teklifte bulunurlar. Abdülmuttalib, bu söz üzerine, Hayber'de bulunan Kutbe (veya Secak) adındaki kâhine gidip durumu anlatır. Kâhin; "Sizde bir insanın diyeti ne kadardır?" diye sorar. "10 devedir" diye cevap alınca; "on deve ve oğlunuz arasında kura çekiniz. Kur'a oğlunuza çıkarsa, 10 deve daha artırarak yeniden kura çekiniz. Kura develere çıkıncaya kadar böyle artırarak devam ediniz" der. Abdülmuttalib, hemen Mekke'ye döner ve kâhinin dediğini yapar. On deve artırarak defalarca kura çeker, hep Abdullah ismi çıkar. Ancak deve sayısı yüze çıkınca, kura develere isabet eder. İhtiyat olsun diye iki defa daha çeker. Her iki kurada, develere çıkınca Abdullah'ı kurban etmekten vazgeçip, develeri keser.

Süleyman çelebi peygamberimizi övgülere boğduğu mevlidinde kurban imgesini özellikle kullanmıştır. "İki kurbanlığın oğluyum" diye övünen peygamberimize, "kurban olayım" diye onun övündüğü olguyla seslenmiştir. Böylece hem de kurban olarak sevgisinin boyutunu göstermiş hem de onun övündüğü olguyla

dizesine taşıyarak Âdemoğullarının, İbrahim'in, İsmail'in ve Abdullah'ın kurban olma hadisesine gönderme yapmıştır.

Ölme sen senün içün ben öleyim
Sen sâğ ol ben sana kurbân olayım

Dizesiyle peygamberimizin doğumunu ve o sırada yaşanan olağanüstü olayları anlatan Süleyman Çelebi, mevlidin sonunda onun vefatını anlatırken, dayanamaz ve "sen ölme, senin için ben öleyim. Sen sağ kal, ben sana kurban olayım" diyerek, kendini adar. Peygamberin yaşaması için kendini feda etmeye hazırdır. Çünkü efendimize olan sevgisi öylesine büyüktür ki, tıpkı Hz. İsmail, Peygamberimizin babası Abdullah gibi kendini kurban etmeye hazırdır. Eğer peygamberimizin yaşaması için birinin ölmesi gerekiyorsa o kendisidir. Birinin kendini adaması gerekiyorsa o yine kendisidir. Bu dizede Süleyman Çelebi'nin peygamberimize olan sevgisinin doruk noktasını görürüz. Çünkü efendimiz için kendini adamaya hazırdır. Adanmak ve adamak sevginin en son aşamasıdır…

کرچہ تام و ناقصی کامل ببلور
کامل اُولان جمبلہ یی کامل ببلور

Kâmil Olan Cümleyi Kâmil Bilir

Muhammet TARAKÇI*

Gerçi tâmm u nâkısı kâmil bilür
Kâmil olan cümleyi kâmil bilür

> "*Biz gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları ancak hak ve belirli bir ecel (süre) ileyarattık.*" (Ahkâf, 3. Ayrıca bkz. A'râf, 34; Yunus, 49; Hicr, 5; Nahl, 61; Zümer, 5)

İnsanlar gibi hayvanların, bitkilerin, börtü böceğin, hatta eşyaların, hâsılı kelâm canlı cansız tüm mahlûkatın bir eceli vardır. Daha doğrusu, her varlık için bir ecel, her ecel için de bir kitap vardır (Ra'd, 38). Ecel gelince bu fani âlemdeki varlık sona erer.

Bunun gibi, kitapların da kaderi ve eceli vardır. Varlık sahnesine çıkmak için, kalemi, kalemi tutacak eli, eli yönlendirecek akıl ve kalbi bekler kitap. Vakti gelip kisve-i tab'a büründüğünde, eceline kadar devam edecek yolculuğu başlar. Bu yolculuk kimi zaman kederlidir. Bazı kitaplar unutulur bir köşede. Kimi yasaklanır, kimi

* Prof. Dr., BUÜ İlahiyat Fakültesi.

yakılır sahibiyle birlikte. Ama âbâd da olsa, berbâd da, er geç ecel gelir ve yok olur fani dünya hayatında.

Bazı kitaplar kısmetlidir. Değer bulur, el üstünde tutulur. Bu kitaplar, çok değerli içerikleriyle veya zor meseleleri kolay kılan üsluplarıyla uzun yıllar okunur ve tedavülde dolaşır, âdeta zamana direnir.

Bazı müstesna kitaplar ise esrârlıdır. İçeriği daha zengin, daha nüfuzlu, belki kendi zamanında daha çok okunan kitaplar zaman içinde yitip giderken, bu sırlı kitaplar âb-ı hayat içmiş, ölümsüzlük iksirini bulmuş gibidir. Şüphesiz her kısmetli kitap esrarlı değildir; hâlbuki her esrarlı kitap kısmetlidir. Kitabın kısmeti yazarının bilgisinden ve üslûbundan gelir; esrarı ise, müellifinin niyetinden ve samimiyetindendir.

Süleyman Çelebi'nin *Vesîletü'n-Necât*'ı da böylesi esrârengîz kitaplardandır. Peygamber Efendimiz'in hayatını veya ahlâkını anlatmak, O'nu övmek maksadıyla nice manzum ve mensur eserler yazıldı. Bunların hiçbiri *Vesîletü'n-Necât* bahtiyarlığına erişemedi. Belki hiçbir naat, *Vesîletü'n-Necât* gibi mabetlerde ibadetlerden önce veya sonra huşû ve ibadet zevki içinde okunmadı. Hiçbir naat, *Vesîletü'n-Necât* kadar geniş bir coğrafyada insanların gönüllerine dokunamadı.

Vesîletü'n-Necât'ın bu bahtiyarlığına ve sırlı hâline dinî, edebî, kültürel ve toplumsal pek çok sebep zikretmek mümkün olsa da, bu yazıda sadece birkaç hususa işaret edilecektir.

Süleyman Çelebi, Allah adı anılmadan başlanan her işin bereketsiz olacağına istinaden eserine "Allah adın zikredelim evvelâ" diyerek başlamıştır. Allah'ı anmamak, hem (O'nu) unutmanın hem de unutulmanın sebebidir. Nitekim ayet-i kerimede "Sakın Allah'ı

unutan böylece Allah'ın da onlara kendilerini unutturduğu kimseler gibi olmayın…" (Haşr, 19) buyrulmuştur. Telaş ve koşturmaca içinde geçen ve kendimizi unuttuğumuz hayatımızın özeti ve kat'î bir ikaz gibidir bu ayet-i kerime. Ne büyük bir bahtsızlıktır insanın kendisini bile unutacak duruma düşmesi, telaşa duçar olması! Allah adının anılması bereketsizliğin sebebi olduğuna göre, besmeleyle başlanan işlerin bereketli olmasını ummalıyız. Besmelenin belki en güzel tercümesiyle başlayan *Vesîletü'n-Necât* bu bereket sırrına mazhar olmuş görünmektedir:

Allah adı olsa her işin önü
Hergiz ebter olmaya onun sonu

Vesîletü'n-Necât'ın diğer bir sırrı, Süleyman Çelebi'nin eşsiz tevazuudur. *Vesîletü'n-Necât* baştan sona müellifinin tevazu ifadeleriyle doludur. Örnek olmak üzere şu beyitleri hatırlayabiliriz:

Şairi gibi bunun eksiği çok
Olmaya bir beyti ki eksiği yok

Ger nazar kılsalar eksik sözüne
Uğramayalar bir eksiksizine

Süleyman Çelebi'nin tevazuu sadece yazdığı şiirle sınırlı değildir. O, kendi hayatı, yaşayışı, davranışları konusunda da son derece mütevazıdır:

Saç sakal ağardı gönlüm kapkara
Kılmadım bir iş ki karam ağara

Her nefeste işledim ben bir günâh
Bir günâh'çin kılmadım hiçbir gün âh

Dışıma bakıp benim sanman kişi
Ben bilirim işlediğim her işi

Buradaki üslubunda şiirinin tesirini arttırmak için bir tebliğ yöntemi olarak "sen" dili kullanmak yerine "ben" dilini tercih ettiğini söylemek de mümkündür. "Her nefeste günah işlersin. Günahlarına tövbe de etmezsin." diyerek, muhatabını rahatsız edecek, uzaklaştıracak bir dil kullanmaktan kaçınmış olmalıdır.

Vesîletü'n-Necât'ın, bengisu içmiş gibi adeta ölümsüzlük sırrına mazhar oluşunun muhtemel sebeplerinden biri şairinin bu tevazuu olsa gerektir. Meşhur bir hadis-i şerifte buyrulduğu gibi, "Allah için mütevazı olanı Allah yüceltir. Böbürleneni Allah alçaltır." Bu hadis-i şerifin manası manzum olarak şöyle ifade ve şerh edilmiştir:

Neşv ü nemâ bulamaz düşmeyicek hâke nebât
Mütevazı olanı rahmet-i Rahmân büyütür

Tevâzuun bir diğer veçhesi, kibir ve ucb'dan kaçınarak başkalarının kusurunu örtmek veya görmemektir. Bu, pek büyük bir meziyet, pek yüce bir haslettir:

Onların ki eksiği çok işinin
Eksiğin gözler olur her kişinin

Her kişi ki olur o eksiksiz er
Kılmaz o hiç kimse aybına nazar

Kılmagıl hiç kimse aybına nazar
Sana ayrık kişi aybından ne zar

Aybın ayrığın ko sen aybını gör
Cennet olmak ister isen sana gûr

Aybının görmez gözün bin kılcasın
Görür ayrık aybının bir kılcasın

Kimse hakkında deme hiç ayb söz
Çün değilsin sen dahi hiç aybsız

Sen eğer ayrığa dersen sana hem
Diyeler için dışın hem dola gam

Bir der isen geri on işitesin
Demesen Hakk'a yarar iş edesin

Hz. Ali'ye nispet edilen bir özlü sözde "Başkasının yanlışını büyüten kişi, kendi hatasını unutur." denilmiştir. Mümine, kâmil insana yakışan, mümin kardeşinin kusurunu görmek değil, örtmektir. Zira Peygamber Efendimiz, ""Kim arkadaşının ayıbını örterse, Allah da kıyamet günü onun ayıbını örter. Kim de Müslüman kardeşinin ayıbını açığa vurursa, Allah da onun ayıbını açığa vurur. Hatta evinin içinde bile olsa, onu ayıbıyla rezil eder"[1] buyurmuştur. O halde, ebedî hayatı düşünen âkil ve kâmil kişi, en

[1] İbn-i Mâce, *Hudûd*, 5

azından kendi uhrevî menfaati, saadeti ve selameti açısından, yani işlediği kusurların ahirette karşısına çıkmaması ümidiyle, başkasının kusurlarını örtmeyi âdet haline getiren kişidir.

Bunun bir adım ilerisi, Süleyman Çelebi'nin "Kâmil olan cümleyi kâmil bilür" şeklinde ifade ettiği hâldir. Kâmil insan, bu dünyanın bir imtihan yeri olduğunu pek âlâ bilir. Sadece iyilik, güzellik ve neşe bulunan bir yerde imtihan olmaz. Bu dünya hayatı iyilikle kötülüğün, güzellikle çirkinliğin ve neşe ile hüznün harmanlandığı, birlikte cevelân ettiği bir sınav sahnesidir. Bu sahnede her an herkes için bu zıtlıklar gerçekleşip durur. Sahnedeki her birey, bu inişli çıkışlı, iyili kötülü, güzelli çirkinli haller arasında gider gelir, sınavdadır, tekâmül eder. Hamdır, yanar, yanıp pişer. Bu sahnedeki her düşüş bir kıyam, her zorluk bir olgunluk vesilesidir. Hayat sahnesindekiler, aslında yürümeyi öğrenen küçük çocuklar gibidirler. Çocuk emekleyecek, ayakta durmaya çalışacak, bir yerlere çarpacak, düşecek. Ama hepsi onun büyümesine vesile olacak. Kozasından çıkmaya çalışan kelebek de öyle değil midir? Ne kadar da uğraşır, bîtâp düşer. Ama dinlenip yeniden dener. Bu sıkıntıları olmasa tırtıllıktan kurtulamaz, pek alımlı bir kelebek haline dönüşemez. Kâmil insan, düşüp duran çocukta yetişkin bir insanı, kozasını yırtmaktan bîtâp düşmüş tırtılda kelebeği, günahkâr bir insanda kabul edilmiş bir tövbeyi görür. Peygamber Efendimiz'in şu hadis-i şerifleri de dünya hayatının zıtlıklarla dolu olduğunu / olması gerektiğini ne kadar özlü bir şekilde ifade etmektedir:

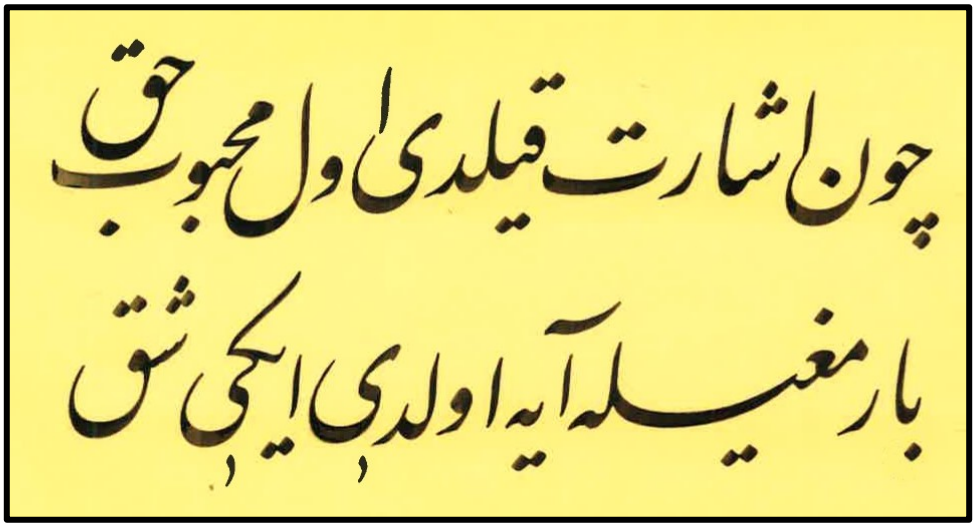
> "*Eğer siz hiç günah işlemeseydiniz, Allah, günah işleyen ve günahlarından tövbe ve istiğfar eden bir topluluk yaratır da onları bağışlardı.*"[2]

Ancak düşenler, kusur edenler, günahkârlar bağışlanma lütfuna mazhar olabilir. Bu sebeple, kâmil kişi, etrafındaki insanların kusur ve hatalarının kişinin kemâline vesile olabileceğini düşünür. Kimseyi hatalarından dolayı hor görmez. Gündüzden geceye, geceden gündüze evrilip duran bu hayatın, nice iyilere kötü âkıbetler, nice kötülere iyi sonlar (hüsn-i hâtime) bahşettiğini bilir. Hüsn-i hâtime dileyen, başkasının kusurlarını değil, kendi sonunun nasıl olacağını dert edinir.

Atalar sözü ne güzel söylemişler:

> *Alçak uçan yüce konar, yüce uçan alçak konar.*

[2] Müslim, *Tevbe*, 10.

چون اشارت قیلدی اول محبوب حق
بار مغیلہ آیہ اولدی ایکی شق

Mucizât-ı Nebî

Nevzat ÇALIKUŞU[*]

Çün işâret kıldı ol mahbûb-i Hak
Parmağıyla aya oldu iki şak

"*Allah'ın ve resulünün rızasını onlara sevgide arayınız*" hükmüne riayet eden Süleyman Çelebi; dinî, tarihî, ilmî ve edebî yeterlik sahibi bir şahsiyet olarak şaheseri "mevlid" manzumesini meydana getirmiştir. Emir Sultan müridi Süleyman Çelebi'yi bu manzumeyi yazmağa iten saikleri onun şu dizelerinde bulmak mümkündür:

Ölmeyip İsa göğe bulduğu yol
Ümmetinden olmak için idi ol

Çok temenni kıldılar Hak'dan bular
Ta Muhammed ümmetinden olalar

[*] Şair, Yazar.

Gerçi kim bunlar dahî mürsel durur
Lîk Ahmed efdal ü ekmel durur

Zîrâ ol efdalliğe elyâk durur
Onu öyle bilmiyen ahmâk durur

Peygamberimizin doğduğu gece vukua gelen bazı mucizevî hadiseler Resulün gelişini haberlemiştir. Kutlu doğum sırasında; Muhammed Mustafa'nın dünyaya gelişine saygı olarak, o zamanki Mekke'nin önde gelenleri Kâbe'nin secde ettiğini görmüşlerdir. Hatta Kâbe'yi ayakta tutan direkler bile birbirlerine -bu gece ileride peygamber olacak birinin doğduğunu ve bu kişinin peygamber olduktan sonra Kâbe'yi putlardan arındırarak asli hüviyetine kavuşturacağını- söylemişlerdir. İşte bu hayırlı doğumun kırkıncı yılında hâtem-i nübüvvetle -yani peygamberlik mührüyle- dünyaya gelmiş olan Muhammed Mustafa vahiy yoluyla aldığı elçilik görevini ifaya başlıyor.

Şair Süleyman Çelebi'nin *"Çün işâret kıldı ol mahbûb-i Hak / Parmağıyla aya oldu iki şak"* beytinde anlattığı üzere -parmağıyla aya işaret ederek ayın ikiye bölünmesini sağlayan- Resulün kendisinden neşet eden diğer mucizeleri Süleyman Çelebi'nin yazdığı mucizatla ilgili diğer beyitlerde de gayet estetik bir anlatımla buluruz. Bu beyitlerde; peygamberimizin nurdan yaratıldığı için gölgesinin yere düşmediğini, başının üzerinde her daim kendisini takip eden bir bulut olduğunu, gözünün önü kadar ardını da gördüğünü, vahyi sezmesini, kopardığı gülün yerine bir yenisinin bittiğini, bir hurma ağacını diker dikmez yemiş aldığını, hafif bir rüzgâr bile saçına dokununca ortamın misk ve amberle

dolduğunu okuruz. Mucizatla ilgili bahis, "Mevlid"deki şu beyit ile tamamlanır:

Mucizatı haşre dek dinse müdam
Nice haşr olsa buna gelmez hitam

Allah bütün varlığı bir sebeple yaratmıştır. O sebep de Süleyman Çelebi'nin "Mevlid"indeki ifadesiyle "*Bil Muhammet'dür bu varlığa sebep / Cehd idüp onun rizâsın kıl talep*"dir. Oluşun nedeni olan peygamber efendimizin bütün peygamberlerin şahı sayılışı, Süleyman Çelebi'nin "Mevlid"inde adeta bir şah beyit olarak verilir:

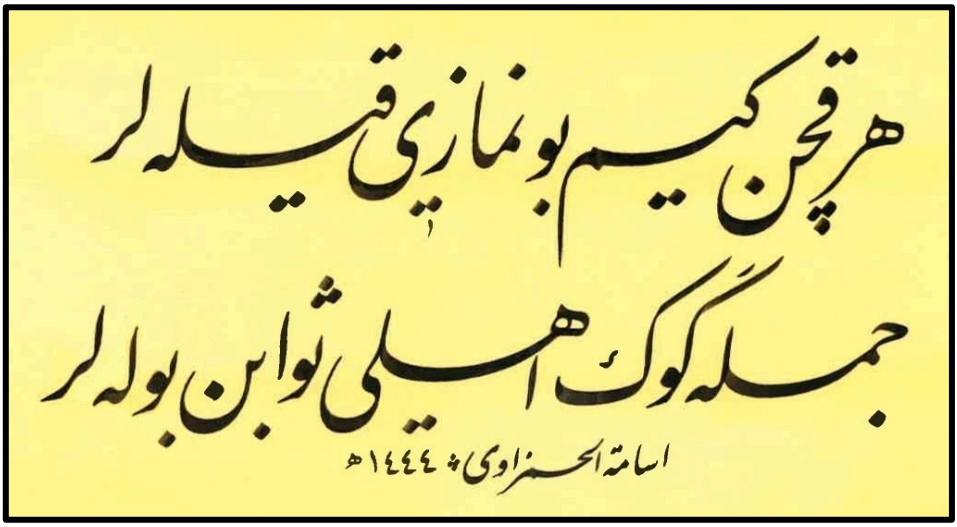
Enbiyânın şeksiz sultânıdır
Cümlesinin cân-ı içre cânıdır

Şair Süleyman Çelebi'nin "Mevlid"inin biricikliği tartışılmaz. O kültürümüzün mükemmel bir hâsılasıdır. Onun her lâfzını derin ve içsel bir biçimde duyumsamalı, belirli aralıklarla bu şaheseri okumayı itiyat haline getirmeliyiz. Bu tutum hem peygamber sevgimizi besleyecek hem de edebi iştiyakımızı arttıracaktır.

Nasıl ki Süleyman Çelebi "Mevlid"inde

Ger nazar kılsalar eksik sözüne
Uğramayalar bir eksüzsüzine

diyerek eserinin eksiklerinden ötürü özür diliyorsa, ben de onun bir beytine yorum getirirken muhakkak kusurlu bir söz etmişimdir. Bundan ötürü âlim şairimiz Süleyman Çelebi'nin ruhundan istimdat dilerim. Sürç-ü lisan ettikse affola…

هر قچن کیم بو نمازی قیلمه لر
جمله کوک اهلی ثوابن بوله لر
اسامة الحسزاوی ۱٤٤٤ھ

Dinin Direği

Ömer Faruk YİĞİTEROL*

Her kaçan kim bu namâzı kılalar
Cümle gök ehli sevâbın bulalar

Mirac bahrinde müminlere dua ediyor Süleyman Dede. Diyor ki ne zaman namaz kılarsanız, melekler gibi sevap kazanasınız. Bu duaya -Hucurât 14'ün[1] kalbi titreten mümin tanımıyla- gönüllere yerleşmiş bir imanla "âmin!" diyelim.

Beytin şerhine geçmeden önce, evvela beyti okuduğumuzda -alışık olmadığımız için- göze eğreti gelen, kulağı tırmalayan ve anlamını bir türlü kestiremediğimiz "her kaçan kim"le başlayalım söze. Acaba "kaçan" ifadesiyle namaza mı atıf yapılıyor? Kaçan kaza namazlarından mı bahsediyor Çelebi? Yoksa birileri namazdan mı

* YÖK 100/2000 Doktora Bursiyeri, BUÜ İlahiyat Fakültesi, Türk İslam Edebiyatı Bilim Dalı.

1 Bedevîler, "İman ettik." dediler. Şunu söyle: "Henüz iman gönüllerinize yerleşmediğine göre, sadece boyun eğdiniz. Bununla beraber Allah'a ve resulüne itaat ederseniz yaptığınız hiçbir şeyi boşa çıkarmaz; Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir."

kaçıyor? Tabii ki hepsinin cevabı koca bir hayır! "Her kaçan kim", Eski Anadolu Türkçesinde rastladığımız bir yapı. Günümüz Türkçesinde, "her ne zaman, ne zaman ki" gibi anlamlara geliyor. Her ne kadar Türkçe bir ifade olsa da ne yazık ki anlamıyoruz, anlamlandıramıyoruz. Oysa, Süleyman Dede Türkçeyi mabede soktu, diyor Hocam Bilal Kemikli. Doğru bir tespit ama bizim için büyük bir "ama"sı var. Ya Süleyman Dede Türkçe konuşmuyordu ya da biz Türkçe bilmiyoruz…

Sözüm meclisten içeri deyip dil hassasiyetimizi vurguladıktan sonra, ikinci mısradaki "gök ehli sevâbın" ifadesini kısaca izah edip beytin mana âleminde seyre çıkmaya çalışalım. Mısrada geçen gök ehlinden kasıt, meleklerdir. Süleyman Çelebi, her daim ibadet ve itaatte bulunan melekleri, gök ehli diye adlandırmış ve onların kulluğunu, insanoğlununkinden üstün tuttuğu için onlar gibi sevap kazanmamızı dilemiştir. Çünkü Enbiya (19-20)[2]; Mü'min (7)[3] ve Tahrim (6) [4] surelerinde Allah, kendisine harfiyen bağlı olan melekleri, Süleyman Çelebi'nin gıpta ettiği şekilde nitelendirmiştir. Bu yüzden de müminlere "cümle gök ehli sevâbın", yani bütün meleklerin sevabını bulmaları için dua etmiştir.

Beytin yegâne konusu, teması namaz. Yani olmazsa olmazımız; yerine getirmek zorunda olduğumuz beş şarttan birisi ve en önemlisi, Allah'a en yakın olduğumuz an. Arapça salât kelimesinin Farsça karşılığı. Dilimizde "tâzim için eğilmek, kulluk, ibadet" gibi

[2] O'nun katındaki melekler, O'na kulluk etmekten kibirlenmezler ve yorulmazlar. Gece ve gündüz, ara vermeden tesbih ederler.

[3] Arşı taşıyanlar ve onun etrafındaki melekler, Rablerini hamd ile tesbih ederler.

[4] … emredildikleri şeyleri yapan melekler vardır.

anlamlara geliyor.[5] Ne hikmettir ki Arapça aslını değil Farsça muadilini benimsemişiz. Namazın Farsça olmasından sonra bizi şaşırtan ikinci noktası, namazla müşerref yahut muhatap olan ilk ümmetin biz olmayışı. Biraz yorucu olan cümleyi şöyle düzeltelim: Namaz, Hz. Âdem'le birlikte insanoğluna verilen ve bütün ümmetlerin paylaştığı ortak bir ibadet.

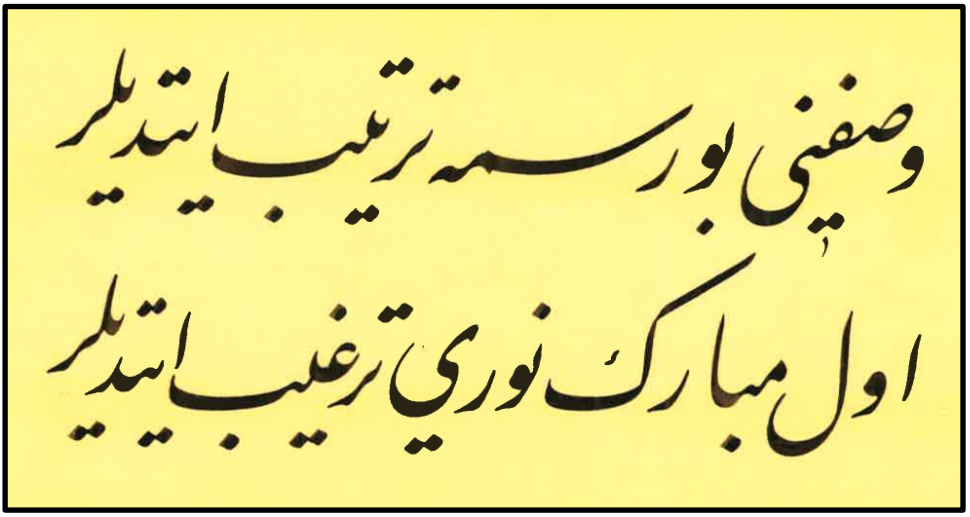
Beyitte geçen "namaz" ve "gök ehli" ifadeleri, birbiriyle oldukça münasip iki kavramdır. Çünkü mirac hadisesiyle birlikte namaz, ümmet-i Muhammed'e bir *Vesîletü'n-Necât* olarak gökten indirilmiştir. Dolayısıyla burada, gök ehli mefhumuyla amaç âlem-i melekût olsa da namazın miracla birlikte gökten indirilmesine atıf yapılmıştır. Süleyman Dede, beyitte mana kadar şekle de önem vermiş; ne kuru mana verip şiiri boğmuş ne de kaleme raks ettirip manayı unutmuştur. Her şey yerli yerinde, her şey kıvamında… İlk mısrada, *a* sesinin tekrarıyla bir asonans yakalamış; mısra sonlarındaki redifle de ahengi sağlamıştır.

Hz. Muhammed'e duyulan sevgi üzerine kaleme alınan Mevlid, yazılışının üzerinden 600 yıl geçmesine rağmen hâlâ okunuyor, hâlâ kalplere dokunuyor. Mayasında sevgi olan hiçbir şey unutulmuyor.

Bu kısacık yazıda Süleyman Dede'nin duasına âmin dedik. Üç beş kelamla beytinden söz etmeye çalıştık. Etimolojiden girdik; teolojiden çıktık. Nihayete de Necip Fazıl'la erdirelim:

Namaz, sancıma ilaç; yanık yerime merhem.
Onsuz ebedî hayat benim olsa istemem!

[5] Daha fazla bilgi için bkz. M. Kâmil Yaşaroğlu, "Namaz" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/350-352.

وصفنی بو رسمه ترتیب ایتدیلر
اول مبارک نوری ترغیب ایتدیلر

Mevlid'den Bir Beytin Şerhi
-Vasf, Resm, Tertîb ve Terğîb-

Yusuf Turan GÜNAYDIN*

Vasfını bu resme tertîb itdiler
Ol mübârek nûra terğîb itdiler

Mevlid'in "eski ve asıl metni"nde yer almasa da "yeni ve değişik metni"nde [1] ve aynı zamanda günümüze kadar okunagelen metinde de yer alan bu beyit birbiriyle ilintili başlıca dört kavram barındırmaktadır: "vasf", "resm", "tertîb" ve "terğîb". Bir *tenâsüb* harikası olan beyit, mana olarak da son derece yoğun bir metindir.

* Araştırmacı Yazar.

[1] Tırnak içindeki tabirler Timurtaş neşrinden alınmadır: Bkz. Süleyman Çelebi, *Mevlid*, nşr. Faruk K. Timurtaş (İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1980), 1 ve 87.

Bir "*Mevlid* Sözlüğü" [2] hazırlanacak olsa bu dört kavrama da mutlaka yer verilmelidir.

Beyit, H. 1281 tarihli bir *Mevlid* basmasında aradaki "Kasîdetü'ş-Şerîf"i saymazsak baştan 47. beyit;[3] 1328 tarihli "musahhah" ve beyitleri numaralandırılmış basımında ise 86. beyit[4] olarak yer almıştır. Timurtaş neşri *Mevlid* metninde dördüncü bahir olarak "Peygamberin Doğumu" başlığı altında, [5] Pekolcay neşrinde "Nüsha Farkları" kısmında, [6] Mehmet Akkuş-Uğur Derman neşrinin 5. Bölüm'ü olan "Faslun fi Velâdetihî Aleyhi Etemmü's-Salavât" başlıklı bölümde yer almaktadır.[7] Bu son neşirde beyit, baştan 78. sırada bulunmaktadır.

"Veladet Bahri" şeklinde meşhur olan bölümüyle *Mevlid*, Peygamberimizin doğumunu duygu dolu ve fakat olabildiğince samimi bir dille anlatmaktadır. Annesinin Âmine Hatun olduğu belirtildikten ve babası Abdullah'ın adı da anıldıktan sonra doğumdan önceki bazı "alâmetler"den söz edilerek Ruhanî bir dekor içinde huri ve meleklerin Hz. Âmine'nin yanına geldiği, selam verip Peygamberimizin doğumunu müjdeledikleri anlatılır. Burada huri ve melekler Peygamberimizi üstün birtakım sıfatlarla

[2] *Mevlid*'den esinlenilerek çocuklara konulan isimler üzerindeki mütevazı alfabetik çalışmamızı metinde geçen bazı kavramlarla genişletmeye çalıştıysak da ikmal edemedik.

[3] Süleyman Çelebi, *Mevlûd-i Şerîf*, Hattat: Ahmed Şevket (İstanbul: Elhâc Ali Rıza Efendi Taş Destgâhı, 1218/1803), 10.

[4] Bkz. Süleyman Çelebi, *Musahhah Mevlid-i Şerîf*, nşr. Rıza Efendi (İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1328/1910), 8.

[5] Bkz. Çelebi, *Mevlid*, nşr. Faruk K. Timurtaş 98.

[6] Bkz. Süleyman Çelebi, *Mevlid,* nşr. Necla Pekolcay (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1997), 166.

[7] Bkz. Süleyman Çelebi, *Vesîletü'n-Necât (Mevlid)*, nşr. Mehmet Akkuş – Uğur Derman (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları), 56.

tavsif ederler. Hemen peşinden de vaktin tamam olduğu ve "ol Hayrül-enâm"ın "vücud" âlemine gelmek üzere olduğu bildirilir. Fakat bu beytin öncesinde yukarıda saydığımız vasıfları bir nevi kayda geçirmek üzere "vasfını resme tertîb ettiklerini" belirten bir beyit vardır. Şerh edeceğimiz bu beyit, melek ve hurilerin dünyaya gelmek üzere olan Peygamberimizin güzel vasıflarından bahsedişiyle, doğumun başlamasının anlatıldığı beyitler arasında tam anlamıyla bir geçiş beytidir.

Beyitte Yer Alan Dört Kavram

1. Vasf: Neredeyse bütünüyle Peygamberimizi tavsif eden veya onun tavsifine büyük oranda yer veren bir metin olan *Mevlid*'in bu beytinde kullanılan "vasf" kavramı, asıl itibariyle beytin öncesindeki bazı sıfatları işaret eder görünmektedir. Söz konusu sıfatlar, Peygamberimizin "hulk-i hasen" sahibi, "ilm-i ledün sultânı", "Rahmeten li'l-Âlemin" ve "Şefîü'l-müznibîn" sıfatlarıdır. Şerhe konu beyitte ise Peygamberimize ait "Nur" sıfatı anılmaktadır.

Bu sıfatlar, beytin öncesinde zikredilmişse de hemen sonrasında da Peygamberimizin "Hayrü'l-enâm" ve "Sultân-ı dîn" sıfatları anılmaktadır. Peşinden ise "Merhaba Bahri" gelir.

"Vasf" kavramı Peygamberimize ait hemen bütün sıfatları kapsar ve sadece bu kavram bile *Mevlid*'in bir *tavsif metni* olduğunu göstermektedir. Böylece *Mevlid* metninin içinde bir temsil değeri bulunmaktadır.

2. Resm: "Resm"in kök anlamı, *Kāmûs Tercemesi*'nde "Bir nesnenin eser ve nişanına; o nesnenin eseri bakıyyesine denir." şeklinde

açıklanmıştır.[8] Buna karşılık en bilinen manası "yazma, çizme"dir.[9] Bu durumda "eser ve nişan" anlamı Türkçede çok arka plana düşmüş gözükmektedir. Fakat kök anlamıyla birlikte düşündüğümüzde "resm" kavramının "vasf" kavramıyla yakınlığı tezahür etmektedir. Bu durumda vasfedilen şey bir varlığın eser ve nişanı olmaktadır. Burada elbette Peygamberimizin eser ve nişanları söz konusudur.

Türkçede çok kullanılan manasıyla düşünecek ve beytin ilk dizesindeki "bu" işaret zamirinin *Mevlid* metnini gösterdiğini varsayacak olursak "resm" kelimesinin kullanılmış olmasını Peygamberimizin vasıflarının metne, yazıya aktarıldığına dair bir vurgu kabul edebiliriz. Diyebiliri ki zaten *Mevlid* metni boyunca zikredilen vasıfların yazıyla ifadesi söz konusu edilmektedir.

Kavramın "merasim" ve "resmiyet" kavramlarıyla kök bağı da ayrıca düşünüldüğünde "resm"; şerh ettiğimiz dizenin öncesinde doğum döşeğindeki Hz. Âmine'nin etrafında huri ve meleklerin oluşturduğu bir nevi merasim ortamına veya kendilerine tevdi edilen bir göreve işaret ediyor diyebiliriz. Bu durumda Peygamberimizin vasıfları söz konusu ruhanî merasim vasıtasıyla bir "tertîb"e kavuşturulmuş; belirlenmiş olur.

3. Tertîb: Bu kavram *Kāmûs Tercemesi*'nde "Bir nesneyi bir yerde sabit ve paydar eylemek", "her nesneyi yerli yerince vaz u isbat eylemekten ibarettir"[10] şeklinde açıklanmıştır. Türkçede daha çok ikinci anlamıyla kullanılmaktadır. Kavramın kök anlamını dikkate

[8] Fîrûzâbâdî, *Kāmûs Tercemesi*, çev. Mütercim Âsım (İstanbul: Cemal Efendi Matbaası, 1305/1887), 4/307.

[9] Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1987), 663.

[10] Fîrûzâbâdî, *Kāmûs Tercemesi*, 1/261.

aldığımızda bir "belirleme"den ve "güçlendirme"den söz edilebilir gözükmektedir. Bu durumda söz konusu vasıflar, birer nişan olarak kayda geçirilmekte veya ruhani bir merasimle yerli yerine oturtulmaktadır. Yani bir netliğe kavuşturulmakta (vaz), sabitlenmektedir (isbât).

Bu hâliyle "tertîb" kavramı da "vasf" ve "resm" kavramlarıyla dikkat çekici bir biçimde ilintilendirilmiş olmaktadır. Buraya kadarki üç kavram birbiriyle tam anlamıyla bir "tenâsüb" oluşturmaktadır.

4. Terğîb: Burada öncelikle çeşitli *Mevlid* nüshalarında ve neşirlerinde göze çarpan bir yazılış farkına işaret etmek yerinde olacaktır:

Beytin ikinci dizesinde "terğîb" kavramından önce kullanılan "Nûr" sıfatına getirilen ek *Mevlid* metinlerinde farklılık göstermektedir: Bu kelimeler Osmanlı devri 1281 basımı ile Pekolcay neşrinde "nûru terğîb", "Musahhah" 1328 basımı ile Timurtaş ve Akkuş-Derman neşirlerinde "nûra terğîb" şeklinde yazılmıştır. Bu farklılık bazı yorum farklarına da yol açabilir.

"Nûr'u terğîb" denildiğinde ismin –i hâli, "Nûr'a terğîb" denildiğinde ise yönelme eki kullanılmış olmaktadır. Aradaki fark, "Nûr" kelimesinin algılanış tarzından kaynaklansa gerektir. Beyitte kullanılan "Nûr" kavramını bizatihî Esmâ-i Nebî'den kabul edip Peygamber Efendimizi işaret ettiğini düşünürsek "Nûr"a, yani Peygamberimize terğîb söz konusu edilmiş olur. Fakat "nûr"u sadece bir kavramdan ibaret görürsek "nûru terğîb" söz konusu olacaktır. Oysa metinde nûrun terğîbi değil, Nûr'a doğru bir terğîb kastı daha ağır basmaktadır.

"Nûr"dan kastın Peygamber Efendimiz olduğunu rahatlıkla düşünebiliriz. Sonuçta *Mevlid*, tamamen Peygamberimizden bahseden bir eserdir ve ayrıca "en-Nûr", Esmâ-i Nebî içinde de yer alır. [11] Dolayısıyla metinde kast edilen terğîb bizzat Peygamberimize yönelik olmaktadır ki bu, anlam olarak çok daha isabetli gözükmektedir. Asıl itibariyle bir ismi de "en-Nûr" olan Peygamber Efendimize terğîb söz konusudur. Fakat "nûru terğîb" okuması tercih edilecek olursa bizzat Peygamberimizin kendisinin terğîb edilmiş olması söz konusu olacaktır. Bu ise anlam olarak çok da isabetli gözükmemektedir.

"Terğîb" kavramı "rağbet" kavramıyla kökteştir. *Mevlid* metninde de kök anlamıyla bağlantılı ilk ve Türkçede de yaygın olan diğer anlamı kast edilmiş gözükmektedir. Nitekim *Kāmûs Tercümesi*'nde de kelimenin kökü ve masdarı olan "rağb" ve "rağbet" kavramlarına "Bir nesneyi dileyip hâhiş eylemek"[12] şeklinde mana verilmiştir.

Dolayısıyla "vasf"ı "resm"e "tertîb" edilmiş olan Peygamberimize bir "terğîb" söz konusudur. Böylece "terğîb", ilk üç kavramı bir gayeye yönlendiren bir vâkıa (olgu) olarak da öne çıkmaktadır.

Hâsılıkelâm

Son derece akıcı bir üsluba sahip bu beyit, *Mevlid*'in diğer beyitleri gibi bir sehl-i mümteni örneğidir. Edebî sanatlardan sehl-i mümteni ile tenâsüb kavramları bu beyitte birleşmiş ve ortaya telaffuzu dile edebî bir zevk veren bu beyit ortaya çıkmıştır diyebiliriz.

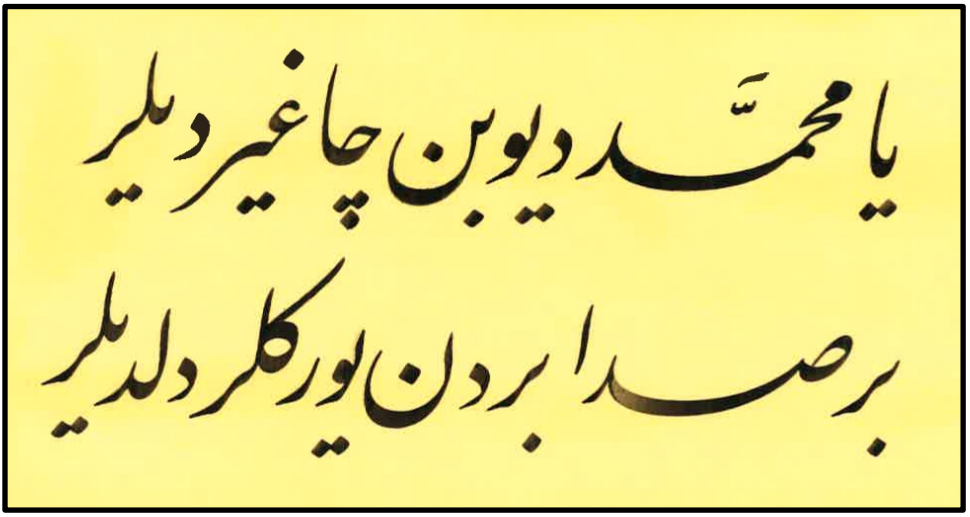
[11] Bkz. Bekir Belenkuyu, "Edebiyatımızda Esmâ-i Nebî -Peygamberimiz (s.a.v.)'in İsimleri- ve Esmâ-i Nebî Metinleri", *Turkish Studies: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 10/4 (2015), 172.

[12] Fîrûzâbâdî, *Kāmûs Tercemesi*, 1/271.

"Vasf", "resm" edilerek aktarılmış, bu "resm" "tertîb" yoluyla "vasfı" da isbât edip yerli yerine oturtmuş ve sonuç itibariyle bir Nûr olan Peygamber Efendimize karşı rağbet oluşturulmuş veya söz konusu edilmiştir.

Kavram çözümlemesi için "vasf", "resm" ve "tertîb" kelimelerinin Arapçadaki kök anlamlarına baktığımızda ne kadar geniş ve sağlam bir arka plana sahip olduğunu rahatlıkla anlayabildiğimiz bu beyit, Süleyman Çelebi'nin müktesebatının kuvvetine de sadık bir delil hükmündedir.

Tam bir uyum içinde kullanılan bu dört kavram, şerh ettiğimiz edebî arka planı ve telaffuzundaki letafetle *Mevlid*'in en güzel beyitlerinden birini oluşturmuş ve yoğurup şekillendirmiştir diyebiliriz.

یا محمّد دیوبن چاغیر دیلر
برصدا بردن یورکلر دلدیلر

Yürekler Delen Bir Sedâ

Sedat ANAR*

Ya Muhammed deyuben çağırdılar
Bir sedâ birden yürekler deldiler

Sevgi, bir Müslümanın yüreğindeki gül bahçesidir. Şüphesiz bu bahçenin en güzel kokusu Allah'a ve efendimize duyulan aşktır. Resulullah efendimizin adını söyleyince, çok sevdiğim bir dostumun gözleri dolardı hep. Santurumla bir naat okuyunca oturup hüngür hüngür ağlardı. Onun yüreğindeki sevgiyi gözlerinin içine bakınca görürdüm. Hayran kalırdım onun efendimize duyduğu aşka. Ben de dua ederim hep "Allah'ım bana da nasip et böyle bir aşkı" diye. "Hz. Muhammed" adını duyduğunda, yüreğini delen bir sedâyı içinde hissetmek. Bu ne güzel, ne mutlu bir şeydir.

Geçenlerde besteci ve müzisyen dostum Nevid Müsmir ile sohbet ederken ilginç bir açıklama yaptı. Nevid abi, dünyada tek bir sesin olduğunu ve diğer tüm seslerin de o seslerden oluştuğunu

* Müzisyen, Yazar.

söylemişti. Ben de doğal olarak "nasıl?" diye sorunca, o da tek sesin içine diğer tüm seslerin frekansı olduğunu ve dolayısıyla bizim de bir sesin içindeki farklı frekansları duyup ayrı sesleri duyduğumuzu uzunca anlattı. Buna ikna oldum. Sonuçta absürt bir kulak sahibi, yani doğada duyduğu her sesin notasını anında söyleyebilen ve sazını virtüözlükle icra eden bir müzisyen ile konuşuyordum. Nevid abiye, "Zikr esnasında 'ya Muhammed' dediğimde yüreğimizden çıkan seste âlemdeki bütün sesler vardır bence" dedim. O da bana "tabii öyledir, ona hiç kuşkun olmasın. Bizi yaratının elçisi, efendimiz her şeyimizdir" demişti.

Aklıma Azerbaycanlı şair Zelimhan Yakub'un şiiri geldi. Şiirin girişinde "Allah sesi sözden evvel yarattı" diyordu. Şerhini yapmaya çalıştığım beyitte "Bir sedâ birden yürekler deldiler" diyor. Bu nasıl bir sesti ki yürekler deldi. O ses, efendimizi çağıran sestir. Allah Resulünün adını çağırmak ne güzeldir. Yunus Emre ne güzel söylemiş şiirinde "*Adı güzel, kendi güzel Muhammed*."

Mademki ses dedik, biraz sesin tarihine değinelim.

Kur'an-ı Kerim'de her şeyin bir "kün" (ol) emriyle yaratıldığı ifade edilir. Kitâb-ı Mukaddes'te de şöyle der: "Başlangıçta kelâm vardı ve bu kelâm, Tanrı kelâmıydı." Kur'an-ı Kerim'de dünyanın sonunun İsrafil'in sûra üflemesiyle geleceği aktarılır. Buna göre dünyanın sonu yine bir sesle, yani bir çalgıdan çıkan sesle olacaktır.

Ezelde tek "Bir" vardı: Mutlak varlık. Ardışık zamanlı düşünmeye mahkûm idrakimiz algılamakta zorlansa da ezelden beri "Bir" ve ezelden beri "Hâlık" yani yaratıcı, yaratmayı istediğinde "kün" (ol) der ve murat ettiği şey oluverir. Allah'ın ezelî "kün" emrinin, yani kef ve nun harflerinin telaffuzundan çıkan sesler varlığımızın

sebebidir. Her şeyin varlığının temel nedeni, başlangıç noktası işte bu harfler yani seslerdir.

Harflerle, daha doğrusu harflerin telaffuzu ile çıkan seslerle yaratılan tüm varlıkta bi'l-kuvve (cansızlarda olduğu gibi) veya bi'l-fiil (insan ve hayvanlarda olduğu gibi) sesler yani harfler mevcuttur. Varlıktaki tüm seslerin kaynağı işte o ilk yaratılış anındaki ilâhî sestir. Hurufî felsefesine göre iki nesneyi birbirine vurduğumuzda çıkan ses dahi Allah'ın kelâmındaki seslerden ayrı değildir ve olamaz.

Her insan bir kelimedir. Çünkü her insana bir isim verilir. İnsan ömrünün sonuna kadar kendine verilen ismin tınısını duyar. Dedem, yeni doğan yeğenime Siyabend adını verirken kulağına ezan okuduğunu görünce çok şaşırmıştım. Müslümanların, yeni doğan çocuklarına isim verirken bebeğin kulağına ezan okuyarak ismini fısıldamalarının köklü bir gelenek olduğunu o zaman öğrendim. Bu demek oluyordu ki, bana Sedat adını verdiklerinde de kulağıma ezan okunmuştu. Doğar doğmaz ağlayarak çıkardığımız ses dışında, annemizin bizi kucaklayan şefkatli sesinden sonra duyduğumuz ilk ses, kulağımıza okunan ezan sesidir. Öldükten sonra da seslerle yolcu ediliyoruz. Ölenin ardından da selâ okunur. Yani insan, dünyaya gözlerini müzikle açar, öldüğünde de müzikle uğurlanır.

Sesin tınısı da şifa verir insana. Tabi bunun için güzel sesi duymak, dinlemek gerek. Sûfîler, güzel sesin insanı Allah'a yaklaştıran, ruhu yaratıcısına yükselten, nefsi kötülüklerden temizleyen bir etkisi olduğunu düşünür. Güzel ses; rahatlatıcı, tedavi edici bir özelliğe sahiptir. Hz. Peygamber, güzel sese ilgi duymuştur, Kur'an-ı Kerim'i okuyan güzel sesli sahâbelere iltifat etmiştir.

Hz. Berâ şöyle der: "Bir yatsı namazında Resullullah'ı (s.a.v.) Tin Suresi'ni okurken dinledim. Sesi ve kıraati ondan daha güzel birine rastlamadım." İbn Kesir, Tefsir Zeyli'nde şöyle der: "Allah, peygamberlerine güzel ses ihsan eylemiştir."

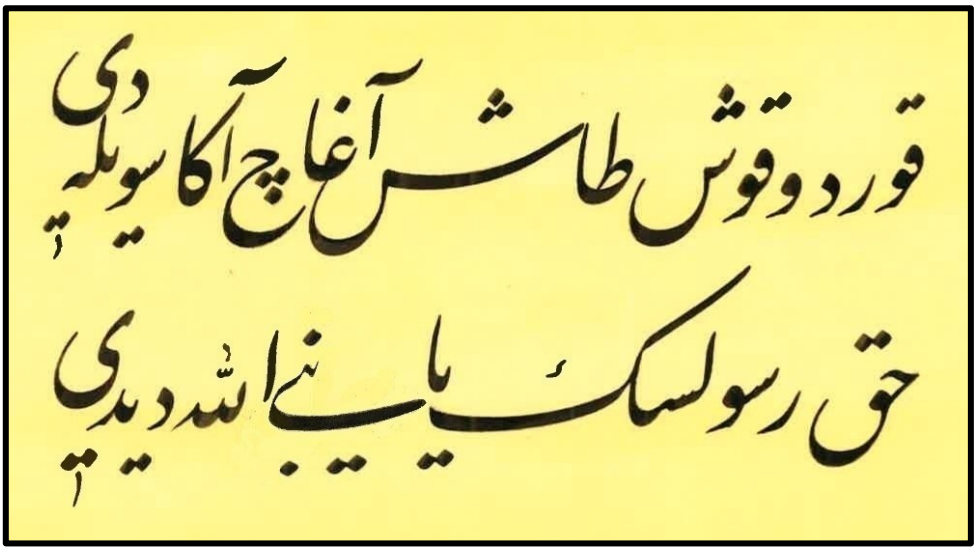
Üç yıl önce "Osman Kemâlî Baba Besteleri" albümümü yaparken, Kemâlî Baba'nın yazdığı naati bestelemiştim. O naatta çok güzel bir beyit vardı. Şöyle diyordu Kemâlî Baba:

Sesindir inleten her devirde tanburu ve zenburu
Sözündür dinlenen nutku beyansın ya Resulallah

Bizim yüreğimizi delen içimizdeki yanan aşktır. *Bir Muhammed deyuben* çağırdıklarında, bir güzel sedâ duyduğumuzda yüreğimizdeki o ateş daha da tutuşur. On sekiz bin âleme server olan Hz. Muhammed'e olan sevgimiz onun adını duyduğumuz anda yüreğimizi delsin. Bundan daha güzel ne olabilir ki.

Zeyniler Camii ve Haziresi

قوردوقوش طاشسن آغاچ اکاسیولمه دی
حق رسولسک یانه الله دیمه دی

Aşkın Bir Aşk Şiiri: Mevlid

Memiş OKUYUCU*

Kurd u kuş taş ağaç âna söyledi
Hak resûlsin ya Nebiyy-Allah didi

Mevlid geleneği İslam dünyasında çok eskilere dayanmaktadır. Mevlid'i iyi anlayabilmek için yazıldığı dönemin siyasi şartlarıyla birlikte fikri ve sosyal durumunu da doğru anlamak lazım. Ayrıca o dönem dini hayatını da bir miktar gözden geçirmek gerekiyor.

Ülke o tarihte on bir yıl sürecek olan kardeş kavgasından malül, derin siyasi yarılmaların yaşandığı bir dönemden geçmektedir. Yıldırım Beyazıt'ın oğullarından beşi taht kavgasına girişmiş. Bu kavgada Bursa birkaç kez kanlı bir şekilde el değiştirmiştir. Dolayısıyla toplum hayatında meydana gelen kargaşa, zihniyet dünyasına ve düşüncelere de yansımaktaydı. ''*Fetret devri siyasi çekişme, ayrılık, parçalanma dönemiydi. Bu problemler, insanların inanç dünyasında da karışıklıkların, dinin esasını bozan batıl anlayışların ortaya çıkmasına sebep olmuştu. İşte asıl mesele bu olunca böyle bir sıkıntı ancak*

* Araştırmacı Yazar.

söz ile çözülebilirdi." Bu söz, rağbet gören ve halkın alakasına mazhar bir nitelikte olmalıydı. Sözün kudretini de sahibinin yüklü Hazreti Peygamber muhabbeti belirleyecekti.

Yazıldığı Şartlar ve Dönemi

Mevlid, Fetret Döneminin sonlarına doğru, yedinci yılında 1409'da yazılmıştır. Ülkede birliğe en çok ihtiyaç duyulduğu bir dönemin şartları mevcuttur. Kardeş kavgası ve İslam dünyasında ortaya çıkan batınîlik vs. bazı birliği bozucu cereyanlar halkı bunaltmış. Sosyal bünyede yaralanmalar meydana getirmiştir.

Özellikle de siyasi, idari ve sosyal açıdan yaralı bir sosyal bünye ve fikri yönden kargaşa ortamı denilebilecek zihnî savrulmalar yaşanılan bir devre varlığını korumaktadır. Osmanlı ülkesi ve Anadolu toprakları, fikri ve zihni yönden birliği sağlayacak, bütünleşmeyi getirecek değerlere, önderlere ve eserlere ihtiyaç duymaktadır. Bir başka ifadeyle birleştirici ve bütünleştirici tavır ve sözlere en fazla ihtiyaç duyulduğu bir dönemden geçilmektedir. Tam böyle bir dönemde Bursa Ulucâmi'de vaiz ile cemaatten biri arasında peygamberler arasında fark olmadığına dair bir tartışma çıkar. Bakara Suresi 285. Ayetinin farklı yorumlanması tartışmaların büyümesine sebep olur. Bu tartışma Süleyman Çelebi için bugün bildiğimiz Mevlid'in yazımında büyük rol oynamıştır. Hatta rivayete göre Ulucâmi'deki bu tartışma büyüyünce

Ölmeyüb İsa göğe bulduğu yol
Ümmetinden olmak için idi ol

Çok temenni kıldılar Hak'tan bular
Ki Muhammed ümmetinden olalar

Gerçi kim bular dahî mürsel durur
Lâkin Ahmed efdal ü ekmel durur

Zîrâ ol efdalliğe elyâk durur
Ânı böyle bilmeyenler ahmâk durur

beyitleriyle Süleyman Çelebi bu meseleye bakışını ortaya koymuş. Bugünkü jargonla tarafını belli etmiştir. O taraf ise halkın duygu, düşünce ve ruh beraberliğini seslendiren sözlerin olduğu taraftır.

Çok beğenilen bu beyti daha sonra büyük bir Peygamber aşkıyla geliştirmiş ve bugün bildiğimiz Mevlid'i yazarak tamamlamıştır. Eseri Hazreti Peygamberin hayatının bazı bölümlerini de içine alarak yazıya dökmüş. Lirik bir hikâye formunda yazdığı eserini sonraki kuşaklara pek güzel bir miras olarak bırakmıştır.

Aradan geçen uzun zamana bağlı olarak halk tarafından da bazı ilaveler yapılmış. Süleyman Çelebi'ye ait olan Mevlid, rivayetler muhtelif olmakla beraber 730 beyit olarak günümüze kadar ulaşmıştır.

Ortaya koyduğu ve ana tema halinde işlediği Peygamber sevgisi ile Mevlid, birleştirici bir tesir uyandırmış. Halkın ortak duygularına tercüman olmuştur. Muhtevası, yazılış dönem şartlarında halkı peygamber sevgisi etrafında bir aşkla/ülküyle birleştirmesi, ayrılığı değil bünyesinde birleştiriciliği barındırması, kolay ezberlenebilen bir yapıda yazılması Mevlid'in tesir ve alakasını artıran başlıca unsurlar olmuştur. Mevlid, temel İslam akidesini Hazreti Peygamber sevgisiyle bütünleştirerek Allah aşkına dönüştüren güçlü bir edebi ifade kudretiyle kaleme alınmıştır.

Asıl adı Vesîletü'n-Necât (Kurtuluş Vesilesi) olan Mevlid, mana ve muhtevasının oluşturduğu güçlü sedasıyla halk efkârında diğer ayırıcı ve bölünmüş seslerin üzerinde bir yüksek ses halini almıştır.

Mevlid, Camiler ve Türkçe

İçinde pek çok edebi ve söz sanatlarının işlendiği bir eser olan Mevlid, halkın kolaylıkla anlayabileceği bir Türkçe ile yazılmış. Mevlid ile ilk defa dini muhtevalı bir eser Türkçe olarak camiye girmiş. Türkçe olması benimsenip yayılmasını hızlandırmıştır. Bu haliyle Mevlid, peygamber sevgisini dile getiren Türkçe bir eser olarak kısa zamanda halkın terennüm ettiği ortak duyguları halini almıştır. Mevcut muhtevasıyla Müslüman coğrafyalarda, dilden dile gönülden gönüle söylenerek bugüne ulaşmış. Bilhassa Türkçe konuşulan İslam coğrafyasında Mevlid, Kur'an-ı Kerim'den sonra en çok okunan dini muhtevalı metin halini almıştır.

Mevlid Bir Mutabakat Sembolüdür

Peygamber sevgisini işleyen güçlü bir edebi metin olarak Mevlid 'aşk' ögesiyle ve kullandığı temiz, akıcı ve duru diliyle bir mutabakat metni olmuş. Diriltici ruhu, bütünleştirici temasıyla Osmanlı'nın ikinci kuruluşunda millet marşı niteliğine bürünmüştür.

Mevlid kandillerinden başka özel dini günlerde, cenazelerden sonra yapılan merasimlerde okunan, söylenen ve halk nezdinde kuvvetli birlik duygusunu işleyen dini muhtevalı sembol eser niteliğine bürünmüştür.

Hazreti Peygamber Sevgisi ve Mevlid

İslam'ı Hazreti Peygamber tarikiyle öğrenen Türklerde Peygamber sevgisi farklı ve oldukça yüksektir. Ünlü İslam gezgini Abdürreşit İbrahim 19. yüz yılın ikinci yarısında Medine yollarında hacı kafilesinde şahit olduğu bir sahneyi bize anlatır. Buna göre o çağda hac yolculukları henüz develerle, at, katır sırtında yapılmaktadır. İşte bu hac yolculuklarından birinde Medine'yi şimdiki ölçü birimiyle 35 km kadar uzaktan gören peygamber aşığı hacı adayları ''üzerinde oldukları bineklerden atlayarak neyi var neyi yok bırakıp Medine'ye doğru koşmaya başlarlar.'' Abdürreşit İbrahim, İslam Dünyası (Âlem-i İslam) adlı eserinde bu sahneyi hafızalara aşk yüklü bir şahitlikle benliklere işlercesine anlatır. İnsanlık tarihinde ve yeryüzünde böyle bir aşka bürünmüş sevgi seli daha görülmemiştir. O kadar ki yine Osmanlılarda 17. Asrın başlarında bir hac yolculuğu esnasında kervanda yer alan hacı adaylarından birini mola yerinde ayaklarını Medine'ye doğru uzatmış halde uyurken gören şair Nabi bu hususu edebe aykırı görmüş. Peygambere saygıya uygun bulmamış. Tarihe geçen ve bütün inananlara ölçü olan o meşhur beytini söylemiştir:

Sakın terk-i edepten kûy-i mahbûb-ı Hüdâ'dır bu
Nazargah-i ilahîdir makâm-ı Mustafa'dır bu

(Edebi terk etmekten sakın! Zira burası Allahu tealanın Habibinin beldesidir. Burası, Hak tealanın daima nazar ettiği bir yerdir; Muhammed Mustafa'nın makamıdır.)

O yüksek sevgiyle biz "Rûhum sana âşık, sana hayrandır Efendim/ Bir ben değil, âlem sana kurbandır Efendim." Diyerek asırlar boyu söyleyişe devam etmekteyiz.

Hakk'ın Habercisi Hazreti Muhammed (s.a.v.)

Kurd u kuş taş ağaç âna söyledi
Hak resûlsin ya Nebiyy-Allah didi

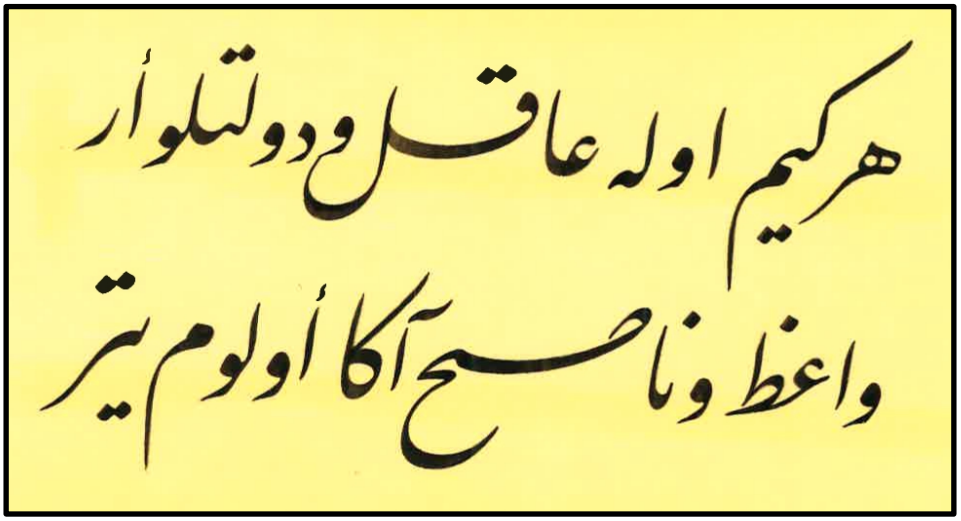
Hazreti Peygamberin doğruluğu, gerçekliği ve hakikati kendisiyle birlikte getirdiği ve insanlara tebliğ ettikleriyle bir bütün olarak haktır. Bu hakikatin temeli tevhid inancına dayanır. Bütün sıfatlarıyla birlikte Allah'ın varlığı ve birliğini bize tebliği eden hak dinin habercisi ve tebliğ edici olarak Hazreti Muhammed (s.a.v.) hak peygamberdir. Biz bu gerçeği Kelime-i Şehadetle seslendiririz. Kelime-i tevhid ile şehadetimizi ilan ederiz.

Allah (c.c.) âlemlerin, bütün varlığın ve bütün yaratılmışların sahibi olarak mabudumuz olduğunu yine hak kitap olan Kur'an-ı Kerim'de bize bildirmiş. Bütün hakikat emirlerinin habercisi ve tebliğcisi olarak tüm kâinata peygamberlikle görevlendirerek Hazreti Muhammed (s.a.v.)'i göndermiştir. Hazreti Peygamber'de aldığı tebliğ ve habercilik görevini eksiksiz olarak yerine getirmiştir. Allah'ın bütün emirlerini insanlığa tebliğ etmiştir. Veda hutbesinde de orada hazır olanların huzurunda, hazır olanların hepsini şahit tutarak görevini yaptığını madde ve mana âlemlerine ilan etmiştir. Hazreti Muhammed (s.a.v.) Hakk'ın habercisi ve tebliğcisidir.

Görevini Allah'ın emri ile ve Allah'ın izni ile yapmıştır. Cenab-ı Allah Hazreti Muhammed (s.a.v)'i bütün yaratılmışlardan üstün

tutmuş. Kendisinin varlığına birliğine imanın şartına hazreti Peygamberin peygamberliğini de beraber olarak emretmiştir.

Bu beyit Hazreti Peygamberin peygamberlik görevlerinden olan ''nebi'' ve ''resullüğünü veciz ifadelerle, Mevlid'in'' bir parçası olarak bize anlatmakta ve ayrıca veciz ifadelerle öğretmektedir. Baştan sona bir aşk neşidesi olan Mevlid, veciz bir şahitlik ifadesidir. Bu şahitliği bütün âlemlere zaman ve mekâna ifade eden bir beyittir. İnsana emanetini haber veren peygamberini anlatan bir beyittir. İnsanı aşkıyla kuşatan, sözleriyle duygularına tercüman olan, manasıyla gönülleri birleştiren bir beyit. Bir yönüyle bu beyit Mevlid'in ön sözü mahiyetindedir. Tüm eser boyunca işlenen ana fikrin ön sözüne bürünmüş bir has söz hükmünde.

هر کیم اوله عاقل و دولتلو اُر
واعظ و ناصح آکا اُولوم یتر

Ölüm ile Yüzleşmek
Ölüm ile Yaşamak

Nuh Muaz KAPAN*

Her kim ola ki âkil ü devletlü er
Vâiz ü nâsih âna ölüm yiter

Sonra eğildi sevgilinin yüzüne
Sürdü bulutlanmış gözlerini
O güzellikler ülkesine
Baktı baktı ve dedi:
-Hayatında güzeldin
Ölümünde güzelsin
Öldün
Bir daha ölmeyeceksin.

Erdem Bayazıt

* Araştırmacı Yazar.

> *"Eğer bir kimse akıllı ve talihli biri ise, ona nasihat verici olarak ölüm kâfidir."*

Düşünce dünyamızı oluşturan ve şekillendiren kimi metinler vardır ki varlıkları bizlere her dönemde yeni bir anlam ve mana katarlar. Her dönemde her toplumda farklı katkılar sağlasalar da her biri bizi biz yapan metinlerdir. Her milletin kendi sözleri vardır kendi evlatlarını yetiştirmek için. Bizim sözlerimiz de bizleri yetiştirmek için her dönemde bizlere seslenmeye devam ederler.

Süleyman Çelebi'nin Mevlid eseri de anlam dünyamızın önemli köşe taşlarından biridir. Kur'an ve sünnet ekseninde yoğrulan eser, bizlere geniş bir ufuk sağlamakta hem sanatsal anlamda hem de düşünsel anlamda bizlere yeni imkânlar sunmaktadır. Güzel şehir Bursa'mızda medfun olan Süleyman Çelebi hazretlerinin bizlere emanet ettiği bu eseri daha yakından ve detaylı okuyarak üzerine düşünmek bizim için önemli bir vazifedir. Eserin içerisinden seçtiğimiz bir beyit ile sizlere bu konu merkezli bazı fikirlerimizi sunmaya çalışacağız. Burada merkezimizde insan ve onunla bağlantılı olarak; akıl, düşünce, irade ve ölüm mevzuları olacaktır.

Her kim ola ki âkil ü devletlü er
Vâiz ü nâsih âna ölüm yiter

"*Tefekkür etmek, teşekkür etmektir.*" der ünlü Alman filozofu Martin Heidegger. Bizler düşünme ameliyesini gerçekleştirirken, bir şeye yöneldiğimiz o vakitte aslında ona gösterdiğimiz alaka iltifatın bir dışavurumudur. Bizler düşünürken bir bakıma bu hareketi sağlarken aslında bir başka yönden de farklı açılımlar ortaya koyarız. Düşünmek, yöneldiğimiz tarafa olan alakamızdan öte yanları da içerisinde barındırır. Böyle zamanlar da bir yıkımın veya inşanın habercisidir aslında. Kişi düşünürken hem olanı görür hem

de olmasını arzu ettiği yönde katkılar koyarak bunu ileriye doğru götürme teşebbüsünde bulunur. Olmasını arzu etmek aslında kendi zihni dünyamızın içerisinde meydana getirdiğimiz düşünsel ufkun bir ifadesidir. Ve buradaki anlamıyla düşünmenin en iradi noktasını bizlere verir.

İrade kavramını burada açımlamak gerekiyor. Düşünme ve irade çoğu zaman birlikte kullanılır. Bunun altında yatan ve gözden kaçırmamamız gereken sebebi, akıl sahibi bir varlık olarak insanın dünya hayatında en önemli tanımlamasının bu minvalde yapılmasıdır. Beşeri bilimler ve klasik İslami bilim terminolojilerinde insanı tanımlarken öncelikle akıl sahibi olmasını merkeze alarak başlarız. İrade sahibi yani kendi karar verme yeteneğini kendisinde barındıran bir yapı, bizim insana bu misyonu yüklememizde önemli kayıt noktasıdır.

İnsanı akıl, düşünme ve irade üzerinden bu derece tanımlamak ve bunun üzerinden yoğunlaşarak bir imali fikirden bulunmamızdan maksat nedir? Öncelikle insan kavramı hem bireysel anlamda hem de çoğul anlamıyla özellikle çağımızda çokça üzerinden durmamız ve geçmişten bugüne tevarüs eden kaynaklarla kalmayıp yeni sözlere ulaşmamız gereken bir sorunsaldır. Sorunsal diyoruz çünkü biz eğer bu konudaki sorunlarımızı bir araya toplayıp hakkında çözümler üretecek çabayı göstermez isek insan her geçen gün hayatın içinde yok olup gitmektedir.

Dünya tarihini insanın yitirilişi üzerinden bir okumaya tabi tutsak, göreceğiz ki yaşanan kıyımlar ve vahşetler tarihin tozlu sayfalarında kalmıyor her gün yeniden tazelenerek bizlere sunuluyor. İnsanlık, her dönemde ve her çağda yaşadığı sıkıntıların artık daha fazlası olmaz dediği yerde bilakis katlanarak devam ediyor. Biz bunları konuşurken dahi insanlık adına yakışmayacak

muameleyle nice canlara kıyılmaya devam ediyor. İnsanlık belli dönemlerde bazı dönemeçlerden geçer ve bu dönüm noktalarında bir sorgulama hali oluşur. Bu halin içindeyken bir süre biz yine insanı ele alsak ta; bütünlüklü olarak bu devam etmez ve akamete uğrar. Bütünlüklü bir düşüncenin vücuda gelmemesi de aslında diyecek sözümüzün olmadığını bize gösterir. Çünkü biliriz ki bir yabancı dilde dahi kelimeleri bilmek bizi o dili konuşan yapmaz. Burada da aynı şekilde zihinlerimizi birçok malumat ile dolduruyor oluşumuz bizleri bu konuda söz sahibi yapmamaktadır. Sözümüzün olmadığı, sesimizin duyulmadığı her çağda ve her bölgede insan başka sesler ile bastırılmaktadır. Bu bastırılış ve yitişin ardından bakmak bizlerin yapabileceği nihai kabiliyetimiz değildir.

Zihnimizde bize kılavuzluk eden tanımların başkaları tarafından yapıldığı bir dönemden geçiyoruz. Hazır ve apaçık bilgilerin konforuyla hareket ediyor ve bize sunulan bu dünyanın içerisinde kendi adımıza çok iyi işler gerçekleştiriyoruz. Peki, ya baktığımız yön sadece doğru sandığımız bir hayalden ibaret ise? Burada örnek olarak Eflatun'un mağara alegorisini anlatmak isteriz. Eflatun'un meşhur Devlet adlı eserinden geçer bu anlatı. Orada elleri, ayakları ve boyunları zincirlerle bağlanmış insanlar hiç hareket etmeden tek bir yöne doğru bakmaktadırlar. Karşılarında bir duvar vardır, arkalarında ise bir ateş. Ateşin arkasında da cisimler geçmektedir ve onlar bu cisimlerin duvardaki yansımalarını sadece görmektedirler. Gördükleri birer yansımadır aslında. Zincirlerle bağlı olan insanlardan bir tanesi zincirlerini kırar ve gerçek olarak gördüklerinin aslında öyle olmadığını anlar. Ardından mağaradan çıkmak üzerine mağaranın ağzına doğru ilerler ve aydınlığa çıktığı vakit güneşin ışıkları karşısında gözleri kamaşır. Bunu görünce aşağıya iner, oradakilere de bunu anlatır. Fakat ona kimse inanmaz.

Ama önemli olanın burada mağaradan çıktıktan sonra tekrar gelip insanları gerçek bilgiye çağırmak olduğunu bizlere anlatmaya çalışır kendi düşüncesi içerisinde.

Eflatun'un mağara alegorisi içerisinden birçok felsefi mesajları içerse de bizim konumuzla alakalı olarak şunu merkeze almamız lazım. Ya bildiğimizi düşündüğümüz şeyler bizi hakikatten uzaklaştıran unsurlarsa? Sahip olduğumuz konfor ile sığındığımız güvenli limanda hayatı yaşıyor ve kâinatı o şekilde alımlıyorsak? Buna benzer pek çok soruyu burada dillendirebiliriz. Burada vurgu yapmaya çalıştığımız nokta insan. Ama nasıl bir insan ve ne yönde bir hareket kabiliyeti göstermesi gerekiyor, buradaki temel kaygımız odur.

Tanımlar, zihnimizin haritasını oluşturan ana unsurlardır. Bizler sahip olduğumuz tanımlar ile hayata bakar ve onu adeta okumaya tabi tutarız. Peki, tanımları nasıl oluştururuz, oluşturmalıyız? Burası mühim noktalardan bir tanesidir. Biz biliyoruz ki, tanımı yapan sınırını belirler. Çünkü yapılan her tanım hangi konu üzerinde olursa olsun onun çeperini belirleyen ve o şekilde işlemesini sağlayan temel unsurdur. Arapçada tanım "had" kelimesi ile ifade edilir. Ve bu kelime aynı zamanda sınır anlamında da kullanılır. Haddini hududunu bilmek tabirini bu minvalde örnek olarak verebiliriz.

Tanımı yapanın, sınırları belirlediği yerde bizler kendi sınırlarımızı kendimiz çizebiliyor muyuz? Burada düşünmek ne demek sorumuza geri dönebiliriz. Düşünmek kimi zaman inşa etmektir demiştik. Bizlerin aslında yapması gereken önemli işlerden biri de kendi tanımlarımızı kendimizin hesaplaşarak ve yüzleşerek gerçekleştirmemizdir. Aksi takdirde hazır tanımların içerisinde kalarak, o konforun içerisinde hayatımızı yaşarız. Bu hayatın ise

yaşadım demenin tam anlamını verip vermeyeceğini de sizin takdirlerinize bırakıyorum.

İslamiyet insanı eşrefi mahlûkat olarak tanımlar. Ve insan iradesiyle, aklıyla Müslümanlığını yaşar. Yaşanan bu hayatın içinde insanın vazifeleri vardır. Bu vazifelerinin en başında ise kendini bulmak, tanımak ve bilmek gelir. "*Nefsini bilen, rabbini bilir*." düsturu bize burada önemli bir işarettir. Peki, kendini bilmek, bulmak, tanımak nasıl olacak? İnsan akıl sahibi bir varlık olarak yaşadığı dünyayı anlamlandırma çabası içerisindedir. Küçük yaşlardan itibaren başlar bu merak duygusuyla etrafını, doğayı, insanları tanıma. Bu tanıma ve tanışma ardından kendine dönerek devam etmesi gereken bir hale doğru dönüşmelidir. Bizler çocukluk çağımızda akışa tabi olur ve doğduğumuz dünyanın içerisinde yaşamaya başlarız. Ancak akıl başa geldiği vakit artık bir akışa tabi olmaktan öte kendimizi sabitkadem hale getirmek birincil hale gelir. Bu da kendi yetkinliklerimiz, eksiklerimiz, artılarımız vb. konularda içimizde bir keşiftir. Bu keşif halinin bize hem sosyal hayatımızda hem de zihinsel yapımızda katkıları çok olacaktır.

İnsanın doğumundan itibaren hayatının sonuna kadar yaşayacağı ömrünün önemli bir kısmı kendisini inşa etmek ve tanımlamak adına bir mücadele olarak görülebilir. Bu mücadele aslında bizim insan olma mücadelemizdir. İnsan olma tanımımızı başkasından alarak kendimizi ifade etmeye çalışırsak hep eksik kalırız ve eksikliğini hissetmeyiz. Aslolan bu mücadelenin içerisinde olup insan olmaya çalışmak. İki boyutu da içerisinde barındıran insan, haliyle belki diğer mahlûkatlardan daha aşağı da olabilir ya da meleklerden daha üstün mertebelere de gelebilir. Bu iki kutup arasında olmanın imkânını sadece Yüce Allah insana nasip etmiştir.

Bu da insanın değerini bize göstermesi açısından önemli bir oluş halidir.

Yaşamak ve yaşamdaki ilişkilerde bahsetmemizin ardından insanın hayatında önemli bir konu da ölüm'dür. Ölüm konusu bir veçhesiyle aslında yokluğu bizlere düşündürürken başka veçhesiyle de bu hayatın anlamını da belirlemektedir. Felsefi düşüncenin de her zaman merkezinden olmuş bir konudur ölüm. Hatta diyebiliriz ki, düşüncesinde ölümle hesaplaşmayı göze alamayan filozofların metafizik anlamda felsefeleri çıkmazları içerisinde barındırmaktadır. Felsefî düşüncenin derinleşmesinde ölüm önemli bir etkendir. Göz ardı edilmesi durumunda hayatın çoğunu ıskalama ihtimalinin olduğunu düşünmekteyiz.

Ölümün iftar sofrasına oruçlu doğan insan, bu hayatı yaşarken elbette her canlı gibi ölümle yüzleşeceğini de bilmelidir. Dünyanın bir ağacın altında gölgelenmek kadar süreye mukabil olduğunu hep söyleriz ancak bu motivasyonla yaşıyor muyuz? Ölümü bir son olarak görme halinden ötürü bize hep korkutucu gelse de gurbet olan tarafın bu dünya olduğunu öğrenmemiz gerekmektedir.

Kimi filozoflar bir bilinmezlik olarak görülüp üzerine konuşulmasının ve fikir üretilmesinin anlamsız olduğunu söylemişlerdir. Çünkü onlar için "*biz varken ölüm yoktur, ölüm varken biz yokuz.*" Fakat bizler için ölüm bizim hem bu dünya hem de öte dünya adına önemli bir mihenk taşımızdır. Çünkü ölüm ile insan, insan olmaklığının farkında olarak hareket eder. Yaşamın sonluluğu ile aczinin fark eder ve bu dünyada kendisine fazlaca bir anlam yükleyerek, nefsinin heveslerine kapılmasına engel olur.

İnsanın akıl sahibi olmasından yaşamının anlamlandırmasına ve kendini tanımlayarak hayat boyunca insan olma mücadelesine

kadar ifade etmeye çalıştığımız bu tabloda ölüm bizim son noktamızı ifade etmektedir. Bu dünyanın sınırları içinde her ne kadar doğum gayet tabi bir şey ise ölüm de aynı derecededir. İnsan doğumuyla hesaplaşması mümkün olmaz ancak ölüm bir son noktayı ve insan olmamızı bizlere devamlı seslendirdiği için bu sesi kulağımızdan hiçbir zaman eksik etmemek lazım.

Ölümü her zaman hatırlamamızı tavsiye eden Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) de bizlere bu konudaki hassasiyetlerini birçok hadisle hatırlatmaktadır. Süleyman Çelebi'nin seçmiş olduğumuz beyti de aslında bir hadisin bize naklidir. Hadisi sizlere aktaracak olursak;

Bir sahabe Peygamber Efendimize:

"*Hangi Mümin daha akıllıdır ya Resulullah?*" diye sordu.

Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- de şöyle buyurdular:

"Ölümü sıkça hatırlayıp, ölümden sonrası için en iyi hazırlık yapan kimsedir. İşte gerçek akıllı insanlar onlardır..."[1]

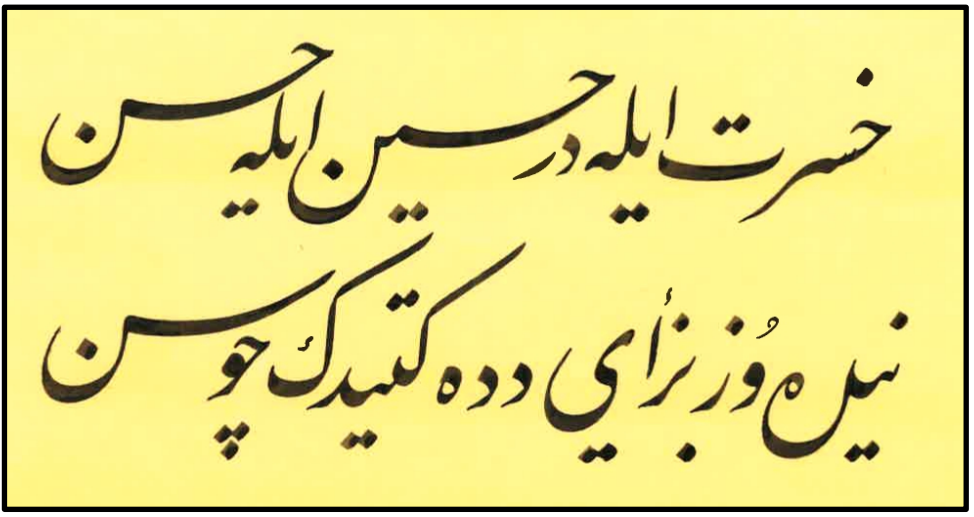
Hz. Peygamber'in hadis-i şerifte de belirttiği üzere akıl ve irade sahibi bir varlık olarak insanın ölümü her zaman hatırlaması ve hayatını ona göre dizayn etmesi gerekmektedir. İşte asıl insan olmaklığımızı ortaya koyarken bize kendimizi tanımada gereken düstur budur.

Ölüm güzel şey, budur perde ardından haber.
Hiç güzel olmasaydı ölür müydü Peygamber?

[1] İbn-i Mâce, *Zühd*, 31.

Öleceğiz müjdeler olsun, müjdeler olsun!
Ölümü de öldüren Rabbe secdeler olsun!

Necip Fazıl Kısakürek

خسرت ایله در حسین ایله حسن
نیل وزبزای دده کتیدک چوسن

Hazret-i Hasan
ve
Hazret-i Hüseyin'in Vâveylâ'sı

Özlem GÜNGÖR*

Hasret ile dir Hüseyn ile Hasen
Nidevüz biz ey dede gitdün çü sen

Mevlid, Peygamber Efendimizin doğumunu, fizikî özelliklerini, Mirâc'a yükselişini, peygamberliğini, mucizelerini ve vefatını konu alan eserlerin bütününe verilen isimdir. Mevlid türünün en güzel örneğini, 15. asırda yaşayan ve Bursa Ulucâmi imamı olan Süleyman Çelebi, *Vesîletü'n-Necât* adlı eseri ile vücuda getirmiştir. Onun bu muhteşem eseri, kendisinden sonra yazılan bütün mevlid metinlerini az ya da çok etkilemiştir. Emir Buhârî'nin talebelerinden olan Süleyman Çelebi vasıtasıyla Bursa'da pek çok

* Dr., BUÜ Türkçe Uygulama ve Araştırma Merkezi.

mevlid şairi yetişmiş ve sonrasında da Bursa, mevlid türünde başat bir merkez hâline gelmiştir. Bursa'nın yanı sıra farklı şehirlerde hatta farklı ülkelerde de pek çok dilde mevlid türünde eserler yazılmış; herkes kendi lisânıyla Hz. Peygamber'e olan sevgisini dile getirmeye çalışmıştır.

Süleyman Çelebi'den önce de sonra da mevlid metinleri kaleme alınmış ve bu metinler çeşitli ortamlarda okunulagelmiştir. Her ne kadar farklı coğrafyalarda farklı metinler yazılmış olsa da genel çerçeve hep aynı kalmıştır. Kaleme alınan tüm mevlidlerin ortak noktası, Hz. Peygamber'e duyulan muhabbet ve bu muhabbetin satırlara dökülmüş şeklidir.

Mevlid metinleri genellikle tevhîd, na't ve münâcât ile başlar ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) doğumu, Mirâc'a yükselişi, peygamberliği, hicreti, diğer mucizelerinin anlatıldığı fasıllar ile devam eder. Sonrasında ise vefat ve dua bölümleri (Hz. Peygamber'e, Ehl-i Beyt'e, ashâbına, okuyana, dinleyene) ile tamamlanır.

Mevlid törenlerinde okunan kısımların büyük çoğunluğu "Hz. Muhammed'in (s.a.v.) doğumunun anlatıldığı velâdet", Mirâc'a yükselişinin ve orada yaşadığı hadiselerin anlatıldığı mirâc" ve "Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ahirete irtihalinin anlatıldığı vefat" bahirleridir.

Mevlid türünün bizim yaşamımızdaki ehemmiyeti büyüktür. Bunun pek tabii en önemli sebebi, mevlidin çeşitli bayram ve törenlerde icra edilmesinin yanında halk arasında da pek çok beytinin ezbere bilinmesi ve bir nevi halk kitabı mahiyetine bürünmüş olmasıdır.

Bizim yazımızın ana temasını oluşturan husus, mevlid metinlerinin son faslında yer alan "Hz. Muhammed'in (s.a.v.) vefatı" bölümüdür. Bu kısım, diğer bölümlere nazaran daha hüzün doludur. Çünkü "ölüm" kelimesi soğuk bir kelimedir ve burada bahsi geçen ölüm de diğer ölümlerden çok daha başkadır.

Âlemlerin Efendisi olan Hz. Muhammed (s.a.v.), 632'de Veda Haccı'nı tamamlamış ve Medine'ye dönmüştür. Sonrasında ise hastalanmış ve birkaç ay içinde de vefat etmiştir. Hicri takvime göre 12 Rebîulevvel Pazartesi, miladi takvime göre 8 Haziran 632'de bu fâni âlemden göç eylemiştir. Bir pazartesi günü dünyaya gözlerini açan Peygamber Efendimiz, yine bir pazartesi günü de mübarek gözlerini kapatarak bu âlemi terk eylemiştir.

Sade bir hayat yaşayan, ömrünün tamamını Allah'ın kendisine: "Ey Resûlüm sana indirileni tebliğ et" emri mucibince kendisine indirilen dini tebliğ etmeye, Allah yoluna davet etmeye, Müslümanlara ve tüm insanlığa örnek (Üsve-i Hasene) olmaya adayan Allah'ın insanlığa gönderdiği son Peygamber de her canlı gibi ömür vadesini doldurmuş ve sevgilisine kavuşmuştur.

"Resûlüm! Senden önce biz hiçbir insana ölümsüzlük vermedik. Şimdi, sen öleceksin de, senin ölümünü dört gözle bekleyen o inkârcılar dünyada ebedî mi kalacaklar? Her nefis mutlaka ölümü tadacaktır. Biz sizi, gerçek değerinizi ortaya çıkarmak için şerle de hayırla da imtihan ediyoruz. Sonunda zaten bize döneceksiniz." (Enbiyâ, 34-35); *"Her canlı ölümü tadacak ve sonunda dönüp huzurumuza geleceksiniz."* (Ankebût, 57); *"Yeryüzünde bulunan herkes fânidir."* (Rahmân, 26) ayetleri bu âlemin geçiciliğini ve Hz. Peygamber'in de hakiki âleme gideceğini ifade eder.

Küçük yaşlarda hem öksüz hem de yetim kalan Âlemlerin Sevgilisi Hz. Muhammed'in (s.a.v.) vefatı, çevresinde bulunan herkesi derin bir yasa boğmuştur. Tabii O'nun vefatından en fazla etkilenen kişiler de Hz. Ali ile Hz. Fâtıma ve onların çocukları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'dir. Çünkü onlar dedelerinin dizi dibinde yetişmiş, O'nun yüce sevgisi ile her daim huzur bulmuşlardır. O'nun gidişi yüreklerini dağlamış ve feryatları yeri göğü inletmiştir.

Hz. Peygamber, torunlarını her zaman el üstünde tutmuş, onlarla her daim ilgilenmiştir. Namazda iken sırtına çıkan torunları incinmesinler diye secdeyi uzatmıştır. Merhametini ve şefkatini onlara her daim göstermiştir. Onları kendi terbisiyle yetiştirip büyütmüştür. Hatta İbn-i Mâce'den rivâyet edilen bir hadiste şu şekilde ikaz edilmekteyiz: "Hasan ile Hüseyin'i seven kesinlikle beni sevmiş olur. Onlara buğzeden ise bana buğzetmiş olur."

Yine bir rivâyete göre, bir gün Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin, dedeleri Hz. Muhammed'in (s.a.v.) yanında oynarlar. O esnada içeriye giren ve Peygamberimizin huzurunda oynayan torunlarını gören Ebû Eyyûb el-Ensârî sorar: "Ya Resulallah, bunları çok mu seviyorsunuz?" Allah'ın Resulü'nün de; "Nasıl sevmem, onlar benim dünyada öpüp kokladığım iki reyhanımdır." diye cevap verdiği aktarılır.

Yanuma gelsün Hüseyn ile Hasen
Kim bu gönlüm gamın anlardur kesen

Mevlid'in vefat kısmında geçen bu beyit, Hz. Peygamber'in torunlarına olan sevgisini anlatır. Onlar ki O'nun gönül gamını kesen ve dünyadaki kasvetini alan torunlarıdır.

Mevlid metinlerinde Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in dedelerinin ölümü üzerine büründükleri ahvâl şöyle tasvir edilir:

Hasret ile dir Hüseyn ile Hasen
Nidevüz biz ey dede gittün çü sen

Gitdünüz siz bizi kim ohşayısar
Kurretü'l-ayneyn bize kim diyiser

Ey dede sensiz biz uş kaldık yetîm
Firkatin odu bizi yaktı azîm[1]

(Hasan ile Hüseyin hasretle şöyle söylerler: Ey Dede, sen gittin. Biz şimdi ne yapacağız? Siz gittiniz. Bizi şimdi kim okşayacak, bize "gözümün nurları" diye kim söyleyecek? Ey Dede, biz sensiz yetim kaldık. Senin ayrılığının ateşi bizi ziyadesiyle yaktı.)[2]

Hz. Muhammed'in (s.a.v.) vefatı ile Müslümanlar Sevgili Peygamberlerini, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin de dedelerinin şefkat dolu kollarını yitirmişlerdir. O'nun vefatı yüreklerini düğümlemiş ve hançerlemiştir. Dedelerinin gidişi ile gönülleri ayrılık odu ile yanıp tutuşmuş; hâneleri tarumar olmuştur.

[1] Son beyit, bazı mevlid nüshalarında bulunmamaktadır.

[2] Necla Pekolcay, *Süleyman Çelebi Mevlid (Vesîletü'n-Necât)* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2018), 145.

Peygamber Efendimiz, 63 yaşında dünyadan âhirete sefer kılmıştır. O'nun bu fâni âlemden gidişi, bütün Müslümanları ve bilhassa da torunlarını derin bir hüzne boğmuştur. O'nun ardından kimilerinin gözleri giryân kimilerinin ise ciğerleri biryân olmuştur.

Biz de sözlerimize ölüm, ah ölüm; yürekleri dağlayan ölüm; bir gün bütün kapıları öyle ya da böyle çalacak ölüm diyerek son veriyor, Hz. Peygamber'in şefaatine nail olabilmeyi ümit ediyoruz.

Kaynakça

Aclûnî, E.-F. İ. (Tarihsiz). *Keşfü'l-hafâ ve müzilü'l-ilbas amma iştehere mine'l-ehâdîs ala elsineti'n-nas.* Haleb: Mektebetü't-Türasi'l-İslâmî.

Asya, A. N. (2022). *Fâtihler Ölmez ve Takvimler.* İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Ateş, A. (1954). *Süleyman Çelebi Mevlid (Vesîletü'n-Necât).* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Bâkıllânî. (1413/1993). *Et-Takrîb ve'l-İrşâd es-Sağîr.* (Haz. A. b. Zenîd) Beyrut.

Belenkuyu, B. (2015). Edebiyatımızda Esmâ-i Nebî -Peygamberimiz (s.a.v.)'in İsimleri- ve Esmâ-i Nebî Metinleri. *Turkish Studies: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 10*(4), 167-196.

Çelebi, S. (1218/1803). *Mevlûd-i Şerîf.* (Haz. A. Şevket) İstanbul: Elhâc Ali Rıza Efendi Taş Destgâhı.

Çelebi, S. (1328/1910). *Musahhah Mevlid-i Şerif.* (Haz. R. Efendi) İstanbul: Mahmud Bey Matbaası.

Çelebi, S. (1980). *Mevlid.* (Haz. F. K. Timurtaş) İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Çelebi, S. (1997). *Mevlid.* (Haz. N. Pekolcay) Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Çelebi, S. (2008). *Vesîletü'n-Necât (Mevlid).* (Haz. M. Akkuş, & U. Derman) Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Editör. (2022, Ekim 10). *Annesi Hz. Âmine'nin Hz. Peygambere Son Sözleri.* sonpeygamber.info: https://sonpeygamber.info/annesi-hz-amine-nin-hz-peygamber-e-son-sozleri adresinden alınmıştır

Efe, A. (2010). Türk Kültüründe Mevlid Geleneği. *Islamic University of Europa Journal of Islamic Research / Avrupa İslam Üniversitesi İslam Araştırmaları, III*(1), 19-40.

el-Maturidî, E. M. (1425/2004). *Te'vilatü'l-Kur'an / Te'vilât Ehli's-Sunne.* (Haz. F. Y. Teymi) Beyrut: Müessesetü'r-Risale.

en-Nesefî, E.-M. (2004). *Tebsıratü'l-Edille .* Ankara: DİB yayınları.

es-Semerkandî, E.-L. (1427/2006). *Tefsîrü's-Semerkandî.* (Haz. A. Ahmed, & A. Muhammed) Beyrut.

eş-Şevkânî, M. (2014). *Fethu'l-Kadîr.* Beyrut: Daru'l-İbn Hazm.

et-Taberî, İ. C. (2013). *Câmiu'l-Beyân.* Berut: Daru'l-İbn Hazm.

Fîrûzâbâdî. (1305/1887). *Kāmûs Tercemesi.* (Çev. M. Âsım) İstanbul: Cemal Efendi Matbaası.

Göltekin, S. (2013). Mevlid Geleneğine Bursa'nın Katkıları. *Bursa'da Zaman Dergisi, V*.

Hamidullah, M. (2019). *İslam Peygamberi.* (Çev. M. Yazgan) İstanbul: Beyan Yayınları.

Herevî, A. (2008). *Menâzilü's-Sâirîn.* (Çev. A. Tek) Bursa: Emin Yayınları.

Hişam, İ. (2001). *Es-Sîretü'n Nebeviyye.* (Çev. H. Ege) İstanbul: Kahraman Yayınları.

İbnü'l-Arabî. (2021). *Meşâhidü'l-esrâr – Şahit ve Anlattıkları.* (Çev. Z. Ş. Özkan) İstanbul: Pinhan Yayınları.

Kaplan, M. (2001). Divan Şiirinde Hz. Muhammed. *Köprü Dergisi*(74), 106-117.

Karadaş, C. (2008). *İslam'ın İnanç Yapısı.* Bursa: Emin Yayınları.

Karadaş, C. (2022, Eylül 03). *Kur'an'ın Dilsel Mahiyeti.* İslam Tarihi: http://www.islamtarihi.net/2018/12/kurann-dilsel-mahiyeti.html adresinden alınmıştır

Kemikli, B. (Ed.). (2016). *Mevlid Külliyatı* (Cilt I). İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Kemikli, B. (2018). *Süleyman Çelebi ve Mevlid.* İstanbul: Ketebe Yayınları.

Kesîr, İ. (1983). *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Âzîm.* Beyrut.

Kollektif (Ed.). (2020). "Zeyd bin Desinne (r.a.)". *Sahabeler Ansiklopedisi*.

Kur'ân-ı Kerîm Meâli. (2009). (Çev. H. Altuntaş, & M. Şahin) Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Kutub, S. (1979). *Fî-Zilal-il Kur'ân.* (Çev. M. E. Saraç, & B. Karlığa) İstanbul: Hikmet Yayınevi.

Mevdudî, E.-A. (2020). *Tefhim-ül Kur'an.* (Çev. M. H. Kayani, & vd.) İstanbul: İnsan Yayınları.

Pekolcay, N. (2018). *Süleyman Çelebi Mevlid (Vesîletü'n-Necât).* Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.

Rabbanî, İ. (2019). *Mektubat.* İstanbul: Fazilet Neşriyat.

Sâmî, Ş. (1987). *Kâmûs-ı Türkî.* İstanbul: Çağrı Yayınları.

Şengün, N. (2008). Hz. Fatıma Mevlidi ve Vesiletü'n-Necat ile Mukayesesi. *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, XII*(2), 419-438.

Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü. (1943). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Teftâzânî. (1988). *Şerhul-Akaidi'n-Nesefiyye.* (Haz. A. H. es-Sakka) Kahire.

Yakıt, İ. (2011). Arif Nihat Asya'nın Tarih Düşürme Sanatındaki Yeri. N. Kösoğlu (Ed.) içinde, *Arif Nihat Asya* (s. 395-411). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Yakıt, İ. (2021). *Türk İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Yaşaroğlu, M. K. (2006). "Namaz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), XXXII*, s. 350-357.